

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

СОБОЛЕВСЬКА ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

УДК 639.1.05:502.74:351/354

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ

Спеціальність 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

Галузь знань 07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.О. Соболевська

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:
Яворська Тетяна Іванівна
доктор економічних наук, професор

Запоріжжя – 2024

АНОТАЦІЯ

Соболевська О.О. Формування доходів та витрат мисливських господарств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (07 «Управління та адміністрування»). – Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, Запоріжжя, 2024.

Дисертація присвячена удосконаленню теоретико-методичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо формування доходів та витрат мисливських господарств та виділенню напрямів, які не знайшли достатнього висвітлення в економічній науці.

У першому розділі «Теоретико-методичні засади формування доходів та витрат мисливських господарств» розкрито економічну сутність та особливості формування доходів та витрат мисливських господарств; розглянуто історичні та правові аспекти розвитку мисливського господарства України; виокремлено методичні засади формування доходів та витрат у площині беззбиткового розвитку мисливських господарств.

На основі дослідження підходів науковців до визначення сутності економічних категорій «доходи» і «витрати» визначено їх теоретичне підґрунтя та класифікацію. Надано авторське бачення дефініцій «дохід мисливських господарств», «витрати мисливських господарств» з урахуванням особливостей функціонування мисливських господарств. У запропонованому визначенні «дохід мисливських господарств» трактується як грошові надходження, які забезпечують економічний результат діяльності суб'єкта з метою ідентифікації беззбиткового розвитку за певний період часу, отримання економічної вигоди, спрямованої на збільшення власних можливостей самофінансування та покриття ресурсних витрат. Сутність поняття «витрати мисливських господарств» розглядається як цілеспрямоване та раціональне спрямування ресурсів суб'єкта на природокористування, відновлення екосистеми на певній території з метою до-

сягнення оптимальної прибутковості та взаємодії із суб'єктами лісового та сільськогосподарства.

Визначено важелі правового, економічного та організаційного характеру, які виконують регулюючий вплив на діяльність мисливських господарств, забезпечують використання та відтворення тваринного світу, що перебуває у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь. Встановлено, що в Україні мисливські угіддя включають в себе земельні, лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них, які надаються у користування на підставі договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Доведено, що мисливське господарство має великі можливості для використання природних багатств та охорони фауни.

Запропоновано методичний підхід до формування доходів мисливських господарств, який враховує площину безбитковості та забезпечує ефективність процесу функціонування підприємств за єдиним інтегрованим індикатором, який відповідає вимогам чіткої економічної інтерпретації результативних показників, враховуючи вплив факторів фінансово-ресурсного навантаження на параметри самофінансування виробничого циклу з метою збереження темпів економічного зростання.

У другому розділі «Оцінка стану формування доходів та витрат мисливських господарств» проведено дослідження економічної діяльності мисливських господарств; проаналізовано стан ресурсних можливостей мисливських господарств щодо можливостей відтворення біорізноманіття; удосконалено системний аналіз доходів та витрат на засадах імплікації організаційних форм ведення мисливських господарств.

Встановлено, що мисливським господарством в Україні займається майже 1131 юридична особа на площі 38,7 млн. га, з яких 62,7% надано в користування організаціям Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР). Більша частина мисливських угідь Запорізької області (1508,1 тис. га) також перебуває у користуванні Українського товариства мисливців та рибалок, 192 тис. га – закріплено за підприємствами Державного агентства лісових ресурсів України і

113,5 тис. га – за іншими приватними та громадськими мисливськими організаціями. Рівень облікової чисельності та обсяг добутих мисливських тварин, порівняно із країнами ЄС, знаходяться у критичному стані, невирішеною проблемою є велике навантаження мисливських угідь на єгерів.

Встановлено, що грошові надходження від ведення мисливського господарства здебільшого формуються від реалізації дозволів на полювання (ліцензій, відстрільних карток для полювання на пернату дичину, хутрових та копитних тварин), організації полювань та продажу продукції полювання.

В силу специфіки галузі, основним видом витрат від діяльності мисливських господарств є витрати на біотехнічні заходи. Визначено, що низький рівень витрат на біотехнічні заходи та значний обсяг інших витрат не дозволяє отримувати достатні фінансові ресурси для розвитку мисливських господарств, економіки місцевих громад і держави в цілому. Розглянуто основний показник економічної діяльності мисливських господарств – окупність витрат та фактори впливу на нього. Проведений аналіз показав, що діяльність мисливських господарств Запорізької області майже на 90% залишається збитковою.

Розподіл господарств за рівнем окупності витрат на три групи не виявив зв'язку між формами господарювання (УТМР, ДП ОУЛМГ, інші форми) та формуванням розміру окупності витрат; найбільш високий рівень окупності (74,4%) склався у мисливських господарствах Українського товариства мисливців та рибалок.

Встановлено, що у ДП «Мелітопольське лісомисливське господарство» (перша група господарств) рівень витрат на біотехнічні заходи та охорону довкілля збільшився на 30,0 %, інші витрати - на 65,5%, окупність витрат доходами підвищилася на 15,2 %, що не дозволило досягти рівня рентабельного ведення галузі. Громадська організація «Товариство мисливців та рибалок «Олександрівка» (друга група господарств) має схожу тенденцію у формуванні рівня доходів і витрат порівняно із ДП «Мелітопольське ЛМГ», проте значні надходження, які вона отримує, не відносяться до мисливської діяльності. Визначено, що у КП «Охота» Бердянського ТМР (третя група господарств) перевищен-

ня обсягу доходу від ведення мисливського господарства над витратами відбувалося за рахунок спонсорської допомоги.

У третьому розділі «Стратегічні напрями формування доходів та витрат мисливських господарств» удосконалено фундаментальні інструменти системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств; розроблено модельну конструкцію витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств; сформовано стратегію беззбиткового розвитку мисливських господарств повоєнного періоду на засадах екологічної політики.

Удосконалено системний підхід до формування доходів та витрат мисливських господарств з урахуванням вимог реалізації державної політики у мисливській галузі та спрямованих на виконання екологічних, економічних, соціально-культурних та природоохоронних завдань. Визначено соціально-культурні, інституційно-правові та еколого-економічні інструменти системного підходу, які дозволяють реалізувати мисливське районування на децентралізованих територіях та гармонізувати інтереси користувачів мисливських угідь щодо оптимізації критеріїв формування доходів та витрат.

Запропоновано визначення кількісних та якісних продуктивних характеристик мисливських ресурсів та їх охорони суб'єктами галузі на засадах екологічних вимог до ведення господарської діяльності, охорони дикої природи, збереження популяцій мисливських тварин та середовища їхнього існування, відновлення біорізноманіття. Це дозволяє, при збалансуванні еколого-економічних і соціально-культурних інструментів, забезпечити сталість використання витратної компоненти, пов'язаної із відновлюванням природних ресурсів та підвищити обсяг грошових надходжень.

Розроблено концептуальну модель системного підходу до удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств, яка виділяє стратегічні цілі та індикативні показники збереження біорізноманіття (комплексність кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів мисливських ресурсів, регіональна диференціація

оцінки доходів та витрат мисливських господарств, впровадження оцінки окупності витрат від ведення мисливської діяльності та в розрахунок її впливу на природне середовище). Інтегральний еколого-економічний ефект виступає критерієм ефективності використання і відтворення мисливської фауни.

Запропоновано модельну конструкцію витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств, яка регулюється соціально-культурними та еколого-економічними інструментами та дозволить координувати відтворювальний процес та охорону мисливської фауни з використанням складових елементів концепції сталого розвитку. Розраховано прогнозне значення обсягу грошових надходжень мисливських господарств, яке з імовірністю у 95% буде знаходитись в інтервалі від 557,44 до 562,24 тис. грн.

Розроблено стратегічні пріоритети беззбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді, які дозволять поєднати методи самоокупності витрат із наданням субсидій, дотацій та стимулюванням природоохоронних заходів на засадах державно-приватного партнерства із наступним збалансуванням, при вкладанні коштів в екологічні проекти, економічного циклу мисливських господарств та беззбитковості їх розвитку.

Одним із пріоритетів є удосконалення методичного підходу до відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, як економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств з метою формування їх беззбиткового розвитку на засадах державно-приватного партнерства. Це дозволить, після деокупації території, відновити площу мисливських угідь в Запорізькій області до рівня 2021 р. – 1,81 млн. га (3,72% від загальної території мисливських угідь в Україні). У довоєнному періоді, в основному через відсутність забезпечення інвестиціями на відновлення мисливських ресурсів, 72% мисливських угідь, рекреаційна цінність яких не поступається європейським, використовувалися неефективно. У 2021 році доходи мисливських господарств ДАЛРУ на 36,8% покривали інвестиційні витрати, а господарств УТМР – на 38,3%. Прогнозовано, що при умові впровадження екологічних про-

ектів у повоєнному періоді 2024-2026 років, цей показник дорівнюватиме 41,7% та 43,4% відповідно.

Запропоновано в районах Запорізької області (Мелітопольський, Бердянський та Запорізький райони), з позиції державно-приватного партнерства, об'єднати 8 мисливських господарств на рівні Державного регіонального управління лісового та мисливського господарства України (439,67 тис. га – 24,2% території мисливських угідь Запорізької області), 10 - організації Українського товариства мисливців та рибалок (549,59 тис. га – 30,3%) та 15 користувачів інших форм власності (824,38 тис. га – 45,5% території мисливських угідь Запорізької області). В період деокупації території та за умови бюджетного інвестування об'єднаних мисливських господарств Запорізької області, їх рівень беззбиткового розвитку за адитивного прогнозу на 2024-2026 рр. буде щороку підвищуватися в середньому на 20,6 %, за мультиплікативного прогнозу – на 12,3%.

Ключові слова: доходи, витрати, ресурсне забезпечення, окупність витрат, інституційно-правові інструменти, еколого-економічні інструменти, біорізноманіття, мисливське районування, екологічна стійкість природного капіталу, беззбитковість розвитку мисливських господарств.

ANNOTATION

Sobolevska O.O. Formation of income and expenses of hunting farms. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 076 "Entrepreneurship, trade and stock market activity" (07 "Management and administration"). - Dmytro Motornyi Tavri State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, 2024.

The dissertation is devoted to the improvement of theoretical and methodological approaches and the development of practical recommendations for the formation of income and expenses of hunting farms and the selection of areas that have not found sufficient coverage in economic science.

In the first chapter "Theoretical and methodological principles of the formation of income and expenses of hunting farms" the economic essence and peculiarities of the formation of income and expenses of hunting farms are disclosed; historical and legal aspects of the development of the hunting industry of Ukraine are considered; methodical principles of income and expenditure formation in the area of break-even development of hunting farms are singled out.

Based on the study of scientists' approaches to determining the essence of the economic categories "income" and "expenditure", their theoretical basis and classification was determined. The author's vision of the definitions of "income of hunting farms", "expenses of hunting farms" is provided, taking into account the peculiarities of the functioning of hunting farms. In the proposed definition, "income of hunting farms" is interpreted as cash receipts that ensure the economic result of the subject's activity with the aim of identifying break-even development for a certain period of time, obtaining economic benefits aimed at increasing one's own self-financing capabilities and covering resource costs. The essence of the concept of "expenses of hunting farms" is considered as a purposeful and rational direction of the subject's resources for nature management, restoration of the ecosystem in a certain area with the aim of achieving optimal profitability and interaction with the subjects of forestry and agriculture.

Levers of a legal, economic and organizational nature have been identified, which exert a regulatory influence on the activities of hunting farms, ensure the use and reproduction of animals in the natural environment or kept in semi-free conditions within hunting grounds. It has been established that hunting grounds in Ukraine include land and forest areas along with water bodies located on them, which are provided for use on the basis of agricultural land lease agreements. It has been proven that the hunting economy has great opportunities for the use of natural resources and the protection of fauna.

A methodical approach to the formation of incomes of hunting farms is proposed, which takes into account the break-even level and ensures the efficiency of the process of functioning of enterprises according to a single integrated indicator that

meets the requirements of a clear economic interpretation of performance indicators, taking into account the influence of factors of financial and resource load on the parameters of the self-financing of the production cycle in order to maintain the pace of the economic growth.

In the second chapter "Assessment of the state of formation of incomes and expenses of hunting farms" a study of the economic activity of hunting farms was carried out; the state of the resource capabilities of hunting farms with regard to the possibilities of reproduction of biodiversity was analysed; improved system analysis of income and expenses based on the implications of organizational forms of hunting farms.

It was established that almost 1,131 legal entities are engaged in hunting in Ukraine on an area of 38.7 million hectares, of which 62.7% is provided for the use of organizations of the Ukrainian Society of Hunters and Fishers (UTMR). Most of the hunting grounds of the Zaporizhia region (1,508.1 thousand hectares) are also used by the Ukrainian Association of Hunters and Fishermen, 192 thousand hectares are assigned to the enterprises of the State Agency of Forest Resources of Ukraine and 113.5 thousand hectares to other private and public ones hunting organizations. Compared to the EU countries, the level of the registered population and the volume of hunted animals are in a critical state, the heavy burden of hunting grounds on hunters is an unsolved problem.

It has been established that cash receipts from the management of the hunting economy are mostly formed from the sale of hunting permits (licenses, shooting cards for hunting feathered game, fur and ungulates), the organization of hunting and the sale of hunting products.

Due to the specificity of the industry, the main type of expenses from the activities of hunting farms are expenses for biotechnical measures. It was determined that the low level of costs for biotechnical measures and a significant amount of other costs do not allow obtaining sufficient financial resources for the development of hunting farms, the economy of local communities and the state as a whole. The main indicator of the economic activity of hunting farms is considered - cost recovery and

factors affecting it. The conducted analysis showed that almost 90% of the activity of hunting farms in the Zaporizhia region remains unprofitable.

The distribution of farms according to the level of cost recovery into three groups did not reveal a connection between the forms of management and the formation of the amount of cost recovery; the highest level of payback (74.4%) was achieved in the hunting farms of the Ukrainian Society of Hunters and Fishermen.

It was established that in the State Enterprise "Melitopol Forestry Farming" (the first group of farms) the level of expenses for biotechnical measures and environmental protection increased by 30.0%, other expenses - by 65.5%, the return on expenses with income increased by 15.2%, which did not allow to reach the level of profitable management of the industry. The public organization "Society of hunters and fishermen "Olexandrivka" (the second group of farms) has a similar trend in the formation of the level of income and expenses compared to the State Enterprise "Melitopol LMG", however, the significant revenues it receives do not relate to hunting activities. It was determined that in the KP "Hunting" of Berdyansk TMR (the third group of farms), the excess of the income from the hunting farm over the expenses occurred at the expense of sponsorship.

In the third chapter "Strategic directions of formation of incomes and expenses of hunting farms" the fundamental tools of a systematic approach to the formation of incomes and expenses of hunting farms have been improved; a model construction of cost-resource components of the economic activity of hunting farms was developed; strategies for the break-even development of hunting farms of the post-war period were formed on the basis of environmental policy.

The systematic approach to the formation of incomes and expenses of hunting farms has been improved, taking into account the requirements of the implementation of state policy in the hunting industry and aimed at fulfilling environmental, economic, socio-cultural and nature protection tasks. Socio-cultural, institutional-legal and ecological-economic tools of a systemic approach have been identified, which will allow implementing hunting zoning in decentralized territories and harmonizing the

interests of users of hunting grounds in terms of optimizing the criteria for the formation of income and expenses.

A conceptual model of a systemic approach to the improvement of fundamental ecological and economic tools for the formation of income and expenses of hunting farms has been developed, which highlights strategic goals and indicative indicators of biodiversity conservation (complexity of quantitative accounting and valuation of all components of hunting resources, regional differentiation of the assessment of income and expenses of hunting farms, implementation assessment of the cost-effectiveness of hunting activities and the calculation of its impact on the natural environment). The integrated ecological and economic effect acts as a criterion for the effectiveness of the use and reproduction of hunting fauna.

A model construction of cost-resource components of the economic activity of hunting farms is proposed, which is regulated by socio-cultural and ecological-economic tools and will allow to coordinate the reproduction process and protection of hunting fauna using the constituent elements of the concept of sustainable development. The forecast value of the amount of cash income of hunting farms was calculated, which with a probability of 95% will be in the range from UAH 557.44 to 562.24 thousand.

Strategic priorities for the break-even development of hunting farms in the post-war period have been developed, which will allow combining the methods of self-recovery of costs with the provision of subsidies, subsidies and the stimulation of environmental protection measures on the basis of public-private partnership with subsequent balancing, when investing funds in environmental projects, the economic cycle of hunting farms and their break-even development.

One of the priorities is the improvement of a methodical approach to the restoration of a stable level of environmental sustainability of natural capital, as the economic dominant of the resource capabilities of hunting farms with the aim of forming their break-even development on the basis of public-private partnership. This will allow, after the deoccupation of the territory, to restore the area of hunting grounds in the Zaporizhia region to the level of 2021 - 1.81 million hectares (3.72% of the total

area of hunting grounds in Ukraine). In the pre-war period, mainly due to the lack of investments to restore hunting resources, 72% of hunting grounds, the recreational value of which is not inferior to European ones, were used inefficiently. In 2021, the incomes of State Agency of Forest Resources of Ukraine hunting farms covered investment costs by 36.8%, and those of Ukrainian Society of Hunters and Fishers farms by 38.3%. It is predicted that if environmental projects are implemented in the post-war period of 2024-2026, this indicator will be equal to 41.7% and 43.4%, respectively.

It is proposed to unite 8 hunting farms at the level of the State Regional Administration of Forestry and Hunting of Ukraine (439.67 thousand hectares - 24.2% of the territory) in the districts of Zaporizhzhia region (Melitopol, Berdyansky and Zaporizhia districts), from the position of public-private partnership hunting grounds of the Zaporizhia region), 10 - organizations of the Ukrainian Society of Hunters and Fishers (549.59 thousand ha - 30.3%) and 15 users of other forms of ownership (824.38 thousand ha - 45.5% of the territory of the hunting grounds of the Zaporizhia region). During the period of deoccupation of the territory and under the condition of budgetary investment of the united hunting farms of the Zaporizhia region, their level of break-even development under the additive forecast for 2024-2026 will increase by an average of 20.6% every year, according to the multiplicative forecast - by 12.3%.

Key words: income, expenses, resource provision, cost recovery, institutional and legal instruments, ecological and economic instruments, biodiversity, hunting zoning, ecological sustainability of natural capital, break-even development of hunting farms.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, які включено до міжнародних наукометричних баз

1. Sobolevska O.O. Formation of Cost-Resource Determinants and Stabilizers of the Development of Hunting in Ukraine / T.I. Yavorska, V.V. Lysenko, **O.O. Sobolevska**, V.I. Apostolov, I.V. Ahieieva. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. №1. P.306-319. (0,89 друк. арк., особистий внесок автора: розрахунок факторної залежності витратно-ресурсних детермінант економічного розвитку мисливських господарств, 0,24 друк. арк.). **Scopus**.

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях інших держав

2. Яворська Т.І., **Соболевська О.О.** Теоретичні аспекти сутності доходів та їх класифікація. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2020. № 2(42). С.101-107. (0,44 обл.-вид. арк., особистий внесок автора: проаналізовано різні підходи до тлумачення сутності «дохід підприємства», 0,22 обл.-вид. арк.).

3. Соболевська О.О. Формування доходів мисливських господарств Запорізької області. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2021. Т.23. Вип. 97. С.41-47. (0,36 обл.-вид. арк.).

4. Yavorska T., **Sobolevska O.** Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3 №. 1. P. 54-59. Latvia. (0,38 обл.-вид. арк., особистий внесок автора: досліджено склад і структуру витрат мисливських господарств Запорізької області, 0,2 обл.-вид. арк.).

5. Соболевська О. О. Особливості розвитку мисливського туризму, як засобу збереження біосистеми країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №24. С. 132-136. (0,31 обл.-вид. арк.).

6. Соболєвська О. О. Еколого-економічні інструменти формування доходів та витрат мисливських господарств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2024. № 1 (50). С.112-121. (0,42 обл.-вид. арк.).

Публікації за матеріалами наукових конференцій

7. Соболєвська О.О. Еколого-економічні аспекти розвитку мисливських господарств України. *XII Міжнародна Інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 21-23 січня 2020 р. Мелітополь. С. 211-213. (0,12 обл.-вид. арк.).

8. Sobolevska O. Modern state of economy of hunting farms of Ukraine. *II Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія «Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів»*. 25 вересня 2020 р. Житомир. С.30-32. (0,12 обл.-вид. арк.).

9. Соболєвська О.О. Сучасний стан ведення мисливського господарства Запорізької області. *II Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності»*. 13-14 травня 2021 р. Запоріжжя. С. 346-348. (0,13 обл.-вид. арк.)

10. Соболєвська О.О. Аналіз фінансових показників діяльності мисливських господарств Запорізької області. *XIII Міжнародна інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії та практики»*. 21 грудня 2021 р. Запоріжжя. С.184-186. (0,13 обл.-вид. арк.).

11. Соболєвська О.О. Вдосконалення структури джерел доходів мисливських господарств. *International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics»*, 24-25 November 2021. Podhájska (Словацька Республіка). С. 141-143. (0,13 обл.-вид. арк.)

12. Соболєвська О.О. Основні аспекти формування витрат мисливських господарств. *Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 100-річчю Луганського національного аграрного університету «Аграрна освіта:*

минуле, сучасне, майбутнє». 15-16 листопада 2021р. Слов'янськ. С. 256-258. (0,13 обл.-вид. арк.)

13. Соболевська О.О. Оцінка динаміки витрат мисливських господарств у контексті сталого господарювання. *XIV Міжнародна Інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 25-27 січня 2022 р. Мелітополь. С. 243-247. (0,12 обл.-вид. арк.)

14. Соболевська О. О. Мисливська галузь – невід’ємна частина національної економіки України. *XV Міжнародна інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 24-26 січня 2023 р. Київ. С. 126-127. (0,13 обл.-вид. арк.).

15. Соболевська О. О. Фактори впливу на формування доходів мисливських господарств. *II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Сучасні виклики та перспективи розвитку економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності»*. 17 квітня 2024 р. Кам’янець-Подільський. С. 76-80. (0,16 обл.-вид. арк.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ЗМІСТ.....	16
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	26
1.1. Економічна сутність та особливості формування доходів і ви- трат мисливських господарств.....	26
1.2. Генезис формоутворення мисливських господарств України....	42
1.3. Методичні засади формування доходів та витрат у площині беззбиткового розвитку мисливських господарств.....	57
Висновки до розділу 1.....	84
Список використаних джерел до розділу 1.....	89
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	103
2.1. Оцінка економічної діяльності мисливських господарств.....	103
2.2. Стан ресурсних можливостей мисливських господарств на від- творення біорізноманіття.....	129
2.3. Системний аналіз доходів та витрат на засадах імплікації орга- нізаційних форм ведення мисливських господарств.....	147
Висновки до розділу 2	163
Список використаних джерел до розділу 2	167
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	174
3.1. Удосконалення фундаментальних інструментів системного під- ходу до формування доходів та витрат мисливських господарств....	174
3.2. Модельна конструкція витратно-ресурсних компонент економі- чної діяльності мисливських господарств	192
3.3. Формування стратегії беззбиткового розвитку мисливських го- сподарств повоєнного періоду на засадах екологічної політики.....	213
Висновки до розділу 3.....	229
Список використаних джерел до розділу 3.....	236
ВИСНОВКИ.....	247
ДОДАТКИ.....	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДАЛРУ - Державне агентство лісових ресурсів України

ЄС – Європейський Союз

УТМР - Українське товариство мисливців та рибалок

ДП ОУЛМГ - підприємства Державного лісового агентства України

СПТ (SPA) - Спеціальні природоохоронні території (Special Protection Areas)

ОПЗЗ (SCI) – Об’єкти природи загальноєвропейського значення (Sites of Community Importance)

ТОО (SAC) – Території особливої охорони (Special Areas of Conservation)

Мінагрополітики України – Міністерство

ВСТУП

Актуальність теми. Економіка України сьогодні перебуває під впливом негативних кризових явищ, подолання яких можливе за умови узгодження екологічних, економічних, соціальних, політичних, культурних та інших суспільних потреб країни й належного ресурсного забезпечення її галузей. Імплементация детермінант доходної та витратної політики мисливських господарств, які функціонують при нестабільній економічній ситуації в державі та при дисбалансі ресурсного забезпечення зумовлена, по-перше, недосконалістю розподілу функцій державного управління, а по-друге – недостатньою модернізацією державної політики мисливської галузі. У результаті неефективного впорядкування мисливських угідь, непродуктивного функціонування мисливських господарств, за відсутності збалансованої структури формування доходів та витрат на охоронні заходи, призводять до неналежної охорони мисливських угідь та скорочення дичерозведення. Така ситуація, в свою чергу, впливає на зменшення біорізноманіття флори та фауни, занепаду мисливської галузі як природного комплексу в цілому.

Водночас, інтерес до доходної та витратної складової ефективного функціонування мисливських господарств постійно зростає в контексті трансформації економіки, децентралізації органів місцевої влади та безпеки розвитку держави. Це цілком логічно, оскільки більшість питань, які стосуються особливостей формування доходів та мінімізації витрат на ведення мисливських господарств, зокрема користування, охорони та збереження мисливських угідь, вирішуються за допомогою економічних, соціальних та екологічних регуляторів мисливської галузі. При цьому, принципового значення набувають стратегічні програми беззбиткового розвитку мисливських господарств за існуючих об'єктивних передумов державної підтримки щодо покриття витрат на користування мисливськими угіддями, охорону та збереження дичини в контексті їх географічного положення, мисливського районування, природних ландшафтів та біорізноманіття.

Мисливські господарства, як суб'єкти підприємницької діяльності є невід'ємною частиною господарського механізму галузі, які використовують увесь функціонал мисливських ресурсів і водночас займають центральне місце у забезпеченні екологічної (збереження біорізноманіття), соціальної (рекреаційних та естетичних потреб) та економічної (надання послуги на різні види діяльності мисливського та рослинного походження) функції. Основною причиною збитковості мисливських господарств є неефективна модель господарських відносин в даній сфері, яка не відповідає міжнародним вимогам та стандартам. Відсутність механізмів раціонального використання мисливських угідь та плати за користування ними, призводить до зниження рівня мисливської культури і етики полювання.

Провідний внесок у процес формування доходів та витрат, надходжень від ведення мисливського господарства на регіональному рівні, а також вивченні кількісних та якісних змін у відновленні ресурсних можливостей галузі досліджували такі закордонні та вітчизняні вчені: Ф. Ачард, Х. Єва, Х-Дж. Стібіг, П. Майо, Дж. Гальего, Т. Річардс, Дж.-П. Малінгро, П. Баррето, К. Соуза, Р. Ногерон, А. Андерсон, Р. Саломао, Н. Березіна, Б. Блехер, Д. Устер, Т. Бергсдорф, Д. Брей, Л. Меріно-Перес, П. Негрерос-Кастільо, Г. Сегура-Ворнгольц, Дж. Торрес-Рохо, Х. Вестер, Дж. Браудер, С. Кларк, К. Болт, А. Кемпбелл, Л. Керран, С. Трігг, А. Макдональд, Д. Астіані, Ю. Гардіоно, П. Сірегар, І. Каньяго, Е. Касішке, Р. ДеФріз, А. Хансен, А. Ньютон, М. Хансен. Проблемам державного регулювання доходів та витрат мисливських господарств при трансформації розвитку економіки присвячено роботи В. Бондаренко, А. Дейнека, В. Бурмас, П. Хоецького, В. Ходзінського, Д. Брей, Е. Елліс, Н. Арміхо-Канто, К. Бек, Р. Чоудхурі, М. Кроппера, Дж. Пурі, Ч. Гріффітс, К. Дейнінгера, Б. Мінтена, Р. Юерса, А. Родрігеса, Дж. Джонса, І. Вініченка, І. Свиноуса, Ю. Муравйова, Н. Трусової, Т. Яворської, М. Кіннерда, Е. Сандерсона, Т. О'Браєна, Х. Вібісона, Г. Вулмера.

Незважаючи на вагому кількість та різноплановість проведених наукових досліджень зазначеної проблеми, недостатньо вивченими залишаються питання

формування доходно-витратного підходу до діяльності мисливських господарств як комплексної економічної характеристики, ідентифікації його регулюючих інструментів та діагностики ефективності використання, розробки пропозицій щодо підвищення беззбиткового розвитку мисливських господарств в екологічній системі, удосконалення організаційно-економічних напрямів розвитку мисливських господарств. Це зумовило необхідність проведення окремого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного за темою «Оцінка ефективності підприємництва та вдосконалення соціально-економічних умов його розвитку в регіоні» (номер державної реєстрації 0121U109822), у межах якої автором обґрунтовано теоретико-методичні засади та розроблено практичні рекомендації щодо формування доходів та витрат мисливських господарств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування та поглиблення теоретико-методичних засад і розробка практичних положень щодо формування доходів та витрат мисливських господарств.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретико-методичні основи формування доходів та витрат мисливських господарств з виділенням їх регулюючих інструментів;
- інтерпретувати зміст основних дефініцій «доходи» та «витрати» мисливських господарств та сформулювати їх авторське трактування;
- сформулювати методичний інструментарій аналізу доходів та витрат мисливських господарств та надати пропозиції щодо його удосконалення;
- здійснити оцінку економічної діяльності та ресурсних можливостей мисливських господарств регіону;

- виявити основні проблеми, які перешкоджають ефективному використанню витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств у різних організаційно-правових формах їх ведення;

- надати пропозиції щодо впливу фундаментальних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств;

- розробити науково-практичні рекомендації до стратегії формування доходів та витрат мисливських господарств на засадах екологічної політики.

Об'єктом дослідження є процес формування доходів та витрат мисливських господарств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів формування доходів та витрат мисливських господарств.

Методи дослідження. Теоретико-методичним базисом дослідження є системний підхід та діалектичний метод пізнання, які застосовувалися для вивчення проблем формування доходів та витрат мисливських господарств. У процесі вирішення поставлених завдань використано такі наукові методи й прийоми аналізу: *синтез, аналіз, індукція, дедукція* (для визначення сутності категорій «доходи», «витрати»; узагальнення особливостей формування доходів та витрат мисливських господарств), *метод порівняння статистичних даних* (виявлення основних тенденцій та проблем розвитку мисливських господарств); *графічний метод* (наочне відображення отриманих результатів); *розрахунково-конструктивний* (прогнозування можливих варіантів відтворення біорізноманіття мисливських господарств з урахуванням зміни факторів впливу), *метод експертних оцінок* (визначення вагомості факторів впливу на формування доходів та витрат мисливських господарств), *економіко-математичні методи* (оцінка стану діяльності мисливських господарств, визначення витратно-ресурсних компонент та стабілізаторів екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств), *абстрактно-логічний* (формулювання висновків, пропозицій) та інші загальнонаукові методи й економіко-статистичні прийоми.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є нормативні та законодавчі акти України, публічна інформація Державної служби статистики України, Го-

ловного управління статистики у Запорізької області, звітність мисливських господарств Запорізької області, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблеми дослідження, інформація з мережі *Internet*, результати власних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних та практичних положень щодо формування доходів та витрат мисливських господарств. Найбільш суттєві результати, які містять елементи наукової новизни та виносяться на захист, полягають у наступному:

удосконалено:

методичний підхід до формування доходів мисливських господарств, який, на відміну від існуючих, враховує площину безбитковості та ґрунтується на аналізі інтервалу збільшення грошових надходжень у виробничому циклі з урахуванням умов невизначеності параметрів окупності витрат та ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь; визначає функціональність системи формування доходів на основі ресурсної, виробничої, матеріальної, фінансової, соціальної, економічної, екологічної, логістичної та інституціональної підсистем з певними ймовірними ризиками; здійснює оцінку безбиткового розвитку мисливських господарств на платформі моніторингу «піраміди результативності»;

системний підхід до формування доходів та витрат мисливських господарств, фундаментальними інструментами якого, на відміну від існуючих, з позиції критеріїв оптимізації та мисливського районування на децентралізованих територіях, є соціально-культурні, інституційно-правові та еколого-економічні складові. Визначено, що найбільш суттєво на формування доходів та витрат мисливських господарств впливають еколого-економічні інструменти. Вони дозволяють мінімізувати негативні наслідки впливу антропогенних чинників і акумулюють свою увагу на витратах, пов'язаних із відновленням природних ресурсів, визначених на основі кількісних та якісних продуктивних характеристик мисливських ресурсів. Збільшення обсягу грошових надходжень дасть можливість збалансувати еколого-економічні і соціально-культурні інструменти

із врахуванням високих стандартів полювання та підвищення рівня участі населення та зацікавлених сторін у заходах по збереженню довкілля;

методичний підхід до відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, як економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств з метою формування їх безбиткового розвитку на засадах державно-приватного партнерства.

дістали подальшого розвитку:

обґрунтування понять «дохід мисливських господарств» та «витрати мисливських господарств» в площині безбитковості. У цьому контексті «дохід мисливських господарств» пропонується трактувати як грошові надходження, що забезпечують економічний результат діяльності суб'єкта з метою ідентифікації безбиткового розвитку за певний період часу, отримання економічних вигод, спрямованих на збільшення власних можливостей самофінансування в господарському процесі та покриття витрат. Поняття «витрати мисливських господарств» розглядається як спрямування ресурсів суб'єкта на ведення природокористування, відновлення екосистеми на певній території з метою досягнення оптимальної прибутковості та покращення взаємодії із суб'єктами лісового та сільського господарства;

моделювання економічної діяльності мисливських господарств на основі замкнутого циклу та оптимізації витрат за сукупністю еколого-економічних та соціально-культурних інструментів, яке враховує екологічні, соціальні та економічні складові сталого розвитку із визначенням факторів ресурсно-витратних компонент, основними з яких, по рівню впливу на отримання певного обсягу грошових надходжень, мають витрати на заробітну плату та охорону тварин;

концептуальна модель фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств, яка ґрунтується на системному підході та передбачає розробку стратегічних цілей та індикативних показників збереження біорізноманіття, розмір яких дозволить аналізувати рівень відтворення та сталого використання видів мисливської фауни. Критерієм ефективності виступає інтегральний еколого-економічний ефект, в якому на

відміну від існуючих, передбачено акумулювання дії процесів охорони та раціонального використання ресурсів дикої природи;

стратегічні пріоритети беззбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді, які дозволять поєднати методи самоокупності витрат із наданням субсидій, дотацій та стимулюванням природоохоронних заходів на засадах державно-приватного партнерства із наступним збалансуванням, при вкладанні коштів в екологічні проекти, економічного циклу мисливських господарств та беззбитковості їх розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх прикладного застосування з метою обґрунтування пропозицій щодо формування доходів та витрат мисливських господарств. Основні теоретичні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які використано та впроваджено в практичну та організаційну діяльність структур мисливської галузі.

Науково – методичні розробки автора та рекомендації впроваджено в практичну діяльність Південно-Східного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства (довідка № 01-08/514 від 02.05.2024 р.), Полтавської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок (довідка № 32/01-15 від 02.05.2024 р.), Дніпропетровської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок, Кіровоградської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок.

Теоретичні та методичні положення і пропозиції автора знайшли відображення у навчальному процесі Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного при викладанні дисциплін «Стратегії сталого розвитку», «Основи туристичної діяльності», «Стратегічне управління підприємством», «Економіка підприємства», а також при підготовці кваліфікаційних робіт магістрів за освітньо-професійними програмами «Економіка» та «Туризм» (довідка № 04/163/1 від 13.05.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, виконаним самостійно відповідно до поставлених мети і завдань щодо

розв'язання методичних та прикладних проблем формування доходів та витрат мисливських господарств. Наукові результати, висновки та пропозиції, які були викладені в роботі та публікаціях, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати та висновки наукових досліджень апробовано у доповідях та обговорено на наступних науково-практичних конференціях:

- *міжнародних*: «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики» (Мелітополь, 2020 р.), «Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності» (Запоріжжя, 2021 р.), «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії та практики» (Запоріжжя, 2021 р.), «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics» (Podhájska, 2021), «Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє» (Слов'янськ, 2021 р.), «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики» (Мелітополь, 2022 р.), «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики» (Київ, 2023 р.).

- *всеукраїнських*: «Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів» (Житомир, 2020 р.), «Сучасні виклики та перспективи розвитку економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності» (Кам'янець-Подільський, 2024 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 15 наукових публікаціях загальним обсягом 3,97 обл.-вид. арк. (особисто автора – 2,92 обл.-вид. арк.), серед яких 1 - у міжнародній наукометричній базі Scopus, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у наукових виданнях інших держав, 9 наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел до кожного розділу, додатків. Основний зміст роботи викладений на 253 сторінках, містить 16 таблиць, 52 рисунки та 27 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

1.1. Економічна сутність та особливості формування доходів та витрат мисливських господарств

Ринкова система господарювання підпадає під дію багатьох факторів, через що у теорії й практиці функціонування підприємства, постійно виникає необхідність перегляду економічної сутності та уточнення ролі та функцій багатьох категорій. Передусім це стосується категорії «доходу», яка є однією з найскладніших в економічній науці та ключовою складовою у системі вартісного виміру об'єктів дослідження. Вона вимагає важливого діалектичного пізнання при виокремленні категоріальних розбіжностей. Категорія доходу є предметом широких дискусій серед представників різних економічних шкіл та напрямків, які знаходять своє відображення в понятійно-категоріальному апараті представленого в Додатку А.

Економічну сутність поняття доходу досліджували протягом багатьох століть у тісному взаємозв'язку з такими термінами, як «економічна діяльність» та «прибуток» у працях А. Сміта, К. Маркса, Дж. Мілля, Дж. Хікса, В. Парето, Л. Вальраса, Ф. Найта та інших [51, с. 48]. Наукові надбання цих учених (теорія відносних часток факторів виробництва в доході, теорія спадної дохідності, теорія граничних доходів) увійшли в «золотий фонд» постулатів економічної теорії. Відомий англійський економіст Джон Річард Хікс зазначив, що багато вчених викликали один в одного (та й у самих себе) певне замішання, приймаючи різні визначення доходу, що були досить суперечливими та не цілком задовільними. Частково така розбіжність у тлумаченні сутності доходу пояснюється широкою сферою його застосування на макро- та мікрорівнях (національний дохід, дохід держави, дохід підприємства, дохід сім'ї тощо) [40, с. 276].

Підґрунтям економічного підходу щодо визначення цього поняття є термін «виручка», тобто обсяг продажу виробленої підприємством продукції (ро-

біт, послуг). Інколи цей термін ототожнюється з поняттям «дохід підприємства». Спрощений підхід до визначення цієї категорії ототожнюється «з потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, робіт, послуг» [13, с. 524]. Однією з найбільш суперечливих ця категорія залишається і на сьогодні, коли змінюються ринкові принципи управління її економічною формою на мікрорівні, спрямованих на стратегічний розвиток підприємства. У широкому значенні дохід – гроші або матеріальні цінності, отримані від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності (виторг) [74, с. 240].

Поняття «дохід підприємства» висвітлюється в наукових дослідженнях І.О. Бланка [6, с. 304], Н.М. Бондаря [9, с. 117], В.В. Кулішова [51, с. 58], Л.Г. Мельника [54, с. 38], Ю.І. Продіус [90, с. 77], В.М. Слинькова [101, с. 26], Н. М. Ушакової [30, с. 64] та інших. Проте, на нашу думку, сучасне економічне трактування поняття «дохід» немає єдиного підходу (Додаток Б).

Дохід підприємства як економічна категорія, у визначенні своєї сутності, виділяє витратний та ринковий базових підходи. На цих підходах ґрунтуються і певною мірою інтегрують, багато визнаних сучасних теорій (рис. 1.1).

На нашу думку, виділені теорії доходу частково збігаються, оскільки кожна з них розкриває складний процес визначення сутності досліджуваної категорії та забезпечує інформаційний поступ до об'єктивних концепцій формування доходу. Так, у концепції продукту, дохід розглядається як динамічний процес створення підприємством товарів і послуг протягом певного проміжку часу. Проте основним недоліком вказаного трактування, є відсутність визначення доходу з точки зору його величини та часового лагу визнання.

Згідно концепції вибуття, визнання доходу ототожнюється з позиції передачі покупцям виробленої продукції та послуг. Недоліком такого підходу до визнання сутності доходу є те, що він не дозволяє виділити у складі доходу виручку, нараховану згідно з умовами договору за завершеними етапами виконаних робіт [39].

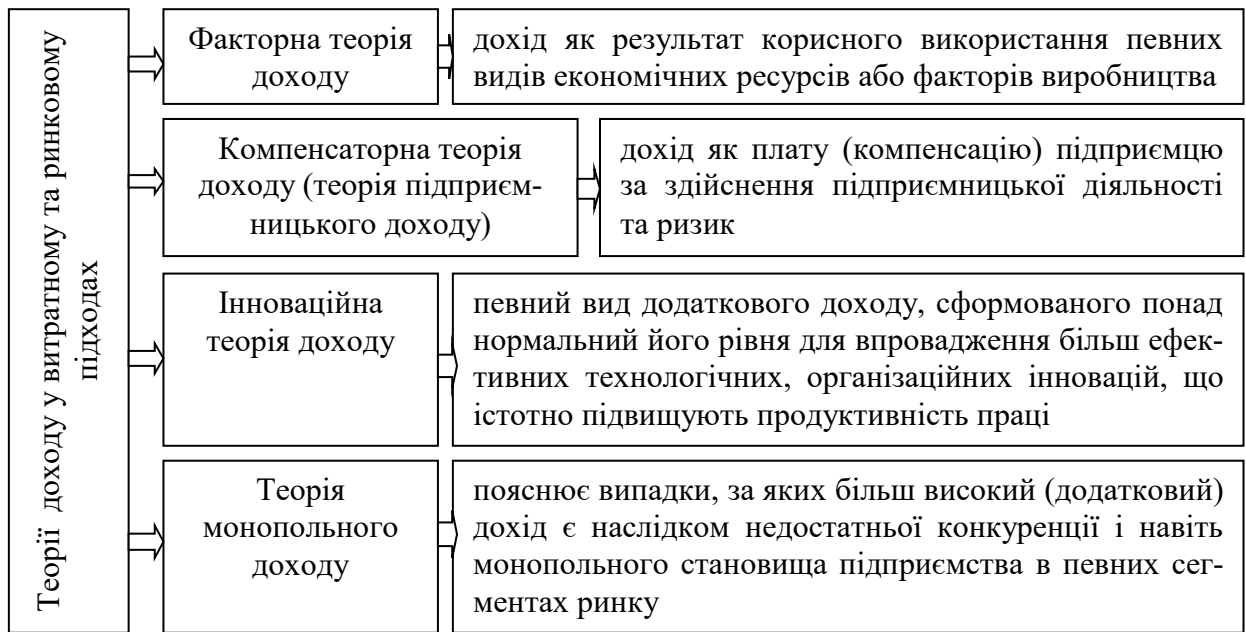

Рис. 1.1. Теорії доходу у витратному та ринковому підходах

Джерело: сформовано автором за даними [8, с. 120]

У концепції приросту доходу його визначають як грошові кошти, одержані на момент продажу товарів і послуг або після нього внаслідок продажу в кредит. З точки зору бухгалтерського підходу, сутність доходу полягає в надходженні або прирості активів внаслідок продажу товарів і послуг. Порівняно з підходами, виділеними в концепції продукту і концепції вибуття, наведений підхід до змісту поняття доходу є більш домінуючим. При цьому вимірювання величини доходу в концепції приросту залежить від грошової оцінки активів та узгоджується з традиційною практикою його відображення в бухгалтерському обліку. Згідно з цією концепцією, дохід – це надходження активів суб'єкта господарювання або погашення його кредиторської заборгованості (або поєднання того й іншого) внаслідок постачання або виробництва товарів, надання послуг або інших операцій, що становлять його основну діяльність [39].

З позиції НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» трактування поняття «дохід підприємства» інтерпретується як збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за ра-

хунок внесків власників) [62]. Таке трактування поняття доходу підприємства переважно базується на терміні «економічна вигода».

Відповідно до Податкового кодексу України доходи – загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їх межами [78].

На відміну від широкого трактування категорії «дохід підприємства» як за економічним, так і за бухгалтерським підходом, вузьке трактування цього поняття істотно обмежує його зміст за кількісними параметрами. Так, за визначенням Ю.І. Продіуса поняття «дохід підприємства» зводиться до тієї частини валової виручки і результатів позареалізаційних операцій, яка охоплює лише витрати на оплату праці та прибуток [90, с. 115].

Найповніше економічний зміст доходів можна розкрити при виділенні їх класифікаційних ознак. Впорядкування таких ознак є визначальним напрямом вдосконалення обліку. Зазвичай, класифікація доходів підприємства будується за напрямками обліку, контролю, планування, управління, оподаткування, тобто там, де використовується відповідна інформація про них. Тому бухгалтерський і управлінський підходи є найбільш доцільними при класифікації доходів підприємства. Бухгалтерський підхід дозволяє у звітності підприємства коректно відобразити доходи згідно з вимогами бухгалтерського обліку. Систематизувати інформацію щодо формування та використання доходів при ухваленні та реалізації рішень надає можливість управлінський підхід (Додаток В1).

Високо оцінюючи значний вклад багатьох науковців у визначення сутності «доходу підприємства», необхідним, на наш погляд, є обґрунтування та осмислення нового його тлумачення для мисливських господарств.

Політика мисливських господарств в сфері формування доходів визначається та реалізовується в межах загальних напрямів економічної теорії [35, с. 277; 50, с. 37]. Вважаємо, що дохід мисливських господарств доцільно розглядати не лише як джерело економічного піднесення, а і як джерело простого і розширено-

го відновлення ресурсів на біорізноманіття мисливських угідь з метою беззбиткового розвитку. Це зумовлює формування їх власних можливостей для здійснення господарської діяльності у теперішньому та майбутньому періодах. Крім того, розмір отриманого доходу мисливських господарств як індикатор поточної стабільності у певному сегменті ринку для потенційних партнерів є показником окупності витрат.

У міжнародній практиці виокремлюють сім основних правил формування доходу, які, на наш погляд, достатньо актуальні для застосування в сучасних конкурентних умовах ринку [58; 93]: при врівноваженні попиту та пропозиції, необхідно зосереджувати увагу не на витратах, а на ціні; при встановленні ціни необхідно враховувати не лише величину понесених витрат, а і потреби ринку – при встановленні ціни на продукцію, роботи та послуги мисливських господарств необхідно враховувати кількість споживачів певного ринкового сегменту, які готові платити за неї; здійснювати свої продажі не на всьому ринку, а на окремих його сегментах; зберігати свою продукцію та послуги для найбільш цінних клієнтів (цей принцип має сенс лише за умови тривалого функціонування мисливських господарств на ринку та наявності незадоволеного попиту); приймаючи рішення, необхідно ґрунтуватися на достовірній інформації, для прогнозування потенційного доходу; визначення споживчого циклу кожного продукту, робіт, послуг та оптимізації строків виходу з ним на різні сегменти ринку та, відповідно, встановлення ціни на нього в цих сегментах; постійний моніторинг власних можливостей для збільшення доходу мисливських господарств – найбільший економічний ефект можна отримати внаслідок неочікуваних дій конкурентів в окремих сегментах ринку.

Викладені принципи повинні бути покладені в основу формування доходів, і, перш за все, необхідно чітко визначати фактори, що здатні впливати на нього. Безумовно, існування мисливських господарств у середовищі екосистеми може позначитися на формуванні їх доходів, зумовлюючи специфіку джерел грошових надходжень та розпорошеність їх у часі. Водночас, мисливські господарства, функціонуючи як складна єдина система, створюють особливі умов

для формування доходу – в першу чергу особливостями цінової та маркетингової політики, ресурсних особливостями виробництва. Таким чином, виділяють дві групи чинників, що впливають на формування доходу мисливських господарств – внутрішні та зовнішні.

У праці Т.А. Гоголь достатньо ґрунтовно систематизовано основні чинники такого впливу (Додаток В2) [18, с. 9], які поділяються на ресурсні та економічні чинники внутрішнього середовища екосистеми. При цьому поза увагою опинились наступні чинники впливу на формування доходів мисливських господарств: вид та специфіка продукції, робіт та послуг; імідж мисливських господарств – впливає на відношення потенційних споживачів до послуг, які надають суб'єкти мисливської галузі, із врахуванням рівня довіри до них; наявність кваліфікованих кадрів для успішного здійснення господарських операцій; зацікавленість персоналу мисливських господарств в його економічних результатах; ефективна взаємодія вищої та нижчої ланки організаційно-економічного механізму функціонування мисливських господарств; корпоративні та функціональні напрями діяльності мисливських господарств – загальна лінія розвитку підприємства та окремі напрями його діяльності, зокрема, маркетинговий напрям (особливо в частині розподілу та збуту продукції), інноваційний за умови ретельної розробки та успішної реалізації додаткових можливостей формування доходів мисливських господарств.

На нашу думку, серед наведених чинників зовнішнього середовища екосистеми мисливських господарств особливу увагу необхідно приділити процесам специфіки їх функціонування в загальній структурі галузей лісового та сільськогосподарського виробництва, яка абсолютно не розглядається з позиції стану розвитку та ресурсного забезпечення. Крім того, не виокремлюється в чинниках зовнішнього середовища екосистеми, інституційна та законодавча база формування доходів мисливських господарств.

Інші науковці до чинників внутрішнього середовища та їх впливу на формування доходу мисливських господарств відносять обсяг реалізованої продукції, робіт та послуг, а до зовнішніх – середньореалізаційні ціни (в разі, якщо дохід фо-

рмувався від двох видів продукції, робіт, послуг чи більше, тоді проявляється вплив ще одного фактору – структури реалізованої продукції) [17, с.7].

Чинники впливу на формування доходів мисливських господарств доцільно класифікувати за ступенем прямого та опосередкованого впливу. В такому разі до чинників прямого впливу будуть відносити: обсяг реалізації продукції (робіт, послуг), попит на продукцію, політика ціноутворення, види діяльності підприємства. До чинників непрямого (опосередкованого впливу) можна віднести такі, як: конкурентна ситуація на ринку, репутація суб'єкта, якість та конкурентоспроможність продукції (послуг), рівень потенційного попиту, окупність ресурсів при збуті продукції, робіт та послуг на ринку тощо.

При формуванні доходів мисливських господарств необхідно звернути особливу увагу на механізми їх грошового накопичення. Так, Н.М. Шмиголь виокремлює прямі та непрямі доходи суб'єкта господарювання. Прямі доходи формуються внаслідок основної діяльності та функціонування суб'єкта господарювання в умовах ринкової економіки; вони розраховуються з урахуванням середньої ціни на продукцію, що діє на ринку. Тобто, прямий дохід суб'єкт господарювання отримує лише через присутність його на ринку. Водночас, непрямі доходи є індикатором конкурентоздатності суб'єкта господарювання відносно інших підприємств галузі. Ці доходи утворюють додаткові власні можливості, які можуть бути спрямовані на досягнення беззбиткового розвитку чи ліквідацію негативної дії зовнішніх факторів [20, с. 20; 136].

Напрями формування доходів мисливських господарств, на нашу думку, можна визначити як комплекс взаємопов'язаних дій, реалізація яких забезпечує отримання суб'єктом господарювання обсягу доходів, достатнього для покриття поточних витрат та формування прибутку для розширення та відновлення розвитку, відшкодування затрат в умовах ризику за певний період часу. Нами запропоновано комплекс взаємопов'язаних заходів формування доходів мисливських господарств, які представлено у вигляді послідовних етапів (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Етапи комплексних взаємопов'язаних заходів щодо формування доходів мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

Перший етап дозволяє оцінити потенційну спроможність мисливських господарств генерувати дохід з урахуванням дії всіх факторів за певний період в конкретному ринковому сегменті. Він включає в себе оцінку внутрішнього середовища мисливських господарств (з урахуванням поточної діяльності, виявлення сильних та слабких сторін, а також перспективних напрямів отримання додаткових грошових надходжень для беззбиткового розвитку) та зовнішнього середовища (з урахуванням вже існуючих можливостей збільшення доходу та прогнозом можливостей, що можуть виникнути в майбутньому), а також складання планів грошових надходжень за певний період.

Наступний етап є проведення сегментації ринку та виокремлення сегментних груп споживачів, найбільш привабливих для мисливських господарств. На такі сегментні групи спрямовується їх підвищена увага стосовно різноманітних заохочень та пропозицій щодо розширення альтернативних робіт та послуг, які дають змогу досягти визначених цілей з урахуванням обмежень отримання грошових надходжень. Крім того, окреслюється сегмент потенційних споживачів, з якими мисливські господарства можуть працювати в майбутньому.

Розробка маркетингової політики мисливських господарств ґрунтується на проведенні вищенаведеного аналізу. Вона має бути комплексною та включати програму роботи з клієнтами, систему заходів по просуванню мисливських та інших послуг на ринку, розрахунок ціни на продукцію, роботи та послуги (в тому числі прийняття рішення про можливість диференціації ціни для окремих категорій споживачів мисливської продукції) та формування цінової політики в різних сегментах ринку.

За умови наявності вільних грошових коштів та альтернативних джерел вкладень, мисливські господарства можуть приймати рішення щодо відтворення та розширення потенційних можливостей беззбиткового розвитку та отримання додаткового доходу.

На наступному етапі мисливські господарства спрямовують свої зусилля на оптимізацію формування доходів, тобто приймають остаточні рішення стосовно напрямів діяльності (джерел формування доходів). Мотиваційними факторами можуть слугувати: потреба в споживанні економічних ресурсів, обізнаність потенційних споживачів про властивості послуг та робіт, якість та конкурентоспроможність виконання робіт та послуг, розробка політики стимулювання збуту тощо. Мотиваційним фактором для працівників мисливських господарств, в першу чергу, виступає залежність їх доходів від рівня виконаних робіт та послуг.

На етапі контролю та аналізу ефективності формування доходів мисливських господарств виконується підсумковий аналіз виконання виробничої програми, оцінюється виконання зобов'язань за договорами контрагентів, в тому числі за

асортиментом та часом виконання робіт та послуг, оцінювання втрат від браконьєрства та розрахунок показників рівня беззбитковості розвитку в залежності від отриманих економічних результатів. Крім того, необхідним є виокремлення умов формування доходу мисливських господарств за прямим та зворотнім зв'язком. Так, при зворотному зв'язку зіставляються фактично досягнуті показники беззбиткового розвитку та реалізації продукції за певний період з запланованими показниками. При такому підході здійснюється коригування дій постфактум, тобто при проведенні певного виду ретроспективного аналізу. Прямий зв'язком полягає в оцінці очікуваних показників окупності витрат мисливських господарств в умовах невизначеності та ризиків ресурсного навантаження на відтворення біорізноманіття мисливських угідь з урахуванням рівня впливу факторів в певному сегменті ринку продукції, робіт (послуг).

З позиції напрямків економічної теорії та на підставі системного аналізу об'єктивних закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків між економічними та природними системами, на різних рівнях визначення пізнавального процесу щодо понятійного апарату, нами визначено специфічні властивості категорії «дохід мисливських господарств» (рис. 1.3).

Керуючись вищевикладеним найістотнішими характеристиками, економічну сутність категорії «дохід мисливських господарств» пропонується трактувати як грошові надходження, що забезпечують економічний результат діяльності суб'єкта з метою ідентифікації беззбиткового розвитку за певний період часу, отримання економічних вигод, спрямованих на збільшення власних можливостей самофінансування в господарському процесі та покриття витрат. Це дозволить мисливським господарствам зменшити ризики ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь, визначити рівень активності покриття власних зобов'язань, і, в умовах впливу зовнішнього й внутрішнього середовища імплікувати фактори стану екосистеми для стабілізації виробничого циклу в певному сегменті ринку продукції, робіт (послуг).

Напрями та практична реалізація економічної теорії у визначенні характерних властивостей категорії «дохід мисливських господарств»	
▶	дохід мисливських господарств забезпечує грошові надходження та економічний результат діяльності, з метою ідентифікації беззбиткового розвитку за певний період часу
▶	формування доходу характеризує процес отримання мисливськими господарствами економічних вигод, спрямованих на збільшення власних можливостей на самофінансування та самоокупність витрат в господарському процесі
▶	дохід мисливських господарств є результатом використання ним економічних ресурсів (факторів виробництва)
▶	дохід характеризує рівень активності покриття власних зобов'язань мисливським господарством перед контрагентами в умовах впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища
▶	дохід характеризує рівень окупності витрат мисливських господарств в умовах ризиків ресурсного забезпечення на відтворення біорізноманіття
▶	частка доходу мисливських господарств формується з урахуванням рівня інноваційної активності
▶	формування доходу мисливських господарств відбувається через врахування факторів стану екосистеми для стабілізації виробничого циклу в певному сегменті ринку продукції, робіт (послуг)

Рис. 1.3. Спрямування аксіом економічної теорії до визначення особливих ознак категорії «дохід мисливських господарств»

Джерело: розроблено автором

Будь-яка діяльність господарюючого суб'єкта складається не тільки з отримання доходів. Витрати є досить важливою економічною категорією, питання сутності якої досліджувалося ще на початку осмислення фактів і явищ господарського життя та зародження економічної думки [1, с. 4; 44, с. 130]. Для більш кращого розуміння сутності витрат нами узагальнено еволюцію знань про їх розвиток (Додатку Г1) для запобігання в майбутньому помилок минулого щодо сутності і змісту категорії «витрати».

На кожному з напрямів розвитку економічної науки розуміння витрат не залишалося постійним, а змінювалось із загальним розвитком економічної теорії та теоретичних і практичних аспектів їх формування. За останні десятиліття

багато науковців та вчених досліджували поняття «витрати». Р. Ентоні Дж. Ріс визначили, що витрати – це представлена у грошовому виразі величина ресурсів, які використовуються з певною метою [134, с. 171]. М.Г. Грещак та О.С.Коцюба, погоджуючись з Р. Ентоні Дж. Рісом та Д. Шимом, зазначили, що витрати – це обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети [134, с. 171; 109]. Науковці Ч.Г. Хорнгрен та Дж. Форстер визначають, що витрати – це спожиті ресурси або гроші, які необхідно заплатити за товар і послуги [134, с. 171; 108]. Поняття «витрати» на сучасному етапі в Україні регламентується ПСБО 16 «Витрати» та Податковим кодексом України. Відповідно до ПСБО 16, витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [82]. Згідно зі ст. 14.1.27 Податкового кодексу України, витрати – це сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальних формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, внаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником) [79].

Виходячи із значного різноманіття думок та трактувань щодо сутності категорії «витрати», нами згруповано різні підходи до його визначення, які представлено в Додатку Г2.

Отже, проаналізувавши визначення поняття «витрати», які наведені в економічній літературі нами сформовано власне трактування поняття «витрати мисливських господарств», як цілеспрямоване та раціональне спрямування ресурсів суб'єктів на природокористування, відновлення екосистеми на певній території з метою досягнення оптимальної прибутковості.

Видова структура витрат поклала початок формуванню їх класифікації. Класифікація витрат є їх систематизацією та групуванням для потреб формуван-

ня витрат мисливських господарств. Інформація про витрати, згрупована різними способами, потрібна для ефективного управління підприємством [11; 102, с. 20]. З одного боку, виявлені і сформульовані потреби суб'єктів господарювання до формування витрат обумовлюють вибір критеріїв класифікації та їх поділ в загальній сукупності. З іншого боку, дослідження класифікації витрат дозволяє виявити нові критерії розрізнення та групи витрат і тим самим удосконалювати інформаційне забезпечення прийняття рішень. Чим більше ознак класифікації виділено, тим більша ймовірність пізнання об'єкта [13, с. 24; 5, с. 17].

Класифікація витрат не є статичною, постійною. Під впливом змін потреб суб'єктів господарювання до формування витрат, розвитку теорії витрат і окремих економічних процесів, класифікація витрат постійно розвивається, еволюціонує шляхом введення нових критеріїв [15, с. 45]. В даний час у класифікації витрат мисливських господарств використовується велика кількість критеріїв. Одні з них давно використовуються в плануванні й обліку витрат, інші з'явилися порівняно недавно у зв'язку із розвитком потреб суб'єктів господарювання до формування витрат; ряд критеріїв відомий в українській практиці формування витрат ще з часів адміністративно-централізованої економіки, а деякі запозичені із зарубіжної теорії і практики [13, с. 26; 5, с. 18].

Кількість критеріїв у цій класифікації була порівняно невеликою, що відбивало незначні можливості підприємства в контексті формування витрат. Відповідно до класифікації витрат, що існувала, у структурі собівартості виробленої (товарної) продукції виділялися прямі і непрямі витрати. Витрати також класифікували за елементами, статтями, однорідністю, можливістю віднесення на одиницю продукції і залежно від обсягу продукції, що випускається [70, с. 47]. Однак значення такого поділу витрат та їх класифікація для з часом знизилася та більшою мірою становить теоретичний інтерес.

До числа традиційних критеріїв класифікації витрат належать такі як ступінь однорідності витрат, відношення до об'єкта обліку, відношення до технологічного процесу, відношення до основної функції підприємства; характеристика ресурсу, з яким пов'язані витрати (за елементами); характеристика змісту витрат

та їх зв'язок з функціями та видами діяльності (за статтями), за ступенем усереднення [61, с. 54; 63, с. 124;]. Види витрат, які виділяються за традиційними критеріями, досить детально представлені у вітчизняній та зарубіжній літературі: прямі та непрямі витрати, основні та накладні витрати, виробничі та невиробничі витрати, елементи (за економічним змістом) та за статтями витрат; повні та середні витрати [42, с. 42; 45, с. 81-85].

Класифікація витрат є досить динамічною і відкритою системою, тому виникнення нових критеріїв не тільки не перешкоджає використанню раніше запропонованих, але й дозволяє виділити нові види витрат залежно від потреб та можливостей мисливських господарств (табл. 1.1). В результаті аналізу виділених видів витрат на підприємстві можна зробити висновок, що жоден з числа розглянутих критеріїв їх класифікації не дозволяє виділити окремі види витрат залежно від їхнього зв'язку з відповідними їм доходами. Крім того, видається можливим відзначити неповноту групи витрат, які виділяються за критерієм «можливість контролю витрат»: деякі види витрат є неконтрольованими, але заздалегідь вірогідно відомими, що дозволяє цю інформацію використовувати в управлінні витратами.

З іншого боку, існують контрольовані види витрат, заздалегідь визначити достовірну величину яких неможливо. Існуюча класифікації витрат мисливських господарств має подальший розвиток шляхом виділення відшкодованих і невідшкодованих, визначених, ймовірних і невизначених їх видів. Виділення відшкодованих і невідшкодованих витрат базується на відповідних видах вхідних (визначаються також як неминулі) і минулих витрат [128, с. 302; 134, с. 169; 48, с. 152]. Воно також базується на припущенні про цільовий характер витрат і прагнення підприємства до одержання прибутку.

Між відшкодуванням і минулим періодом формування витрат, як критеріями їхньої класифікації, існує різниця. Так, відшкодування витрат безпосередньо базується на їхньому закінченні, проте минулий період їх формування характеризує цільове віднесення витрат до фінансових результатів поточного чи майбутніх періодів.

Таблиця 1.1

Класифікація витрат мисливських господарств

Ознаки класифікації	Види витрат
Однорідність витрат	Одноелементні і комплексні
Відношення до об'єкта обліку	Прямі і непрямі
Відношення до технологічного процесу	Основні і накладні
Відношення до основної функції підприємства	Виробничі і невиробничі
Характеристика ресурсу, з яким зв'язані витрати (по елементах)	Матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні відрахування, амортизація, інші витрати
Характеристика змісту витрат і їхнього зв'язку з функціями і видами діяльності (по статтях)	Собівартість продукції, загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, інші витрати операційної діяльності, фінансові витрати, витрати від участі в капіталі, інші витрати, витрати, зв'язані з податком на прибуток і надзвичайних витрат
Ступінь усереднення	Повні і середні
Функція підприємства	Витрати на виробництво, обслуговування виробництва і управління
Вплив на фінансовий результат	Вхідні і минулі
Визнання витрат і їхній перехід у наступні облікові періоди	Витрати на продукцію і витрати періоду
Залежність від обсягу виробництва продукції (масштабу діяльності)	Постійні, напівпостійні, напівперемінні, перемінні, прогресивні, пропорційні, дегресивні, регресивні, стрибкоподібні, реманентні і гнучкі
Значимість витрат для прийняття управлінських рішень	Дійсні і можливі; релевантні і нерелевантні; поворотні і безповоротні; переборні і непереборні
Можливість зниження витрат залежно від прийнятих рішень	Обов'язкові і дискреційні
Величина додаткових витрат у випадку ухвалення рішення	Маржинальні й інкрементні
Доцільність витрат	Продуктивні і непродуктивні
Ступінь значимості для діяльності підприємства	Значні і незначні
Ступінь критичного впливу	Припустимі і неприпустимі
Можливість контролю витрат	Контрольовані і неконтрольовані
Можливість регулювання витрат	Регульовані і нерегульовані
Вибір альтернативного рішення	Явні і неявні
Ефективність використання ресурсів	Ефективні і неефективні
Витрати для економічного обміну	Трансформаційні, трансакційні й організаційні
Взаємозв'язок витрат на виробництво одного продукту з витратами на виробництво іншого продукту	Замикаючі витрати і витрати зворотного зв'язку

Джерело: побудовано автором на основі [43, с. 54; 45, с. 83; 76, с. 509; 91, с. 44; 92, с. 38; 126, с. 39; 129, с. 111]

Відшкодування дозволяє дати характеристику одержаним результатам внаслідок виникнення витрат, що раніше мали місце. За таких умов загальноекономічне розуміння минулих витрат, можна вважати більш достовірним. Таким чином, минулий період формування витрат є обов'язковою, але недостатньою умовою, для їх відшкодування: зазначені витрати є минулими, але важко передбачити їх відшкодування у випадку, наприклад, неотримання доходу або повного списання ресурсів підприємства [134, с. 170; 48, с. 153].

Поділ витрат на відшкодовані і невідшкодовані, що дозволяє акцентувати увагу саме на відповідності зазначених витрат і величини валового доходу, не тільки розвиває існуючу класифікацію витрат, але і має практичне значення. По-перше, з'являється можливість розглядати структуру витрат у динаміці і тим самим оцінювати ефективність використання ресурсів у діяльності підприємства [126, с. 97]. По-друге, динаміка та швидкість відшкодування витрат можуть бути використані для характеристики ділової активності при проведенні аналізу діяльності підприємства [126, с. 98]. Фактично швидкість відшкодування витрат за економічним змістом пов'язана з оборотністю оборотних активів [80, с. 147].

По-третє, виділення невідшкодованих витрат дозволяє краще зв'язати вартість витрачених ресурсів з очікуваним майбутнім валовим доходом і тим самим краще відобразити структуру фінансового результату діяльності підприємства, надаючи більше інформації для наступного аналізу [126, с. 99].

По-четверте, при розгляді діяльності підприємства як сукупності проектів, визначення відшкодування витрат у відповідності до доходів, які отримано, дозволяє орієнтуватися на відповідні йому вхідні грошові потоки й відійти від розподілу фінансового результату за різними періодами, що дасть можливість точно визначати економічний ефект кожного проекту [80, с. 159].

Періодизація фінансових результатів за вимогами обліку, разом з існуючими методами розподілу непрямих витрат відповідно джерел їхнього відшкодування, може істотно змінити структуру фінансового результату за рахунок некоректного розподілу накладних витрат [21, с. 181; 129, с. 133]. Загальна величина

фінансового результату проекту буде, безумовно, однаковою, однак її розподіл за періодами – різним [128, с. 305].

Серед критеріїв класифікації витрат, пов'язаних із прийняттям рішень, витрати виділяються в тому числі за критеріями «можливість контролю витрат» (контрольовані і неконтрольовані) і «можливість регулювання витрат» (регульовані і нерегульовані), «значимість витрат для прийняття управлінських рішень» (релевантні і нерелевантні, обов'язкові і дискреційні) [12, с. 182]. Безумовно, якщо витрати повною мірою залежать від прийнятих рішень керівниками підприємства, як, наприклад, витрати на заробітну плату за умови дотримання законодавства, то їхня величина заздалегідь чітко відома.

Отже чітка структура витрат мисливських господарств за періодами та критеріями їхньої визначеності дозволяє стабілізувати їх архітектуру. Чим вище частка ймовірних і невизначених витрат, тим за інших рівних умов менш надійним є фінансовий стан підприємств, оскільки існує імовірність, що в будь-який момент невизначені, ймовірні витрати перевищать планові, що забезпечує беззбитковий рівень діяльності, навіть залишаючись регульованими і релевантними.

1.2. Генезис формоутворення мисливських господарств України

Мисливство ще в давньому палеоліті було одним із основних занять населення, яке проживало на сучасній території України. Полювання відбувалося колективно. Мисливською здобиччю були мамути, носороги, печерні ведмеді та інші. На пізніх етапах кам'яного віку (40-13 тис. років тому) значно розширився різновид мисливських тварин. Крім мамута та носоріга відбувалося полювання на дикого коня, бізона, оленя, лисицю, вовка тощо. Тварини давали людині м'ясо на харчування, та хутро і шкури на одяг та покриття житла. Кістки були знаряддям. В новому кам'яному віці – неоліті (від 13 до 3-2 тис. років тому) населення полювало на оленя, лося, дикого коня, кабана, вовка, ведмеда, лисицю,

ховраха. Для більш успішного полювання стали використовувати пастки та силці. В цей час було винайдені лук та стріли [111, с. 17; 112, с. 60; 108].

В неоліті з'являється перша свійська тварина – собака, яку на полюванні використовують як помічника. Мисливство потрохи перестає мати велике значення в господарстві для племен, які займалися землеробством та скотарством [148, с. 374].

До переходу людського суспільства до періоду цивілізації, знаряддя та мисливські засоби досі примітивні та нечисленні. Починаючи з IV ст. мисливство відіграло значення лише у тих племен, які проживали у лісовій місцевості [111, с. 42]. В IX-XIII ст. роль мисливства як джерела м'ясної поживи підупала, але зросло економічне значення мисливства, яке перейшло у мисливство хутровинне, яке мало велике значення у торгівлі з Півднем та Сходом. У другій половині XII ст. Київ перестав бути політичним центром, держава розпалася на феодальні князівства. Найбільш сильними й економічно розвиненими стали Галицьке та Волинське князівства, де для економічного піднесення велике значення мала фауна. Одним із головних предметів вивозу з князівств була хутровина [5, с. 19; 10, с. 9; 112, с. 59; 123, с. 91].

В XI-XII ст. право вільного користування мисливськими угіддями прислуговувало усім. Мисливські угіддя були багатими на дичину. Полювали не тільки князі, старшина, а й прості люди. Мисливство на той час забезпечувало потреби населення в м'ясі, хутрі, давало засоби для існування [147, с. 1; 155, с. 291]. У середні віки українці споживали м'ясо лосів, козуль, диких свиней, частка дичини в раціоні становила 11-13% від загальної кількості спожитого м'яса. Але з причини росту торгівлі й обміну, князі починають обмежувати право вільного полювання і захоплюють найкращі для себе земельні угіддя, багаті мисливськими тваринами та птахами. Адже ці угіддя є джерелом одержання цінного хутра, м'ясних ресурсів і місцями спортивного полювання князів [145, с. 379; 3, с. 9; 108, с. 38; 47, с. 21].

Мисливськими знаряддями того часу були лук, стріли, рогатина, різні сіті, тенета та інші самолови. Про те, що мисливство було одним із видів

княжої розваги та про мисливське знаряддя, згадується в Поученні Володимира Мономаха, в Руській правді та інших джерелах. Для полювання князі тримали спеціальних ловців, сокольничих, собачих, тетерв'ячників, зайчих, гоголиних, лебединих. Монастирі теж володіли мисливськими угіддями, експлуатація яких давала великі прибутки. Територія західноукраїнських земель мала всі умови для розвитку мисливського промислу. Протягом XVI-XVIII ст. основним заняттям населення України стає землеробство, тваринництво. Чимало м'яса отримували від забою великої рогатої худоби, свійських свиней, коней, овець, кіз. Сільськогосподарське освоєння території України призводить до руйнування біотопів існування диких тварин, а вдосконалення засобів добування – до посилення пресу полювання [145, с. 379; 3, с. 9; 108, с. 38; 47, с. 21].

Могутність Галицько-Волинського князівства в першій половині XIV ст. зазнала занепаду внаслідок татарського іга. В цей час населення платило данину хутром та сріблом. Але після того, як землі опинилися під гнітом Польщі, Австрії, Румунії, Чехії нічого окрім знищення національного багатства країни, а саме лісів з цінним тваринним світом, не відбувалося. Наприкінці XVIII ст. Галичина та Буковина перебували у складі Австрійської імперії. Після першого поділу Речі Посполитої в 1772 р. до Австрійської монархії відійшла Галичина, а за Кючук-Кайнарджійським мирним договором в 1774 р. було приєднано й Буковину. Ці території перебували в межах Австрії, а з 1867 р. – Австро-Угорської імперії до 1918 р. [123, с. 92; 148, с. 374; 147, с. 6; 155, с. 291]. Але незважаючи на негативні наслідки панування завойовників, слід відмітити такі моменти, які мали позитивний вплив на розвиток мисливства [123, с. 93; 148, с. 374; 145, с. 382].

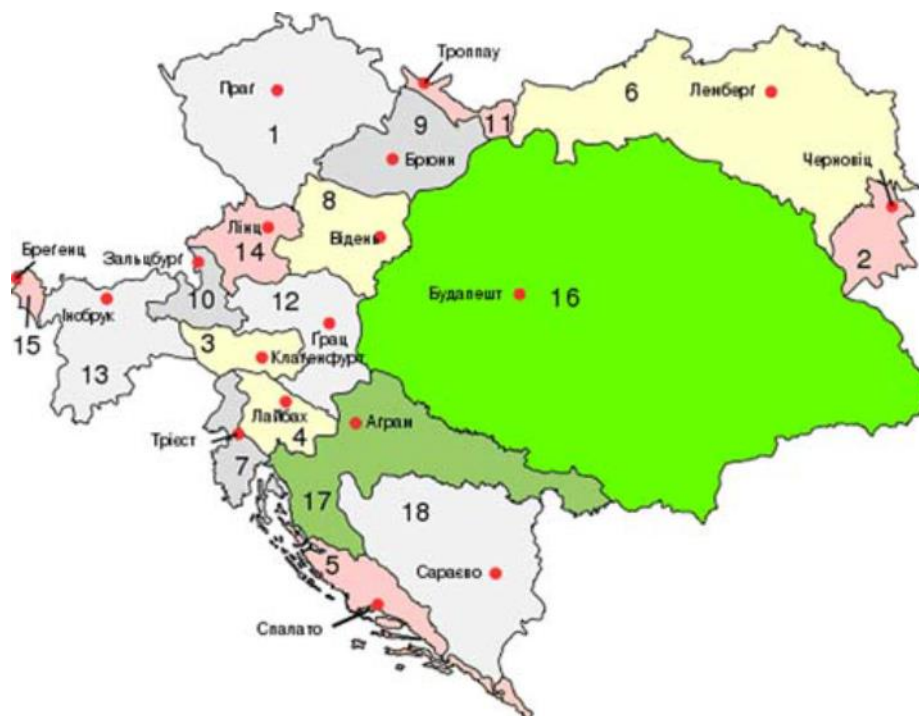

Рис. 1.4. Австро-Угорська імперія (початок XX ст.)

Примітка: 1 – Чехія (Богемія); 2 – Буковина; 3 – Каринтія; 4 – Крайна; 5 – Далмація; 6 – Галичина і Лодомерія; 7 – Австрійське Примор'є; 8 – Нижня Австрія; 9 – Моравія; 10 – Зальцбург; 11 – Сілезія; 12 – Штирія; 13 – Тироль; 14 – Верхня Австрія; 15 – Форарльберг; 16 – Угорщина; 17 – Хорватія і Словенія; 18 – Боснія і Герцеговина.

Джерело: побудовано автором за даними [123, с. 91]

У Галичині, як і в інших західноукраїнських регіонах (Буковина, Закарпаття), переважали малоземельні селянські господарства. Загалом господарств, які мали наділи до 5 га, в Галичині нараховувалося 80 % (в Буковині – 85 %, Закарпатті – 73 %) [123, с. 93; 148, с. 374; 145, с. 382]. Понад 25 % території в Галичині займали ліс (2019,8 тис. га), що суттєво впливало на розвиток мисливства. У Карпатах порівняно із Прикарпаттям, існування меншого снігового покриву та швидке танення снігу сприяло підвищенню концентрації оленя на південних мегасхилах та формуванню кращих умов існування ратичних звірів. У мисливських угіддях Галичини на північних мегасхилах, олені були рідкісним видом, на відміну від ведмеда, якого частіше можна було добути [123, с. 93].

Вирубка лісу покращила кормові ресурси та спричинила зростання чисельності популяцій ратичних видів. Після неї на звільнених ділянках з'являвся

трав'яний покрив, який залишався в зеленому вигляді під снігом протягом зими. В результаті, із 1885 р. зареєстровано локальні міграції оленя із Закарпаття. Через десять років (1895 р.) звичайний вид оленю в мисливських угіддях Галичини почав зустрічатися не лише в місцевості, а й заселив рівнинні угіддя [147, с. 6]. Козулі, порівняно з оленем, добувалося значно більше. У цей період в Галичині козуля була звичайним і чисельним видом, добування якої, навіть в найменш сприятливий мисливський рік, становило понад п'ять тис. особин.

З інших мисливських видів, у часи Австро-Угорщини, набуло популярності полювання на зайця, якого добували в межах від 40 до 60 тис. особин, із пернатої дичини – на куріпку. Проте добування мисливських звірів та птахів у Галичині, а відповідно і обсяг доходів від ведення мисливського господарства значно поступалися іншим регіонам. Загалом, мисливські угіддя Галичини займали площу 7522,7 тис. га., з яких в оренді знаходилося 4812,1 тис. га. Порівняно з іншими країнами Австро-Угорської імперії, в Галичині ціна за оренду була найменшою і становила 0,06 крони, тоді як її розмір в інших регіонах становив: Чехія – 0,37 крони, Верхня Австрія – 0,44, Сілезії – 0,45, Нижня Австрія – 0,71 крони [155, с. 290].

Загалом мисливське господарство Галичини забезпечувало роботою 8382 громадян. Мисливство наприкінці XIX – на початку XX ст. було також і платним відпочинком, що мало важливе значення для економіки краю. Посвідчення мисливця в 1910 р. отримали в Галичині 3382 громадян, надходження за отримання мисливських посвідчень становили 25,6 тис. крон, які перераховували в державну скарбницю. В інших країнах імперії – Моравії, Сілезії, Буковині кошти надходили у фонд освіти, в Горації, Істрії – у лісовий фонд, у Чехії, Австрії – їх використовували для потреб бідних верств населення [145, с. 381].

Розвиток залізничного транспорту призвів до збільшення товарообігу між західноукраїнськими землями та іншими регіонами імперії, європейськими країнами. Залізничним транспортом вивозили із західноукраїнських земель сировину, а ввозили товари австрійської промисловості. Збільшення поштових

станцій давало змогу відправляти значну кількість сільськогосподарських товарів, найбільше перевозили масла, свіжого м'яса, сиру [26, с. 13-18; 123, с. 93].

Вікове господарювання наїзників привело до сильного збіднення промислових багатств. Запаси хутрових багатств зменшувалися, заходів з правильної експлуатації, по вирощуванню молодняка, збільшення поголів'я тварин, по охороні вимираючих видів тварин майже не проводилося. Ще з найдавніших часів в Україні полювання мало спробу поєднатися із заходами охорони звірів та птахів. Спочатку на основі мисливських звичаїв і правил, а згодом – відповідно до закону. Одним із перших законів, що регулювали мисливство на території України, була «Руська правда» (XI ст.). Наприкінці XIX – на початку XX ст., у зв'язку зі зменшенням мисливських ресурсів, у Галичині приймаються закони (1849 р., 1869 р., 1875р., 1897р., 1909р., 1927р.), які регулюють ведення мисливського господарства на західноукраїнських землях [123, с. 93; 124, с. 43].

До нововведень можна віднести норми щодо: а) мінімальної площі угідь, на якій дозволялося ведення мисливського господарства в Галичині – 115 га; б) правил підрахунку розміру мисливських угідь (наприклад, дороги, залізниці, річки, струмки, канали та інші перешкоди не вважалися розривом контуру мисливських угідь в єдиному масиві); в) ведення мисливського господарства у вольєрах (за умови, що вони добре загороджені, а це є гарантією того, що тварини не проникнуть (вийдуть) за їх межі), що дозволяло вести мисливське господарство без дотримання мінімальної площі в 115 га; г) реєстрації самотійних і гмінних ревірів; г) оренди мисливських угідь (до речі, строк угоди такої оренди становив 6 років); д) повноважень повітової влади тощо [85, с. 181].

Але не зважаючи на існуючі законодавчі акти, полювання все одно велося зі значними порушеннями та всіма шкідливими способами. В результаті такого ставлення багато тварин (річний бобер, видра, європейський олень, бурий ведмідь) були на вимиранні. Навіть на початку XX ст. мисливство залишалося лише привілеєм багатих, було одним із видів розваги і спорту поміщиків та шляхти. Широкі маси були позбавлені права використовувати та розвивати мисливський промисел [85, с. 142].

Народне мисливство придушували панівні класи строгими карами та заборонами. За безправне забиття кози, лисиці чи навіть зайця карали селян в часи Австрії та панської Польщі роками тюрми. Коли для людей первісного часу до поділу людського суспільства на класи, мисливство було одним із середників його існування, то в суспільстві класовому воно мало зовсім інший характер. Серед народу залишалася думка первісного строю, що дичина та птиця є власністю всього суспільства, що кожний має рівне право [24, с. 59]. Браконьєрство, яке виникло та триває понині, було одним з гострих виявів протесту на панське законодавство та привілеї. Населення крадькома, використовуючи саморобну зброю, полювало на звірів та птицю [24, с. 60].

Слід зазначити, що і на українських землях, які перебували під владою Царської Росії також не існувало спеціального законодавства щодо використання та охорони мисливських угідь. Хоча окремі аспекти регулювання мисливського господарства були висвітлені в певних законодавчих актах. Однак пізніше разом з охороною лісомисливських угідь від пожеж і несанкціонованих вирубок почали вживатися біотехнічні заходи [3, с. 48], що сприяло збереженню і збільшенню кількості дичини. До них належали: обмеження випасу в лісових угіддях селянської худоби до 6 місяців на рік; боротьба з хижаками (вовком і риссю); облік чисельності основних мисливських тварин [3, с. 49].

Право мисливства належало власникам землі й дозволяло регулювати добування дичини на власний розсуд. Правила про полювання стали першим нормативно-правовим актом у сфері мисливства, що затвердив виробничу концепцію мисливського господарства [69, с. 88], а також врегульовував питання надання в оренду права на полювання [69, с. 95; 3, с. 56]. Законодавством лише частково унормовувалися питання використання та охорони мисливських угідь, зокрема, щодо їх площі й порядку надання в оренду [69, с. 95; 3, с. 56]. Проте сфера користування мисливськими угіддями другої половини XIX – початку XX ст., незважаючи на різні підходи у законодавствах, мала і певні спільні риси. Основною із них є приватноправовий характер договірних відносин щодо надання земельних ділянок для здійснення полювання. Товариства мисливців,

наприклад, на Галичині були ініціаторами надання в користування мисливських угідь на підставі договорів оренди земельних ділянок із власниками земель.

Докорінні зміни у правовому регулюванні використання та охорони мисливських угідь відбувалися після 1917 р.. На це вплинула соціалізація земель, тобто встановлення державної форми власності на неї; впровадження низки спеціальних «мисливських» нормативно-правових актів. З 1923 р., на законодавчому рівні в УРСР починає використовуватися поняття «мисливські угіддя», а саме в п. 23 Статуту Всеукраїнського Союзу мисливців та рибалок від 20.10.1923 р. [110, с. 93], але юридичне визначення вперше було наведено в Положенні «Про мисливське господарство» від 10.02.1930 р. [67, с. 109], згідно з яким «мисливські угіддя» – це земельні, лісові та водопокриті площі, які є придатними для ведення мисливського господарства. Близьке за змістом визначення мисливських угідь пропонує В. І. Грязін: «Мисливськими угіддями визнаються всі земельні, лісові та водопокриті площі, які є місцем проживання диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі, віднесені до об'єктів полювання, на яких дозволено полювання і ведення мисливського господарства» [21, с. 32].

Мисливські угіддя розглядають як всі земельні, лісові та водопокриті площі А. К. Голіченков, В. Е. Крутських і А. Я. Сухарева та ін. [3, с. 132]. У свою чергу Л.Р. Данилюк термін «площа» визначається як «частина земної поверхні, простір, природно обмежений або спеціально виділений для якоїсь мети» [25, с. 64]; його синонімом визнано слово «ділянка» (окрема частина земельної площі, використовувана з певною метою, виділена за якоюсь ознакою) [14]. Саме через поняття «ділянка» визначаються мисливські угіддя в національному законодавстві України. Так, ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 р. [34] закріплює, що «мисливські угіддя – це ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства» (ст. 1). Мисливське господарство згідно наведеного закону трактувалося як

система заходів, метою яких є правильна експлуатація державного мисливського фонду, покращення умов перебування та поліпшення стану цінних мисливських звірів і птахів і збільшення їх чисельності, шляхом полювання, звірівництва і розведення дичини [34].

Виникла можливість організовувати мисливське господарство на землях сільськогосподарського призначення, що мало практичне значення цього положення, особливо з точки зору ст. 4 Положення, яка визначала порядок виділення заказників і особливих мисливських угідь для організації на них правильного мисливського господарства [117, с. 8]. З часом мисливські угіддя почали закріплювати за колективами для організації приписних і державних мисливських господарств. Витрати, пов'язані з веденням мисливських господарств (економічне обстеження, пристрої і закріплення мисливських угідь тощо), сплачувалися за рахунок спеціальних коштів Головного управління мисливського господарства і заповідників при Раді Міністрів Української РСР [117, с. 10].

Мисливське господарство у той час перетворюється на культурне господарство з великими можливостями для використання природних багатств. Було впроваджено ряд заходів щодо охорони фауни. Створено мережу державних заповідників, заказників та мисливських господарств, завданням яких було полювання та помноження спеціально цінних для науки та господарських цілей диких тварин, теоретична розробка і практичне рішення питань обліку природних ресурсів, засобів їх покращення та раціонального використання, виявлення нових сировинних ресурсів хутровини, завдання акліматизації та реакліматизації диких тварин, цінних в наукових та господарських відношеннях. Створення вищезазначених установ та господарств поклало початок створенню школи виховання культурного мисливця [85, с. 16].

Винахід тогочасної мисливської зброї підняв матеріальний та культурний рівень мисливців-промисловиків та мисливців-любителів. Законодавство було направлене в тому напрямку, щоб мисливство розвивалося і служило інтересам народу. Значення мисливства в економіці стало дуже важливим в отриманні доходу від своєї діяльності. Регулювання мисливського господарства та

нагляд за виконанням діючого законодавства про мисливство здійснювало Головне управління мисливського господарства при Раді Міністрів УРСР та його місцевими відділами у кожній області [117]. Значення мисливства в західному регіоні УРСР набувало великого значення. Цей регіон був найвагомішим в постачанні сировини та одним з найбільших регіонів з отримання доходу з цього напрямку. Щоб мисливство того часу набуло промислового характеру вже тоді було запропоновано створення щільної мережі науково-дослідних станцій, заповідників, заказників, приписних мисливських господарств; популяризація мисливського промислу серед населення; створення гуртків юних мисливців в середніх школах, особливо в сільській місцевості; посилення боротьби з браконьерством; відкриття закладів освіти для випуску висококваліфікованих фахівців з мисливства [85, с. 18].

Слід зауважити, що питаннями полювання та мисливства цікавилися на найвищому рівні. Галузь розвивалася та навіть досягла певних успіхів. З початком незалежності України стара система управління стала недосконалою. Відсутність спеціалізованого та самостійного органу управління галуззю, кваліфікованого кадрового складу на всіх рівнях управління, досконалої законодавчої бази були не в змозі забезпечити нормальне існування та функціонування галузі [4, с. 43]. Початком нового етапу розвитку екологічного права став перехід до ринкових відносин в економіці, відмова від ідеологічних догм у праві, бажання українського суспільства побудувати в перспективі правову і соціальну державу, що дозволяло встановити правові норми із природокористування й охорони навколишнього середовища (в тому числі й мисливських угідь) не в підзаконних актах, а переважно в законах [85, с. 49]. Отже, саме в цей час «розпочинається новий етап законотворення, у тому числі стосовно подальшого вдосконалення напрацьованих за довгі попередні роки правових основ» використання та охорони мисливських угідь [3, с. 38].

У період державної незалежності України першим кроком на шляху до економічних реформ у сфері мисливського господарства стало ухвалення Кабінетом Міністрів України «Положення про мисливське господарство та порядок

здійснення полювання» у 1996 р. [86], що в перспективі стало основою Закону України «Про мисливське господарство та полювання», який було прийнято Верховною Радою України у 2000 р. [37].

Законом України «Про мисливське господарство та полювання» регулюється визначення правових, економічних та організаційних засад діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, забезпечення рівних прав усім користувачам мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, регулювання чисельності, використання та відтворення тваринного світу [37].

Згідно ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» мисливство визначається як «вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь; мисливське господарство як галузь – сфера суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва. Користувачами мисливських угідь є спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства з наданням в їх користування мисливських угідь» [37].

Актуальним в сучасних умовах є питання вдосконалення законодавства, у першу чергу у напрямку перегляду і закріплення механізму правового регулювання використання та охорони мисливських угідь. Вбачається, що прийняття оновленого Закону України «Про мисливське господарство та полювання» сприятиме осучасненню законодавчих приписів щодо ведення в країні мисливського господарства та приналежності мисливських угідь, а також приведенню їх у відповідність до існуючих методів і концептуальних підходів використання та охорони мисливських угідь, зафіксованих в актах Європейського Союзу [3, с. 47]. Мисливське господарство належить до галузей виробничої сфери господарства

(сфери матеріального виробництва), адже в результаті його ведення не тільки надаються послуги (як у невиробничій сфері господарства (сфері послуг)), але й створюються матеріальні блага [24, с. 76; 107, с. 126].

Організацію мисливського господарства, як правило, розглядають у рамках лісової політики, оскільки лісове господарство тісно інтегроване з мисливським. Разом з тим, потрібно мати на увазі те, що мисливське господарство пов'язане не лише з лісовим, але і сільським господарством. У класифікаторі економічної діяльності воно входить у секцію А «Сільське, лісове і мисливське господарство». Це засвідчує про те, що сільське, лісове та мисливське господарство тісно взаємозв'язані між собою, а, відповідно, політику потрібно вести на розвиток інтеграційних міжгосподарських взаємозв'язків між ними. З іншого боку, економічна діяльність у сфері мисливського господарства є специфічною відмінною від сільського і лісового господарства [22, с. 89; 87].

У 2005 р. було видано Указ Президента України «Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин» [89]. Цей документ підтвердив необхідність реформування мисливського господарства, яке полягає в удосконаленні нормативно-правової бази в галузі охорони, використання та відтворення мисливських тварин, державної політики в цій сфері, підвищення ефективності правового забезпечення її реалізації. Реформування лісового та мисливського господарств відбулося через прийняття нового Лісового кодексу України [52], у якому передбачено три форми власності на ліси та мисливські господарства (державну, приватну та комунальну) [22, с. 90].

До державних підприємств відносяться мисливські угіддя державного мисливського резерву (або запасу) – мисливські угіддя, які не закріплені за певними користувачами або звільнилися за рахунок позбавлення права користування, охорона яких та регулювання чисельності тварин на яких здійснюються безпосередньо центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства; до комунальних – Українське товариство мисливців та рибалок – УТМР (Українське товариство мисливців та

рибалок, створене у 1921, та основною метою діяльності якої є наведення порядку у використанні мисливських ресурсів та боротьба з браконьєрством. Саме цій організації належать найбільш значні успіхи у відтворенні популяцій цінних хутрових звірів та копитних, які знаходились на межі зникнення, створення значних популяцій фазана, навчання та підвищення кваліфікації кадрів) [16, с. 197; 107, с. 127], до приватних – приватні та інші форми власності мисливських господарств. Можливість створення приватних мисливських господарств була передбачена п 8. Постанови Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 780 «Про затвердження Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання», яка наголошувала, що з метою організації та ведення мисливського господарства юридичним і фізичним особам (далі – користувачам) надаються у користування спеціально визначені для цього мисливські угіддя [86].

Приватні мисливські господарства створюються у різних формах: товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, акціонерні товариства закритого або відкритого типу, тощо. Маємо зазначити, що надання мисливських угідь у користування обмежено лише однією категорією – юридичною особою, що дискримінує права фізичних осіб – підприємців [86]. Тобто, на даний час, претендувати на отримання у користування мисливських угідь можуть лише юридичні особи, що мають відповідну спеціалізацію – ведення мисливського господарства, яку згідно з Національним класифікатором України [41] за видами економічної діяльності віднесено до секції А (Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство) розділу 01 (Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг) групи 01.7 та класу 01.70 (Мисливство, відловлювання тварин і надання пов'язаних із ними послуг) [78, с. 92]. Але навіть юридичні особи як користувачі мисливських угідь, не є чітко визначеними у законодавстві. У Законі України «Про ведення мисливського господарства та полювання» міститься лише вказівка на спеціалізований їх характер. Існують види спеціалізованих мисливських господарств, підприємств, установ та організацій, яким для ведення економічної діяльності

можуть передаватися мисливські угіддя: державні мисливські, лісомисливські, спеціалізовані лісгосподарські підприємства при управліннях лісового й мисливського господарства; мисливські господарства громадських організацій мисливців; мисливські колективи об'єднань мисливців [69, с. 24]. Проте наведений перелік не включає всіх суб'єктів, які можуть вести мисливське господарства. Наприклад, мисливські гіддя можуть також надаватися в користування створеним спільним підприємствам, господарським об'єднанням тощо.

У країнах-членах ЄС поширеною є практика надання мисливських угідь у користування фізичним особам. Так, у сфері надання мисливських угідь фізичним особам у Словаччині юридичні та фізичні особи (здебільшого власники сільськогосподарських угідь) як користувачі мисливських ревірів (угідь) складають 17,7% усіх мисливських угідь країни [27, с. 52-53]. У Чехії нараховується 5800 мисливських господарств (ревірів), 87% яких надано в користування: мисливським товариствам (52%), іншим юридичним особам (21%) і фізичним особам (27%) [3, с. 83]. Міжнародна практика здебільшого пов'язує такі елементи, як право на землю, право на полювання та право на створення мисливського господарства. Так, у Німеччині право на ведення мисливського господарства належить землевласнику, який може самостійно господарювати, або віддати їх в оренду мисливським клубам чи іншим зацікавленим землевласникам, а також здійснювати полювання. Відповідно до «Федерального закону про полювання» та регіональних нормативно-правових актів землевласник, який володіє ділянкою понад 75 га (за винятком Баварії, де ця площа повинна бути не меншою 81755 га), має право самостійно вирішувати, хто полюватиме на цій території [124, с. 51; 144].

Загалом в Україні існує два основних користувачі мисливських угідь: Українське товариство мисливців і рибалок, у володінні якого 62,69 % мисливських угідь (далі – УТМР), та підприємства Держлісагентства, частка мисливських угідь якого складає 26,96 % [62, с. 55]. Згідно ст. 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» користувачі мисливських угідь мають право: 1) користуватися державним мисливським фондом у межах мисливських

угідь; 2) використовувати мисливських тварин та користуватися мисливськими угіддями в установленому порядку; 3) розпоряджатися мисливськими тваринами, добутими або набутими в інший спосіб у законному порядку, і доходами від їх реалізації; 4) організовувати полювання для мисливців, у тому числі шляхом укладання відповідних договорів з ними або з юридичними особами, що представляють їх інтереси, зокрема іноземними, надавати повний комплекс послуг, пов'язаних із здійсненням полювання, включаючи проживання, харчування, пересування мисливців та осіб, які їх супроводжують; 5) отримувати відшкодування вартості будівель, споруд та іншого нерухомого майна, яке належить їм на праві власності, у разі переходу права користування мисливськими угіддями від них до інших користувачів; на відшкодування збитків від порушників правил полювання за добути незаконним шляхом тварини; 6) регулювати чисельність диких тварин, проводити відстріл та відлов бродячих котів і собак, вживати невідкладних заходів для вилучення та ізоляції тварин, що мають ознаки хвороб, небезпечних для життя та здоров'я людей; 7) утримувати та розводити мисливських тварин у неволі чи напіввільних умовах у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства [34].

Отже, підводячи підсумки, зазначимо що з давніх часів кожен народ світу дбайливо ставився до дарів природи, які дозволяли людству виживати. Однак в різних частинах світу, особливо в часи феодалізму підходи до полювання мали свої відмінності. За для збереження чисельності диких тварин, впроваджували заборону на полювання для простого населення, що мало свої негативні наслідки. Це відбувалося в багатьох європейських країнах, та наклало свій відбиток в Україні, під час перебування її під владою загарбників. Протягом століть окрім виснаження ресурсів мисливського господарства та доведення мисливства до деградації, нажалі нічого видатного не можемо відмітити. Успадковані незалежною Україною принципи організації та управління мисливсь-

ким господарством не дозволили вивести галузь на новий рівень. В 2019 року в Конституції України було закріплено незворотність європейського курсу України. Принципами Європейської хартії полювання та біорізноманіття було рекомендовано керуватися усім сторонам Бернської конвенції (Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі), до якої із 1996 року приєдналася і Україна. Принципи Хартії передбачають необхідність збереження полювання в якості загальноприйнятої соціальної, економічної та культурної діяльності сучасного суспільства.

1.3. Методичні засади формування доходів та витрат у площині беззбиткового розвитку мисливських господарств

Складна конструкція функціонування мисливських господарств має забезпечувати життєздатний цикл беззбиткового розвитку, який ідентифікує критерії формоутворюючої архітектури витрат, якщо суб'єкти господарювання мають на меті імплікувати фактори стану екосистеми за допомогою аналітичного інструментарію, шляхом оцінки раціонального споживання матеріальних ресурсів та обладнання, використання енергії та робочої сили, проведення загального контролю виробничого процесу, визначення загальної вартості продукції та вартості одиниці, а також забезпечення стабільних фінансових результатів [106, с. 256-258]. Натомість, без застосування аналітичних процедур не можна зробити висновки про ефективність діяльності в площині беззбиткового розвитку мисливських господарств. Адже зниження витрат не завжди свідчить про продуктивність виробництва, тоді як і збільшення витрат не означає погіршення рівня роботи мисливського господарства. Про доцільність та актуальність проведення такого дослідження акцентують увагу Д.А. Панкова та Л.С. Воскресенської [73, с. 22]. погоджуючись з їх думкою, вважаємо, що одним з недоліків сучасного аналізу формоутворюючої конструкції витрат є їх фрагментарність у безперервному русі ресурсів, а відсутність методики, що дозволяє оцінити не стільки фактичний стан

витрат, а результативність господарської діяльності, не дозволяє на достатньому рівні проаналізувати та спрогнозувати процес виробництва. В.І. Кондрич також наголошує на тому, що «система аналізу повинна бути націлена не тільки на забезпечення інформацією процесу прогнозування, але й реалізацію поставлених стратегічних задач» [46, с. 154]. О. І. Олійничук [68] визначає завдання аналізу витрат, які характерні для лісогосподарського підприємства. О.В. Щербина [137], адаптуючи загальнонаукові аналітичні підходи до галузевих особливостей конкретних підприємств, визначає цілі системного аналізу на підприємствах.

Досліджуючи особливості аналізу формоутворюючої архітектури витрат С.В. Каламбет, Л.В. Привалова, М.М. Сергієнко зазначають, що «оцінка причин змін їх абсолютних величин і питомих витрат (собівартості продукції, робіт, послуг) у порівнянні з планом (бюджетом), з даними попереднього звітного періоду, виявляє вплив внутрішніх і зовнішніх факторів та дозволяє розрахувати упущені можливості щодо зниження собівартості робіт і очікуваного зростання ефективності виробництва за рахунок кращого використання основних засобів, трудових, матеріальних і енергетичних ресурсів» [37, с. 237-239]. Автор Х.В. Сінельнікова [98], характеризує аналіз витрат за елементами та статтями калькуляції й вказує на важливість їх розподілу за матеріало-, фондо, енерго- або трудомісткістю ресурсних витрат у виробництві. Крім того, виявлення впливу різних факторів на величину витрат за окремими статтями калькуляції під час економічної діяльності мисливських господарств, за дослідженням Ю. В. Муравйова та Т.І. Досія дозволяє «оптимізувати структуру витрат, здійснити розрахунок резервів зниження собівартості та розробити заходи спрямовані на освоєння виявлених резервів» [59, с. 50-51; 28, с. 356-358].

Аналіз наведених тлумачень щодо доцільності обґрунтування важливості аналітичного процесу, який формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, дозволив нам створити організаційну структуру аналізу формоутворюючої архітектури витрат мисливських господарств (рис. 1.5). Організація аналізу формоутворюючої архітектури витрат мисливських господарств передбачає огляд методичних підходів до аналізу витрат.

Рис. 1. 5. Організаційна структура аналізу формують архітектуру витрат мисливських господарств

Примітка: ПВ – підготовка виробництва, В – виробництво, Р – реалізація; * – розроблено автором

Джерело: розроблено автором

Так, Л.О. Ющишина характеризує метод аналізу витрат як «системне, комплексне їх вивчення, що здійснюється через ряд методичних прийомів і способів аналітичного дослідження на основі показників плану, обліку, звітності та інших джерел інформації» [138, с. 438]. Найважливішим елементом методики економічного аналізу автор називає «технічні прийоми і способи аналізу, які можна назвати інструментарієм аналізу. З відомого арсеналу інструментарію аналізу найчастіше використовують традиційні способи опрацювання інформації, прийоми детерміно-

ваного та стохастичного факторного аналізу і прийоми оптимізації показників» [138, с. 443].

Завданням нашого дослідження є ідентифікація існуючих методів аналізу витрат, які будуть задовольняти потреби мисливських господарств. Так, О.В. Чумак пропонує «використання економіко-математичного моделювання для визначення резервів зниження і прогнозних значень рівня витрат операційної діяльності» [131, с. 9]. Науковцем «встановлено кількісний вплив на рівень витрат операційної діяльності включених до моделі факторів (факторів структури продукції й працівників підприємства, ефективності використання праці й основного капіталу, питомої ваги постійних витрат)» [131, с. 10]. Автор Ю.Ю. Миронова удосконалює «підходи до аналізу матеріальних витрат виробництва на основі використання емпіричних методів моделювання, що забезпечить узгодження обсягів виробництва продукції та величини матеріальних витрат, яка залежить від них, позитивно вплине на випуск продукції й фінансові результати» [56, с. 12]. Методи математичного моделювання, при аналізі структури собівартості, використовує також С.О. Кузнецова [49, с. 99].

Також дослідники активно використовують методику факторного аналізу з метою удосконалення аналізу витрат підприємства. Авторами Н. Піскуною, М. Федорець та К. Піскуною [77, с. 359] запропоновано методику «факторного аналізу собівартості готової продукції в контексті управління витратами». Крім того, дослідники пропонують «аналіз витрат здійснювати у три етапи: 1. Горизонтальний і вертикальний аналіз або оцінка абсолютної зміни витрат у порівнянні з планом, з даними минулого року та оцінка зміни структури витрат. 2. Факторний аналіз витрат та собівартості. 3. Оцінка ефективності використання витрат та розробка заходів щодо зниження витрат» [77, с. 360-363].

Г. Л. Норд, О. К. Фокін вважають, що найбільш корисним для вивчення змін у структурі витрат на виробництво є метод аналізу собівартості за елементами витрат та статтями калькуляції [66]. Ю. В. Муравйов зазначає, що «для мисливських господарств доцільним є проведення аналізу витрат за елементами та статтями калькуляції за такими етапами: 1) оцінка загального обсягу витрат; 2)

аналіз структури витрат (окремо за елементами та статтями калькуляції); 3) аналіз динаміки витрат за елементами; 4) факторний аналіз впливу елементів витрат на загальну суму витрат виробництва; 5) ретельний аналіз кожної статті витрат, виявлення причин економії (перевитрат) окремих затрат, пошук резервів зменшення собівартості продукції» [59, с. 51].

О.І. Олійничук вважає, що в ході здійснення аналізу калькулювання собівартості мисливської продукції спочатку потрібно аналізувати прямі витрати, які відносяться безпосередньо на собівартість конкретних видів продукції, потім аналізувати непрямі витрати, що враховуються в цілому та відносяться на конкретні види продукції з урахуванням їх трудомісткості [68]. Цікавим є підхід Ю.Ю. Миронової [55, с. 132-140], яка розкриває сутність маржинального аналізу на підприємстві та визначає чинники впливу на зміну прибутку від реалізації та рентабельність продукції. Науковець наводить методику маржинального підходу до аналізу виробничих витрат, в рамках якої здійснює порівняння впливу зміни фактичних обсягів від планових на маржинальний нормативний дохід та впливу зміни фактичних змінних витрат від нормативних на маржинальний дохід. Особливістю використання саме маржинального доходу обґрунтовано тим, що «величина маржинального доходу на одиницю не змінюється, на відміну від прибутку, який є величиною змінною. Очевидним є і те, що відхилення маржинального доходу є тотожним відхиленню загального фінансового результату» [55, с. 132-140].

Узагальнюючи ефективність використання окремих методів аналізу витрат, а також їх позитивний та негативний вплив на беззбитковий розвиток мисливських господарств, в Додатку Д, представлено сукупність методів системного аналізу, які мисливські господарства можуть застосовувати для здійснення комплексного аналізу формоутворюючої архітектури витрат.

Для удосконалення процедури аналізу, з нашої точки зору, треба поєднувати декілька методів. Наприклад для забезпечення рівноваги між реальними і потенційними можливостями мисливських господарств, доцільно використовувати матричні методи і моделі разом із методами елімінування [106, с. 256-258]. Крім того, на нашу думку, формоутворююча архітектура витрат дозволяє виокремити

чотири підходи – функціонально-виробничий, нормативний, диференційований, стратегічний. Вони визначають основу формування бази і контролю виконання витрат; виділяють структурні елементи витрат; відстежують послідовність взаємозв'язку складових витрат на всіх стадіях виробничого циклу та безбиткового розвитку мисливських господарств. Виходячи з цього, сформульовано ряд гіпотетичних припущень щодо напрямів аналізу складової витрат та їх розподілу на змінні та постійні для побудови функціональної залежності рівня безбиткового розвитку мисливських господарств від факторів тиску зовнішнього середовища екосистеми, які спричиняють ризики ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Гіпотетичні припущення та особливі напрями аналізу витрат мисливських господарств в умовах загрозливого середовища макрофакторів
Джерело: удосконалено автором за даними [95, с. 235-239; 96, с. 243-248; 143, с. 103-108; 154]

В Україні економічні відносини між мисливськими господарствами та суб'єктами лісового та сільськогосподарського виробництва зазнають постійного загрозливого середовища макрофакторів [29, с. 24]. Це вимагає швидкої їх нейтралізації через мобілізацію внутрішніх резервів в середовищі екосистеми. При цьому, факторний тиск на рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств, що взаємодіють із суб'єктами лісового та сільськогосподарського виробництва, як цілісна економічна система, розподіляється на три блоки за характером впливу [13, с. 102-104; 74, с. 95-96]: 1) фінансовий капітал; 2) інтелектуальний капітал; 3) рейтингові позиції в системі перерозподілу прибутку на ринку.

Людські та грошові потоки є мобільними ресурсами для мисливських господарств. Проте, блокування їх суб'єктами інших галузей, створили безпрецедентні кризові умови для мисливських господарств – зменшення надходжень інвестицій, скорочення спеціальних програм державної підтримки та зменшення чисельності кваліфікованої робочої сили в виробничому циклі.

Відповідно, перерозподіл частини ресурсів йде в інші галузі економіки [154, с. 14]. З метою протидії тиску зовнішнього середовища мисливські господарства об'єднуються із суб'єктами лісового та сільськогосподарського виробництва. Проте, ресурсне забезпечення останніх також підпадає під дію обмежень з боку суб'єктів інших галузей та призводить до виникнення ризиків непрямой дії на рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств [32, с. 50-51; 125, с. 23-25].

Концепція обмежень у протидії загрозливого середовища макрофакторів на беззбитковість розвитку частково пом'якшує обмеженість ресурсів (у тому числі земельних), які входять до інтегрованої економічної системи між мисливськими господарствами та суб'єктами лісового та сільськогосподарського виробництва. Всі вони мають повне право на землекористування та захищені регуляторними інструментами використання природних ресурсів за рахунок внутрішніх джерел [53, с. 120-122; 149, с. 169-171]. Тому, щоб запобігти розвитку кризових ситуацій, пов'язаних із нестачею природних ресурсів, як у мисливських господарствах, так і у суб'єктів лісового та сільськогосподарського виробництва,

необхідно враховувати можливі загрози невиконання виробничого циклу, що можуть бути штучно створені в середовищі екосистеми [104, с. 211-213]. Таким чином, вплив загрозливого середовища макрофакторів на рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств поєднує в собі індикативний підхід, який визначає рейтингову оцінку позицій мисливських господарств на ринку при перерозподілі ресурсів, а також діагностику виникнення ризиків непрямой дії у суб'єктів лісового та сільськогосподарського виробництва [53, с. 123].

Представлені гіпотетичні припущення є теоретичним базисом для аналізу витрат мисливських господарств в умовах невизначеності та під впливом загрозливого середовища макрофакторів, візуально подано на рис. 1.7, який представляє послідовність етапів його проведення. Виокремлено складові блок-схеми, зокрема, використання математичного інструментарію, який дозволяє обґрунтувати будову області беззбитковості (точка – інтервал – площа) та визначити систему показників, як підґрунтя для розробки напрямів ефективного використання витрат мисливських господарств. Стисла та унікальна характеристика методів аналізу витрат мисливських господарств в умовах невизначеності та під впливом загрозливого середовища макрофакторів наведена в Додатку Е.

Зупинимось на деяких з них. Так, сутність методу CVP-аналіз (Cost-Value-Profit Analysis) полягає у тому, що він ґрунтується на порівнянні трьох величин – витрат підприємства, доходу від реалізації й отриманого прибутку, залежність яких дає змогу визначити виторг від реалізації (обсяг реалізації), що за відомих величин постійних витрат підприємства і змінних витрат на одиницю продукції забезпечить беззбитковість діяльності або запланований фінансовий результат [95, с. 125].

У науковій літературі він відомий під назвою аналіз точки беззбитковості. Оскільки CVP-аналіз дозволяє винайти оптимальні пропорції між змінними та постійними витратами, ціною й обсягом реалізації, планувати обсяг прибутку, цей метод є одним з ефективних засобів планування та прогнозування діяльності мисливських господарств в короткостроковому періоді [94, с. 125].

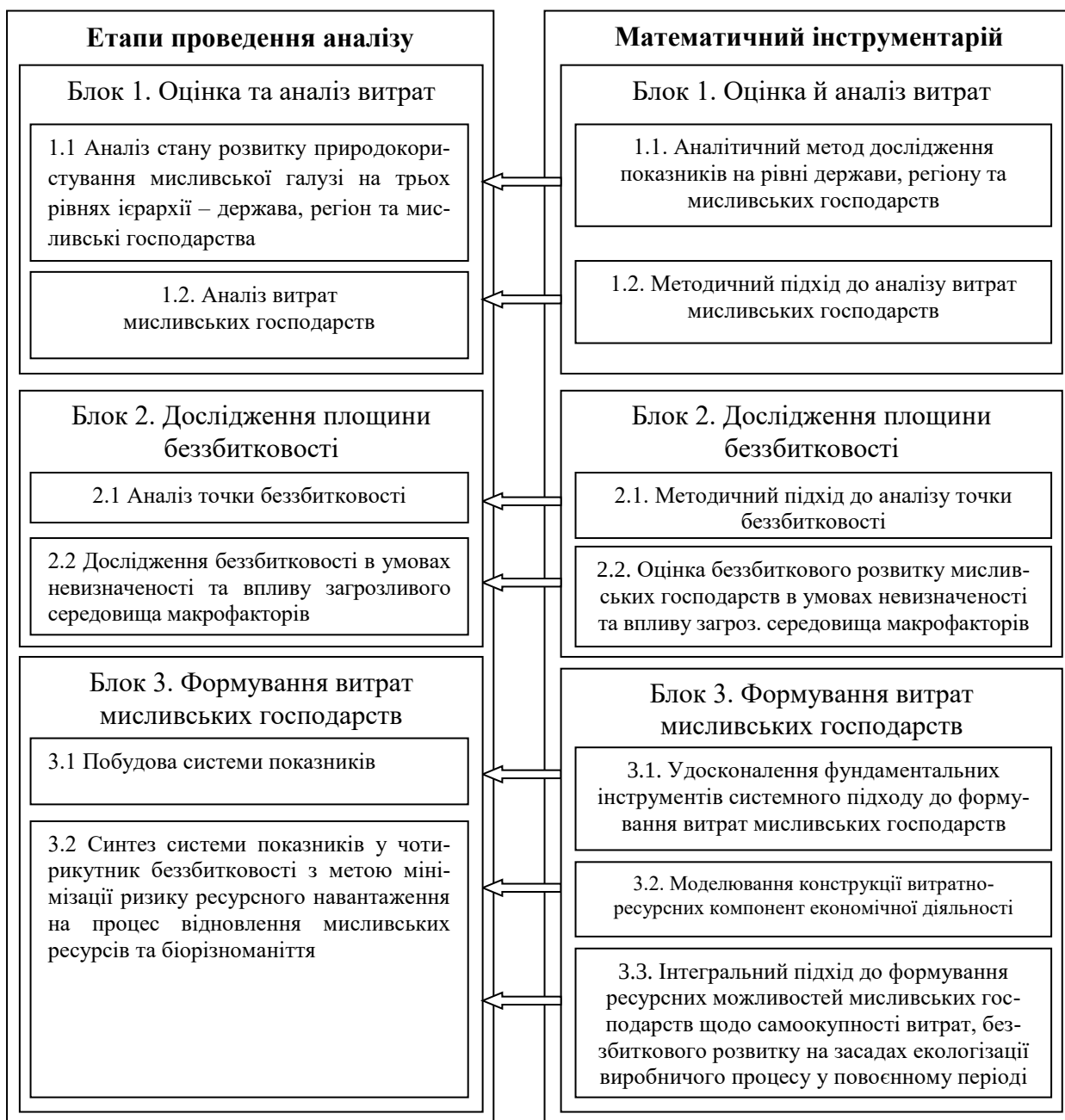

Рис. 1.7. Етапи проведення аналізу витрат мисливських господарств в умовах впливу загрозового середовища макрофакторів

Джерело: розроблено автором за даними [94, с. 235-239; 95, с. 243-248; 139, с. 103-108; 149]

Як відмічає А. В. Синевич [96, с. 484-486], при використанні даного методу слід пам'ятати, що CVP-аналіз містить у собі усі допущення, передумови та недоліки методу директ-костинг. Використання саме цих двох методів в тандемі дозволить підприємству найбільш ефективно здійснювати процес формування витрат.

Ідея методу таргет-костинг (Target Costing) дуже проста і полягає у використанні традиційної формули ціни навпаки. Тобто на основі вже заздалегідь відомої ціни, що її готові платити покупці, і бажаної величини прибутку вираховується цільова собівартість виробу. У підрозділи мисливського господарства можуть працювати у тандемі задля забезпечення заданої цільової собівартості. Деякі автори вважають цю концепцію простою й революційною одночасно [38], інші – інструментом цілеспрямованого впливу [19] або стратегії формування витрат [71, с. 140-143; 119]. Але абсолютно всі згодні, що цей метод є надзвичайно ефективним, але дуже мало застосовуваним у вітчизняній практиці. «...метод таргет-костинг можна визначити як інтегральну модель управління витратами і прибутком, що зорієнтована на безперервне зниження і превентивний контроль витрат виходячи з наявних умов ринку шляхом об'єднання зусиль маркетингових, виробничих та інших підрозділів підприємства» – наголошує М. Г. Грещак [19].

Метод кост-кілінг (Cost Killing) спрямований на максимальне зменшення витрат у найкоротший термін без збитку для діяльності підприємства й перспектив його розвитку. Це досить новий та ефективний метод формування витрат. Результатом його застосування є зменшення витрат на оплату праці і, як наслідок, скорочення штату працівників, вивільнення і продаж не використовуваних або мало використовуваних активів, повне або практично повне зменшення витрат на соціальну сферу [38]. Використання кост-кілінгу до окремих видів витрат призводить до відчутних результатів в короткостроковому періоді [119].

Новим методом аналізу формоутворюючої архітектури витрат є LCC-аналіз (Life Cycle Costing) тобто розрахунок витрат за етапами життєвого циклу продукції, робіт (послуг) – розробка, виведення на ринок, зростання, зрілість і спад – без поділу на стадії або з поділом за ними. Він охоплює період у кілька років, та застосовується у стратегії формування витрат. Це єдиний метод формування витрат, який передбачає врахування впливу інфляції через дисконтування грошових потоків та визначенні доданої вартості [19; 38; 119].

Розвиток стратегічного підходу до формування витрат мисливських господарств призвів до появи методу аналізу ланцюжка доданої вартості – методу VCC (Value Cost Chain), що використовується у межах концепції ланцюжка цінностей. Ланцюжок доданої вартості можна розглядати в розрізі процесів, що відбуваються на підприємстві і за його межами, і з більшою аналітичністю підходити до нагромадження повних витрат [119; 118, с. 75].

Необхідно зазначити, що ефективне використання витрат має додаткові переваги для мисливських господарств [133, с. 80]:

- роботи та послуги мисливських господарств є конкурентоспроможні, зважаючи на можливість використання більш широкої амплітуди цінового варіювання та низького рівня витрат;

- гнучкість і маневреність в умовах невизначеності зовнішнього середовища досягається за рахунок якісної і чітко сформованої інформаційної системи, що дозволяє отримувати своєчасні дані в розрізі собівартості окремих видів робіт, послуг;

- гнучкість ціноутворення забезпечується знанням структури витрат, кількісного і якісного значення окремих елементів і видів витрат у залежності від обраної методології їх формування;

- в умовах ефективного формування витрат суб'єкти мисливської галузі підвищують об'єктивність і обґрунтованість планування та нормування витрат з урахуванням специфіки користування мисливськими угіддями для відтворення природного ландшафту (біорізноманіття), технічне оснащення, кадрового забезпечення тощо;

- оцінка внеску кожного члена колективу мисливських господарств у формування витрат і вплив їх діяльності на кінцевий фінансовий результат;

- стійкість і життєздатність мисливських господарств в конкурентних умовах дозволяє об'єктивно оцінити власні можливості і резерви на самоокупність витрат.

Відповідно, що саме системний аналіз містить критичну оцінку впливу зовнішніх детермінант на рівень окупності витрат шляхом аналізу стану екосистеми

територій розміщення мисливських господарств та формування їх цінової політики на мисливську продукцію, виконання робіт (послуг), а також внутрішніх детермінантів, які визначають сферу, обсяги та інші особливості діяльності суб'єктів мисливської галузі.

Оцінка та аналіз витрат конкретного мисливського господарства здійснюється як на загальному рівні (валові витрати, операційні витрати), і з урахуванням їх постійного та змінного характеру. Але облік цих витрат та оптимальність їх співвідношень дозволяє врахувати ефект масштабу виробництва під час планування витрат, що до нашого часу є спірним питанням у дослідницьких колах [141, с. 145-148]. Відповідно, базисною платформою ефективного використання витрат мисливських господарств має бути функціонально-виробничий підхід, який містить методи системного аналізу, що базується на наведених вище взаємопов'язаних складових та математичному інструментарію. Це дозволяє побудувати моделі зв'язку між витратами та виробництвом (реалізацією) продукції, робіт (послуг) мисливського господарства, що характеризується поліфонічністю нормативного та диференційованого підходів, і розглядається як цілісна система (Додаток Є).

Так, модель залежності обсягів продукції, робіт (послуг) від ціни (M1) дасть можливість використовувати лінійну апроксимацію за наявності короткострокового періоду дослідження. Модель залежності собівартості продукції, робіт (послуг) від обсягів продажів (M2) ґрунтується на тому визначенні, що постійні витрати перераховуються на одиницю випуску продукції (або виконаних робіт (послуг)), тому існує зворотна залежність між собівартістю та обсягом продажів. Модель залежності собівартості одиниці виробленої продукції (або виконаних робіт (послуг)) від ціни (M3) будується шляхом підстановки виразу (M2) у вираз (M1). Моделі (M4) та (M5) відображають залежності прибутку мисливського підприємства від ціни, одержаної при об'єднанні попередніх моделей [2, с. 22; 113; 65].

За наявності математичного інструментарію щодо аналізу формоутворюючої архітектури витрат збалансовуються показники ефективного їх використання.

Найбільш важливими показниками діяльності мисливських господарств є рівень окупності витрат під впливом стабільного (критичного) стану екосистеми територій розміщення суб'єктів мисливської галузі. Ми погоджуємося з думкою Р.А. Іщенко та А.В. Франків [36; 120, с. 32-35], який дослідив тісноту зв'язку окремих елементів витрат з прибутком і наголошує на потребі вивчення впливу співвідношення окремих елементів виробничих витрат на показники ефективності господарювання. Для оцінки ефективності використання витрат на підприємстві Ю.С. Цал-Цалко [120, с. 348-353] наводить систему економічних показників (Додаток Ж).

Зазначимо, що використання природних ресурсів, з позицій ефективності вкладених витрат мисливськими господарствами, вишукуються не тільки в рамках конкретного виробничого циклу, але й на інших стадіях утворення альтернативних витрат у відтворювальному процесі, які задовольняють потреби суб'єктів мисливської галузі на отримання достатнього доходу в певному періоді часу, збільшення власних можливостей на самофінансування та самоокупність витрат при обмеженій площі мисливських угідь [105, с. 141-143]. Тому, з позиції оцінки беззбиткового розвитку, цільова постанова формування доходів мисливських господарств пов'язана із значними додатковими втратами, які на жаль мають неспівставність фактичних потреб виробничих ресурсів (тобто, пов'язаними з ними витратами) із нормами їх використання, враховуючи базові параметри розширеного відтворення виробничого циклу та здійснення відповідних робіт (послуг) [84, с. 77; 100, с. 55].

Процес стабілізації беззбиткового розвитку мисливських господарств, потребує інтеграції економічних зв'язків в різних сегментах ринку, враховуючи соціальні та економічні умови адаптивності. На цих засадах розроблено методичний підхід до формування доходів мисливських господарств, який враховує площину беззбитковості, що базується на аналізі інтервалу збільшення грошових надходжень у виробничому циклі з урахуванням умов невизначеності параметрів окупності витрат та ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь [136, с. 103]. Збереження темпів економічного зростання

суб'єктів мисливської галузі в міжгосподарських відносинах дозволяє ідентифікувати за результативними складовими стохастичний темп беззбиткового розвитку та динамічну систему умовно-якісного ресурсного навантаження у виробничому циклі [150, с. 308]. При чому, функціональність системи формування доходів визначається ресурсною, виробничою, матеріальною, фінансовою, соціальною, економічною, екологічною, логістичною, інституціональною підсистемами з відповідними передбачуваними ризиками [12; 128, с. 145], а оцінка беззбиткового розвитку мисливських господарств (із врахуванням умов невизначеності та впливу загрозливого середовища макрофакторів) здійснюється на платформі моніторингу «піраміди результативності» [149].

Площина беззбитковості базується на аналізі інтервалу грошових надходжень з урахуванням умов невизначеності кожного з наведених станів виробничого циклу. Якщо для точка беззбитковості умовою невизначеності може бути результат виробничої діяльності мисливського господарства, то для інтервалу грошових надходжень – діапазон цін, що впливає на обсяг реалізації для покриття та окупності витрат [136, с. 104]. Методика формування доходів в умовах невизначеності для визначення площини беззбитковості можна представити такими етапами: перевірка закону розподілу основних показників для побудова точки беззбитковості; аналіз інтервалів беззбитковості; формування площі беззбитковості та оцінка результативності використання витрат [2, с. 23; 55, с. 132-134].

Аналіз беззбитковості є методом планування (прогнозування) прибутку та заснований на функціях доходу та витрат в умовах невизначеності та ризику [55, с. 135; 83, с. 255; 127, с. 37]. Економічною основою аналізу беззбитковості є функції «витрати – випуск» і «дохід – випуск». На рис. 1.8 представлені криві загального доходу (TR), загальних витрат (TC) і чистого прибутку (NP) як функції обсягу виробництва (Q) за умови, що вся випущена продукція реалізована.

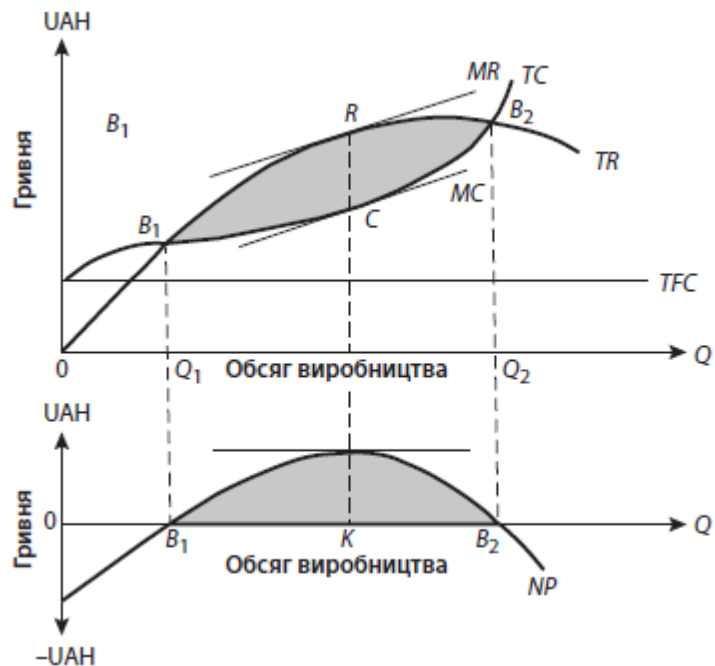

Рис. 1.8. Співвідношення витрат, обсягу виробництва та прибутку

Примітка. TR – загальний дохід (total revenue); TC – загальні витрати (total cost); TFC – загальні постійні витрати (total fixed costs); AFC – середні (питомі) постійні витрати (average (unit) fixed costs); TVC – загальні змінні витрати (total variable costs); AVC – середні (питомі) змінні витрати (average (specific) variable costs); TCM – загальний граничний вклад (total marginal contribution); ACM – середній (питомий) граничний вклад (average (specific) marginal contribution); P – ціна одиниці продукції (price); π – прибуток (profit); Q – обсяг виробництва (у шт.) (volume of production); QB – беззбитковий об’єм виробництва (у шт.) (breakdown volume of production); SB – беззбитковий об’єм продажів (у грн.) (breakdown sales); $\%B$ – беззбитковий обсяг виробництва у відсотках до випуску продукції в умовах повного використання виробничих потужностей.

Джерело: побудовано автором на основі [38, с. 34; 83, с. 255]

Криві відображають короткострокові витрати і доходи мисливського господарства за постійних умов, тобто з незмінним виробничим процесом. Крива загального доходу, який визначається добутком ціни одиниці продукції, робіт (послуг) на кількість проданої продукції (виконаних робіт, послуг), увігнута вгору, що говорить про те, що підприємство може продати додаткову кількість своєї продукції, лише знизивши ціну [55, с. 136; 83, с. 255].

Коротко викладемо теорію беззбитковості, відповідні алгебраїчні методи та їх графічну інтерпретацію [55, с. 137-138; 83, с. 255] для мисливських господарств України. Так, крива загальних витрат є сумою загальних постійних і змінних витрат ($TC = TFC + TVC$). Загальні постійні витрати (TFC) – це витра-

ти, які не залежать (не є функцією) від обсягу виробленої продукції (виконаних робіт, послуг). Загальні змінні витрати (TVC) змінюються зі зміною обсягу продукції (виконаних робіт, послуг), тобто є функцією обсягу випуску. На рис. 1.8 область змінних витрат лежить поміж кривими TC і TFC [55, с. 137-138; 83, с. 255].

Різниця між загальним доходом і загальними витратами складає чистий прибуток NP . Вона показана у вигляді затіненої області у верхній частині рис. 1.9. У нижній частині рис. 1.8 чистий прибуток показаний як окрема функція. Максимум чистого прибутку відповідає рівню виробництва K (у нижній частині рис. 1.9). Цій точці відповідає максимум $TR - TC$ на верхньому графіку. При даному обсязі виробництва нахил кривої загального доходу (рівний граничному доходу, MR) дорівнює нахилу кривої загальних витрат (який дорівнює граничним витратам, MC), тобто $MR = MC$. Нахил кривої NP при цьому дорівнює нулю. На графіку є дві точки беззбитковості – $B1$ і $B2$, відповідні рівням виробництва $Q1$ і $Q2$, при яких загальний дохід мисливського господарства дорівнює її загальним витратам, а чистий прибуток дорівнює нулю.

Криволінійні залежності (рис. 1.8), можуть бути справедливими для широкого діапазону обсягу виробництва. В першій точці беззбитковості $Q1$ мисливське господарство покриває свої витрати. Якщо обсяг продукції, або виконаних робіт (послуг) стає більшим за $Q1$, то мисливське господарство отримує прибуток. Друга точка беззбитковості $Q2$ може лежати далеко за межами виробничих можливостей підприємства. В межах вузького діапазону обсягу виробництва, поблизу точки $Q1$, можна скористатися лінійними апроксимаціями функцій TR і TC . Це спрощує аналіз та інтерпретацію результатів за лінійними функціями та лінійними картами беззбитковості.

Розглянутий лінійний підхід до аналізу беззбитковості передбачає наступне: 1) загальні витрати і загальний дохід є лінійними функціями; 2) загальні постійні витрати (виробництва, що відображають масштаб) у виробничому процесі незмінні. Тобто, лінійний аналіз беззбитковості передбачає наявність статичних умов та використовується для короткострокових прогнозів. Цей ме-

тод проілюстрований на рис. 1.9. У верхній частині рис. 1.9, лінія TR відповідає добутку ціни одного виробу на кількість проданих виробів.

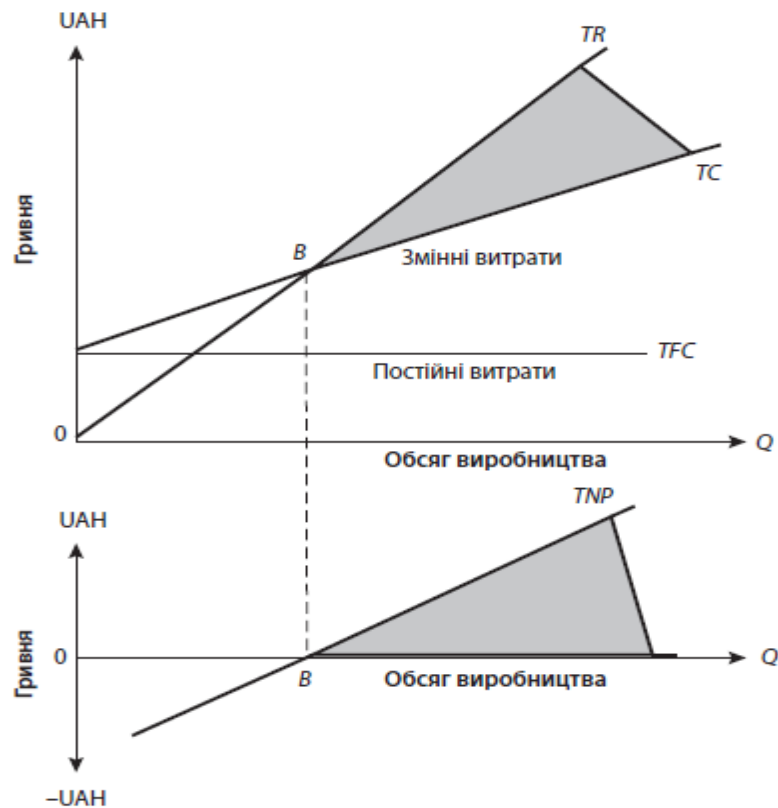

Рис. 1.9. Карта беззбитковості та крива обсягу чистого прибутку

Джерело: побудовано автором на основі [55, с. 139; 83, с. 256]

Лінія TC відповідає сумі загальних постійних і загальних змінних витрат, $TFC + TVC$, де загальні змінні витрати дорівнюють середнім, або питомим, змінним витратам (AVC), помноженим на кількість випущених виробів (Q). Область змінних витрат лежить між лініями TC і TFC . Різниця між загальним доходом і загальними витратами дорівнює прибутку (відповідна область заштрихована). На нижньому графіку рис. 1.9 представлено залежність загального обсягу чистого прибутку (TNP) від обсягу виробництва. Область зліва від точки беззбитковості (B) відповідає збиткам. Коли обсяг виробництва стає більше, ніж у точці беззбитковості, прибуток зростає (замальована область). Справа замальована область на обох графіках не обмежена, що вказує на таке: прибуток зростатиме із збільшенням обсягу виробництва.

Згідно концепції прибутку існує таке поняття як «граничний внесок» (рис. 1. 10).

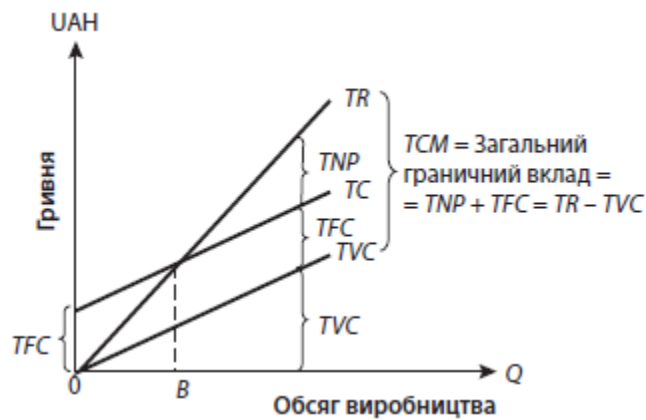

Рис. 1.10. Зв'язок граничного внеску із загальним доходом та складовими витрат

Джерело: побудовано автором на основі [55, с. 139; 83, с. 257]

Він розраховується як різниця між доходом і змінними витратами. Сформований загальний внесений прибуток (TCP) або загальний граничний внесок (TCM) відповідає співвідношенню, який має наступний вигляд:

$$ACM = P - AVC, \quad (1.1)$$

Середній граничний внесок дорівнює ціні продажу продукції (або виконання робіт (послуг)) за мінусом змінних витрат на одиницю продукції. Таким чином, отримаємо наступний вираз:

$$TCM = Q \times (ACM) = TR - TVC = TFC + \pi, \quad (1.2)$$

Тобто загальний граничний внесок дорівнює середньому, або питомому граничному внеску, помноженому на кількість проданої мисливської продукції.

Отримане значення дорівнює загальному доходу за мінусом загальних змінних витрат. Розрахована величина дорівнює сумі загальних постійних витрат із додаванням прибутку.

Згідно з визначенням, у точці беззбитковості (B) $TR = TC$ і $TNP = 0$. Тобто, в точці беззбитковості $TCM = TFC$. Відповідно, отримуємо граничний внесок, який має наступний вираз:

$$TR = TCM + TVC = TFC + TVC + TNP, \quad (1.3)$$

Розглянемо алгебраїчні методи аналізу беззбитковості за умови повної невизначеності параметрів окупності витрат у виробничому циклі з метою збереження темпів економічного зростання суб'єктів мисливської галузі в міжгосподарських відносинах.

Припустимо, що функції доходу і витрат лінійні, що дозволяє розробити прості алгебраїчні процедури для визначення площини беззбитковості мисливського господарства. Обчислити площину точки беззбитковості можна трьома способами: 1) за кількістю вирощеної мисливської продукції, або виконаних робіт (послуг) (у шт.); 2) у відсотках від обсягу виробництва в умовах повного використання ресурсних витрат; 3) за обсягом продажів (у грн.). Для кожного з цих способів потрібен особистий алгоритм розрахунку для визначення граничного внеску.

1) Обсяг виробництва, що відповідає точці беззбитковості (QB).

Відмітимо, рівнянням точки беззбитковості в кількісному вимірі є точка, в якій $TR = TC$ і $\pi = 0$. З урахуванням цього отримуємо:

$$P \times QB = TFC + TVC = TFC + AVC \times QB, \quad (1.4)$$

$$P \times Qb - AVC \times Qb = TFC, \quad (1.5)$$

$$QB (P - AVC) = TFC, \quad (1.6)$$

Отже, кількість виробів, що випускаються та відповідають точці беззбитковості, дорівнює

$$QB = TFC / (P - AVC) = TFC / ACM, \quad (1.7)$$

Отже, обсяг виробництва, який відповідає значенню у точці беззбитковості, дорівнює загальним постійним витратам, які діляться на середній (питомий) граничний внесок, що у результаті дорівнює різниці між ціною і середніми змінними

витратами. Оскільки для цього обсягу виробництва і продажів $\pi = 0$, ACM також дорівнює середнім постійним витратам, AFC [55, с. 139; 83, с. 257].

2) Розрахунок точки беззбитковості у відсотках від обсягу виробництва в умовах повного використання ресурсних витрат ($\%B$).

У зазначеному випадку слід розділити кількість продукції, робіт (послуг), що виробляється (Qb), що відповідає точці беззбитковості, на ресурсні витрати мисливського господарства ($Q_{\max}$). Отримуємо значення ($\%B$):

$$\%B = 100 \times QB / Q_{\max} = 100 \times TFC / (P - AVC) / Q_{\max}, \quad (1.8)$$

3) Обсяг продажів у гривнях, що відповідає точці беззбитковості (SB).

При розрахунку обсягу продажів у гривнях, що відповідає точці беззбитковості, граничний вклад виражається в частках ціни або доходу, який вкладається у відшкодування постійних витрат:

$$SB = TFC / (1 - (AVC / P)), \quad (1.9)$$

або

$$SB = TFC / (1 - (TVC / TR)), \quad (1.10)$$

У формулі (1.9) поділ середніх (питомих) змінних витрат на запропоновану ціну дає частку ціни, яка потрібна на покриття змінних витрат. Віднімаючи це значення від 1, отримуємо частку ціни, яка потрібна на покриття постійних витрат. Ця десяткова частка ділиться на загальні постійні витрати, яка і є величиною грошових надходжень для забезпечення беззбитковості розвитку мисливського господарства. Формула (1.10) дає той самий результат, тому що $1 - (AVC / P) = 1 - (TVC / TR)$. Таким чином, для розрахунку обсягу грошових надходжень, що відповідає точці беззбитковості можна використати як за формулою (1.9), так і за формулою (1.10).

На основі викладених вище міркувань про формування бюджету грошових надходжень визначимо обсяги виробництва та продажу, необхідних для прогнозу прибутку (розглядається як додаткова складова постійних витрат). Позначимо прогнозний прибуток як π , тоді отримаємо такий вираз:

$$QB = (TFC + \pi) / (P - AVC) = (TFC + \pi) / ACM, \quad (1.11)$$

Якщо задати точку беззбитковості, як (%B) від продуктивності мисливського господарства, тоді отримуємо такий вираз:

$$\%B = 100 \times (TFC + \pi) / (P - AVC) / Q_{\max} = 100 \times (TFC + \pi) / ACM / Q_{\max}, \quad (1.12)$$

Якщо потрібно визначити необхідний для забезпечення беззбитковості обсяг продажів у гривнях, тоді матимемо наступний вираз:

$$SB = (TFC + \pi) / (1 - AVC / P) = (TFC + \pi) / (1 - TVC / TR), \quad (1.13)$$

Врахуємо необхідність сплати прибуткових податків.

Якщо r – податкова ставка, то прибуток після сплати податків (PAT), пов'язаний з прибутком до сплати податків (PBT), є таким співвідношенням:

$$PAT = PBT - r \times PBT, \quad (1.14)$$

або

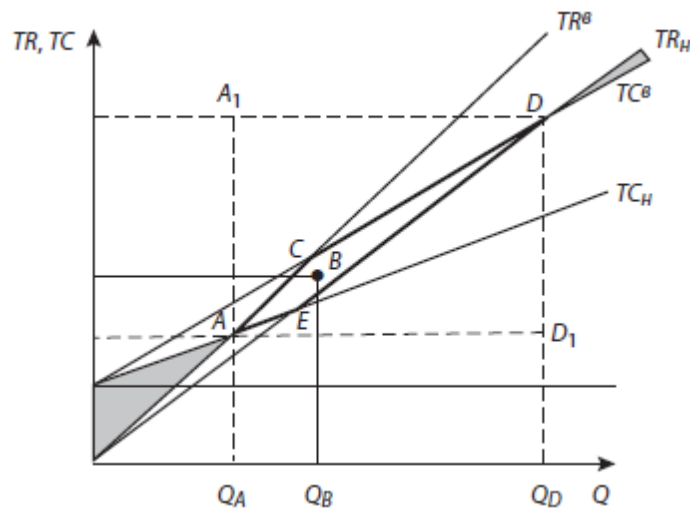
$$PAT = (1 - r) \times PBT, \quad (1.15)$$

Отже,

$$PBT = PAT / (1 - r), \quad (1.16)$$

Аналогічно, якщо мисливське господарство передбачає нові фіксовані фінансові зобов'язання (сплата відсотків за пільговим кредитуванням у межах програми «Доступні кредити 5-7-9 %»), то це додаткове ресурсне навантаження до постійних витрат може бути включено в чисельник формули (1.14). Це дозволить розрахувати додатковий обсяг продажів, необхідний для покриття цих додаткових витрат. Водночас, може виникнути ситуація з виникненням невизначеності та ризику в маржинальному аналізі природним чином [138, с. 437-438; 146; 147, с. 11-14; 153].

Так, на рис. 1.11 представлена площа невизначеності (ризiku) беззбиткового розвитку мисливських господарств (чотирикутник ACDE).

**Рис. 1.11. Площина невизначеності (ризик) беззбиткового розвитку
мисливських господарств**

Примітка. B – точка беззбитковості за умов відсутності невизначеності; $ACDE$ – чотирикутник невизначеності беззбитковості

Джерело: побудовано автором на основі [55, с. 139; 83, с. 259]

Зазначимо, що площа невизначеності (ризик) беззбиткового розвитку мисливських господарств може виникати, коли ціни не є постійними в інтервалі зростання грошових надходжень з урахуванням збільшення тиску на параметри ресурсних витрат у виробничому циклі. Відповідно, загальні витрати також не будуть мати сталу величину. Формально ці припущення реалізовані у вигляді двох систем нерівностей:

$$P_H < P < P_B, \quad (1.17)$$

$$\alpha_H < \alpha < \alpha_B, \quad (1.18)$$

де, P_H , P_B – відповідно нижня і верхня межі цін; α_H , α_B – відповідно нижнє і верхнє значення коефіцієнтів загальних витрат.

Замальована область, що знаходиться лівіше і нижче точки A графіка (рис. 1.11) – це область абсолютної збитковості. Для неї виконана подвійна нерівність

$$0 < Q < Q_A \text{ (Зона абсолютного збитку)}, \quad (1.19)$$

Замальована область, що знаходиться правіше і вище точки D графіка (рис. 1.12) – це область абсолютної беззбитковості, яка має нерівність:

$$QD < Q \text{ (Зона абсолютної беззбитковості)}, \quad (1.20)$$

Між зоною абсолютного збитку та зоною абсолютної беззбитковості знаходиться зона невизначеності беззбитковості (зона ризику), яка має подвійну нерівність:

$$QA < Q < QD \text{ (Зона ризику)}, \quad (1.21)$$

Тобто, при виробництві продукції та виконанні робіт (послуг) в розмірі Q , у мисливському господарстві може виникнути ризик ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь. В таких умовах виникає стохастична невизначеність класичного типу, тобто коли відомі закони розподілу ймовірностей збитку від очікуваних негативних подій. За наявності статистичних даних оцінювання рівня ризику ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь, використовують геометричну ймовірність та її емпіричні оцінки.

Теоретична оцінка ризику ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь ($RiskT$) для отримання продукції Q в межах формули (1.21) може бути обрахована як відношення площини чотирикутника $ACDE$ ($SACDE$) до площини чотирикутника AA_1DD_1 (SAA_1DD_1):

$$RiskT = SACDE / SAA_1DD_1, \quad (1.22)$$

Емпірична оцінка ризику ($RiskEMIT$) може бути оцінена як хмара (кількість) точок, які потрапили до чотирикутника $ACDE$, поділена на кількість точок, які потрапили до чотирикутника AA_1DD_1 .

У межах запропонованого методичного підходу при оцінюванні беззбиткового розвитку мисливських господарств, виокремлюють два напрями: перший напрям передбачає врахуванням кінцевих результатів (ефектів) дії виробничої підсистеми, другий – обсяги функціонування господарського процесу в цілому. На нашу думку, системність оцінювання інтенсивності отримання кінцевого результату мисливськими господарствами не може відобразитися без збільшення ресурсних витрат, оскільки їх обсяги не завжди уможливають підвищення якісної функціональності виробничої підсистеми більш високими темпами. Відповідно, виникає потреба в побудові дієвої функціональної систе-

ми, яка на засадах кількісних та якісних критеріїв беззбиткового розвитку мисливських господарств визначає масштабність та результативність їх діяльності, враховуючи інтенсивність ресурсного навантаження на параметри самофінансування виробничого циклу (кількісної складової), які вказують на потенційні власні можливості відтворювання біорізноманіття мисливських угідь.

Запропонований методичний підхід до формування доходів мисливських господарств, який враховує площину беззбитковості, забезпечує ефективність процесу функціонування підприємств за єдиним інтегрованим індикатором, що відповідає вимогам чіткої економічної інтерпретації результативних показників, враховуючи вплив модифікованих факторів фінансово-ресурсного навантаження на параметри самофінансування виробничого циклу з метою збереження темпів економічного зростання.

Сукупність процесів релевантної імплікації «ресурси – структура – результативність – беззбитковий розвиток системи» з покращення якісних і кількісних властивостей виробничого циклу визначається як креація цієї результативності. Відповідно, креація результативності (як цілого) або беззбиткового (як частини від цілого) розвитку системи є результатом імплікації доданої вартості та ресурсних витрат [142, с. 28-35], які набувають максимального значення, коли темпи зміни їх використання не перевищують темпів зміни результативності (беззбитковості) (Додаток 31). Тобто, виникає необхідність в оцінюванні як структури ресурсів, так і складових результативності (беззбитковості) виробничого циклу мисливських господарств.

Необхідно зазначити, що складові результативності є окремими ефектами креації. При цьому, індекс зміни вартості сукупності або окремих видів виробничих ресурсів зменшується під впливом зміни індексу результативності, тобто виникає позитивний ефект креації, і навпаки (Додаток 32, рис. 1.12).

Розрахунок ефекту креації дозволяє стимулювати беззбитковість розвитку системи (мисливські господарства), обумовлену кількісним взаємозв'язком між окремими коефіцієнтами самофінансування економічного циклу та загальним інтегрованим показником.

Відсутність такого зв'язку позбавляє систему якісної однорідності та функціональності виробничих ресурсів, які беруть участь у досягненні загального ефекту, генерованого ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь. Відповідно, в інтегральному індикаторі беззбиткового розвитку мисливського господарства виникає необхідність у виокремленні тієї частини, яка обумовлює дію конкретного фактора, що уможливорює результативність виробничого циклу, як системи, через складову його беззбитковості E_i ; кількісну E_{1i} та якісну E_{2i} складові, а також індекси, що відповідають параметрам $J_{E_{1i}}$ та $J_{E_{2i}}$.

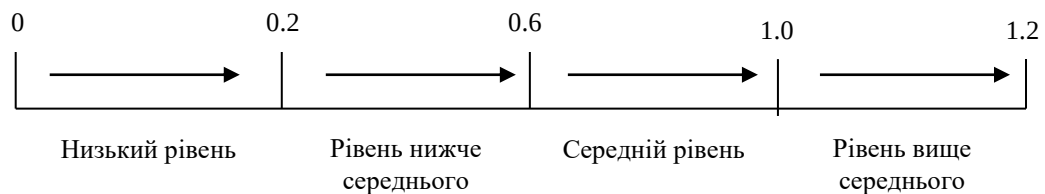

Рис. 1.12 Шкала оцінювання рівня результативності економічного циклу (беззбиткового розвитку) мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

Показник $E_i = G/Z$ як кількісна складова індикатора беззбитковості (обсяг величини прибутку, що припадає на одиницю витрат), характеризує процес відновлення біорізноманіття мисливських угідь у виробничому циклі та вказує на ступінь раціональності отримання економічного ефекту з точки зору корисності (обґрунтовує процес вигоди) його запровадження у мисливських господарствах. Розширена форма обчислення показника $E_{2i} = V_i / G_i = (G_i + Z_i) / G_i = 1 + Z_i / G_i = 1 + 1/E_1$, як якісна складова індикатора беззбитковості (обсяг ресурсних витрат на кожну одиницю прибутку), характеризує витратний процес виробництва мисливських господарств [150].

Тобто,

$$E_i = V_i / Z_i = (G_i / Z_i) \times (V_i / G_i) = (G_i / Z_i) \times (1 + Z_i / G_i), \quad (1.23)$$

Якщо величина кількісної складової індикатора беззбитковості збільшиться за умови зростання обсягу прибутку, то величина якісної складової зрос-

тає, при зменшені його обсягу. Це, цілком природно, з точки зору математично існуючого протиріччя.

Розширена індексна форма індикатора беззбитковості має такий вираз [150]:

$$J_{E_i} = J_{V_i} / Z_i = J_{V_i} / J_{Z_i} = J_{G_i} / Z_i \times J_{V_i} / G_i = J_{G_i} / Z_i \times J_{E_{1_i}+Z_i} / G_i, \quad (1.24)$$

де, J_{E_i} , J_{V_i} / Z_i , J_{V_i} , J_{Z_i} , J_{G_i} / Z_i , J_{V_i} / G_i , $J_{E_{1_i}+Z_i} / G_i$ – індекси зміни відповідних індикаторів до базового рівня виробничого циклу.

Слід зазначити, що самофінансування є якісним функціональним критерієм беззбиткового розвитку мисливських господарств. Йому властива одночасна спрямованість грошових потоків на залучення коштів та нівелювання кредитного забезпечення, а також відсутність витратного механізму під час мобілізації грошових надходжень для підвищення фінансової незалежності, платоспроможності та кредитоспроможності мисливських господарств. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває ефективність, адекватність, інформативність методичного інструментарію, який формує універсальну модель самофінансування виробничого циклу та вартісну платформу ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь для зростання обсягу поточної економічної діяльності мисливських господарств.

Для встановлення пріоритетності показників забезпечення процесу беззбитковості розвитку мисливських господарств, запропоновано використовувати адаптивно-реноваційний підхід, який дозволяє відібрати із системи показників репрезентативно-результативні індикатори та фактори фінансово-ресурсного навантаження на рівень самофінансування виробничого циклу з ймовірністю 95% [150].

$$N_{\min} = 0.5 \times \left(\frac{3}{p} + 0.5 \right), \quad (1.25)$$

де, $N_{\min}$ – мінімально необхідна чисельність факторів фінансово-ресурсного навантаження на параметри самофінансування виробничого циклу; p – допустима ймовірна помилка прийнята на рівні 0,05 (5%).

Параметри матриці самофінансування виробничого циклу мають вигляд [150]:

$$\begin{vmatrix} - & e_{12} & e_{13} & e_{14} & \dots & e_{1j} \\ e_{21} & - & e_{23} & e_{24} & \dots & e_{2j} \\ e_{31} & e_{32} & - & e_{34} & \dots & e_{3j} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & - & \dots \\ e_{i1} & e_{i2} & e_{i3} & e_{i4} & \dots & - \end{vmatrix}, \quad (1.26)$$

$$e_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } i - \text{й фактор включений в параметри самофінансування } j - \text{го виробничого циклу} \\ 0, & \text{якщо } i - \text{й фактор не включений в параметри самофінансування } j - \text{го виробничого циклу} \end{cases}$$

Рівень самофінансування j -го виробничого циклу визначається за формулою [150]:

$$S_f = \frac{\sum_{i=1}^m e_{ij}}{m}, \quad (1.27)$$

де, S_f – рівень самофінансування j -го виробничого циклу; e_{ij} – обсяг навантаження i -го фактору, що забезпечує умови самофінансування ресурсів на відновлення біорізноманіття мисливських угідь в j -му виробничому циклі; m – загальна кількість факторів, що забезпечують параметри самофінансування виробничого циклу для формування доданої вартості виробничих ресурсів.

Коефіцієнт самофінансування вимірюється в діапазоні $[0, 1]$. Чим вищим є значення коефіцієнта, тим вища ймовірність використання чистого доходу на покриття витрат, що формують додану вартість виробничих ресурсів. Відповідно, виникає необхідність включення i -го параметру до групи власного ресурсного забезпечення виробничого циклу в поточній діяльності мисливських господарств.

В Додатку Ж, представлено етапи оцінювання умовно-якісних параметрів фінансово-ресурсного навантаження, кількісно-результативні індикатори самофінансування виробничого циклу та інтегрований рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств. Зазначимо, що інтегральний рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств за критерієм «оптимум-максимум прибутку» відповідає економічним вимогам щодо кількісної однорідності альтернативних варіантів фінансово-ресурсного навантаження суб'єкта на відновлення бі-

орізноманіття мисливських угідь, які можуть бути взаємовиключні при відсутності позитивної оцінки їх якісної реалізації та нестачі грошового надходження [32, с. 49-52]. Водночас, між процесом реінвестування та формування чистого грошового потоку виробничого циклу для окупності витрат може виникати обмеження, що зумовлено невідповідністю у часі надходження коштів (їх генерація відбувається під час реалізації продукції, виконання робіт (послуг) та часом грошових відтоків для покриття зобов'язань мисливських господарств [53, с. 119-126].

Ця умова вимагає відповідної чіткості в синхронізації грошових потоків. Поміж цього, інтегрований індикатор безбиткового розвитку мисливських господарств є залежним від базових принципів вартісної концепції та від міжгосподарських відносинах, а також галузевих або регіональних особливостей розвитку мисливської галузі.

Висновки до розділу 1

Перший розділ даного дисертаційного дослідження розкриває теоретико-методичні положення формування доходів та витрат у площині безбиткового розвитку мисливських господарств. За результатами дослідження автором було зроблено такі висновки:

1. Мисливство є одним із найдавніших видів користування тваринним світом, розглядається як вид рекреації, активного відпочинку та засіб спілкування з природою, та має одним із напрямів діяльності забезпечення отримання мисливським господарством економічної вигоди. Доведено, що мисливське господарство має великі можливості для використання природних багатств та охорони фауни. Створення мережі державних заповідників на основі мисливських господарств дозволяє розробляти охоронні та примножувати спеціально цінних для науки та господарських цілей диких тварин, обґрунтувати теоретичні розробки та вирішити практичні запити щодо використання природних ресурсів та засобів їх покращення, виявити нові сировинні ресурси хутровини, впровадити акліматизацію та реакліматизацію цінних диких тварин, створити умови для виховання культурного мисливця.

2. Визначено важелі правового, економічного та організаційного характеру, які виконують регулюючий вплив на діяльність мисливських господарств, забезпечують використання та відтворення тваринного світу, що перебуває у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь. Користувачі мисливських угідь мають право використовувати та розпоряджатися мисливськими тваринами, а також доходами від їх реалізації; організовувати полювання для мисливців, шляхом укладання відповідних договорів на взаємних економічних інтересах; надавати повний комплекс послуг, пов'язаних із здійсненням полювання; отримувати відшкодування вартості майна, яке належить їм на праві власності; отримувати відшкодування збитків від порушників правил полювання та браконьєрства; регулювати чисельність диких тварин, вживати невідкладних заходів для вилучення та ізоляції хворих тварин, небезпечних для життя та здоров'я людей; утримувати та розводити мисливських тварин у неволі чи напіввільних умовах, що забезпечено державною політикою у сфері охорони навколишнього природного середовища та політикою у сфері лісового та мисливського господарства.

Встановлено організаційну структуру мисливського господарства у межах лісової та аграрної політики, яка має інтегроване спрямування на взаємодію із суб'єктами лісового та сільського господарства. В Україні мисливські угіддя, які включають в себе земельні, лісові та водні площі, які надаються у користування на підставі договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

3. Визначено, що теорія доходу розкриває складний формат його будови в мисливських господарствах та забезпечує інформаційний контекст до діалектики пізнавального процесу в наукових підходах та концепціях. Згідно бухгалтерського та управлінського підходу домінуючу позицію займає концепція приросту доходу, яка порівнюється з підходами концепцій продукту і концепції вибуття та реалізовується в межах загальних напрямів економічної теорії. Обґрунтовано, що дохід мисливських господарств розглядається не лише як джерело економічного піднесення, а як джерело простого і розширеного відновлення ресурсів на біорізноманіття мисливських угідь, а також створення фонду накопичення з метою беззбиткового розвитку. Це зумовлює формування їх власних можливостей для

здійснення господарської діяльності у теперішньому та у майбутньому періоді. Розмір отриманого доходу мисливських господарств як індикатор поточної стабільності у певному сегменті ринку, є показником окупності витрат.

4. На підставі системного аналізу об'єктивних закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків між економічними та природними системами, що на різних рівнях пізнавального формату міжгосподарських відносин мисливських господарств, визначають специфічні властивості доходу, запропоновано трактування економічної сутності категорії «дохід мисливських господарств», як грошові надходження, що забезпечують економічний результат діяльності суб'єкта з метою ідентифікації беззбиткового розвитку за певний період часу, отримання економічних вигод, спрямованих на збільшення власних можливостей самофінансування в господарському процесі та покриття ресурсних витрат. Це дозволяє мисливським господарствам оптимізувати рівень окупності витрат для зменшення ризиків ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь, визначити рівень активності покриття власних зобов'язань, і, в умовах впливу зовнішнього й внутрішнього середовища, імплікувати фактори стану екосистеми для стабілізації виробничого циклу в певному сегменті ринку продукції, робіт (послуг).

5. У контексті визначення релевантності між видами та класифікацією витрат, обґрунтовано сутність поняття «витрати мисливських господарств», як ціле-спрямоване та раціональне спрямування ресурсів суб'єкта на природокористування, відновлення екосистеми на певній території з метою досягнення оптимальної прибутковості. Доведено, що чітка побудова витрат мисливських господарств за періодами та критеріями їхньої визначеності дозволяє сформувати їх архітектуру. Чим вище частка ймовірних і невизначених витрат, тим за інших рівних умов менш надійним є фінансовий стан підприємств, оскільки існує імовірність, що в будь-який момент невизначені, ймовірні витрати перевищать заплановані, які забезпечують беззбитковий рівень діяльності, навіть залишаючись регульованими і релевантними.

6. Удосконалено організаційну структуру витрат мисливських господарств на засадах функціонально-виробничого, нормативного, диференційованого та стратегічного підходів, що ідентифікують методи системного аналізу витрат з

метою забезпечення їхньої рівноваги, відстеження послідовності взаємозв'язку складових витрат на всіх стадіях економічного циклу та беззбиткового розвитку. Виведено ряд гіпотетичних припущень до проведення аналізу витрат та їх розподілу на змінні та постійні для побудови функціональної залежності рівня беззбиткового розвитку мисливських господарств від загрозливого середовища макрофакторів, які спричиняють ризик ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття. Це дозволило побудувати область беззбитковості (точка – інтервал – площа) та визначити систему показників для ефективного використання витрат мисливських господарств.

7. Доведено, що економічні відносини між мисливськими господарствами та підприємствами лісового та сільськими господарства, знаходяться під постійним загрозливим впливом зовнішніх макрофакторів. Факторний тиск на рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств, що взаємодіють із суб'єктами лісового та сільськогосподарського виробництва, розподіляється на три блоки за характером впливу: фінансовий капітал; інтелектуальний капітал; рейтингові позиції в системі перерозподілу прибутку на ринку. Визначено, що блокування процесу мобілізації ресурсів мисливських господарств суб'єктами інших галузей, створює кризові умови – зменшення надходження інвестицій, скорочення спеціальних програм державної підтримки економічного циклу. Концепція обмежень у протидії загрозливих зовнішніх макрофакторів на беззбитковість розвитку мисливських господарств частково пом'якшує обмеженість ресурсів (у тому числі земельних), які входять до інтегрованої системи між суб'єктами лісового та сільського господарства. Всі вони мають повне право на захист та охорону територій, що регулюється інструментами природоохоронних заходів держави.

8. Запропоновано методичний підхід до формування доходів мисливських господарств, який враховує площину беззбитковості, що базується на аналізі інтервалу збільшення грошових надходжень у виробничому циклі з урахуванням умов невизначеності параметрів окупності витрат та ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь. Збереження темпів економічного зростання суб'єктів мисливської галузі дозволяє ідентифікувати за результативними складовими стохастичний темп беззбиткового розвитку та динамічну систему умовно-якісного ресурсного навантаження у виробничому

циклі. Функціональність системи формування доходів визначається ресурсною, виробничою, матеріальною, фінансовою, соціальною, економічною, екологічною, логістичною, інституціональною підсистемами з відповідними передбачуваними ризиками, а оцінка беззбиткового розвитку мисливських господарств (під постійним загрозливим впливом зовнішніх макрофакторів) здійснюється на платформі моніторингу «піраміди результативності».

9. Удосконалено процес релевантної імплікації «ресурси - структура - результативність - беззбитковий розвиток» для покращення якісних і кількісних властивостей виробничого циклу, що визначається за вимогами чіткої економічної інтерпретації результативних показників, враховуючи вплив модифікованих факторів фінансово-ресурсного навантаження на параметри самофінансування виробничого циклу за умови виникнення нових фіксованих зобов'язань (сплата відсотків за пільговим кредитуванням у межах програми «Доступні кредити 5-7-9%»).

Запропоновано адаптивно-реноваційний підхід, який дозволяє відібрати із системи показників репрезентативно-результативні індикатори та фактори фінансово-ресурсного навантаження на рівень самофінансування виробничого циклу мисливських господарств, а також розрахувати інтегрований рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств.

Результати досліджень опубліковано автором в працях [104; 105; 106; 107; 151].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Андрущенко Н.С. Суть і значення витрат: історичний аспект. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 5. С. 3-7.
2. Андрущенко І. Є., Семенова А. О. Концепція стратегічної моделі управління витратами машинобудівних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 17-23.
3. Березіна Н.Ю. Правовий режим використання та охорони мисливських угідь: дис. кан. юр. наук: 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» Юридичні науки. 252 с.
4. Березіна Н. Ю. Деякі аспекти договірних засад реалізації права користування мисливськими угіддями. *Рівень ефективності та необхідності впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 лютого 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 40-44.
5. Бібіков В.І. К історії мисливського промислу на Україні. *Вісник зоології*. 1983. № 6. С. 16-20.
6. Бланк И. А. Управление прибылью / Бланк И. А. [3-е изд.]. К.: Ника-Центр, 2007. 768 с.
7. Бланк І.А. Словник-довідник фінансового менеджера. Київ.: Ніка-Центр, 1998. 480 с.
8. Блонська В.І. Стратегія управління доходами торговельного підприємства в умовах розвитку ринкових відносин. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.6. С. 117-123.
9. Бондар Н. М. Економіка підприємства: навчальний посібник. К.: А.С.К. 2004. 400 с.
10. Бондаренко В.Д. Українські національні традиції мисливства. *Український ліс*. 1992. № 1. С. 6-14.
11. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський словник. Житомир: «Рута», 2001. 224 с.
12. Бутинець Ф.Ф., Герасимович А.М, Кірейцев Г.Г. та інші. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник. Житомир: ПП «Рута». 2007. 726 с.

13. Бухгалтерський фінансовий облік; за ред. Ф. Ф. Бутинця. [7-е вид.]. Житомир: Рута, 2006. 832 с.
14. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D1%89%D0%B0>
15. Волкова І.А. Фінансовий облік – 2: Київ.: Центр навчальної учбової літератури, 2009. 224 с.
16. Волох А. М. Проблеми управління ресурсами мисливських тварин в Україні. *Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю*. ВНТУ.2009. С. 196-198.
17. Гаврилюк В.П. Формування та розподіл доходів підприємств із сезонним характером виробництва : обліково-аналітичний аспект: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.09 Київ, 2009. 26 с.
18. Гоголь Т.А. Облік та аудит доходів підприємств : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.06.04 Київ, 2006. 21 с.
19. Грещак М. Г. Управління витратами. Навчальний посібник / М. Г. Грещак, В. М. Гордієнко, О. С. Коцюба та ін.; за заг. ред. М. Г. Грещака. К.: КНЕУ, 2008. 264 с.
20. Грузінов В.П. Економіка підприємства (підприємницька). Вид. 2-ге. К.: Вид-во ЮНІТІ-ДАНА, 2002. 795 с.
21. Грязін І. В. Аналіз поняття мисливських угідь на підставі діючого законодавства. *Сучасні проблеми природокористування, мисливства, звіроводства: матеріали міжнародної науч.-прак. конф., присвяченої 80-річчю ВНІОЗ* (м. Кіров, 28–31 травня 2002 г.). Кіров, 2002. С. 31–33.
22. Гуль І.Г. Принципи реформування мисливського господарства України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.4. С. 89-93.
23. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С., Коваль Я. В. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. К.: РВПС України, 1999. 716 с.

24. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. 176 с.
25. Данилюк Л. Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні: дис. канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 222 с.
26. Данилко В. К. Статистика мисливського господарства: стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник ДАСОА*. 2006. №1. С. 13-18.
27. Делеган І. І., Делеган І. В. Особливості організації ведення мисливського господарства у Словаччині. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 52–57.
28. Досій Т.І. Методика аналізу витрат на виробництво та її удосконалення в сучасних умовах господарювання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. 2012. №. 2. С. 356-360.
29. Гальчинський А.С. Кризи і цикли світового розвитку. Київ: АДЕФ-Україна. 2009. 247 с.
30. Економіка підприємства; за заг. ред. Н. М. Ушакової. К.: Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2005. 569 с.
31. Економічний словник / уклад. Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. Київ.: Кондор, 2007. 358 с.
32. Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А. Особливості ризик-менеджменту в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. № 17. С. 49-52.
33. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т. 1 / за ред. С. Мочерного, Г. Вознюк, А. Загороднюк та ін. К.: Вид. центр "Академія", 2002. 863 с.
34. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>.
35. Іфтемічук В.С. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття, персона-

лії [Текст] / В.С. Іфтемічук, В.А. Григорьев, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемічука. К.: Магнолія плюс, 2004. 688 с.

36. Іващенко Н.А. Факторний аналіз формування прибутку підприємства
URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/33.pdf

37. Каламбет С.В., Привалова Л.В., Сергієнко М.М. Методичні підходи щодо аналізу витрат підприємств локомотивного господарства залізничного транспорту України. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2006. №. 12. С. 237-240.

38. Кальєніна Н. В. Методи управління витратами, їх переваги та недоліки. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2007. № 5. С. 32–36.

39. Камінська Т.Г. Взаємозв'язок доходів і витрат як категорій оціночних характеристик руху капіталу в обліку. *Науковий вісник НУБіП України*. 2010. Вип. 154. Ч. 3. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_3/10ktg.pdf.

40. Кізима Т.О. Доходи домогосподарств: інтерпретація сутності та проблеми детінізації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2009. Вип. 5. С. 274-280.

41. Класифікація видів економічної діяльності – 2010: чинний від 2012.01.01. URL: <http://dovidnyk.in.ua/directories/2010kved>

42. Коблянська О.І. Фінансовий облік 2-ге вид. Київ: Знання, 2007. 471 с.

43. Ковтун С., Ткачук Н., Савлук С. Управління затратами. Х.: Фактор, 2007. 272 с.

44. Козак В.Г. Визначення поняття «витрати» та їх оцінка. *Реформування економіки України: стан та перспективи: зб. матеріалів ІV міжнар. наук.-практ. конф.* (26-27 листопада 2009 р., м. Київ). Київ, 2009. С. 129–131.

45. Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. Удосконалення класифікації витрат підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2008. №2. С. 81-85.

46. Кондрич В.І. Особливості теоретичних та методичних основ аналізу витрат виробництва на виноробному підприємстві. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. 2014. Т. 19. Вип. 2(3). С. 152-158.

47. Корнєєв А.П. Історія промислу диких тварин на Україні. Київ: видавництво Київського державного університету 1953. 37 с.

48. Круш П. В. Пашков С. І. Сутність та структура витрат промислового підприємства. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. Вип.21. С.150-158.

49. Кузнецова С.О. Методичні аспекти проведення аналізу виробничих витрат підприємства в системі управління. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 93-101.

50. Кулішов В.В. Економіка підприємства: теорія і практика: Київ: Ніка-Центр, Ельга, 2004. 216 с.

51. Кулішов В. В. Основи економічної теорії: підручник. Львів: Магнолія Плюс, 2005. 516 с.

52. Лісовий кодекс України. Постанова ВР № 3853-ХІІ від 21.01.94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

53. Мартинова Л.В. Розробка інструментарію формування адаптивної стратегії ризик-менеджменту господарської діяльності зернопереробного підприємства на основі теорії ігор. *Вісник СХНУ імені В. Даля*. 2014. № 8(215). С. 119-126.

54. Мельник Л. Г., Старченко Л. В., Корінцева О. І. Маркетингова цінова політика. Суми: Університетська книга, 2007. 240 с.

55. Миронова Ю.Ю. Маржинальний підхід до аналізу витрат виробництва машинобудівних підприємств. *Економіка і регіон*. 2016. № 3. С. 132-140.

56. Миронова Ю.Ю. Облік і аналіз витрат виробництва та калькулювання собівартості продукції на підприємствах машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 Київ, 2011. 21 с.

57. Міжнародні (стандарт) фінансової звітності 18 «Дохід». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17037>

58. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=24094

59. Муравйов Ю. В. Дослідження витрат і джерел надходжень від ведення мисливського господарства Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 4. С. 50-52.

60. Муравйов Ю. В., Гожан М. Я., Домніч А. В. Порядок справляння та розподілу плати за користування мисливськими угіддями. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2021. Т. 31. № 5. С. 84-89.

61. Нападовська Л.В. Управлінський облік: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Книга, 2004. 544 с.

62. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13>.

63. Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік: Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 464 с.

64. Ніколаєва В.П. Економічна сутність і зміст категорії «дохід підприємства». *Облік і фінанси АПК*. 2009. № 3. С. 90-92.

65. Ніколаєва В. П. Класифікація доходів з операційної діяльності підприємства. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 91-95.

66. Норд Г. Л., Фокін О. К. Передумови удосконалення методичного забезпечення аналізу витрат виробництва. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7241>

67. Овдієнко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 211 с.

68. Олійничук О.І. Концептуальна основа аналізу витрат і доходів підприємств лісової галузі. 2009. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1359/1/4.pdf>

69. Онищук О. О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством : дис. канд. юрид. наук. Львів, 2009. 207 с.

70. Основи економічної теорії: політ-економічний аспект: підручник/ за ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Вища школа; Знання, 1997. 743 с.

71. Остапенко Я.О. Методика дослідження витрат на виробництво та собівартості продукції харчової галузі. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Сер.: Економічні науки. 2011. Вип. 28(1). С. 140-143.

72. Організація бухгалтерського обліку: навчальний посібник/ за ред. В.С. Леня. Київ.: Центр навчальної літератури, 2006. 696 с.

73. Панков Д.А., Воскресенская Л.С. Бухгалтерский анализ: теория, методология, методики. Мн.: Элайда, 2008. 240 с

74. Панченкова Ю.В., Зеленська О.Г. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.10. С. 239-248.

75. Пилипів Х.Б., Юрчак Н.В., Ковбасюк Л.С. Сутність та класифікація доходів діяльності. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток соціально-економічних систем в геоekonomічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування»* 11-12 травня 2017 р. (ТНТУ ім. І. Пулюя, м. Тернопіль). С. 120-121.

76. Півнюк О.П. Економічна суть, класифікація витрат виробництва та собівартості продукції в умовах глобалізації економіки України. *Економічні науки». Серія «Облік і фінанси»*. 2010. Вип. 7(25). Ч. 2. С. 506-514.

77. Піскунова Н., Федорець М., Піскунова К. Аналіз витрат виробництва як важлива ланка ефективного управління промислового підприємства. *Економічний аналіз*. 2013. № 13. С. 357-364.

78. Податковий кодекс України: за станом на 10.04.2014 р. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

79. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.10 р. Все про бухгалтерський облік № 1-3 від 03.01.2011 р. 354 с.

80. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник. Київ: КНЕУ, 2001. 460 с.

81. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 «Дохід»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

82. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Наказ Мінфіна України № 318 від 31.12.99 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.

83. Посохов І. М., Жадан Ю. В. Маржинальний аналіз підприємств олійно-жирової галузі в умовах невизначеності та ризику. Бізнес-Інформ. 2019. № 4. С.252-260.

84. Примак Т. О. Економіка підприємства. К.: Вікар, 2001. 178 с.

85. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. 784 с.

86. Про затвердження Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання. Кабінет Міністрів України. Постанова від 20 липня 1996 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-96-%D0%BF#Text>

87. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-п>.

88. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 12. С. 442-450.

89. Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин. Указ Президента України №837/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2005#Text>

90. Проудиус Ю.И. Экономика предприятия. Х.: Одиссей, 2004. 416 с.

91. Прохар Н.В., Ночовна Ю.О. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 257 с.

92. Пушкар М.С. Фінансовий облік. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 628 с.

93. Роденко Д. Ідеологія управління доходами. URL: <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=348>
94. Ростовська Г. В. Огляд методів управління витратами. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2011. № 3(24). С. 222-228.
95. Свидло Г.І. Побудова системи збалансованих показників для управління витратами на підприємствах індустріальної групи «УПЕК». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 3, Т. 3. С. 235-241.
96. Серова И. А., Наумова (Свидло) А. И. Вероятностная модель управления безубыточностью. *Прикладная статистика: современные подходы и инструментальный анализа массовых явлений и процессов: монография* / Под ред. д.э.н., проф. Раевневой Е. В., д.э.н., проф. Кизима Н. А. Х.: ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2010. С. 243-257.
97. Синевич А. В. Особенности формирования системы управленческого учета на предприятии. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2003. Том II. С. 484-494.
98. Сідун В.А., Пономарьов Ю.В. Економіка підприємства / В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова. К.: Центр навч. літ-ри, 2003. 436 с.
99. Сінельнікова Х.В. Аналіз витрат за елементами та статтями калькуляції промислового підприємства. 2014. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/378/171.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
100. Сидоров І.І. Логістична концепція управління підприємством/ Суми: ДНТП «Знання», ІВЕСЕП, 2001. 168 с.
101. Слиньков В. Н. Сбалансированная система показателей в менеджменте организации: теория и практика. К.: КНТ, 2007. 292 с.
102. Сметанко О. Класифікація витрат і їх облік в організаціях, що займаються туристською діяльністю. *Схід*. 2002. №3 (46). С. 19–24.
103. Стефанович Н., Костенко О. Підходи щодо сутності і класифікації доходів. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2014. Випуск 2. С. 120-123.

104. Соболевська О.О. Еколого-економічні аспекти розвитку мисливських господарств України. *XII міжнародна Інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 21-23 січня 2020 р. Мелітополь. С. 211-213.

105. Соболевська О.О. Вдосконалення структури джерел доходів мисливських господарств. *International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics»*, 24-25 November 2021. Podhájska (Словацька Республіка). С. 141-143.

106. Соболевська О.О. Основні аспекти формування витрат мисливських господарств. *Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 100-річчю Луганського національного аграрного університету «Аграрна освіта: минуле, сучасне, майбутнє»*. 15-16 листопада 2021р. Слов'янськ. С. 256-258.

107. Соболевська О. О. Мисливська галузь – невід’ємна частина національної економіки України. *XV Міжнародна інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 24-26 січня 2023 р. Київ. С. 126-127.

108. Сокур І.Т. Історичні зміни та використання фауни ссавців України. Київ: Видавництво АН УРСР, 1961. 83 с

109. Сорока С. Сутність витрат: історичний аспект. Економічний аналіз. 2010. № 6. URL: http://econa.at.ua/Vypusk_6/soroka.pdf

110. Статут Всеукраїнського Союзу мисливців та рибалок від 20.10.1923 р. СУ УССР. 1923. Отп. II. № 21/23. Ст. 93.

111. Суха Л. Мисливство: рукопис. Народна творчість та етнологія, 2015. 278 с.

112. Татаринов К.А. До історії мисливства на Поділлі. Український ліс. 1994. № 1. С. 59-60.

113. Топоркова О.А. Основні аспекти аналізу й оцінки рівня витрат. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2012. №. 3. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/3560/1/19.pdf>

114. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України. *Агросвіт*. 2023. № 23. С. 16-23.

115. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Мисливське господарство як галузь економіки: зарубіжний досвід та виклики для України. *Ефективна економіка*. 2023. №4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1421>

116. Трусова Н.В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М., Покотило І. А. Методичні підходи до оцінки ефективності мисливських господарств. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2470>

117. Умнов А. А. Новий закон про полювання. Київ: КОІЗ, 1933. 33 с.

118. Управління витратами підприємства/ А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило Київ.: Центр навчальної літератури, 2006. 120 с.

119. Управління затратами підприємства: монографія / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорєлов, Я. Ю. Хлап'юнов, Г. А. Макухін. Київ: Лібра, 2007. 320 с.

120. Франків А.В. Витрати підприємства: роль та значення. *Економіка*. 2014. №4. С.31-36.

121. Фірко Н. Б. Економічна суть та класифікація доходів підприємства: теоретичний аспект. *Економіка підприємства*. 2015. №4. С. 364-368.

122. Хомяк Т.Р. Аналіз витрат у контексті формування стратегії підприємства. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 5. С. 20-25.

123. Хоєцький П. Б., Проців О. Р. Значення мисливського господарства в економіці Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття Львів: *Наукові праці Лісівничої академії наук України*: збірник наукових праць. 2009. Вип. 7. С. 90-94 с.

124. Хоєцький П.Б., Похалюк О.М. Мисливське господарство країн Європи: *Науковий вісник НЛТУ України*: збірник науково-технічних праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2014. Вип.24.8. С. 42-52.

125. Холод З.М., Штангрет А.М. Методологічні аспекти антикризового менеджменту. *Економіка промисловості*. 2002. № 2. С. 23-26.

126. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 656 с.
127. Циган Р.М., Савченко О.С. Проблеми формування прибутку підприємства в бухгалтерському обліку. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 2. С. 36-39.
128. Чабанюк О.М. Економічна сутність, умови визнання та класифікація витрат, доходів і фінансових результатів основної діяльності підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2012. Вип. 22.4. С. 301-307.
129. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання. Ч.ІІ: Монографія. Харків: ВД «Інжек», 2006. 360 с.
130. Чернецька О.В. Методичні підходи до визначення ефективності витрат сільськогосподарських підприємств в управлінському обліку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 7(1). С. 188-195.
131. Чумак О.В. Облік та аналіз собівартості продукції в підприємствах ресторанного господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. Харків, 2006. 21 с.
132. Швиданенко Г.О., Теплюк М. А. Напрямок підвищення ефективності діяльності забезпечення ресурсами підприємства за рахунок ресурсозбереження. *Економіка та підприємництво*. 2014. № 32. С. 143-149.
133. Шевців Л. Ю. Концептуальні основи формування ефективної системи управління витратами машинобудівних підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 1 (23). С. 72-81.
134. Шільвінська О.Л. Історичні етапи розвитку знань про витрати. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 5. С. 169-171.
135. Шмиголь Н.М. Економічна суть доходів та доходності в системі управління підприємством. *Держава та регіон: наук.-виробн. журнал*. Сер.: Економіка та підприємництво. 2009. № 7. С. 221-225.

136. Шмиголь Н.М. Методологія управління прямими доходами підприємства. URL:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_40.pdf

137. Щербина О.В. Аналіз собівартості в системі управління витратами на борошномельних підприємствах. *Економічний вісник університету*. 2014. Т.1. №. 23. С. 117-123.

138. Ющишина Л.О. Системний підхід до процесу формування методичних засад аналізу витрат. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9 (33). Ч.4. 2012. С. 437-446.

139. Яворська Т. І. Рекреаційне полювання у контексті туризму. *Фінансово-економічна система національної економіки: стан та перспективи розвитку* : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 травня 2024 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. – 152 с., С. 79-83.

140. Яворська Т.І., Соболевська О.О. Теоретичні аспекти сутності доходів та їх класифікація. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2020. № 2(42). С.101-107.

141. Ященко О.І., Майданська О.М. Стратегічний підхід в управлінні витратами підприємства. *Науковий вісник. Національний лісотехнічний університет України*. 2008. Вип. 18.2. С. 145-149.

142. Buryennikova N.V., Dmytrenko R.M. The paradigm of dualism of implication of processes of functioning and development of meat products sub-complex enterprises. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*. 2017. Vol. 8. pp. 27-36.

143. Dubynska O.S. The essence and features of the concept of "crisis" in the organizational and production sphere of the enterprise. *Current economic problems*. 2010. Vol. 4. № 106. pp. 102-108.

144. Hunting in GERMANY. Deutscher Jagdschutz-Verband e.V. 2003.URL: <http://www.bovinetb.info/docs/hunting-in-germany.pdf>

145. Kasperek J.R. Zbiórusta wirozporzą dzeńadministra cyjnychw Królestwie Galicyii Lodomeryiz Wielkiem Księstwem Krakowskiem: w 6 t. Lwów: Wyd-wo 238 H. Altenberga, 1884. T. 1. pp. 379-384.
146. Lowder T. The legacy of activity based costing. 2006. Social Science Research Network (SSRN). Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=920957>
147. MarcinkówJ. Jeleń karpacki. Pryeglądmy śliwskii lowiec two polskie. 1924. № 12. pp. 1-10.
148. Mniszek A. Woboronie jeleniaw Karpatach. Łowiec. 1929. № 24. pp. 373-376.
149. Nitsenko V.S., Havrysh V.I. Enhancing the stability of vertically integrated agro-industrial companies in the conditions of uncertainty. *Actual problems of economics*. 2016. Vol. 10. № 184. pp. 167-172.
150. Shapochka M. K. Theory of statistics: a textbook. Sumy: University Boo. 2014. 247 c.
151. Sobolevska O.O. Formation of Cost-Resource Determinants and Stabilizers of the Development of Hunting in Ukraine / T.I. Yavorska, V.V. Lysenko, O.O. Sobolevska, V.I. Apostolov, I.V. Ahieieva. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. №1. pp. 306-319.
152. Tsai W.H. A technical note on using work sampling to estimate the effort on activities under activity-based costing. *International Journal of production economics*. 1996. № 43. pp. 11-16.
153. Tsifora E., Chatzoglou P.D. The evolution of costing during the period 1985-2015: Progress or inactivity?. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*. 2016. №9(2). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2810029
154. Varangis P., Larson D. Anderson J. Agricultural Markets and Risks: Management of the Latter, Not the Former. Washington, DC: World Bank. 2002. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/571ba29d-86b2-5c09-813c-c6abb17c33dd>
155. Zestatysty kimu sliwskiej. Łowiec. 1910. № 24. pp. 290-291.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

2.1. Оцінка економічної діяльності мисливських господарств

Мисливське господарство це особлива галузь, яка вміщує в собі тріаду складових елементів концепції сталого розвитку, оскільки забезпечує екологічні (збереження біорозмаїття), соціальні (рекреаційні та естетичні потреби) та економічні (послуги та ресурси для подальшої економічної діяльності) функції [14, с. 243]. За часи незалежності та формування державності в Україні виникло багато реальних та удаваних проблем щодо ефективного використання ресурсів мисливських тварин, а також їх відтворення [28, с. 29; 4].

Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ), яке є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі лісового та мисливського господарства та полювання, у зв'язку з майже повною відсутністю державного фінансування та популістською формою управління стратегічною галуззю держави, не змогло забезпечити поступальний розвиток мисливського господарства. Більше того, у кінцевому підсумку це спричинило гальмування та деградацію галузі, що вилилося у такі негативні тенденції як нераціональне використання природних ресурсів, недосконалість нормативно-правової бази, високий рівень браконьєрства, неефективна робота єгерської служби тощо. Між тим, при ефективному формуванні доходів та витрачання коштів, як свідчить досвід сусідніх країн Європейського союзу, ми можемо отримати унікальну галузь, яка піклується не тільки про охорону природи, але й може отримати значний прибуток [16].

Одним із основних чинників успіху мисливської галузі європейських країн є те, що середня площа одного мисливського господарства становить 3-7 тис. га, яким управляє ефективний власник та кваліфікований персонал [34, с. 29]. В Україні найефективнішими є мисливські господарства площею 20-30 тис. га. В

умовах дефіциту фінансових ресурсів мисливські господарства площею більше 30 тис. га вимушені концентрувати свою господарську діяльність лише на певній частині угідь, де спостерігається найвища щільність мисливських тварин або які територіально розташовані ближче до бази мисливського господарства. На таких ділянках проводять біотехнічні та охоронні заходи, у той час як решта угідь використовується неефективно, що призводить до збитковості всього мисливського господарства. Вирішенням зазначеної проблеми може бути конкурсне, прозоре передавання таких угідь в управління іншим користувачам [23].

Необхідно зазначити, що мисливське господарство та полювання є традиційним видом діяльності населення та суб'єктів господарювання, яке має багатовікові традиції. Полювання є видом активного відпочинку та спорту, яким захоплюється значна частина населення України, а галузь мисливського господарства надає робочі місця та постійну зайнятість багатьом жителям країни. Продукція мисливського господарства завжди користується підвищеним попитом. Одночасно мисливське господарство забезпечує діяльність підприємств, що виготовляють мисливське озброєння, боєприпаси до нього, амуніцію для полювання та інші супутні товари, а також торговельних організацій, що реалізують товари мисливського призначення.

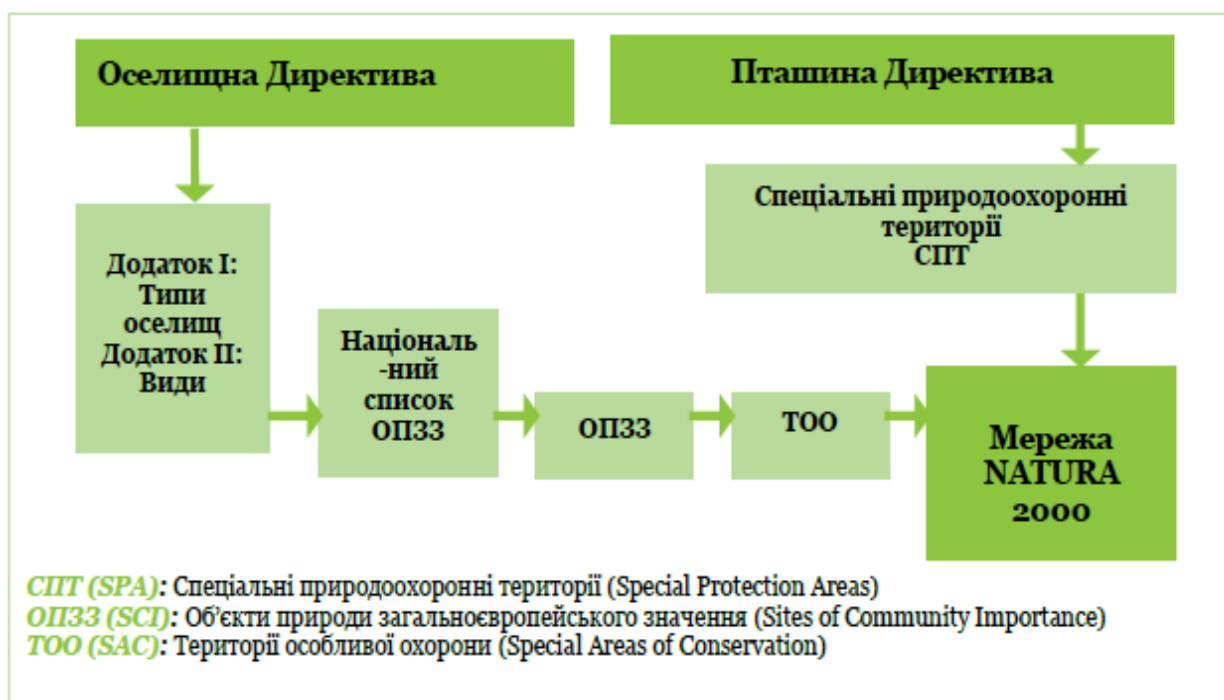
Правильне полювання виховує в людях активну життєву позицію, патріотизм, відповідальність і самодисципліну, а також бережливе ставлення до рідної природи, формує здоровий спосіб життя. Галузь мисливського господарства може і повинна вносити свій вагомий внесок в економіку держави та формування морально-етичних принципів відношення суспільства до довкілля. Але незважаючи на все вищезазначене, українське суспільство в більшості впевнено, що полювання та збереження природи – речі несумісні. І як наслідок – заборона полювання на всіх територіях природно-заповідного фонду. В країнах Європейського союзу все відбувається в протилежному напрямку, тобто мисливство є інструментом збереження природного середовища.

Найважливіші «природоохоронні» директиви ЄС – «Пташина» та «Оселищна» визнають законність використання дикої природи, такого як полювання

[40]. Крім того, ключовими принципами формування Смарагдової мережі (Emerald Network) та мережі Натура 2000 (Natura 2000) є зв'язок між Директивою 2009/147/ЄС Європейського Парламенту про захист диких птахів (Пташина Директива) та Директивою Ради 92/43/ЄЕС про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни (Оселищна Директива) й Натурою 2000 [44]. Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом із територіями Натура 2000 становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan-European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією. Країни-члени Європейського Союзу виконують вимоги Бернської конвенції шляхом розвитку мережі Натура 2000, а території особливої охорони Натура 2000 відповідають територіям особливого природоохоронного значення Смарагдової мережі [44]. Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом із територіями Натура 2000 становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan-European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією [44].

Мережа Натура 2000 об'єднує найбільш цінні природоохоронні території 28 країн-членів ЄС та забезпечує гарантії довготривалого збереження найбільш цінних та зникаючих європейських видів та типів оселищ (біотопів, природних середовищ існування). Вибір об'єктів мережі Натура 2000 ґрунтується на чітко науково визначених критеріях. Проте ця процедура залежить від того, яка з двох Директив ЄС (Пташина чи Оселищна) гарантує природоохоронні заходи території [44].

Відповідно до ст. 3 та ст. 4 Оселищної Директиви, країни-члени ЄС визначають створення територій особливої охорони (Special Protection Areas (SAC)) як сприятливий стан збереження кожного типу оселища та виду з огляду на їхнє поширення в країнах ЄС [44]. Тобто, визначення території особливої охорони (Special Protection Areas (SAC)) здійснюється на підставі наукових критеріїв, які повинні гарантувати збереження «найбільш відповідних територій» за кількістю й площею (рис. 2.1). Необхідні дані передаються в Європейську Комісію.

**Рис. 2.1. Структурні елементи природоохоронної мережі
Натура 2000 країн-членів Європейського союзу**

Джерело: побудовано автором за даними [44]

На основі наданої інформації Європейська Комісія визначає, чи є подані території достатніми для формування єдиної мережі захисту вразливих і мігруючих видів птахів та тварин. Ці території стають невід'ємною частиною мережі Натура 2000 [44].

Згідно Бернської конвенції Україна виконує зобов'язань щодо впровадження Пташиної та Оселищної Директив ЄС, шляхом опікуванням тваринного світу та формуванням природоохоронної політики держави за принципами європейської хартії, а саме: процесу наближення (апроксимації) до європейського права, транспозиції, імплементації, забезпечення дотримання вимог природоохоронного статусу, інвестиції (рис. 2.2).

На виконання параграфу 3.3.10 Плану дій Ради Європи на 2011-2014 роки завершено оформлення Смарагдової мережі зон спеціального природоохоронного значення в Україні Смарагдової мережі в Україні (рис. 2.3).

Рис. 2.2 Зобов'язання України щодо Пташиної директиви
Джерело: побудовано автором за даними [10]

Рис. 2.3. Плану дій Ради Європи щодо завершення оформлення Смарагдової мережі зон спеціального природоохоронного значення в Україні на 2011-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [6; 7; 10; 18; 29]

План дій з транспозиції та імплементації вимог Директиви для громадського сектору включає рекомендовані логістичні, технічні, інституційні заходи Директиви [7; 18; 28; 33]: залученням науковців та профільних фахівців; порівняння ви-

дів тварин та птиці із переліком видів, занесених до Червоної книги України; закріплення вимоги щодо заборони продажу, перевезення з подальшим продажем, утримання з подальшим продажем та пропозицію на продаж живих чи мертвих птахів та будь-яких швидко розпізнаваних частин або дериватів таких птахів щодо усіх видів птахів; проведення заходів щодо підвищення рівня обізнаності громадян у питаннях Директиви.

У забезпеченні громадської підтримки в галузі охорони природи та управління природоохоронними територіями, вирішальну роль відіграє участь громадянського суспільства. В отриманні інформації щодо наведених Директив найбільш зацікавлені відповідні професійні групи та студенти (рис. 2.4).

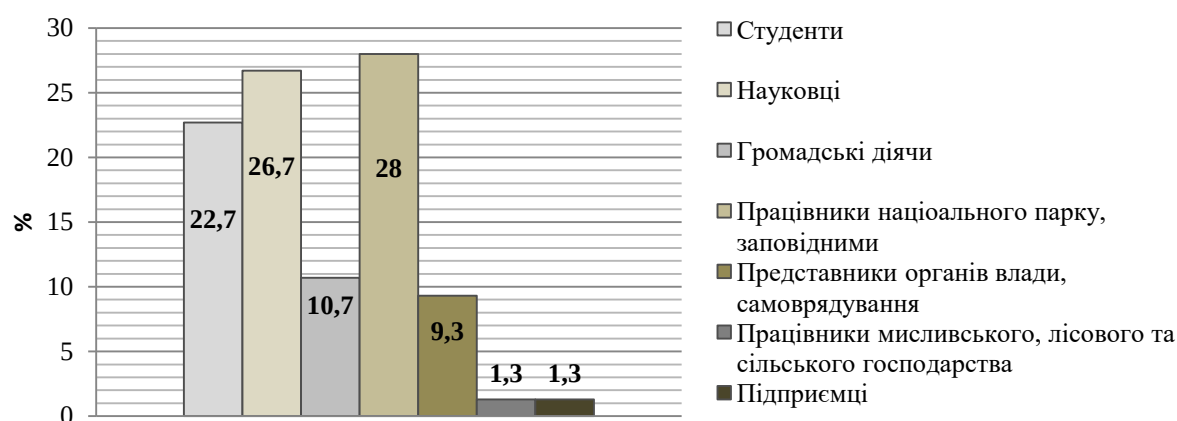

Рис. 2.4. Зацікавленість громадськості західних областей України щодо Директиви ЄС про оселища

Джерело: побудовано автором за даними [4; 6; 19; 43; 44]

Провідним державним органом в Україні, який призначений для захисту навколишнього середовища, збереження природних видів тварин і рослин та природних територій є Міністерство екології та природних ресурсів України. Він досить тісно співпрацює із науковими та освітніми установами – Національною академією наук України, Національною академією аграрних наук України, профільними університетами та іншими навчальними й дослідницькими установами. Проте, для впровадження Директиви ЄС про оселища (92/43), є недостатньою координація між згаданими вище державними органами та навіть

між окремими Департаментами Міністерства. Дана ситуація вимагає тісного поєднання дій ланок Міністерства екології та природних ресурсів, в першу чергу створення достатньої кількості кваліфікованих працівників на центральному та регіональних рівнях [5; 6].

У Європейській хартії у секторі «Охорона природи» зазначено, що полювання на диких тварин і середовища їх перебування приносять користь суспільству. Наприклад, у 2017 році в Національних парках Польщі в рамках регулювання чисельності тварин було добуто більше 3000 кабанів, 380 оленів і 130 козуль. Полювання дозволене на окремих ділянках національних парків Франції, не кажучи вже про регіональні природні парки. Цікавий досвід австрійського заповідника Лайнцер Тіргартен. Незважаючи на те, що він знаходиться в межах міста Відень і є важливим місцем для відпочинку громадян і туристів, тут на підставі планів управління регулюють чисельність диких (копитних) тварин [33, с. 206; 43].

Збереження (Conservation) біорізноманіття визначається низкою заходів, які необхідні для підтримання або відновлення оселищ та популяцій та видів природної фауни й флори у сприятливому стані. При цьому природне середовище (оселища) (Natural habitats) популяцій та видів природної фауни й флори у сприятливому стані забезпечується земельними ділянками або ділянками водного простору, які визначаються географічними, кліматичними й біологічними ознаками та уможливають існування видів рослин і тварин та їх сукупностей. Конкретний тип оселища забезпечує особливі умови «проживання» для конкретної, чітко визначеної сукупності видів. Відповідно, типи оселищ, які є важливими для ЄС (Natural habitat types of Community interest) знаходяться під загрозою зникнення, або мають невеликий природний ареал, або є взірцями одного або кількох біогеографічних регіонів: Альпійського, Атлантичного, Чорноморського, Бореального, Континентального, Макаронезійського, Середземноморського, Паннонського та Спепового (рис. 2.5).

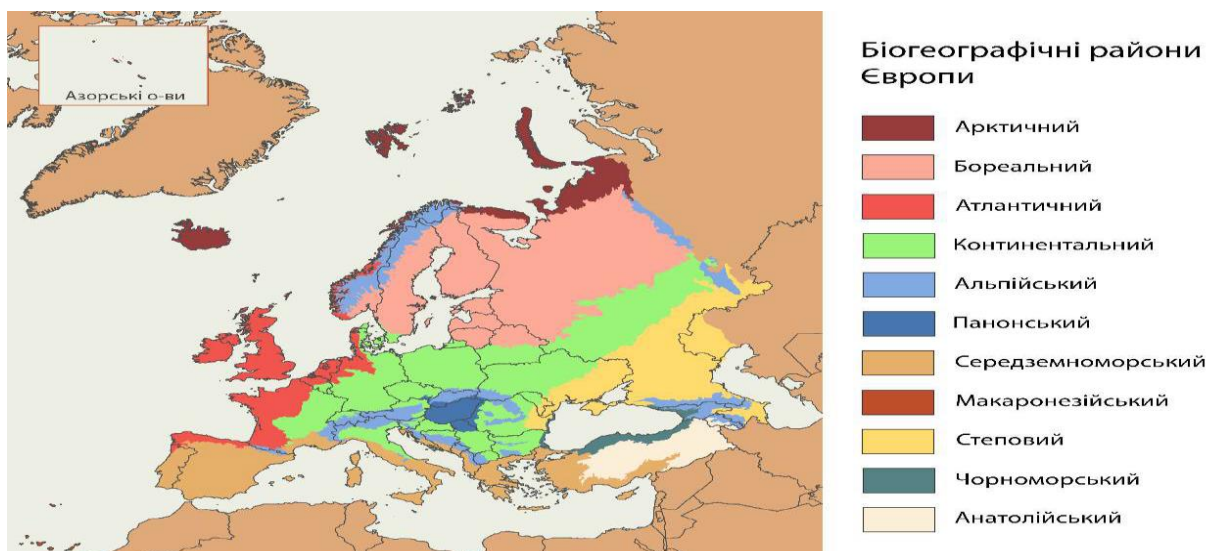

Рис. 2.5. Біогеографічні регіони Європи

Джерело: побудовано автором за даними [3; 4]

Площа земель природоохоронного значення в країнах Європейського союзу представлена на рис. 2.6.

Звернемося за прикладом полювання в природоохоронних територіях ще до однієї країни – США, які можна назвати лідерами у першості створення природоохоронних об’єктів. Першим у світі національним парком став Йеллоустон, заснований в 1872 році, а перший національний резерват (аналог природного заповідника в Україні) був заснований в США в 1903 році. Його заснував президент Теодор Рузвельт, який був мисливцем і говорив про те, що у цивілізованих країнах дикі тварини продовжують існувати завдяки зусиллям по їх збереженню з боку мисливців [1; 3; 4].

Полювання в США дозволене у 340 із 566 природних заповідників (wildlife refuge) і в 37 з 38 районів управління водно-болотними угіддями, що існують у системі цих резерватів. Крім того полювання дозволене на 60% територій, якими управляє Служба Національних парків США. Дозвіл полювати в заповіднику приймається індивідуально для кожного заповідного об’єкта, враховуючи низку факторів. Одна з причин дозволу полювання в даних об’єктах-мисливці роблять значний вклад в збереження дикої природи.

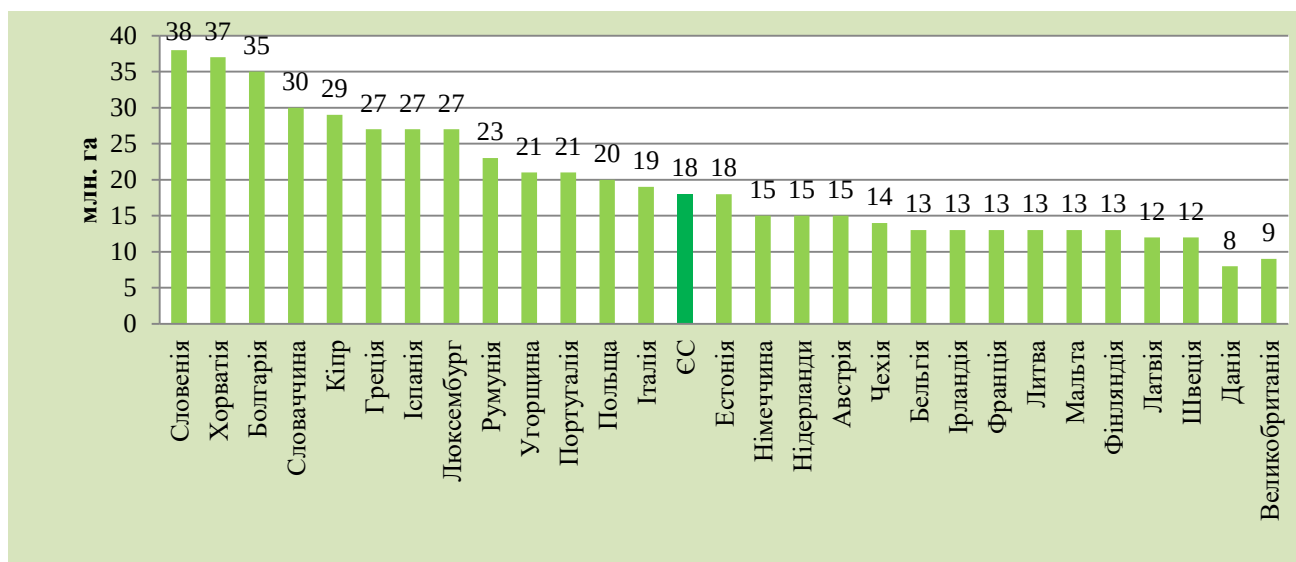

Рис. 2.6. Площа земель природоохоронного значення в країнах Європейського союзу в 2019 р., млн. га

Джерело: побудовано автором за даними [3; 4]

Без мисливців і рибалок в США не змогли б зберегти дику природу і місця проживання диких тварин. Ніхто не робить більше для дикої природи, ніж мисливці. Мисливці і рибалки в США генерують більше коштів для управління дикою природою, ніж будь-яке інше джерело. За рахунок коштів, вилучених від продажу ліцензій на полювання і членських внесків мисливців за останні 100 років в США вдалося збільшити популяцію благородних оленів з 41 тисячі до 1 мільйона особин, білохвостих оленів – з 500 тисяч до 32 мільйонів особин, диких індичок з 100 тисяч до більше 7 мільйонів, мало чисельну популяцію диких качок відтворили до більше 44 мільйонів особин [1; 3; 4].

В Україні територія Смарагдової мережі згідно вимог Директиви ЄС щодо збереження біорізноманіття (природного потенціалу) в Україні до 2050 року налічує екосистемі послуги на відновлення природного ландшафту та економічного процвітання країни, а також мінімізації катастрофічних змін навколишнього середовища (рис. 2.7). У 2020 році Єврокомісія прийняла «Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: повернення природи у наше життя», згідно якої щонайменше 30% суходолу та 30% морських акваторій повинні стати заповідними територіями.

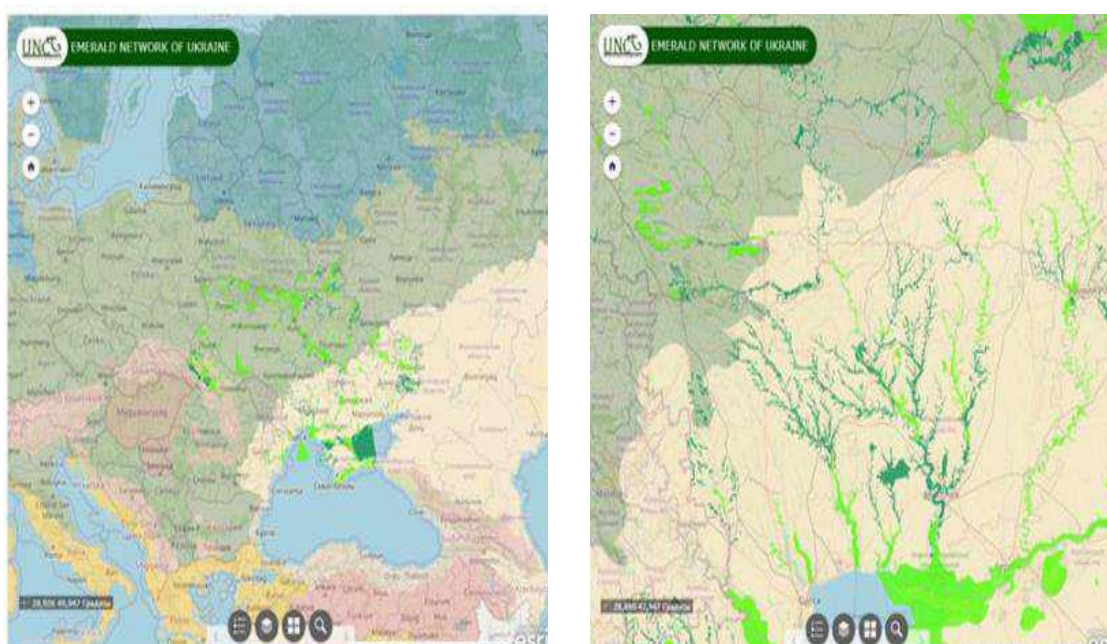

Рис. 2.7. Території Смарагдової мережі в Україні

Джерело: побудова автором за даними [3; 4; 54]

Третина заповідних територій (10% території ЄС та 10% акваторії), повинні бути під суворою охороною. Ключовими зобов'язання щодо збереження біорізноманіття до 2030 року є: юридичний захист щонайменше 30% сухопутної території ЄС та 30% морської акваторії ЄС; інтеграція екологічного коридори, як частину справжньої Транс-європейської екологічної мережі; сувора охорона щонайменше третини природоохоронних територій ЄС, включаючи всі первинні ліси та праліси, що залишились в ЄС; здійснення ефективного управління всіма територіями, що знаходяться під охороною, за умови визначення чітких цілей та заходів щодо збереження територій [46; 57; 58; 60].

У Європі налічується близько 280 національних парків, які обіймають площу 11,8 млн. га. За територіальним розміщенням вони знаходяться в Фінляндії, Швеції, Польщі, Норвегії, Італії. За загальною площею територій – Норвегія, Італії, Великій Британії, Румунії, Німеччині. Найбільші території дикої природи зберігались на півночі Європи. У Польщі налічується 23 національні парки, площа яких близько 1% площі всієї території країни (територія природно-

заповідного фонду складає 35%). Найстаріший – Біловезький, що знаходиться у Подільському воєводстві Польщі, поблизу кордону з Білоруссю [46; 57; 58; 60].

Природно-заповідний фонд в Україні становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища, які охороняються як національне надбання. Території та об'єкти природно-заповідного фонду України класифікуються за одинадцятьма категоріями: сім природного походження – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи і заповідні урочища; чотири рукотворні (штучного походження) – ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки; і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

До складу природно-заповідного фонду входять: 5 біосферних заповідників; 19 природних заповідників; 53 національних природних парки; 85 регіональних ландшафтних парків; 3398 заказників; 3580 пам'яток природи; 802 заповідних урочища; 28 ботанічних садів; 13 зоопарків; 62 дендропарки та 588 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Наприклад, до складу природно-заповідного фонду Миколаївської області входить 151 об'єкт, з них: 8 загальнодержавного та 143 місцевого значення; 23 території входять до складу інших об'єктів природно-заповідного фонду без зміни категорії. Загальна фактична площа природно-заповідного фонду становить 3,17% від території області [5, с. 28; 7, с. 49; 28, с. 222; 49].

Фрагмент карти природно-заповідного фонду Україна в структурі загальної екосистеми країна наведено на рис. 2.8.

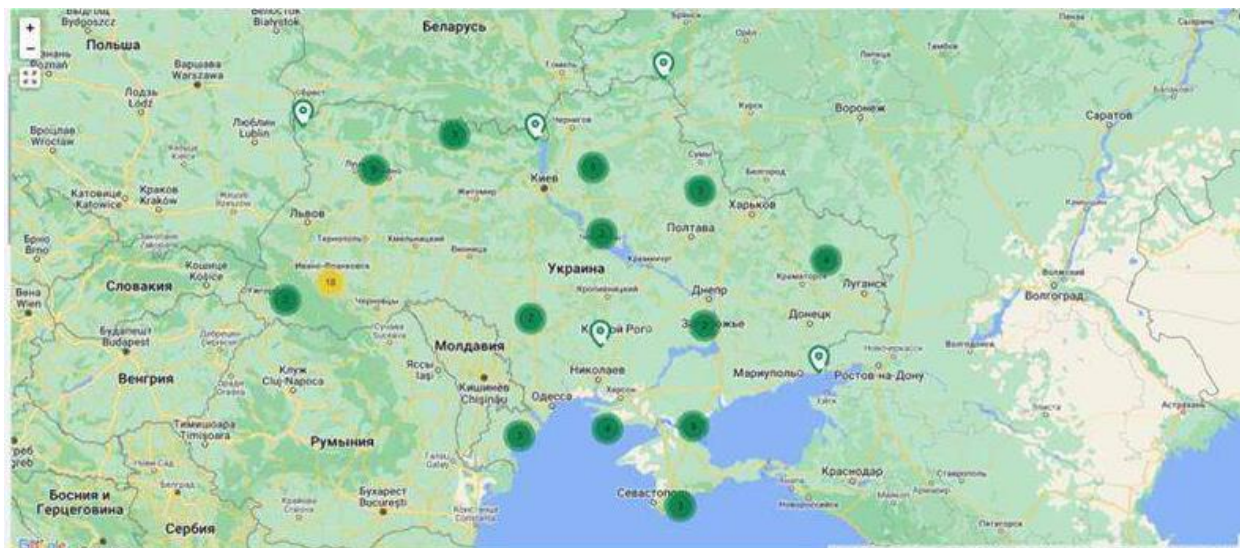

Рис. 2.8. Фрагмент карти ПЗФ в екосистемі України

Джерело: побудовано автором за даними [5; 7; 29; 55]

Так, в Україні нараховується 8633 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 4,1 млн га, що становило 6,8% площі країни. Проте з 2014 року 20% всіх природоохоронних територій України уражено війною [8].

Майже мільйон гектарів заповідних площ потерпають від конфлікту, 812 заповідників перебувають у небезпеці, що безпосередньо позначилось на діяльності мисливських господарств України, які вимагають системного дослідження щодо заходів формування доходами та витратами їх основного спрямування з урахуванням організаційно-технологічних особливостей [8].

Для оцінки ефективності мисливських господарств від діяльності, використовується система економічних показників: обсяг доходів (надходжень) та витрат, рівень оплати праці, прибуток(збиток) та інші. Доходи набувають особливо важливого значення для підприємств незалежно від форми власності, сфери діяльності та інших факторів. Тому аналіз доходів підприємства та факторів їх формування має велике значення в оцінці ефективної діяльності суб'єкта господарювання. Країна-членах Європейського союзу, на відміну від України, ці показники не є таємницею. Навпаки – великі легальні доходи підприємства і сплата податків – це те, чим вони пишаються. Принципи управління мисливсь-

кими господарствами у європейських країнах значно відрізняються від наших. Самі моделі прозоріші, демократичніші, ефективніші. У мисливській галузі головним показником розвитку господарства є дичина, якщо вона є, то є і прибуток, і майбутнє [24].

На засадах порівняння умов ведення мисливського господарства в країнах-членах ЄС (Польща, Угорщина, Словенія та інші) та в Україні виявлено основні відхилення в економічній діяльності розвитку вітчизняних мисливських підприємств [24; 25]:

- недосконалість нормативно-правової бази;
- «традиційна» збитковість галузі мисливського господарства;
- мала чисельність мисливських тварин, особливо копитних;
- дуже висока чисельність хижих і потенційно небажаних для мисливського господарства тварин (бродячих собак і котів, вовків, лисиць, єнотоподібних собак, шакалів, сірих ворон і сорок тощо);
- відсутність державної служби охорони мисливського фонду, програм менеджменту популяціями мисливських тварин та дичерозведення;
- неврахування інтересів місцевих громад та виключення їх із процесу вирішення питань щодо ведення мисливського господарства на їхній території та на землях інших державних суміжних територій;
- відсутність ефективної системи відповідальності за порушення вимог чинного законодавства з питань мисливського господарства та полювання, мисливців і користувачів мисливських господарств;
- високий рівень браконьєрства;
- надання одному користувачеві великих площ мисливських угідь (у середньому 84 тис. га);
- низька ефективність роботи мисливствознавців та єгерської служби, яка у першу чергу виникає через великі площі угідь, які вони обслуговують (інколи понад 10 тис. га на єгеря);

- недостатність наукового забезпечення галузі мисливського господарства та рівня фахової підготовки і освіти мисливствознавців;
- майже повна відсутність розведення та розселення дичини в мисливських угіддях України;
- недостатній рівень охорони мисливських угідь їхніми користувачами;
- відсутність чіткого механізму плати за користування мисливськими угіддями та відшкодування нанесених збитків лісовому та сільському господарствам мисливськими тваринами;
- відсутність механізму компенсації збитків нанесених мисливським тваринам і середовищу їхнього існування;
- відсутність механізму компенсації державою збитків заподіяних приватному господарству видами, які охороняються державою (червонокнижними видами – ведмідь і т. п.);
- недостатність міжнародної співпраці у сфері мисливського господарства;
- повне виключення низового мисливського колективу з процесу ведення мисливського господарства.

Наприклад, у Польщі низовий мисливський колектив (коло) є юридичною особою, тобто економічно самостійним суб'єктом мисливського господарства. Саме первинний колектив є користувачем мисливських угідь, які він орендує у власників землі. Словацька мисливська комора (товариство, асоціація, об'єднання) об'єднує всіх мисливців і їх організації. Кожен мисливський колектив є юридичною особою і належить до мисливського товариства. В Україні мисливські колективи можуть організувати мисливське товариство, але вони не набувають статусу юридичної особи, а відтак виключені з нормального господарського процесу та подальшого самостійного ведення господарства на ринкових засадах. В умовах сьогодення існує повне виключення низового мисливського колективу (ним виступає районне об'єднання мисливців, якому в оренду передаються угіддя площею 80-100 і більше тис. га) з процесу ведення мисливського господарства [24]. Як свідчить практика, ця модель є неефективною, то-

му що наслідком такого стану справ є зниження чисельності мисливських тварин, поширення браконьєрства [25].

Тобто на відміну від багатьох положень Європейської хартії, державному регулюванню мисливства в Україні не приділяється належної уваги. Тому, показники діяльності вітчизняних мисливських господарств потребують поглибленого аналізу та запозичення міжнародного досвіду щодо відтворення їх ефективної економічної діяльності. За приклад, використано показники ефективного функціонування мисливських господарств Польщі, яка має схожі географічні умови, видовий склад тварин, дещо схожа ментальність населення. Так, за останні 10 років Польща досягла значних успіхів у веденні мисливського господарства. Державне регулювання у галузі мисливського господарства та полювання Польщі здійснює Міністерство природи разом з Міністерством аграрної політики, Державною радою з охорони природи та Польським союзом мисливців (ПСМ). Усі мисливські угіддя Польщі поділені на мисливські округи (обводи). Вони мають чіткі межі, зафіксовані на мапах і для них визначений бонітет, по якому ведеться мисливське впорядкування. Площа обводу, в більшості випадків становить не менше, ніж 3000 га суцільної території. Користувач мисливських угідь може орендувати один або декілька обводів. Обводи надаються в оренду мисливському колективу за пропозицією Польського союзу мисливців (ПСМ) при узгодженні з війтом, бурмістром або керівником місцевого самоврядування [56].

Оренда лісових угідь погоджується ще й з директором регіональної дирекції лісів, а польові – зі старостою, який виконує відповідні обов'язки в місцевій адміністрації. Термін оренди мисливських угідь не менше 10 років (в Україні 15 років), після його закінчення орендар має переважне право на продовження оренди. Розмір орендної плати встановлюється у залежності від категорії мисливського обводу, але не може перевищувати ринкової вартості 100 кг жита за 1 га угідь. Орендна плата за землю лісових угідь, що належить державі, сплачується лісництву, а за решту угідь – самоврядним громадам мешканців певної території (місто, село або група сіл і міст) [37].

Згідно закону України «Про мисливське господарство та полювання» поняття мисливського господарства як галузі розуміється як сфера суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвитку мисливського собаківництва. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, забезпечує рівні права всім користувачам мисливських угідь у відносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, регулювання чисельності, використання та відтворення тваринного світу [41].

На теперішній час мисливське господарство в Україні ведеться на площі 38,7 млн. га, з яких 24,3 млн. га (62,7%) надано в користування організаціям Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), 4,0 млн. га (10,3%) – підприємствам Державного лісового агентства України, 10,41 млн. га (27,0%) – іншим приватним та громадським мисливським організаціям (рис. 2.9).

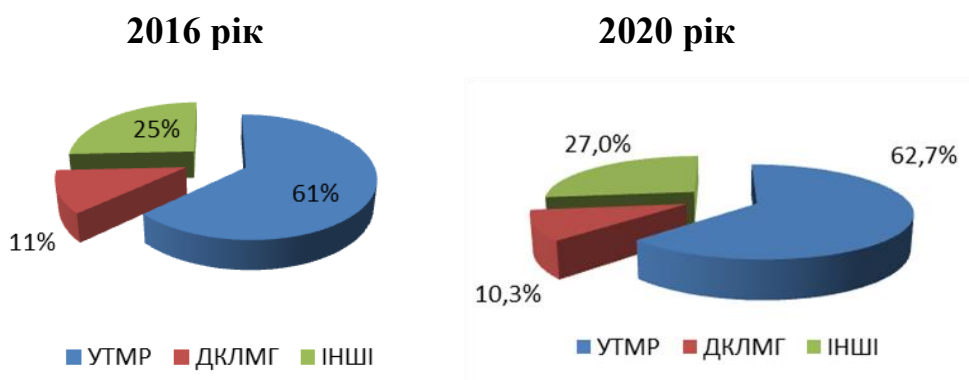

Рис. 2.9. Структура користувачів мисливських угідь України за період 2016-2020 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними [16]

У мисливському господарстві зайнято 6257 працівників, із яких 4885 чоловік є штатними єгерами і 470 - мисливствознавцями. Площа мисливських угідь, яка обслуговується одним єгерем в середньому становить 7,9 тис. га. В Україні зареєстровано понад 800 тисяч мисливців. Структура користувачів мис-

ливських угідь за період 2016-2020 рр. не має значних відхилень, але слід зауважити, що відбувається зменшення площі мисливських угідь підприємствами Державного лісового агентства на користь УТМР та інших користувачів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Динаміка ресурсного забезпечення мисливських господарств
України за період 2016-2020 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2020 у % до 2016
Кількість користувачів мисливських угідь, од.	1044	1050	1077	1192	1131	108,3
Площа мисливських угідь, наданих у користування, тис.га	38709,9	38340,6	38779,9	38293,2	38706,6	100,0
- у т.ч. охоплених мисливським упорядкуванням, тис. га	37798,3	37722,7	38060,9	35989,4	38091,5	100,8
Всього працюючих у мисливському господарстві, осіб	6457	6321	6370	6260	5943	92,0
Працюючі штатні єгеря, осіб	4898	4826	4890	4831	4655	95,0
Працюючі мисливствознавці, осіб	498	477	488	485	472	94,8
Навантаження мисливських угідь на одного єгеря, тис.га	7,903	7,94	7,93	7,9	8,3	105,0

Джерело: розраховано автором за даними [16]

Як бачимо, кількість користувачів за 2016-2020 роки збільшилася на 8,3%. Площа наданих у користування мисливських угідь, залишилася незмінною, тобто кількість користувачів збільшилася за рахунок подрібнення вже існуючих суб'єктів господарювання, або відмови державних підприємств від частини своїх мисливських угідь на користь мисливських господарств інших форм господарювання.

Отримання мисливських угідь у користування регламентується ст. 22 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання»: «порядок надання у користування мисливських угідь здійснюється обласною радою, до якої попередньо має надійти звернення (подання) від центрального органу виконавчої влади, що реалі-

зує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства» (Державне агентство лісових ресурсів України). Але отримання мисливських угідь для полювання, як і все інше, що пов'язано з мисливством – процедура довга і супроводжується певною бюрократичною тяганиною, яка також вимагає спрощення на законодавчому рівні. Зокрема, це стосується погодження надання у користування мисливських угідь. Чинний Закон України «Про мисливське господарство та полювання» вимагає погодження власників або постійних користувачів земельних ділянок [41]. У зв'язку з приватизацією землі, до складу мисливських угідь входять невеликі за площею земельні ділянки сотень або навіть тисяч власників.

Сьогодні чинне законодавство України не регулює питання збільшення або зменшення площі мисливських угідь. Досвід Польщі свідчить, що законодавство передбачає зміну меж мисливських угідь. У цій країні при поділі мисливського угіддя або зміні його меж проводиться перерахунок суми орендної плати, виплаченої орендарем, а також витрат на освоєння території за два роки, які передують даті зміни меж угіддя. Суму, яка встановлена завдяки перерахунку, сплачує колишньому орендарю новоствореного мисливського угіддя [2]. До того ж, оскільки згідно ст.24 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», користування мисливськими угіддями є платним, то при полегшуванні процедури зміни меж, спроститься сама процедура визначення плати за користування. Розмір плати за користування мисливськими угіддями встановлюється залежно від їх місцезнаходження, природної якості та інших факторів. Розмір та порядок внесення плати за користування мисливськими угіддями визначаються у договорі між користувачем мисливських угідь та власником або постійним користувачем земельних ділянок, на яких знаходяться ці угіддя [2].

Як було зазначено вище, кількість користувачів мисливських угідь має незначне зростання майже по всіх регіонах країни. Тобто, у населення України, не зникає зацікавленість розвивати мисливську галузь (рис. 2.10).

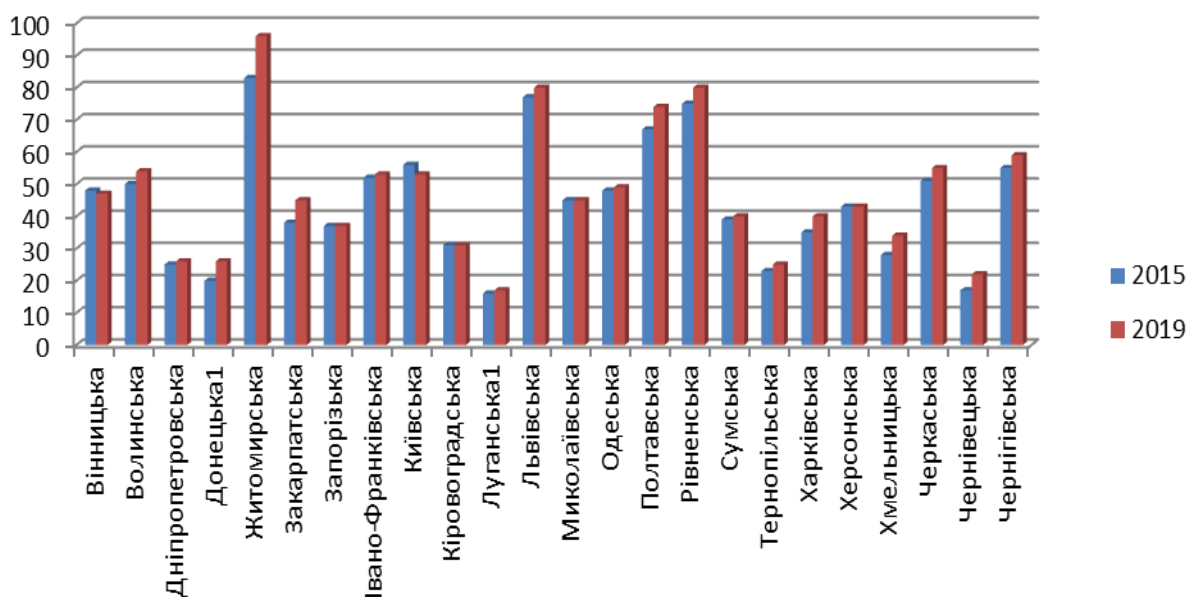

Рис. 2.10. Кількість користувачів мисливських угідь за регіонами України за період 2015-2019 рр., тис. осіб

Джерело: розраховано автором за даними [16]

Згідно зазначеного, велике значення для ефективного ведення мисливського господарства має площа мисливських угідь, наданих у користування. Згідно законодавчих підходів, площа мисливських угідь, що надається користувачеві, повинна становити не менше 3 тисяч га, але не більше ніж 35% від загальної площі мисливських угідь Автономної Республіки Крим, області та м. Севастополя [15, с. 53]. Але, як показує практика, ця норма є неефективною, оскільки велика площа вимагає значних інвестицій та ресурсів для обслуговування. Найбільш ефективними є мисливські господарства площею 20-30 тис. га угідь [15, с. 54]. До цієї норми наближаються лише організації УТМР, де на одного користувача приходить понад 73 тис. га.

Водночас, мисливські господарства, які працюють у формі організацій УТМР, та є найбільшими користувачами мисливських угідь, ведуть збиткову діяльність. На нашу думку, на це впливає недосконала структура цієї організації, оскільки спостерігається нестача коштів на їх розвиток за відсутності власних інвестицій в охорону та відтворення дичини, а також значного навантаження мисливців на 1 га мисливських угідь. Причиною такої тенденції є безконтро-

льна видача сезонних карток у період полювання на хутрову та пернату дичину, відсутність належної єгерської служби тощо.

Необхідно зазначити, що контроль за діяльністю користувачів мисливських угідь та ефективного веденням мисливського господарства має регламентуватись наступними функціями: здійснення розведення дичини; охорона тварин від браконьєрів і збереження необхідних типів оселищ; господарювання у межах правового поля країни (в тому числі фінансового); виховування та розвиток культуру полювання та трофейної справи; впровадження заходів соціальної відповідальності за вчинення незаконних дій перед іншими господарськими суб'єктами (орендодавцями, сусідніми господарствами, в тому числі сільськогосподарськими підприємствами); отримання економічної винагороди від своєї діяльності тощо [12]. Всі користувачі мисливських угідь мають статус господарюючого суб'єкта і в повній мірі можуть користуватися економічними перевагами від своєї діяльності – збільшення кількості дичини в орендованих мисливських угіддях, забезпечення економічних стимулів від ведення своєї діяльності [2].

Необхідно зазначити, що крім нераціонального використання мисливських угідь, протягом 2015-2019 рр. в мисливських господарствах України прослідковується зменшення кількості працівників, а саме, штатних мисливствознавців та єгерів. Плинність кваліфікованих кадрів у розмірі 5% їх скорочення, свідчить про низьке економічне стимулювання працівників, відсутність належної координації та планування підготовки і підвищення кваліфікації фахівців. Як показує міжнародний досвід, відсутність достатньої кількості спеціалістів у мисливській галузі, низький рівень професійної підготовки призводять до негативних наслідків в охороні тваринного світу, обґрунтованості і якості біотехнічних заходів обліку мисливських тварин. Все це негативно позначається на економічній, екологічній і соціальній ефективності мисливсько-господарської діяльності, служить одним із стримуючих чинників її розвитку [22].

Згідно ст. 29 «Єгерська служба» Закону України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 № 1478-III, користувачі мисливських угідь з метою охорони створюють єгерську службу з розрахунку не менш як

один єгер на п'ять тисяч гектарів лісових або десять тисяч гектарів польових чи водно-болотних мисливських угідь [41]. Повертаючись до даних (табл. 2.1) необхідно констатувати, що середнє навантаження на одного єгеря, має тенденцію до збільшення.

Для ефективного ведення мисливського господарства України доцільно розглянути досвід угорських колег, де на одного єгеря припадати не більше 3 тис. га польових та 500 га лісових мисливських угідь [57]. Водночас, в мисливських господарствах України, навантаження угідь на єгерів хоча і перебуває у межах, встановлених законом, проте залишається дуже великим. Єгері здійснюють обхід значних площ територій. У деяких мисливських господарствах для контролю мисливських угідь спостерігається нестача транспортних засобів. Через низьку ефективність своєї діяльності, більшість мисливських господарств не в змозі утримувати відповідний єгерський штат та вкладати кошти в підвищення кваліфікації працівників.

Одним із головних показників рівня ведення мисливського господарства є чисельність та видовий склад мисливської фауни. Для ефективного ведення мисливського господарства та для планування екологічно стійкого (раціонального) добування мисливських тварин використовують проекти мисливського впорядкування, з чітко розрахованими оптимальними показниками чисельності мисливських тварин, залежно від природних умов, облікованої фауни, характеристики лісового фонду та інших факторів.

Оптимальна чисельність мисливських тварин на території мисливського господарства встановлюється на підставі науково обґрунтованих досліджень, враховуючи затверджені на національному рівні показники оптимальної чисельності мисливських тварин у середньому на одиницю площі, залежно від природних зон і типу території у межах країни. Під час схвалення «Стратегії розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» [42], науковцями запропоновано такий показник, як максимально стійкий рівень добування мисливських тварин – найбільша кількість особин,

яку можна вилучити з популяції екологічно раціональним способом (5% від кількості у випадку, коли популяція досягла половини чисельності екологічної місткості середовища) [42].

На теперішній час полювання на мисливських тварин в Україні здійснюється залежно від кількості облікованих тварин і відповідно до обмежень (ліміти, норми відстрілу) на мисливський сезон, які погоджувалися з Міністерством аграрної політики і затверджувалися Міністерством екології за поданням Державного агентства лісових ресурсів України (Додаток И1).

Полювання на мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, регулюється нормами відстрілу, які встановлюються на мисливський сезон центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства. Нормативний обсяг ліміту на відстріл дичини додатково погоджується із територіальними органами виконавчої влади на підставі пропозицій користувачів мисливських угідь [12].

Норми вилучення окремих видів мисливських тварин при оптимальній їх чисельності в лісомисливських регіонах України та кошторис витрат на біотехнічні заходи представлено в Додатку И2-И3.

Можемо зазначити, що чисельність мисливської фауни та офіційно добутої дичини залишаються впродовж 2015-2019 років катастрофічно низькими (табл. 2.2). Незважаючи на щорічний приріст показників, окрім показників кількості добутих копитних тварин, де відмічається зниження як в кількості, так і в добуванні, облікованої фактичної чисельності мисливської фауни, така система по затвердженню лімітів та норма, очевидно, не забезпечує достатній рівень розвитку мисливських господарств.

В Україні головною проблемою в мисливській галузі є недосконалість законодавчої бази щодо надання права єгерям складати протоколи про адмініст-

ративні правопорушення, зокрема за грубі порушення правил полювання. Це породжує ще одну, дуже вагому за значимістю проблему мисливських господарств, як браконьєрство. Сучасне браконьєрство з його масовістю, технічним оснащенням, яке не завжди, або зовсім не мають єгерські служби у мисливських господарствах (прилади нічного бачення та навігації, супутниковий зв'язок, комп'ютери, електронні манки, ехолоти, електровудки, скорострільні карабіни, автомати, вертольоти, дельтаплани, швидкохідні катери, всюдиходи) та безкарністю, наносить велику шкоду економічній та екологічній складовій діяльності як мисливського господарства, так і національній безпеці країни.

Таблиця 2.2

Кількість мисливських тварин та їх добування у мисливських господарствах України

Рік	Кількість мисливських тварин(тис. гол.)			Кількість добутих (вилучених) мисливських тварин (тис. гол.)					
	копитні тварини	хутрові звірі	перната дичина	копитні тварини	частка у загальній кількості, %	хутрові звірі	частка у загальній кількості, %	перната дичина	частка у загальній кількості, %-2,01
2015	231,3	1705,5	9756,2	18,6	8,04	198,8	11,66	1513,0	15,51
2016	220,2	1675,4	9888,4	14,7	6,68	211,7	12,64	1595,3	16,13
2017	221,0	1728,1	9982,0	13,3	6,02	219,0	12,67	1627,6	16,31
2018	217,1	1716,6	10388,2	13,0	5,99	213,6	12,44	1702,5	16,39
2019	217,4	1732,1	10522,4	13,1	6,03	214,9	12,41	1667,3	15,85
2019р. у % до 2015р	94,0	101,6	107,9	70,4	-2,01	108,9	0,75	110,2	0,34

Джерело: розраховано автором за даними [16]

Так, зазначимо, що у 2021 році на мисливських угіддях України чисельність копитних мисливських тварин становить 227 тис. голів, хутрових звірів – 1,7 млн. голів, пернатої дичини – 10,7 млн. голів. За цей період в країні було здійснено 17,64 тис. рейдів перевірок мисливців та накладено на порушників правил полювання 3275 протоколів на загальну суму 810 тис. грн., що на 10,2%

більше в порівнянні з 2020 роком. Проте, за період 2007-2021 років їх кількість зменшилась на 63,1% (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Порушення правил полювання у мисливських угіддях України в 2020 р.

Джерело: побудовано автором за даними [16]

Зупинимось, на порівнянні показників добування копитних тварин в країнах-членах Європейського союзу. Так, в Угорщині або Швейцарією добування козулі з 1 тис. га більше, ніж в Україні майже у 100 разів, у Німеччині – у 334 разів, добування оленя європейського більше у 1166 разів [22]. Необхідно зазначити, що рівень облікової чисельності та рівень добутих мисливських тварин в Україні знаходиться у критичному стані (у порівнянні із сусідніми країнами ЄС, де ринок торгівлі дичиною є складовою економіки та продовольства), який не дозволяє отримувати значні фінансові ресурси для розвитку економіки місцевих громад і держави в цілому.

В Україні зареєстроване щорічне збільшення надходжень від ведення мисливського господарства. Так, за період 2015-2019 роки надходження збільшилися на 74,94% (табл. 2.3). Проте значні витрати на мисливсько-господарську діяльність призводять до незначної окупності мисливського господарства. У середньому окупність не перебільшує навіть 50%, а у порівнянні 2020 року з 2016 роком навіть зменшилася на 0,84%.

Таблиця 2.3

**Основні фінансові показники діяльності мисливських господарств
України за період 2015-2019 рр.**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2019 у % до 2015
Надходження від ведення мисливського господарства, тис. грн	112195,6	133203	160683,5	228322	196270,2	174,94
у середньому на 1 тис. га	2,90	3,47	4,14	5,96	5,07	174,90
Загальні витрати на ведення мисливського господарства у фактичних цінах, тис. грн	246141,8	284018,2	360752,3	360225,7	438682,8	178,22
в середньому на 1 тис. га	6,4	7,4	9,3	9,4	11,3	178,22
у тому числі витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь	106417,8	125199,6	143803,1	167093,7	152984,8	143,76
в середньому на 1 тис. га	2,7	3,3	3,7	4,4	4,0	143,76
у % до загальних витрат	43,23	44,08	39,86	46,39	34,87	-8,36
Окупність від ведення мисливського господарства, %	45,58	46,9	44,54	63,38	44,74	-0,84

Джерело: розраховано автором на основі [16]

Витрати на ведення мисливського господарства в Україні щорічно зростають. Підвищуються, але значно нижчими темпами, витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь (за досліджуваний період на 43,76%). На практиці у багатьох мисливських господарствах не вистачає, або відсутні біотехнічні споруди, заготівля кормів здійснюється у не-

достатній кількості та із низькою поживною якістю, посіви кормових полів не проводиться взагалі або проводиться безсистемно.

На думку вчених М. О. Мироненко, І. М. Шеремет, О. Р. Проців та інших, найбільш ефективними є мисливські господарства, де витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь на 1 тис. га мисливських угідь становлять не менше 3500 грн. [25]. Згідно розрахунку середніх показників, наведених в табл. 2.3, витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь в середньому на 1 тис.га мисливських угідь в Україні підвищилися із 2700 у 2015 році до 4000 грн. у 2019 році (43,7%). Проте сума цих витрат, розрахована із використанням індексів інфляції, порівняно із нормативно визначеною сумою 3500 грн, мала б становити 5112,67 грн. на 1 тис. га (рис. 2.12).

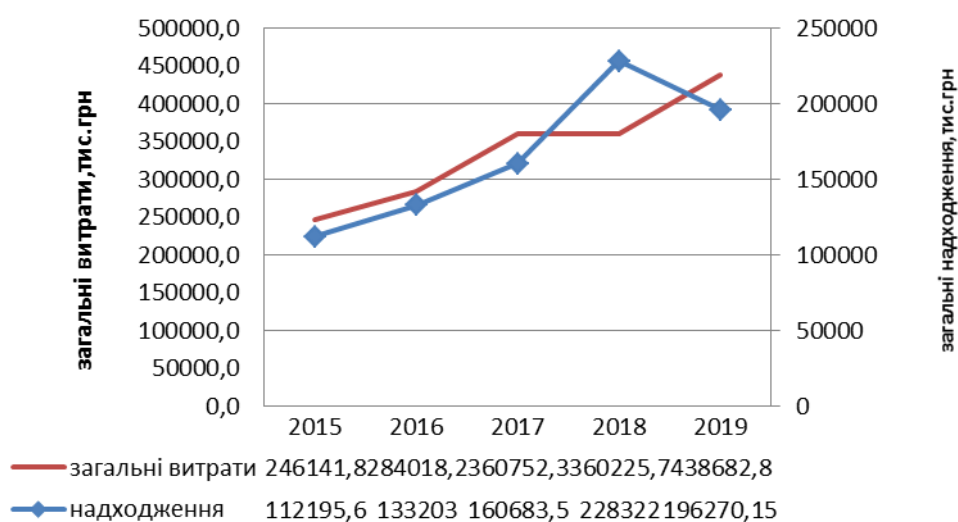

Рис. 2.12. Динаміка витрат та доходів мисливських господарств України за 2015-2019 рр., тис. грн.

Джерело: розраховано автором на основі [16]

Аналіз даних табл. 2.3 та рис. 2.13 дозволяє зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду тенденція перевищення витрат над доходами (надходженнями) мисливських господарств не зазнавала жодних суттєвих змін.

Можемо припустити, що сам факт існування такої тенденції свідчить про те, що доходна частина мисливської галузі частково знаходиться у тіньовій економіці.

Отже, мисливська галузь в Україні, перебуває в далеко не найкращому стані. Стан організації ведення мисливського господарства не відповідає сучасним вимогам. Потенціал мисливських угідь використовується неефективно. У переважній більшості, ведення мисливського господарства збиткове. Обсяги послуг, які можуть надаватися для задоволення потреб мисливців, недостатні. І саме головне те, що держава не сприймає мисливську галузь, як повноцінну галузь народного господарства. Але, ми вважаємо, що мисливське господарство, має шанс на розвиток, але для цього необхідно, за прикладом сусідніх країн ЄС, переглянути відношення до мисливської галузі з боку держави, що відповідно позитивно вплине на поведінку користувачів мисливських угідь.

2.2. Стан ресурсних можливостей мисливських господарств на відтворення біорізноманіття

Об'єктивна, вичерпна інформація є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що дозволяє зводити до мінімуму рівень ризику, пов'язаного з господарською діяльністю. Вивчення передового досвіду країн-членів Європейського союзу показує, що досить ефективним на сьогодні є використання методу ABC-аналізу, який дозволяє суттєво знизити рівень інформаційного вакууму у процесі прийняття управлінських рішень. ABC-аналіз – це інструмент, який застосовується у випадках, коли необхідно класифікувати великий обсяг статистичних даних. Стосовно господарської діяльності організації це можуть бути: товарні запаси, постачальники, покупці, витрати та ін. Найбільшою популярністю цей метод користується в логістиці, особливо в управлінні запасами. Аналіз (грец. *Νάλυσις* - розкладання, розчленування). ABC-аналіз – це групування об'єктів за ступенем впливу на загальний результат. В якості параметру ранжирування можуть виступати: обсяг продажів, період продажів, прибутковість та інші [20].

В основі методу лежить принцип Парето більш відомий як «принцип 20/80» 1-емпіричне правило, згідно з яким (в найбільш загальному вигляді) 20% зусиль дають 80% результату, а інші 80% зусиль – лише 20% результату, згідно з яким контроль відносно невеликої кількості елементів дозволяє контролювати ситуацію в цілому. Метод є універсальним і може бути застосований до будь-якої галузі діяльності, оскільки дозволяє концентрувати зусилля на об'єктах, здатних дати максимальний ефект, є одним з найпотужніших інструментів підвищення якості. Він може використовуватися на регулярній основі для ідентифікації причин виникнення проблем і спроб усунення або послаблення тих з них, які є найсуттєвішими [38].

За допомогою ABC аналізу, нами згруповано регіони України за обсягом отримання доходу від ведення мисливського господарства (рис. 2.13).

**Рис. 2.13. Ефективність ведення мисливського господарства
за регіонами України за 2015-2019 рр., тис. грн.**

Джерело: розраховано автором за даними [16; 17]

Регіони, які виділені жовтим кольором, з найвищим рівнем отриманих доходів – входять до категорії А. До категорії В – зеленого кольору належать

регіони з середнім рівнем отриманих доходів, до категорії С – синього кольору, регіони з низьким рівнем доходів. Виходячи з наведеного вище АВС-аналізу Запорізька область відноситься до категорії з найвищим рівнем отриманих доходів від ведення мисливського господарства, що свідчить про те, що галузь має все ж таки розвиток та певну стабільність. Територія Запорізької області займає вигідне економіко-географічне положення. Вона розташована у південно-східній частині України і межує з Херсонською, Дніпропетровською, Донецькою областями. Південні кордони області омиваються водами Азовського моря. Територія області займає 27,2 тис. кв. км, що становить 4,5% території України.

Для області характерний рівнинний ландшафт. Мисливські угіддя області відносяться до степової природної зони та займають 1813,6 тис. га, що складає майже 67% від загальної площі області [16].

Більше 90% площі мисливських угідь Запорізької області складають польові угіддя [17]. Це спричиняє відповідну видову структуру мисливських тварин. Основними мисливськими тваринами яких можна зустріти на території Запорізької області є: олень благородний, кабан дикий, козуля європейська, вовк, лисиця, єнотовидний собака, борсук, куниця кам'яна, фазан, куріпка сіра, гуси, качки, голуби, кулики, перепілка. Найбільш численними є птахи та хутрові звірі.

Велика увага на території області приділяється веденню мисливського господарства з метою збереження і поліпшення умов існування, видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі, недопустимість погіршення середовища їх існування та цілісності природних угруповань диких тварин. Проведення комплексних заходів, спрямованих на відтворення мисливських тварин, створення кормових полів, постійних та тимчасових реміз, відтворювальних ділянок, годівниць, солонців та ін. На території Запорізької області найбільш популярним полюванням є полювання на пернату дичину та хутрового звіра.

Проте сучасний незадовільний економічний стан мисливських господарств регіону, вимагає всебічного аналізу показників їх фінансової діяльності, а саме отримання доходів, які в подальшому впливають на життєвий цикл господарства. Так, мисливське господарство в Запорізькій області ведеться 36

юридичними особами, де 1508,1 тис. га (83,16 %) надано в користування організаціям Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), 192 тис. га (10,59%) – підприємствам Державного лісового агентства України (ДП ОУЛМГ), 113,5 тис. га (6,26%) – іншим приватним та громадським мисливським організаціям (табл. 2. 4, рис. 2.14). Термін надання в оренду мисливських угідь становить 14-15 років (Додаток І).

Таблиця 2.4

**Діяльність мисливських господарств Запорізької області
за формами користування станом на 01.01.2020 року**

Показники	ДП ОУЛМГ	УТМР	Інші
Площа наданих у користування мисливських угідь, тис. га	191,98	1508,12	100,77
Загальні витрати на ведення мисливського господарства, тис. грн.	1475,49	12195,26	1408,52
Доходи від ведення мисливського господарства, тис. грн.	941,24	9072,32	787,09
Окупність витрат, %	63,8	74,4	55,9

Джерело: побудовано автором за даними [16]

Проте повноцінною господарською діяльністю займаються тільки 33 суб'єкти. Причинами є: перебування одного господарства у стані ліквідації, закінчення терміну ліцензії, відсутність по двох господарствах звітності [16].

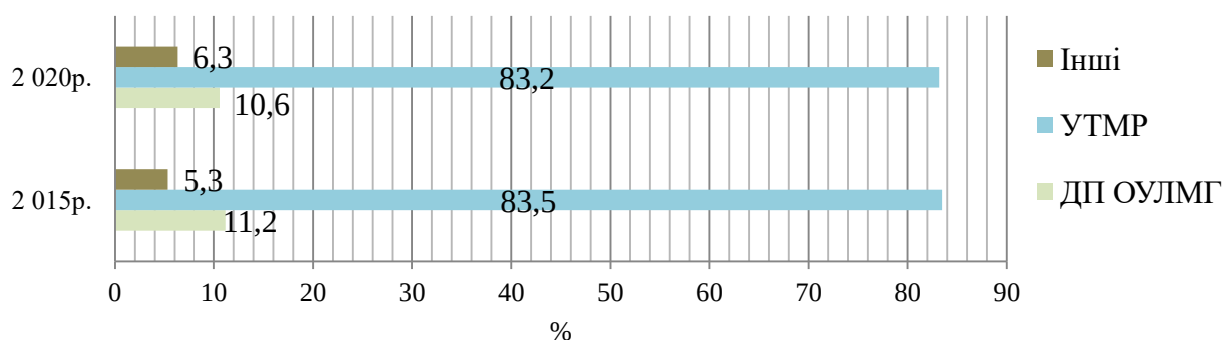

Рис. 2.14. Структура користувачів мисливських угідь Запорізької області за період 2015-2020 р., %

Джерело: розраховано автором за даними [16]

Динаміка структури користувачів мисливських угідь Запорізької області показує тенденцію зменшення їх площі у державних господарствах та організа-

ціях УТМР. Натомість збільшується площа угідь у приватних мисливських господарствах, де як свідчить практика, контроль за їх використанням є не таким систематичним та жорстким, як у державних підприємствах.

Проте дана тенденція є об'єктивною, оскільки підтверджена успішним досвідом сусідніх європейських країн. Він показує, що значно менша середня площа одного мисливського господарства (3-7 тис. га), яка знаходиться у приватному користуванні, дає можливість їх оптимізувати та вести ефективний розвиток (табл. 2.4).

Ефективність функціонування мисливського господарства залежить від виваженого та економічно обґрунтованого ресурсного забезпечення. Загальна кількість зареєстрованих мисливців в Запорізькій області складає 33671 чол. У мисливському господарстві працює біля 250 працівників, у тому числі майже 18 мисливствознавців та 192 штатних єгеря. Один єгер в середньому обслуговує 9,4 тис. га мисливських угідь (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Оцінка ресурсних можливостей мисливських господарств
Запорізької області за період 2015-2019 років**

Показники	Рік					2019 у % до 2015
	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість користувачів мисливських угідь, одиниць	37	38	36	37	37	-
Площа мисливських угідь, наданих у користування, тис. га	1821,8	1827,5	1810,4	1813,6	1813,6	99,5
у т. ч. охоплених мисливським упорядкуванням, тис. га	1821,8	1827,5	1810,4	1813,6	1813,6	99,5
Облікова кількість штатних працівників, зайнятих у мисливському господарстві, осіб	266	253	244	243	250	94,0
з них мисливствознавців, осіб	22	20	18	19	18	94,7
штатних єгерів, осіб	203	194	187	188	192	94,6
Припадає угідь на 1 штатного єгера, тис. га	9,0	9,4	9,7	9,6	9,4	104,4

Джерело: розраховано автором за даними [17]

Протягом 2015-2019 років кількість користувачів та площа мисливських угідь в Запорізькій області залишається без істотних змін. Значну частину площі займають мисливські господарства обласної організації УТМР. Необхідно зазначити, що в Запорізькому регіоні за період дослідження спостерігається значне навантаження мисливських угідь на єгерів. Кількість штатних працівників за 2015-2019 років суттєво не змінилася, але при цьому, кількість мисливствознавців зменшилася на 4 чоловіки, єгерів – на 11 чоловік. Це зумовлено зростаючим навантаженням, дуже низькою мотивацією кваліфікованих кадрів, відсутністю системи навчання нових та підвищення кваліфікації працівників. Що в свою чергу, може мати негативний вплив на діяльність господарств.

Економічні аспекти розвитку мисливських господарств у Запорізькій області передбачають дослідження рентабельності та стану окупності витрат досліджуваної галузі. Так, аналіз даного показника свідчить про значний рівень їх збитковості, що підтверджується показником окупності витрат (табл. 2.6). Проте жодне із збиткових господарств добровільно не віддає мисливські угіддя, а претендує і в подальшому на продовження терміну оренди мисливських угідь.

Таблиця 2.6

Динаміка стану окупності витрат діяльності мисливських господарств Запорізької області за період 2015-2019 років

Показники	Рік					2019 у % до 2015
	2015	2016	2017	2018	2019	
Надходження від ведення мисливського господарства, тис. грн	5750,6	6907,1	7468,6	15526,2	10921,4	189,92
- в т. ч. на 1 тис. га	3156,5	3779,5	4125,4	8561	6022	189,92
Загальні витрати на ведення мисливського господарства у фактичних цінах, тис. грн	9106,7	10072,2	11937,6	16807,4	15218,3	167,11
з них витрати на охорону та біотехнічні заходи, тис. грн.	2324,0	2628,5	3058,3	3065,3	3024,4	130,14
в т. ч. на 1 тис. га	1275,7	1438,3	1689,3	1690,2	1667,6	130,14
Окупність витрат, %	63,1	68,5	62,6	92,4	71,8	+8,7

Джерело: розраховано автором за даними [17]

Рівень витрат визначає розмір прибутку, рентабельність мисливських господарств та ефективність їх економічної діяльності. При цьому, зниження й оптимізація витрат є одними з основних напрямків покращення економічної діяльності суб'єктів мисливського господарства. Система управління витратами повинна впроваджуватися на комплексній основі, забезпечуючи взаємозалежне вирішення поставлених завдань. Тільки такий підхід буде сприяти стрімкому зростанню економічної ефективності роботи підприємств мисливського господарства [12].

Витрати були і залишаються важливою економічною категорією, які формують ресурси та забезпечують організацію їх використання. Складовою частиною показника ефективності ведення мисливського господарства є витрати, що спрямовані на охорону, відтворення та облік диких тварин і впорядкування мисливських угідь.

Так, впродовж 2015-2019 років діяльність мисливських господарств Запорізької області, навіть при збільшенні дохідної частини, майже на 90% залишається збитковою. За період дослідження загальні витрати збільшилися на 67,11%, але частка витрат, які визначають саме діяльність мисливських господарств становить лише 10,9% від загальних витрат (рис. 2.15).

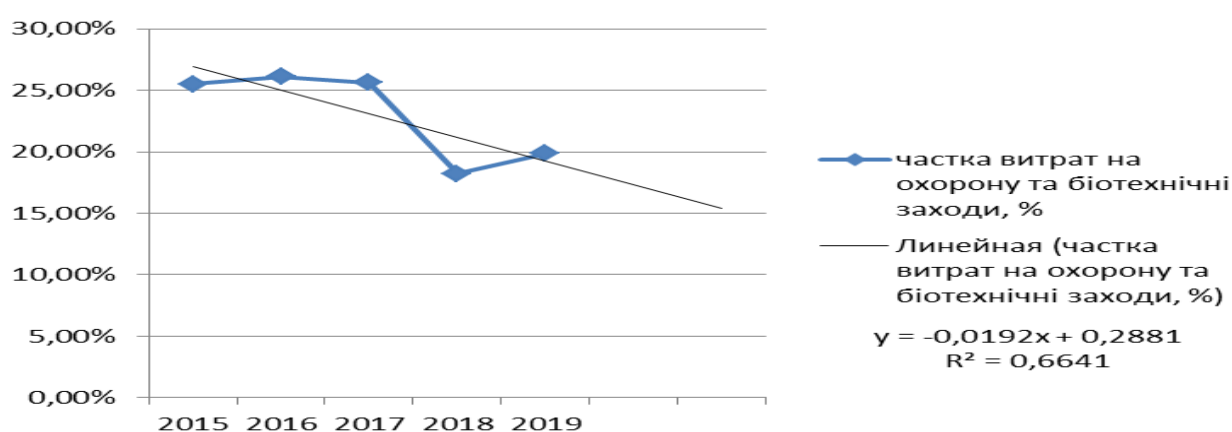

Рис. 2.15. Динаміка зміни частки витрат на охорону та біотехнічні заходи мисливських угідь Запорізької області за період 2015-2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними [17]

Для підвищення ефективності функціонування мисливських господарств, частка витрат на біотехнічні заходи та боротьбу з браконьєрством відносно до загальних витрат повинна бути більш вагомою, але аналіз показав що, впродовж 2015-2019 років ця частка зменшилася з 25,5% до 19,8%.

На основі статистичних даних та за допомогою програмного забезпечення MS Excel, прогнозовано рівень витрат на охорону та біотехнічні заходи на 2020 та 2021 рік. Одним з показників, що описують якість побудованої моделі в статистиці, є коефіцієнт детермінації (R^2), який ще називають величиною достовірності апроксимації. З його допомогою можна визначити рівень точності прогнозу. Залежно від рівня коефіцієнта детермінації, прийнято розділяти моделі на три групи:

- 0,8 – 1 – модель гарної якості;
- 0,5 – 0,8 – модель прийнятної якості;
- 0 – 0,5 – модель поганої якості.

На виході ми маємо коефіцієнт детермінації рівний $R^2 = 0,6641$, що характеризує модель прийнятної якості та бачимо, що рівень частки витрат на охорону та біотехнічні заходи має тенденцію до зниження. Це говорить про те, що діючі мисливські господарства витрачають і в подальшому будуть витрачати гроші на своє поточне існування, за наявності критичного фінансового стану та нестачі фінансової можливості до розвитку.

Збільшення обсягів біотехнічних заходів, скільки б не затратували на це засобів і зусиль, становище не покращиться доти, доки заробітна плата єгеря не буде стимулом до ретельного виконання своїх обов'язків, забезпечення надійної охорони від порушників правил полювання. Незначна заробітна плата впливає на ефективність роботи єгерської служби [27; 28].

Незалежно від форми користування, діючі мисливські господарства в Запорізькій області поділяються на три групи за рівнем окупності: перша група – до 55% окупності (9 господарств), друга група – від 56% до 101% окупності (19 господарств), третя група – від 101% окупності (5 господарств), (табл. 2.6). За-

значимо, що тісного взаємозв'язку між рівнем окупності та формою власності мисливських господарств не виявлено.

Таблиця 2.6

Залежність рівня окупності витрат від площі угідь та обсягу доходу мисливських господарств Запорізької області, 2019 р.

Показник	Групи мисливських господарств за рівнем окупності, %			Відношення III групи до I, %	По області
	I група до 55	II група 55,1- 101	III група більше 101		
Кількість господарств, од.	9	19	5	55,5	33
Площа мисливських угідь, тис. га	357128	1192951	238094	66,7	1788173
Припадає мисливських угідь на одне господарство, га	39681	62787	47619	120,0	54187
Рівень окупності, %	37,54	73,98	120,94	83,4	71,77
Припадає на 1 га мисливських угідь, тис. грн:					
загальних витрат	9,05	8,55	7,52	83,1	8,51
у т. ч.					
витрат на охорону, відтворення	1,62	1,67	1,90	117,3	1,69
витрат на заробітну плату	6,26	4,72	4,17	67,0	4,95
інших витрат	1,17	2,16	1,45	123,8	1,87
Частка у загальних витратах, %:					
витрат на охорону, відтворення	17,86	19,58	25,21	7,35	19,87
заробітної плати	69,23	55,17	55,54	-13,69	58,20
інших витрат	12,91	25,26	19,24	6,33	21,93
Припадає на 1 га мисливських угідь, грн:					
загального доходу	3,40	6,32	9,09	у 2,7 р.	6,11
в т. ч від реалізації ліцензій	0,07	0,00	0,02	27,91	0,02
реалізації відстрільних карток на хутрових звірів	0,78	2,05	1,52	194,57	1,73
реалізації відстрільних карток на пернату дичину	1,48	1,87	2,45	165,22	1,87
інших доходів	1,06	2,40	5,10	у 4,8 р.	2,49
Частка у загальних доходах, %:					
доходів від основної діяльності	68,73	62,11	43,86	-24,87	59,23
інших доходів	31,27	37,89	56,14	24,87	40,77

Джерело: розраховано автором

Аналіз даних таблиці 2.6. демонструє, що 5 мисливських господарств Запорізького регіону ведуть рентабельну діяльність попри всі висловлювання про збитковість галузі. Вони становлять 15% від загальної кількості і включають у себе наступні господарства: ДП «Пологівське ЛМГ», КП «ОХОТА» Бердянського ТМР, Великобілозірська РО УТМР, ГО «Запорізька РО УТМР», ЗОГОМР

«ПРОГРЕС». Таким чином, у Запорізькій області є підприємства, які можуть стати прикладом для інших мисливських господарств.

Проведені вище розрахунки (табл. 2.6) свідчать про відсутність зв'язку між розміром площі мисливських угідь та рівнем окупності витрат мисливських господарств. Так у третій групі господарств із найвищим рівнем окупності, площа угідь в середньому на одне господарство становить 47619 га, що на 20% перевищує значення показника за першою групою та на 24,2% менше, ніж у другій групі господарств.

Спостерігається зв'язок між часткою витрат у їх загальному обсягу та рівнем окупності. Так у третій групі мисливських господарств частка витрат на охорону, відтворення та інших витрат більша, ніж у першій групі відповідно на 7,35% та 6,33% відповідно. Але у даній групі господарств частка витрат на оплату праці нижча на 13,69 % порівняно із першою групою. Тобто, спостерігається низький розмір показника соціальної ефективності у третій групі мисливських господарств.

Грошові надходження від ведення мисливського господарства здебільшого формуються від основної діяльності – реалізації дозволів на полювання (ліцензій, відстрільних карток для полювання на пернату дичину, хутрових та копитних тварин), організації полювань та продажу продукції полювання. За даними табл. 2.6. видно, що господарства третьої групи мають значні надходження за цим напрямом. Зокрема надходження від реалізації відстрільних карток на хутрових звірів перевищують показники мисливських господарств першої групи майже вдвічі, по реалізації відстрільних карток на пернату дичину – на 65,22%. Проте, найбільш інтенсивно дохідна частина діяльності мисливських господарств третьої групи формується за рахунок інших доходів, частка яких у загальній їх структурі становить 56,14% та вища порівняно із господарствами першої групи на 24,87%.

Проведемо поглиблений аналіз ресурсної складової, що формує величину майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Стан майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, тис. грн.

Показники	2018	2019	2020	Відхилення 2020 р. від			
				2018 р.		2019 р.	
				тис. грн.	%	тис. грн.	%
Основні засоби	10817	9909	9529	-1317	-12,2	-424	-4,3
Необоротні активи	10817	9909	9529	-1288	-11,9	-380	-3,8
Запаси	14140	18529	13823	-317	-2,2	-4706	-25,4
Дебіторська заборгованість за товари і послуги	857	940	909	52	+6,1	-31	-3,3
Дебіторська заборгованість за виданими авансами	5098	3681	6308	1210	+23,7	2627	+71,4
Дебіторська заборгованість з бюджетом	74	47	32	-42	-56,7	-15	-31,9
Інша поточна дебіторська заборгованість	310	154	150	-160	-51,6	-4	-2,6
Гроші та їх еквіваленти	79	23	45	-34	-43,1	22	+95,7
Витрати майбутніх періодів	164	169	112	-52	-31,7	-57	-33,7
Інші оборотні активи	597	1195	1725	-1128	+188,9	530	+44,4
Оборотні активи	21344	24763	23129	1785	+8,4	-1634	-6,6
Майнові активи - всього	32161	34672	32658	+497	+1,5	-2014	-5,8

Джерело: розраховано автором за даними [17]

Необхідно зазначити, що в 2020 році величина активів в середньому на одне мисливське господарство збільшилась порівняно з 2018 роком на 497 тис. грн. (+1,5% приросту), в порівнянні з 2019 роком зменшення склало 2014 тис. грн. (-5,8% уповільнення приросту) та дорівнювала 32,66 млн. грн. Така тенденція пов'язана із зменшенням необоротних активів в 2020 році по відношенню до 2018 року на 1288 тис. грн. (-11,9% уповільнення приросту), в порівнянні з 2019 роком – на 380 тис. грн. (-3,8% уповільнення приросту). За досліджуваний період у складі необоротних активів намітилась тенденція до скорочення основних засобів – на 1317 тис. грн. (-12,2% уповільнення приросту).

Крім того, зазначимо, що лише тільки за останні два роки (2019-2020 роки) їх обсяг додатково зменшився ще на 424 тис. грн., та становив (-4,3% уповільнення приросту).

Стан оборотних активів також мав динамічне коливання, проте їх величина зросла за 2018-2020 роки на 1785 тис. грн. (+8,4% приросту), проте в продовж 2019-2020 років мала протилежний тренд – зменшення склало 1634 тис. грн. (-6,6% уповільнення приросту). Зміни в оборотних активах пов'язані із зростанням вартості дебіторської заборгованості за виданими авансами. Таку ж тенденцію до збільшення обсягу, як і вся сума оборотних активів мали: дебіторська заборгованість за товари і послуги на 52 тис. грн. (+6,1% приросту), інші оборотні активи – на 1128 тис. грн. (+188,9% приросту) або в 2,9 разів. Протягом 2018-2020 років в складі оборотних активів, що приходить на одне прибуткове мисливське господарство, відбулось скорочення вартості запасів на 317 тис. грн. (-2,2% уповільнення приросту), дебіторської заборгованості з бюджетом – на 42 тис. грн. (-56,8% уповільнення приросту), іншої поточної дебіторської заборгованості на 160 тис. грн. (-51,6% уповільнення приросту), грошей та їх еквівалентів – на 34 тис. грн. (-43,1% уповільнення приросту), витрат майбутніх періодів – на 52 тис. грн. (-31,7% уповільнення приросту).

Динаміку структури майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки представлено на рис. 2.16.

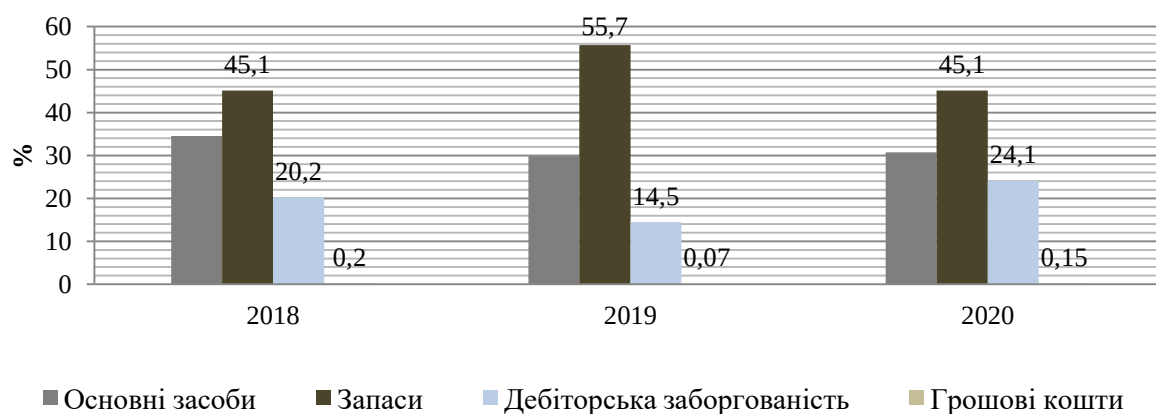

Рис. 2.16. Оцінка структури майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, %

Джерело: побудовано автором за даними [17]

На наступному етапі аналізу здійснено оцінку джерел формування майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство за 2018-2020 роки (табл. 2.8).

Згідно проведеної оцінки за даними табл. 2.8, в періоді 2018-2020 років величина власного капіталу на одне прибуткове мисливське господарство збільшувалася та склала 14,7% приросту за рахунок збільшення обсягу нерозподіленого прибутку. За два роки (2019-2020 роки) власний капітал збільшився на 42 тис. грн. (+0,4% приросту).

Таблиця 2.8

**Стан джерел формування майнових активів в середньому на одне
прибуткове мисливське господарство Запорізької області
за 2018-2020 роки, тис. грн.**

Показники	2018	2019	2020	Відхилення 2020 р. від			
				2018 р.		2019 р.	
				тис. грн.	%	тис. грн.	%
Нерозподілений прибуток	529	565	607	78	+14,7	42	+7,4
Власний капітал	9776	9812	9854	78	+0,8	42	+0,4
Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	6202	6785	6102	-100	-1,6	-683	-10,1
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	4141	8102	5336	1192	+28,9	-2766	-34,1
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування	555	547	560	5	+0,9	13	+2,4
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці	1866	2198	1844	-22	-1,2	-354	-16,1
Поточні забезпечення	9416	6896	8714	-702	-7,5	1818	+26,4
Інші поточні зобов'язання	205	332	2248	2043	+996,6	1918	+577,1
Поточні зобов'язання	22385	24860	22804	419	+1,9	-2056	-8,3
Джерела формування майнових активів	32161	34672	32658	497	+1,5	-2014	-5,8

Джерело: розраховано автором за даними [17]

На зміну загальної величини короткострокових джерел формування майнових активів вплинуло стрімке зростання обсягу поточних забезпечень. Їх вартість впродовж 2018-2020 років збільшилась 2,04 млн. грн. або майже в 10 разів.

Крім того, в структурі поточної кредиторської заборгованості, яка за досліджуваний період збільшилась в середньому на одне мисливське господарство 1,08 млн. грн. або 19,5% приросту, максимальний вплив на її зростання мала заборгованість за розрахунками з бюджетом (+28,9% приросту), яка впродовж 2019-2020 років мала позитивну тенденцію до зменшення (-34,1% уповільнення приросту). Зазначимо, що в структурі поточної кредиторської заборгованості за 2019-2020 роки намітилась тенденція до зменшення суми боргу по заробітній платі на 354 тис. грн. (-16,1% уповільнення приросту) та боргу перед контрагентами за товари, роботи послуги – на 683 тис. грн. (-10,1% уповільнення приросту).

Наочно динаміка структури джерел формування майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство в Запорізькій області за 2018-2020 роки представлена на рис. 2.17.

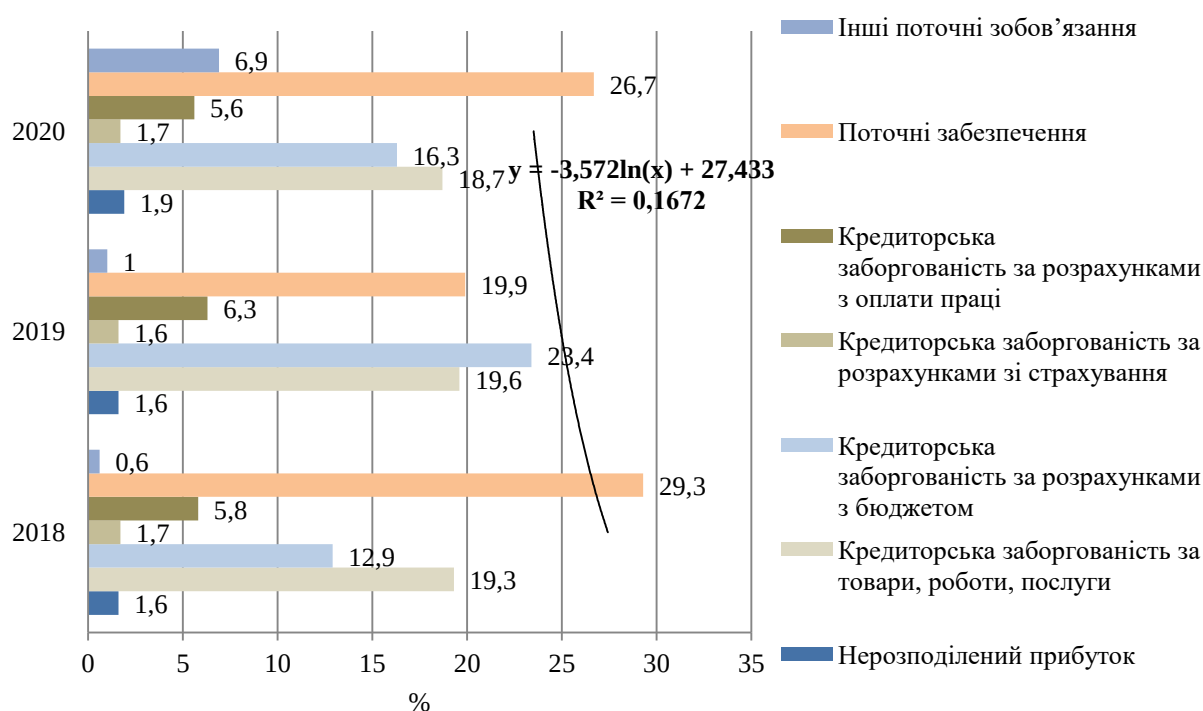

Рис. 2.17. Оцінка структури джерел формування майнових активів в середньому на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, %

Джерело: побудовано автором за даними [17]

В умовах сьогодення раціональна структура фінансових результатів в мисливських господарствах являє собою систему способів відображення господарських операцій підприємств на рахунках формування доходів та витрат з метою забезпечення контролю та аналізу економічної діяльності та платоспроможності суб'єктів мисливської галузі в регіоні.

Формування доходної та витратної частини операційної діяльності в середньому на одне прибуткове мисливське господарство в Запорізькій області продемонстровано на рис. 2.18-2.19.

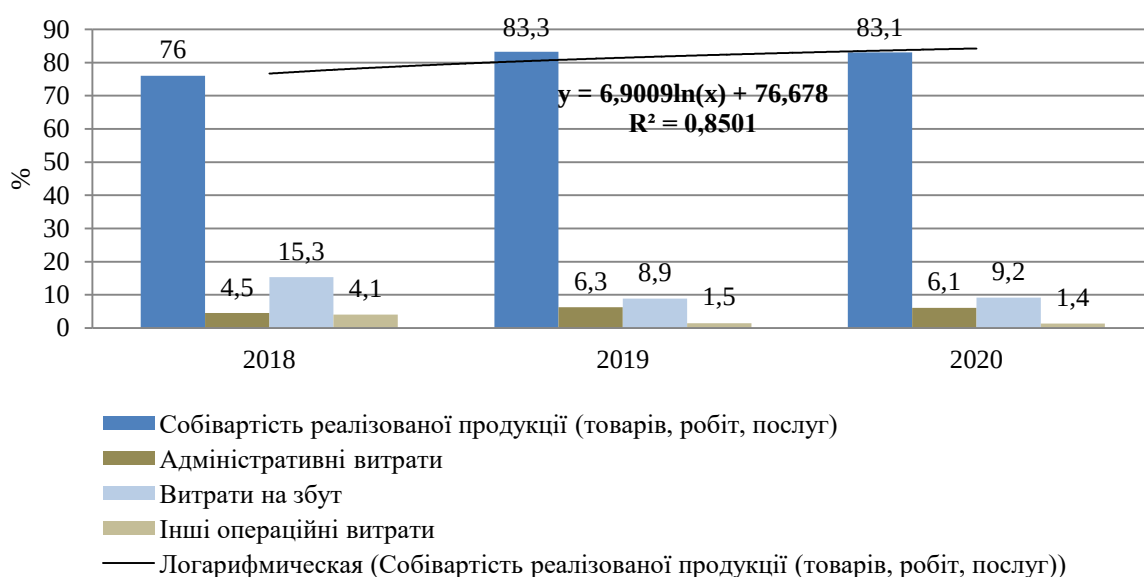

Рис. 2.18. Стан розподілу структури операційних витрат на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, %

Джерело: побудовано автором за даними [17]

За результатами аналізу динаміки розподілу структури операційних витрат виявлено, що за 2018-2020 роки собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на одне прибуткове мисливське господарство мала зростаючу тенденцію – з 76,0% до 83,1%. Це призвело до зменшення величини валового прибутку на 39,4%. Водночас, за останні два роки (2019-2020 рр.) зміна приросту валового прибутку склала +4,2% за рахунок зменшення питомої ваги обсягу собівартості від рівня 2019 року на 0,2%, або на 1,15 млн. грн.

На операційну прибутковість мисливських господарств здійснювали негативний вплив структурні зміни адміністративних витрат та витрат на збут. Так, за 2018-2020 роки величина адміністративних витрат зросла з 4,5% до 6,1%. Витрат на збут зменшили свої навантаження на операційний прибуток з 15,3% до 9,2%, інші операційні витрати – з 4,1% до 1,4%.

Проте, це не дозволило збільшити величину операційного прибутку, який мав динаміку до скорочення за три останні роки (2019-2020 роки) в середньому з 1,19 млн. грн. до 281 тис. грн. відповідно. За два останні роки (2019-2020 рр.) спостерігалась аналогічна ситуація, яка призвела до недоотримання операційного ефекту на суму 155 тис. грн.

За 2018-2020 роки динамічний аналіз розподілу структури операційних доходів між прибутковими мисливськими господарствами виявив збільшення на одне підприємство чистого доходу з 78,1% до 84,9% (рис. 2.19). Водночас, величина інших операційних доходів скоротилась з 2,0% до 0,24%, що вплинуло на уповільнення приросту операційного прибутку на 35,5%.

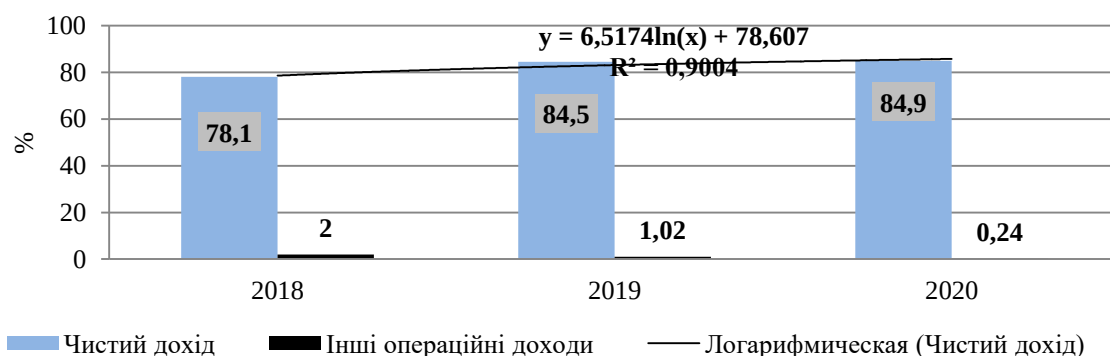

Рис. 2.19. Стан розподілу структури операційних доходів на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [17]

В ході вибірки прибуткових мисливських господарств із загальної їх сукупності в Запорізькій області виявлено змінні в доходній частині, які впливають на результативну компоненту за умови повноцінного використання лісової, польової та водно-болотної площі виданої у користування під мисливські угіддя (рис. 2.20-2.22).

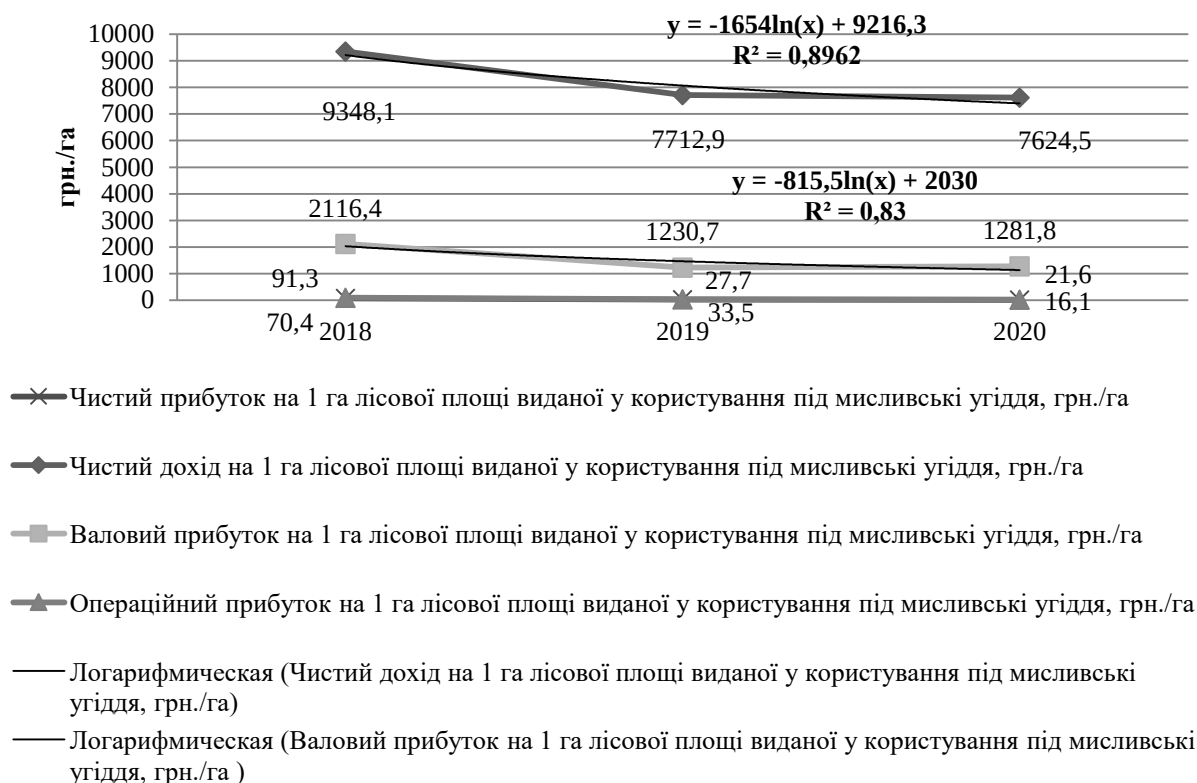

Рис. 2.20. Ефективність використання лісової площі виданої у користування під мисливські угіддя на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, грн./га

Джерело: побудовано автором за даними [17]

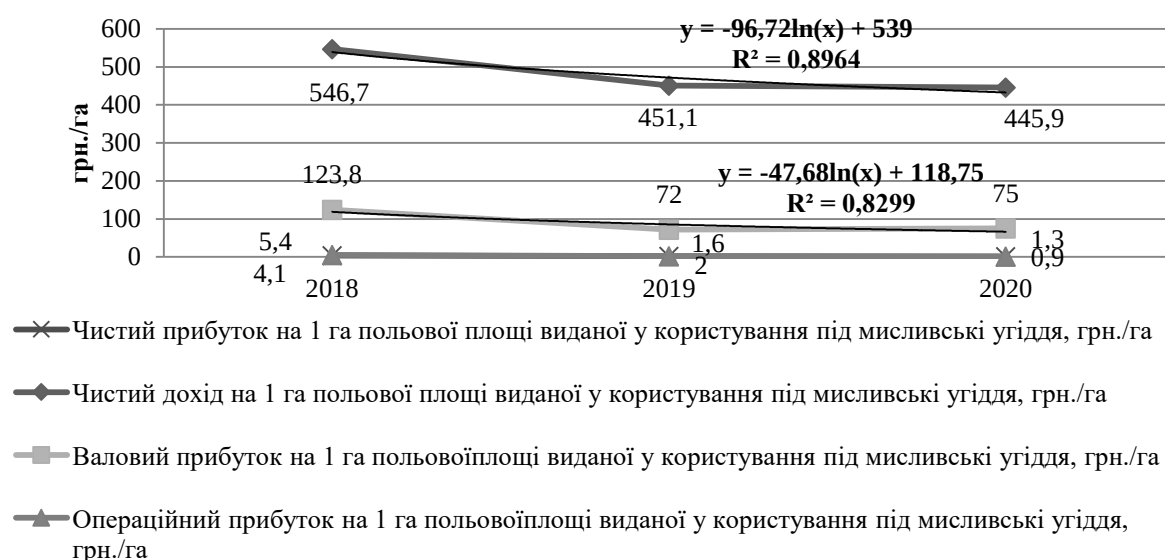

Рис. 2.21. Ефективність використання польової площі виданої у користування під мисливські угіддя на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, грн./га

Джерело: побудовано автором за даними [17]

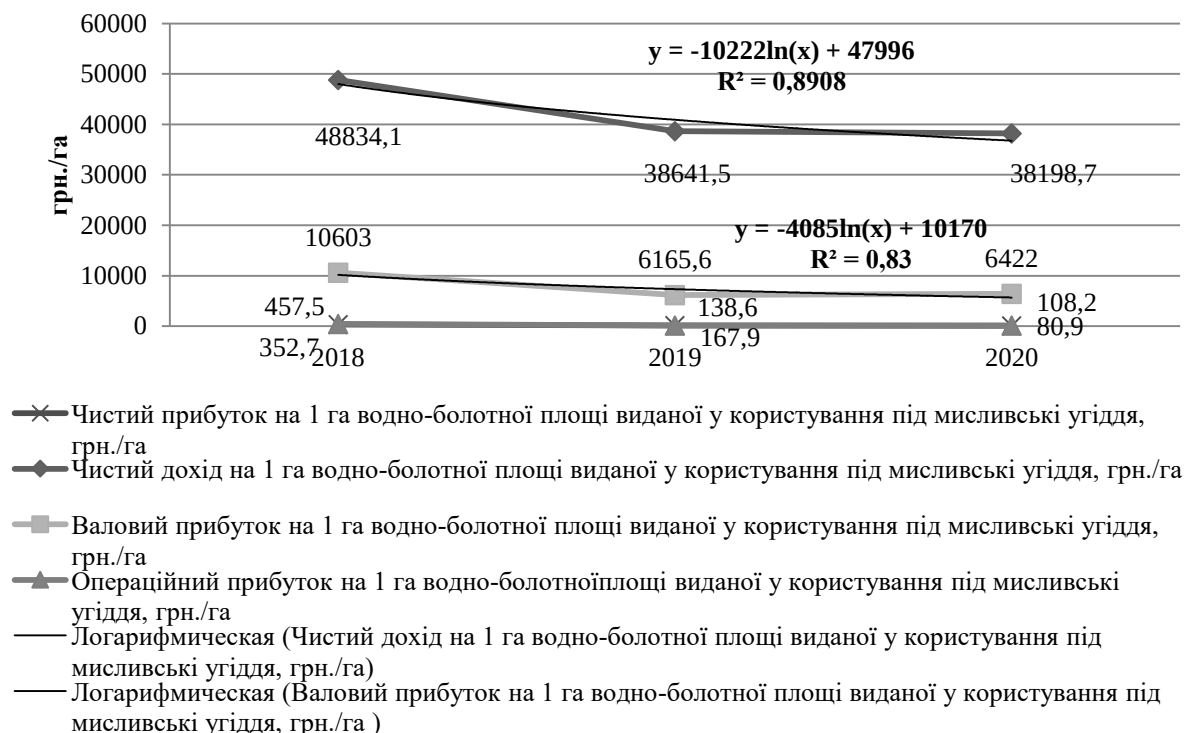

Рис. 2.22. Ефективність використання водно-болотної площі виданої у користування під мисливські угіддя на одне прибуткове мисливське господарство Запорізької області за 2018-2020 роки, грн./га

Джерело: побудовано автором за даними [17]

Таким чином, згідно проведених розрахунків (рис. 2.20-2.22), визначено, що найбільший дохід з 1 га мисливських угідь мають ті мисливські господарства, які використовують водно-болотну площу з розселенням на цій території заєця-русака, лисиць, єнотовидних собак, гусей, качок, курочок водяних, норець великий (чомга). Проте, через зменшення популяції птиці та тварин, чистий дохід з 1 га водно-болотної площі за 2018-2020 роки скоротився на 21,8%, валовий прибуток – на 39,4%, чистий прибуток – на 77,1%.

Отже, незважаючи на те, що Запорізька область знаходиться у категорії регіонів з найвищим рівнем отриманих доходів від ведення мисливських господарств, ми маємо ті ж результати, що і по країні в цілому.

Більшість мисливських господарств збиткові, за відсутності кваліфікованих кадрів та за низької популяції основних видів мисливських тварин. І якщо це явище не розглядається на рівні органів влади як парадигми відновлення суспі-

льством національного природного біорізноманіття, то по відношенню до мисливських господарств не може бути будь-яких питань, оскільки останні намагаються в кризовий період відновити ресурсне забезпечення власними силами.

2.3. Системний аналіз доходів та витрат на засадах імплікації організаційних форм ведення мисливських господарств

Більша частина мисливських угідь Запорізької області (1508,1 тис. га) перебуває у користуванні головної вітчизняної громадської мисливської організації – Українського товариства мисливців та рибалок, 192 тис. га – закріплено за підприємствами Держлісагентства і 113,5 тис. га – за іншими приватними та громадськими мисливськими організаціями.

Динаміка структури користувачів мисливських угідь Запорізької області дещо відрізняється від динаміки структури користувачів по Україні. Якщо по країні відбувалося зменшення площі наданих мисливських угідь державного сектору на користь УТМР та інших користувачів, то в досліджуваному регіоні маємо тенденцію зменшення площі мисливських угідь не тільки користувачів державних господарств, а й площі мисливських угідь УТМР на користь інших (переважно громадських мисливських організацій та приватних підприємств). На нашу думку, це свідчить про те, що державні мисливські господарства та мисливські господарства УТМР реально оцінюють свої можливості у веденні мисливства і передають мисливські угіддя більш спроможнішим користувачам.

Аналіз статистичної звітності показав, що суттєвої різниці у розмірності економічних показників, залежно від форми користування, не спостерігається (табл. 2.9).

Згідно табл. 2.9 ми можемо бачити, що окупність витрат інших користувачів дещо відрізняється від державних господарств та господарств УТМР, і не в найкращу сторону.

Таблиця 2.9

**Показники діяльності мисливських господарств Запорізької області
за формами користування станом на 01.01.2020 року**

Показники	ДП УЛМГ	УТМР	ІНШІ
Площа мисливських угідь, наданих у користування, га	191981	1508115	100771
Загальні витрати на ведення мисливського господарства, грн	1475490	12195260	1408514
у тому числі на 1 га мисливських угідь, грн	7,69	8,08	13,98
Доходи від ведення мисливського господарства, грн.	941236	9072319	787090
у тому числі на 1 га мисливських угідь, грн	4,90	6,02	7,81
Окупність витрат, %	63,8	74,4	55,9

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Рівень окупності інших користувачів склав у середньому 55,9 %. Найвищим рівнем окупності витрат характеризуються мисливські господарства УТМР, який становить 74,4%. Державне підприємство «Мелітопольське лісомисливське господарство» Запорізького обласного управління лісового та мисливського господарства входить до II групи господарств з рівнем окупності від діяльності у мисливському напрямку – 84%. Розташоване в південній частині Запорізької області на території 3-х адміністративних районів: Мелітопольського, Якимівського та Приазовського.

Мелітопольський лісгосп було організовано в 1934 році на базі Комсомольського та Мелітопольського лісництв. У Комсомольське лісництво на той час входили урочища: Михайлівське з Гаврилівським розсадником, Каменське та Бельманська дача. Мелітопольське лісництво складалося з Старо-Бердянської, Алтагирської та Радивонівської лісових дач. Із постійним збільшенням нових лісових насаджень та лісництва, виникла необхідність переносу центральної садиби лісгоспу на інше місце. Так у 1987 році утворилося ДП «Мелітопольське лісомисливське господарство» із центром у смт. Мирне. На цей час до складу державного підприємства «Мелітопольське лісомисливське

господарство» входять 6 лісництв: Старо-Бердянське, Семенівське, Терпіннівське, Приазовське, Богатирське та Шелюгівське.

По лісорослинному районуванню територія розташування лісів відноситься до зони південного засушливого степу. Основною метою лісогосподарської діяльності ДП «Мелітопольське ЛМГ» є лісорозведення та лісовідновлення, формування та оздоровлення лісів, охорона і захист лісових насаджень. Поряд із основним видом діяльності, у державному підприємстві велика увага приділяється веденню мисливського господарства. Мисливські угіддя ДП «Мелітопольське ЛМГ» складають 50325,42 га, в тому числі: лісові 6557 га, польові 43325,7405 га, водно-болотні 442,68 га. Площа відтворювальних ділянок становить 10066 га (табл. 2.10).

Основним напрямом діяльності державного підприємства є лісове господарство, яке за рахунок отриманих коштів від продажу дров, саджанців, продукції сільськогосподарського призначення та завдяки умінню та відданості керівництва цього підприємства, утримує усі інші напрямки діяльності, у тому числі і мисливство. Основними видами мисливських тварин є кабан, козуля, заєць-русак, фазан, сіра куріпка. З метою збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі, недопустимості погіршення середовища існування цілісності природних угруповань диких тварин, на підприємстві організовано вирощування фазанів і диких кабанів у вольєрах.

Таблиця 2.10

Основні ресурсні показники мисливської галузі у ДП «Мелітопольське ЛМГ» Запорізької області за період 2015-2019 роки

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1	2	3	4	5	6
Площа мисливських угідь, наданих у користування, га	50325	50325	50325	50325	50325
ут.ч. лісові	6557	6557	6557	6557	6557
польові	43326	43326	43326	43326	43326
водно-болотні	442	442	442	442	442
Штатні працівники, зайняті у мисливській галузі, осіб	6	5	2	6	7

Продовження табл. 2.10

1	2	3	4	5	6
у тому числі мисливствознавці, осіб	1	1	1	1	1
єгері, осіб	5	4	1	5	6
Навантаження на одного єгеря, га	10065	12581	50325	10065	8388
Чисельність копитних звірів	134	140	142	144	147
добуто копитних звірів	3	5	2	-	-
у % до чисельності	2,24	3,57	1,41	-	-
Чисельність хутрових звірів	4729	4684	4692	4712	4799
добуто хутрових звірів	932	930	978	945	979
у % до чисельності	19,71	19,85	20,84	20,06	20,40
Чисельність пернатої дичини	5352	5464	5541	5750	5891
добуто пернатої дичини	1465	1567	1512	1498	1509
у % до чисельності	27,37	28,68	27,29	26,05	25,62

Джерело: розроблено автором за даними [17]

Аналіз досліджуваних років показує, що площа мисливських угідь у ДП «Мелітопольське ЛМГ» не змінювалася. Збільшилася облікова кількість штатних працівників зайнятих у мисливстві, зокрема єгерів – від 5 до 6 осіб, Відповідно на 1677 га зменшилося навантаження мисливських угідь на одного єгеря. На підприємстві працює один мисливствознавець. Чисельність тварин, яка є основним мисливським ресурсом, має незначну динаміку до збільшення, а саме приріст чисельності копитних звірів становить 9,7%, хутрових – 1,5%, пернатої дичини – 10,1%. Рівень добутих (відстріляних) тварин теж має незначну позитивну динаміку. Основна мисливська діяльність ведеться за рахунок збільшення на 5,4% відстрілу хутрових та на 3% пернатої дичини.

ДП «Мелітопольське ЛМГ» відчуває постійне недофінансування з Державного бюджету України, відповідно майже немає стимулів для ефективного господарювання (табл. 2.11). ДП «Мелітопольське ЛМГ» доводиться шукати різні напрямки отримання коштів для виживання. Одним з таких прикладів є 2016 рік, коли при відсутності фінансування з боку держави, підприємство отримало на поворотній основі фінансову допомогу від Житомирського облас-

ного управління лісового та мисливського господарства. Крім того, треба ще сплачувати вчасно податки, збори, заробітну плату тощо.

Таблиця 2.11

Фінансові показники ведення мисливської галузі у ДП «Мелітопольське ЛМГ» Запорізької області за період 2015-2019 роки

Показники	Рік					2019 до 2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Надходження від ведення мисливського господарства тис. грн.	165,1	158,9	176,1	227,8	317,6	192,3
в середньому на 1 тис. га, грн.	3281	3157	3500	4527	6311	192,3
Загальні витрати на ведення мисливського господарства у фактичних цінах, тис. грн.	239,5	339,2	247,4	266,2	377,3	157,5
в середньому на 1 тис. га	4,76	6,74	4,92	5,29	7,50	157,5
Витрати на охорону та відтворення диких тварин, упорядкування мисливських угідь, тис. грн.	53,47	105,47	78,878	80,9	69,5	130,0
в середньому на 1 тис. га	1,06	2,10	1,57	1,61	1,38	130,0
у % до загальних витрат	22,3	31,1	31,9	30,4	18,4	-3,9
інші витрати	186,1	233,70	168,53	185,3	307,8	165,5
в т.ч за рахунок бюджету	186,1	-	-	-	206,2	110,8
інші витрати, % до загальних витрат	77,7	68,9	68,1	69,6	81,6	3,9
Окупність мисливської галузі, %	68,93	46,84	71,16	85,57	84,17	15,24

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Аналіз фінансових показників діяльності державного підприємства за досліджуваний період свідчить про підвищення обсягу загальних витрат на ведення мисливського напрямку (на 57,5%).

Рівень витрат на біотехнічні заходи та охорону збільшився лише на 30,0%, а інші витрати на утримання мисливського напрямку діяльності підвищилися на 65,5 %. Динаміка за п'ять років показує, що відсоток витрат на біотехнічні заходи та охорону зменшився пропорційно збільшенню інших витрат на утримання мисливського напрямку діяльності (рис. 2.23).

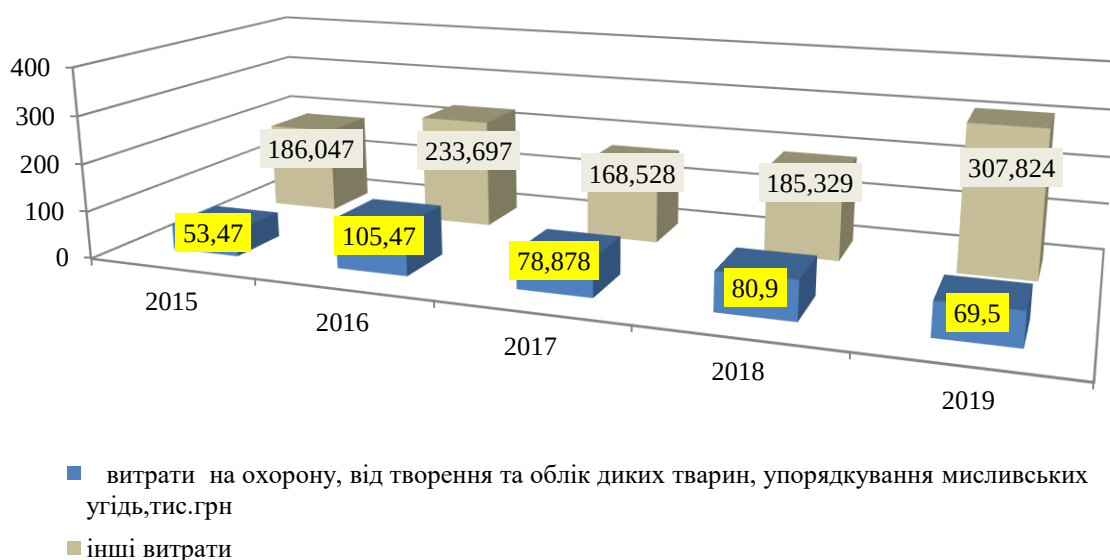

Рис. 2.23. Динаміка обсягу витрат на ведення мисливського напрямку діяльності у ДП «Мелітопольське ЛМГ» Запорізької області, тис. грн.

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Мисливський напрямок діяльності ДП «Мелітопольське ЛМГ» можна ап-ріорі віднести до неприбуткового, або збиткового. Про це свідчить рівень окупності витрат доходами, який за досліджуваний період хоча і підвищився на 15,24%, проте не зміг досягти рівня рентабельного ведення галузі. У структурі надходжень від ведення мисливства є тільки два джерела: реалізація відстріль-них карток на пернату дичину та хутрових звірів. Станом на 01.01.2020 року інших напрямків отримання доходів немає.

Отже, державне підприємство лише підтримує існування мисливського на-прямку. При цьому усі доходи від його діяльності витрачаються на підтримку самого господарства. Проте, незважаючи на відсутність у окремі роки державної підтримки, ДП «Мелітопольське ЛМГ» намагається зберегти мисливський на-прямок усіма доступними засобами, часто опираючись тільки на «фанатів» своєї справи, яким не байдужа доля мисливської галузі. Тому зовсім незрозуміла по-зиція держави до своїх підприємств, які можуть приносити значні надходження в бюджет країни та забезпечувати ефективне використання мисливського фонду.

Громадська організація «Товариство мисливців та рибалок «Олександрівка» (ГО ТМР «Олександрівка») відноситься до категорії «Інші приватні та громадські організації». Входить до II групи господарств за рівнем окупності діяльності, який становить 62% (табл. 2.12.).

Таблиця 2.12

**Основні ресурсні показники діяльності ГО ТМР «Олександрівка»
Запорізької області за 2015-2019 рр.**

Показники	Рік					2019 у % до 2015
	2015	2016	2017	2018	2019	
Площа мисливських угідь, наданих у користування та охоплених мисливським упорядкуванням, га	36841	36841	36841	36841	36841	-
в т. ч. лісові	548	548	548	548	548	-
польові	36122	36122	36122	36122	36122	-
водно-болотні	171	171	171	171	171	-
Штатні працівники (єгері), зайняті у мисливському господарстві, осіб	4	4	4	4	4	-
Навантаження на одного єгеря, га	9210	9210	9210	9210	9210	
Чисельність копитних звірів	13	2	2	5	4	у 3,3 рази менше
Добуто копитних звірів	-	-	-	-	-	-
Чисельність хутрових звірів	4120	4642	4477	4467	4743	151,1
Добуто хутрових звірів	408	509	386	468	544	133,3
у % до чисельності	9,90	10,97	8,62	10,48	11,47	+1,57
Чисельність пернатої дичини	9684	10876	10088	8971	8729	90,1
Добуто пернатої дичини	938	1816	1914	1549	1516	161,6
у % до чисельності	9,69	16,70	18,97	17,27	17,37	+7,68

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Розташоване господарство у південній частині області на землях, підпорядкованих Дунаєвській, Олександрійській та Степанівській сільським радам. ГО ТМР «Олександрівка» було створене 27.07.1999 році. Форма власності – недержавна власність, має статус неприбуткової організації, за КВЕД-2010 основним видом діяльності є 94.99 «Діяльність інших громадських організацій. в. і. у.».

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання зі статусом юридичної особи створюється для здійс-

нення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів своїх членів, є підприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Згідно п. 2 частини другої ст. 21 Закону громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню [13].

Отже, не заборонено громадському об'єднанню здійснювати підприємницьку діяльність для задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів членів суспільства. Така громадська організація має право вести підприємницьку діяльність та отримувати дохід від неї. Проте такий дохід, на відміну від прибутку підприємства, не може бути розподілений між засновниками та членами громадської організації і має бути спрямований виключно на досягнення мети громадської організації [13].

Згідно відповідного закону: «Неприбуткова організація (непідприємницька організація, некомерційна організація), скорочено НПО – юридична особа, метою діяльності якої не є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками цієї організації» [13]. Отже, громадська організація не є платником податків, тільки виступає податковим агентом при сплаті податків з ФОП, та є платником ЄСВ.

Мисливські угіддя громадської організації відносяться до південно-степової лісомисливської області, яка характеризується значним господарським освоєнням територій. Однією із особливостей району, що відіграє важливу роль у формуванні сучасної просторової структури популяцій багатьох мисливських звірів, є широке поширення штучних деревно-чагарникових насаджень. Останні хоча і не створюють великих за площею масивів, проте цілком достатні для існування таких тварин як козуля та кабан. Лісові насадження на території мисливського господарства ГО ТМР «Олександрівка» представлені переважно не-

великими лісками, полезахисними лісосмугами, які майже рівномірно розташовані по периметру більшості полів, а також по схилах балок та ярів. Штучні лісонасадження дуже позитивно впливають на процеси відновлення та підтримання рівня чисельності багатьох мисливських звірів і птахів. У безлісних південних районах вони мають дуже суттєве захисне, а взимку і годівельне значення для всіх тварин. Основні види мисливських тварин: козуля, лисиця, заєць, фазан, сіра куріпка, перепілка, голуби, гуси, лиска.

Мисливські угіддя ГО ТМР «Олександрівка» складають 36841 га, в тому числі: лісові – 548 га, польові – 36122 га, водно-болотні – 171 га (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Динаміка фінансових показників діяльності ГО ТМР «Олександрівка»
Запорізької області за 2015-2019 роки**

Показники	Рік					2019 у % до 2015
	2015	2016	2017	2018	2019	
Надходження від ведення мисливського господарства, тис. грн	67,9	107,4	88,2	202,8	243,7	у 3,6 рази
в середньому на 1 тис. га	1,84	2,91	2,39	5,50	6,61	у 3,6 рази
Загальні витрати на ведення мисливського господарства у фактичних цінах, тис. грн.	104,7	278,9	212,4	345,3	389,2	у 3,7 рази
в середньому на 1 тис. га	2,84	7,57	5,77	9,37	10,56	у 3,7 рази
Витрати на охорону та відтворення диких тварин, упорядкування мисливських угідь, тис. грн.	61,3	102,4	108,2	125,0	125,7	у 2 рази
в середньому на 1 тис. га	1,66	2,78	2,94	3,39	3,41	у 2,1 рази
у % до загальних витрат	58,5	36,7	50,9	36,2	32,3	-26,2
Інші витрати	43,4	176,5	104,2	220,3	263,5	у 6,1 рази
у % до загальних витрат	41,5	63,3	49,1	63,8	67,7	26,2
Окупність від ведення мисливського господарства, %	64,86	38,49	41,53	58,73	62,62	-2,24

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Площа мисливських угідь ГО ТМР «Олександрівка» залишається незмінною і відповідає договору на користування угіддями, який затверджений рішенням

ням сесії Запорізької обласної ради 28.08.2014 року терміном дії – 15 років. Штатними працівниками, зайнятими у мисливстві є 4 єгері, навантаження на одного єгеря становить 9210 га. Мисливствознавці в складі штатних працівників відсутні. Чисельність мисливських тварин, в основному, складається з груп хутрових звірів та пернатої дичини. Чисельність копитних звірів у господарстві зменшилася із 13 до 4 особин. Кількість хутрових звірів за досліджуваний період підвищилася на 15,1%, добутих – на 33,3%. Зменшилася чисельність пернатої дичини, проте суттєво зросла кількість добутої дичини – на 61,6%. Отже, цей фактор і мав вирішальний вплив на підвищення доходності ГО ТМР «Олександрівка». Основні площі використовуються переважно у землеробстві для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, серед яких основними є озима пшениця та соняшник. Порівняно з іншими угіддями, у господарстві значні площі мають пасовища, сінокоси, перелogi, що розташовані на схилах балок, вздовж доріг та в інших місцях. Всі вони включені в тип «луки» через тривалість збереження рослинних асоціацій, менший вплив агротехнічних заходів.

Виходячи з наведених даних, можемо бачити, що загальні витрати на ведення мисливської діяльності підвищилися у 3,7 рази, витрати на біотехнічні заходи та охорону – у 2,1 рази, інші витрати на утримання мисливського напрямку діяльності – у 6,1 рази. Динаміка показників за п'ять років показує, що відсоток витрат на біотехнічні заходи та охорону має схожу тенденцію до пропорційного зменшення зі збільшенням інших витрат на утримання мисливського господарства, як і у підприємстві державної форми власності ДП «Мелітопольське ЛМГ». Надходження від ведення мисливського господарства ГО ТМР «Олександрівка» за досліджуваний період підвищилися у 3,6 рази, що несуттєво відрізняється від темпів збільшення загальних витрат. Відповідно і окупність ведення мисливського господарства істотно не змінилася: 62,62% у 2019 році порівняно із 64,86% у 2015 році. При цьому у ДП «Мелітопольське ЛМГ» ситуація із показником окупності витрат краща, тому що він підвищився на 15,24% (рис. 2.24).

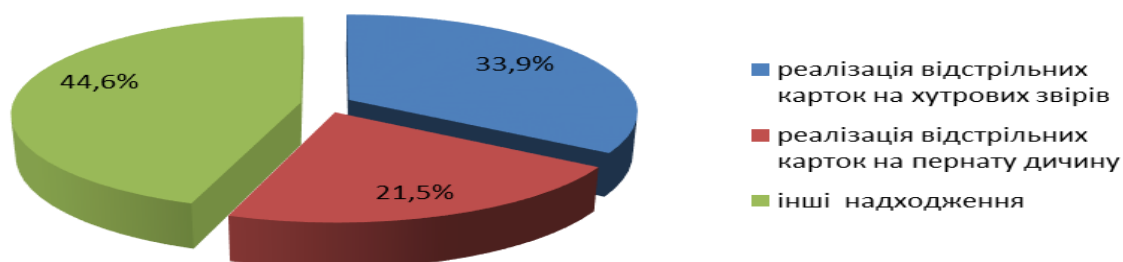

Рис. 2.24. Частка витрат на охорону та біотехнічні заходи та інших витрат у загальних витратах у ГО ТМР «Олександрівка» Запорізької області за 2015-2019 рр., %

Джерело :розраховано автором на основі [17]

У структурі грошових надходжень від ведення мисливства у ГО ТМР «Олександрівка» у 2019 році (рис. 2.25) найбільшу частку займають інші надходження (44,6%), реалізація відстрільних карток на хутрових звірів (33,9%) та реалізація відстрільних карток на пернату дичину (21,5%). Отже, ГО ТМР «Олександрівка» на відміну від ДП «Мелітопольське ЛМГ» отримує значні надходження, які не пов'язані напряму із мисливською діяльністю. Воно має статус неприбуткової організації, відповідно не сплачує податки, при цьому його діяльність не задовольняє економічні, соціальні та екологічні потреби мисливської галузі, а навпаки, виснажує мисливський фонд проведенням господарської діяльності, яка не відповідає потребам галузі.

Мисливське господарство «Охота» колективного підприємства Бердянського товариства мисливців та рибалок входить до третьої групи господарств з рівнем окупності майже 107% (табл. 2.14).

**Рис. 2.25. Структура джерел доходів мисливського господарства
ГО ТМР «Олександрівка» Запорізької у 2019 р., %**

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Таблиця 2.14

**Основні ресурсні показники діяльності КП «Охота» Бердянського
ТМР Запорізької області за 2015-2019 роки**

Показники	Рік					2019 до 2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Площа мисливських угідь, наданих у користування та охоплених мисливським упорядкуванням, тис. га	107,2	107,2	107,2	107,2	107,2	100
в т. ч. лісові	6,8	6,8	6,8	6,8	6,8	100
польові	98,8	98,8	98,8	98,8	98,8	100
водно-болотні	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	100
Штатні працівники, зайняті у мисливському господарстві, осіб	14	14	14	н. д	14	100
Працюючі штатні єгері, осіб	12	12	12	н. д	12	100
навантаження на одного єгеря, тис. га	8,93	8,93	8,93	н. д	8,93	100
Чисельність копитних звірів	188	143	98	81	139	73,9
добуто копитних звірів	18	7	-	-	4	22,2
у % до чисельності	9,57	4,90	-	-	2,88	-6,7
Чисельність хутрових звірів	7890	7679	7610	7210	7213	91,4
добуто хутрових звірів	1539	1760	-	1561	1753	113,9
у % до чисельності	19,51	22,92	-	21,65	24,30	4,8
Чисельність пернатої дичини	15380	16051	15808	14765	15405	100,2
добуто пернатої дичини	3206	10639	-	9007	11471	у 3,6 рази
у % до чисельності	20,85	66,28	-	61,00	74,46	53,6

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Воно розташоване у південно-східній частині Запорізької області і займає площу 107188 га, в тому числі: лісові – 6769 га, польові – 98786 га, водно-болотні – 1633 га. Мисливське господарство колективного підприємства «Охота» Бердянського ТМР було створено рішенням Бердянської міської ради народних депутатів від 18.03.1998 року. Рішенням Запорізької обласної ради народних депутатів № 45 від 22.11.2012 року мисливські угіддя надано колективному підприємству «Охота» Бердянського ТМР у користування на наступні 15 років.

Згідно сучасного районування, територія Бердянського району відноситься до Лівобережно-Дніпровсько-Приазовської північно-степової фізико-географічної провінції. Кліматичні умови цілком придатні для успішного росту та розвитку деяких лісових культур, зокрема, білої акації (робінії), різних видів кленів (татарського, ясенелистого), в'язу дрібнолистого, кримської і звичайної сосни та небагатьох інших. Вони також є сприятливими для вирощування овочевих культур, кукурудзи, соняшнику, цукрових буряків, зернових тощо. Вирощування озимих зернових культур, істотно поліпшило зимові кормові умови для годівлі диких качок, кабана, козулі та зайця-русака.

Угіддя мисливського господарства «Охота» Бердянського ТМР цілком сприятливі для зайця-русака, горлиці звичайної, сірої куріпки та перепілки. Зарослі очерету на берегах лиманів, річок та у балках, система полезахисних лісо-смуг і острівне розташування невеликих штучних лісків серед агроценозів, створюють необхідні умови для існування фазана, козулі та дикого кабана. На даний час основними мисливськими видами регіону є лише заєць та лисиця, хоча існує також ліцензійне полювання на куницю, кабана та козулю.

Однієї з важливих особливостей району, яка відіграє значну роль у формуванні сучасної просторової структури популяцій багатьох мисливських звірів, є значна кількість штучних деревно-чагарникових насаджень. Останні, хоча і не створюють великих за площею масивів, проте цілком достатні для існування таких тварин як козуля та кабан. Безпосередньо на території мисливського господарства КП «Охота» Бердянського ТМР знаходиться декілька невеличких

штучних лісків, що позитивно впливає на процеси збереження та відтворення ресурсів мисливських тварин.

Площі лісових насаджень КП «Охота» Бердянського товариства мисливців та рибалок представлені переважно полезахисними лісосмугами, які майже рівномірно розташовані по периметру більшості полів, а також по схилах балок та ярів. Разом площа природних та штучних лісів господарства цілком достатня для існування осередків таких тварин як козуля, кабан і лось. Основними лісовими культурами є біла акація, гледичія, клен, в'яз, ясен, зрідка – дуб, абрикос, шовковиця. У підліску часто можна зустріти аличу, айву, глід, жимолость, шипшину. Місцями у балках, добре розвинені зарості дерези, терену. Вказані кущі створюють хороші умови для укриття виводків куріпок, фазанів, зайців, диких свиней, козуль та інших тварин.

Певний позитивний вплив на відновлення та підтримання чисельності мисливських звірів і птахів відіграють протиерозійні, байрачні ліси, і лісогосподарська частина зеленої зони, які входять до складу Бердянського держлісгоспу. Хоча вони і не є мисливськими угіддями УТМР, але у степовій безлісій зоні їх захисне, а взимку і годівельне значення для всіх мисливських звірів є дуже суттєвим.

Аналіз показників діяльності даного господарства свідчить, що площа мисливських угідь та облікова кількість штатних працівників, зайнятих у мисливстві за досліджуваний період не змінювалася (табл. 2.14). Кількість єгерів складає 12 осіб, навантаження на одного єгеря становить 8,93 тисяч га. Мисливствознавці в складі штатних працівників відсутні.

Чисельність мисливських тварин за аналізований період має тенденцію до скорочення. Зокрема, чисельність копитних звірів зменшилася на 26,06%, чисельність хутрових тварин – майже на 8,6%. Чисельність пернатої дичини залишилася на тому ж рівні. Рівень інтенсивності ведення мисливського господарства КП «Охота» Бердянського ТМР досить високий, про що свідчить кількість добутих звірів (крім копитних). Так чисельність добутих хутрових звірів підвищилася на 13,9%, пернатої дичини – у 3,6 рази (в основному за рахунок

відстрілу перепілок). Темпи підвищення обсягу надходжень від ведення мисливського господарства (95,26%) дещо перевищують темпи зростання витрат (86,43%). Це свідчить про деяку рентабельність діяльності КП «Охота» Бердянського ТМР (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Динаміка фінансових показників КП «Охота» Бердянського ТМР
Запорізької області за 2015-2019 рр.**

Показники	Рік					2019 до 2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Надходження від ведення мисливського господарства тис. грн	469,8	545,5	616,4	н.д	917,3	195,3
в середньому на 1 тис. га	4,38	5,09	5,75	-	8,56	195,3
Загальні витрати на ведення мисливського господарства у фактичних цінах, тис. грн	460,8	474,4	615,2	н.д	859,1	186,4
в середньому на 1 тис. га	4,30	4,43	5,74	-	8,01	186,4
витрати на охорону та відтворення диких тварин, упорядкування мисливських угідь, тис. грн	178,5	166,7	236,4	н.д	324	181,5
в середньому на 1 тис. га	1,67	1,56	2,21	-	3,02	181,5
у % до загальних витрат	38,73	35,14	38,42	-	37,7	-3,9
інші витрати	282,3	307,7	378,9	н.д	535,1	189,5
у % до загальних витрат	61,3	64,9	61,6	-	62,3	3,9
Окупність мисливського господарства, %	102,0	115,0	100,2	-	106,8	4,8

н. д - господарство не подало інформацію у звіті щодо фінансових показників

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Надходження від ведення мисливства збільшилися за рахунок відстрілних карток на пернату дичину та хутрових, реалізацію ліцензій, реалізацію м'яса копитних, послуг під час полювання, та значної долі спонсорської допомоги, яка складає майже 47% від загальних доходів (рис. 2.26). Можна зробити висновок, що саме розширення напрямків отримання надходжень, дозволило даному господарству вести прибуткову діяльність.

Загальні витрати на ведення мисливської діяльності збільшилися на 86,4 %, витрати на біотехнічні заходи та охорону – на 81,5 %, інші витрати на утри-

мання мисливського напрямку діяльності – на 89,5 % (рис. 2.27). Проте структура витрат за своїм складом суттєво не відрізняється від розглянутих вище у ДП «Мелітопольське ЛМГ» та ГО ТМР «Олександрівка». Так, частка витрат КП «Охота» Бердянського ТМР на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь становить у 2019 році 37,7 %, частка інших витрат – 62,3%. Відповідно ці показники у ДП «Мелітопольське ЛМГ» мають значення 18,4 і 81,6 %, ГО ТМР «Олександрівка» – 32,3 і 67,7%.

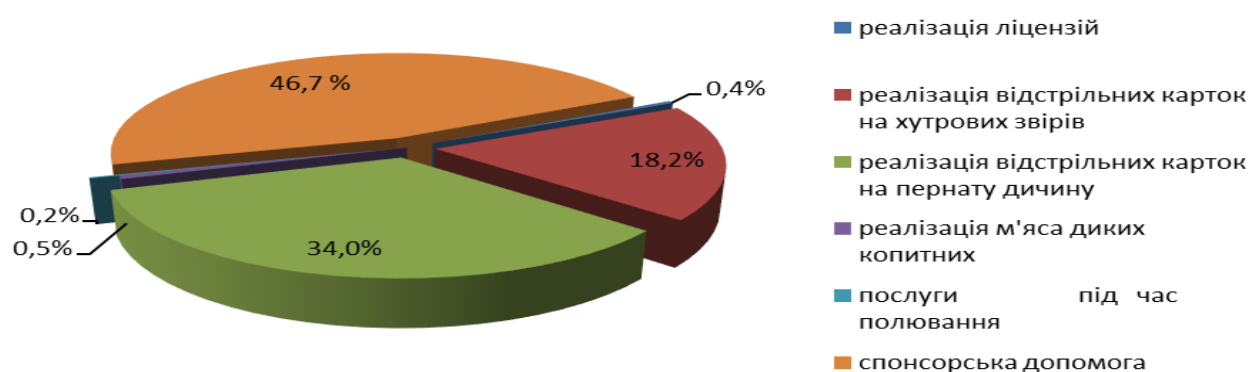

Рис. 2.26. Структура надходжень від ведення мисливського господарства КП «Охота» Бердянського ТМР Запорізької області за 2019 р., %

Джерело: розраховано автором на основі [17]

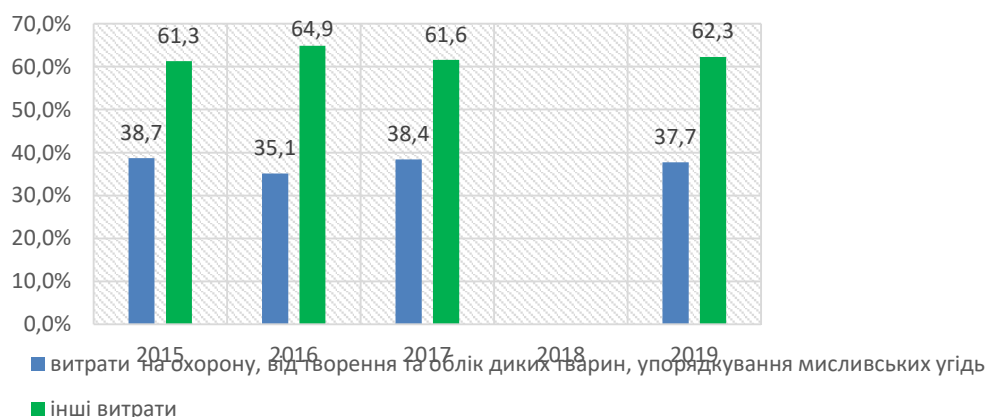

Рис. 2.27. Частка витрат на охорону та біотехнічні заходи та інших витрат у загальних витратах мисливського господарства КП «Охота» Бердянського ТМР Запорізької області за 2015-2019 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі [17]

Аналіз статистичних даних діяльності КП «Охота» Бердянського ТМР довів, що незважаючи на форму власності мисливського господарства, його можна або довести до збиткового стану, маючи усі можливості його розвивати, або зробити з нього повноцінне підприємство, інвестуючи в його розвиток, отримуючи від діяльності прибутки. Керівник господарства, маючий перш за все своє бажання, сформувавши команду фахівців-професіоналів, бажаючий отримувати високу чисельність дичини і результативні полювання, завжди зможе вивести своє підприємство на високий рівень. І це може бути і приватне, і державне, і громадське мисливське господарство.

Висновки до розділу 2

Другий розділ даного дисертаційного дослідження містить результати аналізу сучасного стану діяльності мисливських господарств та основних тенденцій у формуванні їх доходів і витрат. За результатами аналізу автором було зроблено такі висновки:

1. Мисливське господарство та полювання має багатовікові традиції, тому що впродовж тривалого часу є традиційним видом діяльності населення та суб'єктів господарювання. Галузь мисливського господарства надає робочі місця багатьом жителям країни, особливо у сільській місцевості. Полюванням захоплюється значна частина населення України, яке є видом активного відпочинку та спорту. При ефективному управлінні, як свідчить досвід сусідніх європейських країн, ми можемо отримати галузь, в якій будуть не тільки піклуватися про охорону природи, але й отримувати значні прибутки.

2. В Україні зареєстровано понад 800 тисяч мисливців. Мисливським господарством займається майже 1131 юридична особа. Мисливське господарство в Україні ведеться на площі 38,7 млн. га, з яких 62,7% надано в користування організаціям Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР). Решта угідь знаходиться у користуванні підприємств Державного лісового агентства України та інших приватних та громадських мисливських організацій. У порівнянні із сусідніми країнами ЄС, де ринок торгівлі дичиною є складовою еконо-

міки та продовольства, рівень облікової чисельності та обсяг добутих мисливських тварин в Україні знаходиться у критичному стані. Це, у свою чергу, не дозволяє отримувати значні фінансові ресурси для розвитку економіки держави в цілому та місцевих громад зокрема.

3. Запорізька область має всі необхідні умови для розвитку мисливства, реалізація яких дасть можливість зробити його не тільки інструментом збереження навколишнього природного середовища, а й джерелом фінансових надходжень до місцевого бюджету. Мисливське господарство в Запорізькій області ведеться 36 користувачами та власниками. Більша частина мисливських угідь Запорізької області (1508,1 тис. га) перебуває у користуванні Українського товариства мисливців та рибалок, 192 тис. га – закріплено за підприємствами Державного агентства лісових ресурсів і 113,5 тис. га – за іншими приватними та громадськими мисливськими організаціями. Динаміка структури користувачів мисливських угідь у регіоні відрізняється від аналогічної динаміки по Україні у напрямку збільшення площі у користуванні громадських мисливських організацій та приватних підприємств.

Частка угідь наданих у користування УТМР становить 83,2%, що на 20,5% більше показника по країні. Проте аналіз галузі мисливства у регіоні показує, що діяльність мисливських господарств направлена лише на експлуатацію наявного в них фонду мисливських тварин. Протягом досліджуваного періоду кількість користувачів та площа мисливських угідь змінилися несуттєво. Проблемою залишається велике навантаження мисливських угідь на єгерів, тенденція якого підвищується.

4. Головним напрямом у веденні мисливського господарства є підвищення чисельності мисливських тварин. Цього можна досягти шляхом проведення профілактики та покращення лікування захворювань, поліпшення захисних, гніздових і кормових умов мешкання диких тварин та підтримку їх життєдіяльності у складні періоди року. Витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин, упорядкування мисливських угідь в середньому на 1 тис. га підвищилися з 2700 грн. до 4000 грн. що склало 43,7%. Відповідно основну частину витрат

від діяльності господарства повинні становити витрати на біотехнічні заходи. Низький рівень витрат на біотехнічні заходи та значний відсоток інших витрат (8300 грн./ га) показує, що господарства не мають стимулів для покращення свого фінансового стану.

Основними доходами мисливських господарств є реалізація ліцензій та відстрільних карток на хутрові звірі, пернату дичину, спонсорська допомога та інші надходження. Протягом досліджуваного періоду у діяльності мисливських господарств переважала тенденція перевищення витрат над доходами (надходженнями).

5. Діяльність мисливських господарств Запорізької області навіть при збільшенні дохідної частини, майже на 90% залишається збитковою. Загальні витрати збільшилися на 67,1%, але частка витрат, які направлені саме на організацію основної діяльності господарств, становить 10,9% від загальних витрат. Для підвищення ефективності функціонування мисливських господарств, частка витрат на біотехнічні заходи та боротьбу з браконьєрством у загальних витратах повинна бути більш вагомою. Проте проведений аналіз показав, що протягом п'яти досліджуваних років ця частка зменшилася на 5,7%. Сам факт цього явища свідчить про те, що мисливська галузь частково знаходиться у тіні. Здебільшого вони просто існують. В середньому окупність витрат не перевищує 50%.

6. В ході вибірки прибуткових мисливських господарств із загальної їх сукупності в Запорізькій області виявлено змінні в доходній частині, які впливають на результативну компоненту за умови повноцінного використання лісової, польової та водно-болотної площі виданої у користування під мисливські угіддя. Визначено, що найбільший дохід з 1 га мисливських угідь мають ті мисливські господарства, які використовують водно-болотну площу з розселенням на цій території зайця-русака, лисиць, єнотовидних собак, гусей, качок, курочок водяних, норця великого (чомги). Проте, через зменшення популяції птиці та тварин, чистий дохід з 1 га водно-болотної площі за 2018-2020 роки скоротився на 21,8%, валовий прибуток – на 39,4%, чистий прибуток – на 77,1%.

7. Діючі мисливські господарства в Запорізькій області, незалежно від форми господарювання, за рівнем окупності витрат можна виділити у три групи: перша група – до 55% (на прикладі 9 господарств), друга група – від 56% до 101% (на прикладі 19 господарств), третя група – від 101% і більше (на прикладі 5 господарств). Тенденції зв'язку між формою господарювання (УТМР, ДП ОУЛМГ, інші форми) та формуванням розміру окупності витрат не виявлено. Самий високий рівень окупності склався у мисливських господарствах УТМР, який становить 74,4%.

Аналіз фінансових показників діяльності окремих мисливських господарств за формами користування показав, що у більшості вони залишаються збитковими. У ДП «Мелітопольське лісомисливське господарство» (перша група господарств) спостерігається підвищення обсягу загальних витрат на ведення мисливського напрямку (на 57,5%). Рівень витрат на біотехнічні заходи та охорону збільшився лише на 30,0 %, а інші витрати на утримання мисливського напрямку діяльності підвищилися на 65,5%. Окупність витрат доходами за досліджуваний період підвищилася на 15,24%, проте господарство не змогло досягти рівня рентабельного ведення галузі.

Громадська організація «Товариство мисливців та рибалок «Олександрівка» (друга група господарств) має статус неприбуткової організації та повинна задовольняти економічні, соціальні, екологічні потреби мисливської галузі. Частка витрат на біотехнічні заходи та охорону має схожу тенденцію до зменшення у порівнянні із ДП «Мелітопольське ЛМГ». Проте на відміну від ДП «Мелітопольське ЛМГ», ГО ТМР «Олександрівка» отримує значні надходження, які не відносяться до мисливської діяльності.

У КП «Охота» Бердянського ТМР (третя група господарств) темпи підвищення обсягу надходжень від ведення мисливського господарства (95,3%) дещо перевищують темпи зростання витрат (86,4%). Надходження від ведення мисливства в основному збільшилися за рахунок спонсорської допомоги.

Результати досліджень опубліковано автором в працях [45; 46; 47; 48; 62].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Американський досвід полювання в заповідниках.
<https://gsvms.org.ua/uk/myslyvstvo/mizhnarodnyi-dosvid/item/145-amerykanskyi-dosvid-poliuvannia-v-zapovidnykakh>
2. Березіна Н.Ю. Правовий режим використання та охорони мисливських угідь : дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Юридичні науки. 252 с.
3. Біогеографічні регіони Європи. URL: <https://cutt.ly/c384T5Y>
4. Василюк О., Борисенко К., Куземко А., Марущак О., Тестов П., Гриник Є. Проектування і збереження територій мережі Емеральд (Смарагдової мережі). Методичні матеріали / Кол. авт., під ред. Куземко А. А., Борисенко К. А. Київ: «LAT & K», 2019. С. 25.
5. Василюк О., Драпалюк А., Парчук Г., Ширяєва Д. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / За заг. редакцією Олени Кравченко. Львів, 2015. 80 с.
6. Відповідність державної політики України у сфері збереження біорізноманіття пріоритетам та цілям Європейського Зеленого Курсу. URL: <http://epl.org.ua/announces/vidpovidnist-derzhavnoyi-polityky-ukrayiny-u-sferi-zberezhennya-bioriznomanittya-priorytetam-ta-tsilyam-yevropejskogo-zelenogo-kursu/>
7. Вініченко Т.С. Рослини України під охороною Бернської конвенції. Київ: Хімджест, 2006. 176 с.
8. Вініченко І.І., Полегенька М.А. Expendable dominant as the foundation of formation income of hunting economy. *Агросвіт*. 2023. № 21. С. 10-14.
9. Вплив війни на природне середовище. URL: <https://ciwf.in.ua/?p=3507>
10. Виконання Україною зобов'язань щодо впровадження Пташиної та Оселищної Директив ЄС (сучасний стан). URL: https://wwfint.awsassets.panda.org/downloads/ministry_drapalyuk.pdf

11. Вовченко В.Ю., Малеванова М.О., Домніч В.І. Комплексна оцінка мисливсько-господарської діяльності користувачів мисливських угідь України. *Науковий вісник*. 2005. Вип. 15.7. С. 100-102.

12. Говда Г.А., Медвідь Л.Г. Особливості діяльності мисливських господарств та їх вплив на облік витрат. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 2(45). С. 59-63.

13. Громадська організація має право вести підприємницьку діяльність <https://news.dtki.ua/state/entrepreneurship/35306-gromadska-organizaciia-maje-pravo-vesti-pidприємnicku-diialnist>

14. Данилюк Л.Р. Мисливське господарство: поняття, особливості, завдання та функції. *Збірник наукових статей*. 2010. №4. С. 241-250.

15. Делеган І. І., Делеган І. В. Особливості організації ведення мисливського господарства у Словаччині. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 52–57.

16. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/>

17. Державне управління статистики Запорізького обласного управління лісового та мисливського господарства. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/35258765/

18. «ЕкоСистема». URL: <https://wownature.in.ua/karta/>

19. Залучення громадськості та науковців до проектування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / Полянська К.В., Борисенко К.А., Павлачик П., Василюк О.В., Марущак О.Ю., Ширяєва Д.В., Куземко А.А., Оскірко О.С. та ін. / під ред. д.б.н. А. Куземко. Київ, 2017. 304 с.

20. Мазур О. Є. Особливості визначення вихідних характеристик в АВС-аналізі асортименту. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/156.pdf>

21. Матеріали науково-практичної конференції «Розвиток зон стаціонарної рекреації на заповідних об'єктах, як центрів екологічної освіти». Миколаїв, 2019. 43 с.

22. Міжнародний досвід: полювання і охорона природи. URL: <https://gsvms.org.ua/uk/katehorii/statti/item/289-mizhnarodnyi-dosvid-poliuvannia-i-okhorona-pryrody>

23. Мироненко М. О. Проект моделі реформування і розвитку мисливського господарства України. Жовтень 2015. URL: <https://www.slideshare.net/enpifleg/ss-65435331>

24. Мироненко М.О., Башта А.Т., Новіков Р.І., Станкевич-Волосянчук О.І., Проців О.Р., Делеган І.В, Бурмас В.Р., Гуль І.В. Аналіз законодавчої бази і практики ведення мисливського господарства деяких країн Європейського Союзу. URL: http://www.enpifleg.org/site/assets/files/1896/zakonodavcho_bazi_praktiki_vedennia_mislivs_kogo_gospodarstva_de.pdf

25. Мироненко М.О., Башта А.Т., Новіков Р.І., Станкевич-Волосянчук О.І., Проців О.Р., Делеган І.В, Бурмас В.Р., Гуль І.В та інші. Проект моделі реформування і розвитку мисливського господарства України. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf>

26. Музика В., Гонта О. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 6(67). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.06

27. Муравйов Ю.В. Дослідження розподілу мисливських угідь Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна. 2019. Т. 29. №4. С. 72-74.

28. Муравйов Ю.В. Дослідження витрат і джерел надходжень від ведення мисливського господарства Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Том 29. № 450. С. 28-39.

29. Муравйов Ю.В., Дідович І.І., Маліновський М.В. Плата за право полювати, нові погляди та підходи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2023. Т. 32. №2. С. 54-59.

30. Муравйов Ю.В. Ресурси мисливських тварин як передумова становлення еколого-економічного розвитку мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна. 2019. Т. 29. № 4. С. 86-88

31. Національний каталог біотопів України. За ред А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Я. Шеффера. К.: ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 442 с.

32. Національні парки. URL: <https://www.polscha.travel/uk/priroda/natc%D1%96onaln%D1%96-parki-2>

33. Нічітайлова Н.С. Екологічна свідомість споживачів, як чинник формування вимог до екологічної якості товарів. *Механізм регулювання економіки*. 2010. №3. С.205-208.

34. Новіков Р. Стабільно слабке. *Лісовий і мисливський журнал*. 2019. № 2. С. 28-31.

35. Онищенко В.А. Оселища України за класифікацією EUNIS К. Фітосоціоцентр. 2016. 56 с.

36. Оселищна та Пташина Директиви ЄС. URL: <https://cutt.ly/H32cf4m>

37. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу. Ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проць. Львів: ЗУКЦ. 2012. 278 с.

38. Принцип «80/20» для життя та бізнесу URL: <https://gincore.net/uk/blog/the-80-20-principle-for-life-and-business>

39. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>

40. Про впровадження в Україні європейської мережі Emerald (Смарагдової мережі). URL: <http://emerald.net.ua/>

41. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 12. С. 442.

42. Проект «Про схвалення Стратегії розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках». URL:

<https://forest.gov.ua/regulyatorna-diyalnist/proekti-regulyatornih-aktiv/povidomlennia-pro-opryliudnennia-proiektu-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-strategii-rozvytku-myslyvskoho-hospodarstva-ta-zberezhennia-bioriznomanittia-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-u-2023-2025-rokakh>

43. Проць Б.Г. Оселищна та Пташина Директиви ЄС: мета, структура та український контекст. URL: http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/habitat_and_bird_directives_prot.pdf

44. Смарагдові мережі (Emerald Network) та мережі Натура 2000 (Natura 2000). URL: https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/factsheet_wwf_natura_2000_and_emerald_network.pdf

45. Соболевська О.О. Аналіз фінансових показників діяльності мисливських господарств Запорізької області. *XII Міжнародна інтернет-конференція «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії та практики»*. 21 грудня 2021 р. Запоріжжя. С.184-186.

46. Соболевська О.О. Сучасний стан ведення мисливського господарства Запорізької області. *II Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності»*. 13-14 травня 2021 р. Запоріжжя. С. 346-348.

47. Соболевська О.О. Оцінка динаміки витрат мисливських господарств у контексті сталого господарювання. *XIV Міжнародна Інтернет-конференції «Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики»*. 25-27 січня 2022 р. Мелітополь. С. 243-247.

48. Соболевська О.О. Формування доходів мисливських господарств Запорізької області. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2021. Т.23. Вип. 97. С.41-47.

49. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 р. URL: <https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Stratehiia.pdf>

50. Тлумачний посібник оселищ Резолюції №4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проекту офіційної версії 2015 р.) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. Київ, 2017. 124 с.

51. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України. *Агросвіт*. 2023. № 23. С. 16-23.

52. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Мисливське господарство як галузь економіки: зарубіжний досвід та виклики для України. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1421>

53. Трусова Н.В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М., Покотило І. А. Методичні підходи до оцінки ефективності мисливських господарств. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2470>

54. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. Глава 6. Навколишнє природне середовище. Київ, 2017. 53 с.

55. Управління екології та природних ресурсів Миколаївської області. URL: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/pzf/perspektyva/>

56. European Environment Agency. URL: <http://eunis.eea.europa.eu/habitats-code-browser.jsp> .

57. European Nature Information System. URL: <https://eunis.eea.europa.eu/>

58. EU Biodiversity Strategy for 2030 - Bringing nature back into our lives. URL: https://commission.europa.eu/document/020f7141-d73d-4191-853e-c5918a52f9f3_en

59. Levandivskyi O., Shpykuliak O., Balaniuk I., Svynous I., Shelenko D. Modeling of added value as a financial indicator of activity of agricultural enterprises in the regions of Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44. No. 3. P. 288-301.

60. Norwegian Directorate for Nature Management. URL: <https://www.miljodirektoratet.no/englishmultimedia/48381/Kart-og-informasjon-eng.pdf>
61. Prokopenko O. M. Hunting in 2014. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2015. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
62. Sobolevska O. Modern state of economy of hunting farms of Ukraine. *II Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена пам'яті професора А.І. Гузія «Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів»*. 25 вересня 2020 р. Житомир. С.30-32.
63. Trusova N.V., Vinichenko I.I., Svynous I.V., Yeremenko D.V., Pochernina N.V. Economic Dominance of Resource Opportunities of Hunting Industry in the Environmental Policy of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 1164-1178.
64. Trusova N.V., Svynous I.V., Prus Yu. O., Havryk O. Yu., Ivanovskiy A. V. Assessment of agricultural lands as the basis of Ukraine's food supply. *International Journal of Environmental Studies*. 2023 Vol. 80(2). P. 334–347.
65. Vinichenko I.I. Formation of costs and income in the context resource provision of hunting economy. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2023. № 3(49). С. 30-39.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

3.1. Удосконалення фундаментальних інструментів системного підходу до формуванні доходів та витрат мисливських господарств

Сучасні інтенсивні перетворення території України на нову агломерацію економічного розвитку із високотехнологічними методами обробітку ґрунту та сповідування монокультурного виробництва сільськогосподарської продукції майже остаточно ліквідували дрібномозаїчний ландшафт та спричинили істотне збіднення флори та фауни [21], що погіршило умови існування польових тварин. В наслідок чого, основні фонові та, водночас, біоіндикаторні види агроценозів, зокрема заєць сірий і куріпка сіра, були включені до Додатку III (види фауни, що підлягають охороні) Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни й природних середовищ існування в Європі [8, с. 141; 2, с. 119]. Тобто, у процесі сільськогосподарської діяльності, мисливські ресурси місцевих агроландшафтів зазнають бінарного антропогенного навантаження через вилучення частини популяцій (добування). Як наслідок, циклічна трансформація середовища існування тварин потребує системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств, враховуючи сучасну еколого-економічну модель з охорони та відновлення мисливських угідь у повоєнний період розвитку країни.

Системний підхід до формування доходів та витрат мисливських господарств удосконалено з урахуванням потреб реалізації державної політики у мисливській галузі, зокрема міжнародних зобов'язань України щодо спрямування заходів на розв'язання екологічних, економічних, соціально-культурних та природоохоронних завдань, виконання яких дозволить створити сприятливі умови для оптимального використання державного мисливського фонду, забезпечення охорони, відтворення та сталого використання мисливських тварин, регулю-

вання їх чисельності, збереження біологічного різноманіття, природних екосистем та екологічних комплексів, пропагування природоохоронного мисливства, розвитку суміжних сфер діяльності та надання супутніх послуг мисливцям під час здійснення полювання.

На початковому етапі вибору та імплементації фундаментальних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств, виникає необхідність у виборі напрямів мисливсько-господарської діяльності та районування територій, оскільки у питомій структурі мисливських угідь України агроландшафти складають 69,7% [7, с. 303], а доходи від реалізації дозволів на спеціальне використання польової дичини є бюджетоформуючими для галузі. Так, лише дохід від реалізації відстрільних карток на зайця сірого сягає 45% і більше від загального обсягу фінансових надходжень до мисливського сектора за рік [22, с. 270]. Оскільки окупність ведення мисливської галузі в державі загалом не перевищує 55% та складає в період конфліктного (воєнного) стану лише 46,7% [83], тому, на нашу думку, в період повоєнного розвитку мисливських господарств, виникає потреба у відновленні диференційованого підходу до мисливського районування [33, с. 84].

Мисливське районування вписується в екосистему територій, оскільки враховує закономірні зв'язки поширення рослинності з ареалом і умовами мешкання тварин. Воно узгоджується також з сільськогосподарським районуванням, що дозволяє класифікувати території та розподіляти їх за природними ознаками, а також узгоджувати умови господарювання користувачів мисливських угідь для вдосконалення організації ведення мисливського господарства. В повоєнному періоді це сприятиме диференціюванню регіонів країни за територіально-зональною системою з урахуванням багатоцільових біотехнічних заходів, а також раціонально відтворювати рослинний та тваринний світ.

При розробці мисливського районування застосовуються критерії та фактори середовища у поєднанні із поширенням звірів та птахів у нерозривній єдності з якісними властивостями мисливських угідь. При цьому, різноманітність популяцій тварин та їхніх ознак (розмір території розселення, чисельність, відт-

ворюваність тощо), рослинного світу (видовий склад, запаси фітомаси в динаміці) у сукупності з ознаками господарської діяльності (обсяги біотехнічних заходів, кількість добутих при полюванні тварин) є підставою для виділення таксонів мисливського районування. Пропонується застосовувати наступні таксони:

- мисливська зона – найбільша територіальна одиниця з відносно подібними природно-економічними умовами, яка характеризується всією різноманітністю макропопуляцій тварин, а тому для відтворення і збереження мисливських видів вимагає однотипної системи біотехнічних заходів; межі лісомисливської зони визначаються типами характерного ландшафту, специфічною динамікою популяції тварин, типовими регіональними системами ведення мисливського господарства;

- мисливська підзона – частина зони, однорідна за природним ландшафтом, із комплексом фітоценозів, складом популяцій і мікропопуляцій тварин та їхньою репродуктивною здатністю у властивих для них екологічних нішах, а тому вимагає однакових біотехнічних заходів для збереження і відтворення мисливських видів і ведення спеціалізованого мисливського господарства. Мисливська підзона є класифікаційною одиницею мисливського районування, а її межі визначаються за рахунок сукупності екологічних груп та ареалів популяцій (мікропопуляцій) тварин, близьких до продуктивності типових видів угідь. У зв'язку з тим, що межі областей України не завжди відповідають межам певних мисливських зон (території перебування диких тварин) та характеру ведення мисливського господарства, при проведенні типології угідь необхідно враховувати природне біорізноманіття, але за основу поділу брати межі децентралізованих районів України (рис. 3.1, Додаток І).

В даному контексті виникає потреба у розгляді фундаментальних інструментів системного підходу (соціально-культурних, інституційно-правових та еколого-економічних), що реалізують мисливське районування на децентралізованій території країни та гармонізують інтереси користувачів мисливських угідь щодо оптимізації критеріїв формування доходів та витрат.

Рис. 3.1. Мисливське районування в Україні

Джерело: побудова автором за даними [82, с. 51]

Стосовно соціально-культурних інструментів системного підходу, то до них необхідно відносити формоутворюючі складові рівня окупності витрат спортивного мисливства та рівень окупності послуг мисливського туризму, які покликані забезпечити суто рекреаційні потреби населення України ($\approx 0,8\%$), що дуже чутливе до непропорційних змін в макроекономічних циклах сталого розвитку державі, і, особливо під час конфліктного (воєнного) періоду. Крім того, у воєнний період, за повної відсутності державної підтримки користувачів мисливських угідь, це позначається на мисливському районуванні територій, їх охороні та відновленні.

Крім того, на перший план варто висунути напрями підвищення обсягу біотехнічних заходів та рівня охорони тварин від браконьєрства, які у сучасних реаліях відновлюються виключно за рахунок надходжень від дозволів на спеціальне використання дичини користувачами угідь. Водночас, формат соціально-культурних інструментів системного підходу при формуванні доходів та витрат мисливських господарств суттєво впливає на специфічні та особливі умови природоохоронного характеру. Тобто, користувачі мисливських угідь повинні отримувати грошові надходження від дозволів на мисливський туризм, який незважа-

ючи на його значний рівень витратності до впровадження в господарський процес, є популярним видом серед послуг мисливських господарств у багатьох країнах світу.

Також вагомою є природоохоронна роль мисливського туризму, яка входить до числа стратегічних напрямів формування доходів та витрат мисливських господарств в умовах екологічної кризи. На нашу думку, це дуже істотний контекст, який слід розвивати для виховання у суспільстві екологічної культури в природному середовищі.

Мисливський туризм є видом підприємницької діяльності, пов'язаної з використанням тваринного світу. Відстріл і вилов тварин та дичини регулюється законами, урядовими постановами та іншими нормативними актами, спрямованими на раціональне використання, збереження та відновлення запасів корисних диких тварин та птахів [70, 111; 79, с. 122]. Організований мисливський туризм проводиться з дотриманням вимог чинного законодавства у цій сфері та за суворого державного контролю над вилученням ресурсів мисливських тварин, а доходи від нього можуть бути спрямовані на охорону та відтворення мисливських ресурсів, тим самим – на збереження їхнього біорізноманіття [79, 123]. Організований мисливський туризм в структурі соціально-культурних інструментів екосистемного підходу може і має стати антикризовою екологічною програмою та впроваджуватися в стратегію формування доходів та витрат мисливських господарств, оскільки цей вид відпочинку дозволяє додатково збільшити обсяг доходу, рівень окупності витрат та прибутковість діяльності користувачів мисливських угідь через дозвіл на проведення прогулянок лісом з метою спостереження за дикими звірами, фото- та відеополювання, трофейної справи, мисливського собаківництва, таксидермії (виготовлення опудал тварин) та інші. Залежно від виду послуг наданих користувачами мисливських угідь, туризм в межах мисливських районованих територій може бути екстремальним, спортивно-оздоровчим або пізнавальним. Цілком очевидно, що задоволення туристських потреб не повинно завдавати шкоди навколишньому середовищу

та природним ресурсам. Цю вимогу може задовольняти лише організований туризм [79, с. 124].

Проте, існує низка проблем розвитку послуг мисливського туризму а саме: складне правове регулювання мисливсько-господарської діяльності; відсутність дієвої системи державного моніторингу стану ресурсів мисливських тварин; відсутність об'єктивної системи оцінки ефективності мисливсько-господарської діяльності; невисока (нижче за оптимальний рівень) щільність лося, косулі європейської; відсутність високоефективної системи охорони мисливських тварин; значне зниження чисельності кабана з метою запобігання епізоотії та інших надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків; зниження щільності деяких видів мисливських тварин (тетерів тощо); недостатня укомплектованість мисливської служби фахівцями з профільною освітою [79, с. 125]. Тому, з огляду на тенденції розвитку мисливського господарства в країнах-членах Європейської Хартії, головним стратегічним напрямом удосконалення нормативно-правової бази України щодо типології мисливських угідь, їх районування, охорони та відновлення, вбачається за необхідне впровадження регуляторних важелів, які координують та розподіляють в територіально-зональній системі послуги мисливського туризму, що мають входити до розряду інструментів соціально-культурного спрямування, враховуючи такий вид додаткових послуг, як спортивне полювання. Це забезпечить формування додаткового доходу від: промислового та аматорського полювання; полювання без засобів пересування та з ними; полювання на рівнині, у лісі, на болотах, на воді, під водою, у повітрі, у норах; полювання поодиночі та організованими групами мисливців; полювання із засідки, полювання-переслідування, облавне та заміське полювання; полювання зі списком, рогатиною, острогою, луком та стрілами, тощо; полювання за допомогою спеціально навчених мисливських тварин (ловчих птахів, собак), у тому числі цькування; використання приманок, підсадних тварин; полювання мережами, пастками, клітками, капканами, самострілами; фотополювання – фото- та кінозйомка тварин у їх природньому середовищі існування [79, с. 126].

В умовах екологічної кризи важливим напрямом удосконалення діяльності у сфері мисливського туризму є формування екологічної свідомості, яка тісно

переплітається із еколого-економічними інструментами системного підходу. Основними засобами тут є масово-роз'яснювальна та виховна робота серед населення з охорони живої природи, вивчення мисливського законодавства з використанням засобів масової інформації, глобальної комп'ютерної мережі, проведення масових заходів тощо. Тобто, мисливський туризм має базуватися на комплексних наукових розробках із обов'язковою екологічною експертизою [79, с. 127].

Поруч з тим, інституційно-правові інструменти системного підходу до формування доходів та витрат мисливського господарства є більш відокремленими та вузькоспеціалізованими, що дозволяє здійснювати їх вдосконалення на локальному (галузевому) рівні та реалізовувати в державній політиці шляхом гармонізації господарсько-правових відносин користувачів мисливських угідь у взаємодії із сільгоспвиробниками (рис. 3.2). Це передбачено Принципами 8 і 11 Європейської Хартії полювання та біорізноманіття [20], що узгоджуються із Стратегією розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття України до 2030 року [37]. Стратегія ґрунтується на Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Рішення Ради 82/72/ЄЕС) [35], Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин від 23.06.1979 р. (Рішення Ради 82/461/ЄЕС) [36], Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. (Рішення Ради 93/626/ЄЕС) [86], Угоді про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів від 16 червня 1995 року (Рішення Ради 2006/871/ЄС) [54], Директиви 2009/147/ЄС про захист диких птахів [12], Інструкції про полювання до Директиви Ради 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів [19], Директиві Ради 92/43/ЄЕС про збереження природних середовищ існування, дикої флори та фауни [13], Положеннях Європейської Хартії полювання та біорізноманіття [20], Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища» [14], «Про мисливське господарство та полювання» [15], «Про захист тварин від жорстокого поводження» [16], «Про тваринний світ» [17], «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [18], «Про ветеринарну медицину» [19].

Рис. 3.2. Функціональна модель системного підходу до удосконалення фундаментальних інституційно-правових інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

Згідно Закону «Про мисливське господарство та полювання» [15] економічна оцінка господарської діяльності мисливських господарств враховує не лише зв'язок між екосистемою природних територіальних комплексів та мисливської фауною, але й вплив інших важливих чинників, пов'язаних із веденням мисливської галузі: рівня антропогенного навантаження, напрямів та інтенсивності проведення заходів на мисливських угіддях, їх відповідності завданням формування та збереження оптимальних умов місцеперебування мисливських тварин, обсягів хімічної або радіоактивної забрудненості мисливських масивів, браконьєрства [15].

Водночас для застосування оціночної діяльності мисливських господарств застосованої на рентному принципі, для розрахунку необхідно врахову-

вати баланс доходів та витрат користувачів мисливських угідь. Зокрема, в доходну частину мають входити наступні платежі: плата за відстріл мисливських тварин (продаж ліцензій, відстрільних карток); надходження від реалізації натуральної мисливської продукції та живих мисливських тварин, від вступних, членських та інших внесків членів мисливських товариств, за оренду спеціальних будівель (мисливських будиночків, укриттів тощо), мисливських собак, автотранспорту, обслуговування мисливців; грошовий еквівалент оцінки корисності деяких видів диких тварин і птахів в сільському господарстві, оздоровчого, культурного (виховного), спортивного і рекреаційного значення мисливських господарств; доход від власної діяльності мисливських господарств; спеціальні кошти (надходження від трофеїв, штрафів, конфіскацій тощо); дотації, спонсорська допомога тощо [15].

Витрати при експлуатації мисливських угідь визначаються за такими напрямками [15]: організація мисливського господарства (впорядкування мисливських угідь та періодична їх інвентаризація); біотехнічні заходи; адміністративні видатки (утримання керівництва, єгерів та інших категорій працівників); спеціальний відстріл (відлов) диких тварин, обробка, збереження і реалізація продукції полювання; розселення і акліматизація цінних видів мисливської фауни, напівштучне утримання, племінна робота тощо); запобігання шкоди від диких тварин (охорона насаджень і сільськогосподарських посівів, облаштування ділянок, придбання і застосування відлякуючих матеріалів тощо); плата за користування природними ресурсами; кінологічні витрати (розведення, утримання та тренування мисливських собак); капітальне будівництво і ремонт (мисливські будиночки, укриття, стрільбища тощо); придбання обладнання, мисливського спорядження, набоїв, малоцінного інвентарю тощо); наукове забезпечення; транспортні витрати; витрати на власну діяльність та інші витрати; покриття збитку, що спричиняється дикими тваринами сільському господарству (рис. 3.3).

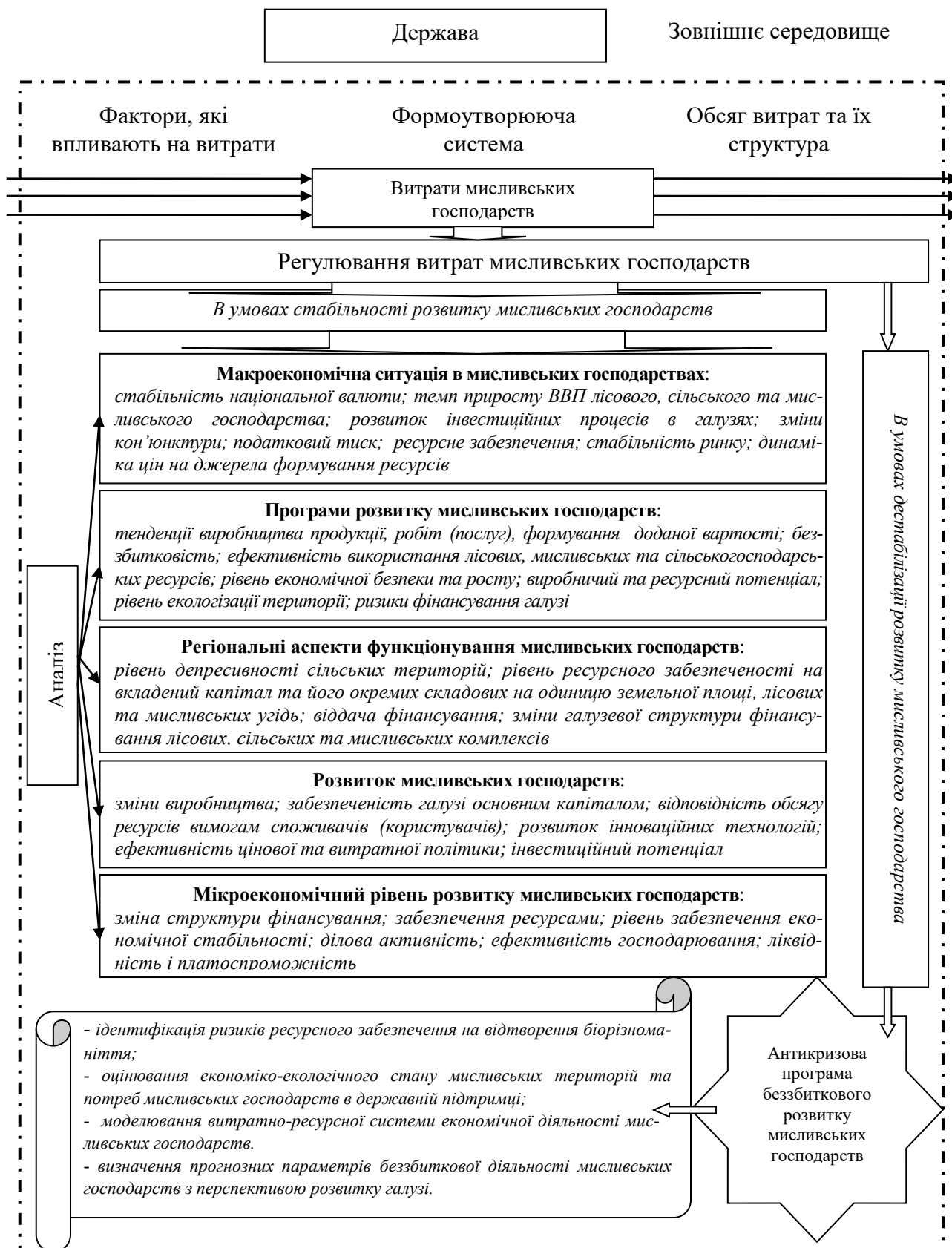

Рис. 3.3. Напрями державного регулювання витрат мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

З позиції системного підходу щодо доцільності використання мисливських угідь, які суттєво домінують у структурі сільськогосподарських угідь та впливають на формування доходів та витрат мисливських господарств нами вбачається за потрібне визначення кількісних та якісних продуктивних характеристик мисливських ресурсів та їх охорони суб'єктами галузі на засадах екологічних вимог господарської діяльності, охорони дикої природи, збереження популяцій мисливських тварин та середовищ їх існування, біорізноманіття. Це дозволить забезпечити сталість використання витратної компоненти, пов'язаної із відновленням природних ресурсів, а також підвищити одержання грошових надходжень при збалансуванні еколого-економічних і соціально-культурних інструментів, враховуючи високі стандарти полювання за умови покращення рівня поінформованості й активізації зацікавлених сторін та населення у заходах з питань збереження довкілля.

Сукупну продуктивність ресурсоформуючих елементів (природних, екологічних, соціальних, економічних), які є основою виробничого процесу мисливських господарств, визначають за рахунок підвищення якісного стану мисливських ресурсів, збереження та відновлення родючості ґрунтів, забезпечення системи районування з урахуванням особливостей їх територіального розміщення, концентрації мисливських об'єктів та дотримання екологічних вимог виробництва.

За витратним складом мисливських ресурсів, обумовлені їх грошовою оцінкою у «чистому» вигляді, тобто безпосередньої мисливської фауни (без урахування економіки ведення мисливського господарства). Це дозволяє встановити можливі розміри плати за використання конкретних об'єктів тваринного світу з вилученням їх із середовища перебування.

В цьому зв'язку, необхідно застосовувати такі показники економічної оцінки, які підкреслюють особливості та результати господарської діяльності користувачів мисливських угідь. При цьому показник грошової оцінки має бути прозорим і достовірним, враховувати видові й якісні характеристики мисливської фауни. При грошовій оцінці корисних властивостей мисливських масивів для

потреб мисливських господарств мають бути враховані такі показники: загальна площа мисливських угідь (ділянок суцї та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливських господарств); клас бонітету мисливських угідь (категорія їх цінності); площа мисливських угідь, придатних для місцеперебування основних видів мисливської фауни; оптимальна щільність основних видів мисливської фауни залежно від середнього класу бонітету мисливських угідь; допустима норма вилучення основних видів мисливської фауни з урахуванням її оптимальної щільності у господарстві.

Грошова оцінка корисних властивостей мисливського масиву для потреб мисливських господарств визначається за формулою:

$$V = R / S, \quad (3.1)$$

де, V – грошова оцінка корисних властивостей мисливських масивів для потреб мисливських господарств за відповідний період, грн./га; R – надходження від добування мисливських тварин у мисливських угіддях, грн.; S – загальна площа мисливських угідь, га.

Надходження від добування мисливських тварин у мисливських угіддях визначається за формулою:

$$R = \sum_{i=1}^n N_i \times K_i \times SM_i \times P_i, \quad (3.2)$$

де, N_i – оптимальна щільність i -го виду основних видів звірів і птиці, голів/тис. га; K_i – допустима норма вилучення i -го виду основних видів звірів і птиці, %; SM_i – площа мисливських угідь, придатних для місцеперебування тварин i -го виду, тис. га; P_i – вартість ліцензії або відстрільної карти на добування тварин i -го виду, грн.; n – кількість видів тварин.

$$W = V / E_n, \quad (3.3)$$

де, E_n – норматив капіталізації середньорічного економічного ефекту, дорівнює $1/n$, де n – строк користування мисливськими угіддями (відповідно до чинного законодавства – не менше 15 років).

Успіх досягнення еколого-економічного розвитку мисливських господарств в Україні залежить від багатьох важелів та регуляторів, що імплементують системний підхід до формування доходів та витрат, забезпечуючи поступ до мінімізації негативних наслідків впливу антропогенних чинників, які відрізняються від законів природи та прагнуть внести корективи до ресурсних обмежень в природно-життєвому довкіллі людини, створюючи ілюзію щодо незалежності економічної діяльності суб'єктів від природи і, водночас, залишаючись частиною природи.

Наукове обґрунтування фундаментальних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств спрямоване на охорону, відтворення та сталє використання мисливських ресурсів та дозволяє отримати максимальну кількість продукції за мінімального впливу на тваринний світ і середовище його існування. З невідпинним зростанням антропогенного тиску на екосистему, мисливські господарства інтенсивно перетворюють території мисливських угідь на нову агломерацію фауни за умови сучасної типології високотехнологічних методів обробітку ґрунту для монокультурного виробництва продукції, без ліквідації дрібномозаїчного ландшафту, створюючи та підтримуючи оптимальні умови довкілля, за яких упродовж тривалого часу забезпечуватиметься стійка біологічна продуктивність окремих популяцій [3, с. 302; 4, 407; 5, с. 9].

Також не слід забувати, що серед найважливіших аспектів сталого розвитку екосистеми мисливських господарств є наповнення національної економіки новим екологічним змістом формоутворюючої конструкції доходів та витрат.

Запровадження еколого-економічних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств дозволяє імплементувати стратегічні цілі та індикативні показники збереження біорізноманіття в середовищі існування диких тварин, забезпечуючи охорону, відтворення та сталє використання видів мисливської фауни (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Концептуальна модель системного підходу до удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

До них пропонується відносити:

- збереження біорізноманіття та середовищ існування диких тварин, забезпечення охорони, відтворення та сталого використання цільових видів мисливської фауни: збереження та відтворення компонентів біорізноманіття та середовищ існування дикої фауни і флори в мисливських угіддях; забезпечення державного обліку чисельності мисливських тварин та обсягів їх вилучення, добування та або відлову; пом'якшення наслідків змін клімату та забруднення, що призводить до деградації природних біоценозів; припинення використання свинцевого шроту під час полювання на водно-болотних угіддях відповідно до вимог Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів [54]; розроблення та виконання планів дій щодо збереження видів мисливської фауни; посилення захисту тварин від жорстокого поводження під час натаскування, наганання, муштри, польових випробувань і змагань мисливських собак; збільшення обсягу фінансування заходів із збереження, охорони та відновлення біорізноманіття. Плата за користування мисливськими угіддями, інвестиційні зобов'язання користувачів мисливських угідь та збір за використання мисливських тварин, як природного ресурсу загальнодержавного значення;

- покращення якості мисливських угідь, протидія поширенню небезпечних епізоотичних хвороб мисливських тварин та їх захист від антропогенного впливу: удосконалення нормативно-правової бази щодо обов'язкового виконання користувачами мисливських угідь комплексу біотехнічних та ветеринарно-профілактичних заходів, планування цих заходів у матеріалах упорядкування мисливських угідь;

- урахування інтересів мисливського господарства та забезпечення охорони мисливських тварин під час реалізації програм, планування і виконання робіт з охорони і використання природних ресурсів, ведення сільського та лісового господарства, меліорації земель, проведення процедур оцінки впливу на довкілля; забезпечення екологічно збалансованого контролю компонентів біорізноманіття та географічно диференційованого керування видами задля управління та сталого використання об'єктів мисливської фауни, збереження їх здорових та життєз-

датних популяцій, уникнення епізоотій та негативного впливу з боку інвазійних й небажаних для мисливського господарства видів; впровадження якісної системи контролю за застосуванням хімічних засобів захисту рослин, які можуть мати негативний вплив на стан популяцій диких тварин та неконтрольоване використання сучасних механізмів у сільському господарстві з порушенням природоохоронних вимог; нормативно-правового врегулювання питань охорони мисливських та інших диких тварин під час виконання технологічних процесів;

- забезпечення ефективних механізмів залучення інвестицій у галузь для збільшення чисельності мисливських тварин, стимулювання економічного розвитку галузі: створення умов для збільшення фінансування галузі та залучення інвестицій у розвиток мисливського господарства; створення державного фонду збереження та відновлення біорізноманіття, розвитку мисливського господарства, визначення джерел його наповнення та порядку використання; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів; розвитку суміжних з мисливським господарством галузей та сфер діяльності: мисливського та екологічного туризму, вольтерного господарства, екологічних парків, стрілецького спорту, об'єктів готельно-рекреаційної сфери, виробництво харчових продуктів з дичини, предметів декору, таксидермії; створення нових робочих місць; розвитку ринку професійних послуг у сфері обліку, аудиту та моніторингу чисельності мисливських тварин; розвитку непромислових територій, сільських громад та місцевої економіки; сприяння відновленню зруйнованого майна та інфраструктури суб'єктів галузі, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України.

Індикативні показники еколого-економічної оцінки діяльності мисливських господарств, найбільш придатні для регулювання їх доходів та витрат. Найбільш важливими із них є такі:

- комплексність кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів мисливських ресурсів (йдеться про повне, комплексне використання всіх грошових надходжень на витрати мисливського біогеоценозу на певній децентралізованій районованій території). До мисливського біогеоценозу належать об'є-

кти мисливської фауни та угіддя, які можна бонітувати згідно з вимогами охорони та використання мисливських ресурсів;

- регіональна диференціація оцінки доходів та витрат мисливських господарств (передбачає оцінку якісно-однорідних компонентів доходів та витрат мисливських ресурсів або умов природного середовища за певних природно-географічних і економічних умов розвитку децентралізованих районів). На нашу думку, диференціація таких оцінок щодо об'єктів мисливської фауни повинна охоплювати території, на яких користувачі агроландшафтів мають другорядне значення. Необхідно наголосити, що такими є території зі слабкою лісистістю і низькою інтенсивністю ведення мисливського господарства;

- впровадження в розрахунках оцінки окупності витрат від ведення мисливської діяльності продуктивного вкладу людських ресурсів та їх впливу на природне середовище (вимагає враховувати в економічних оцінках прямого і одночасно трансформованого екологічного ефектів, що виникають у процесі діяльності мисливських господарств).

Критерієм ефективності використання і відтворення мисливської фауни є інтегральний еколого-економічний ефект, який акумулюється як в процесі охорони, так і в процесі раціонального використання ресурсів дикої природи.

Складові інтегрального еколого-економічного ефекту, який виникає у діяльності мисливських господарств за період T (15-річний плановий період мисливського впорядкування):

$$EE_{ef}^T = \sum_{t=tn}^{tr} (E_{el}^t + D_{mg}^t - C_{el}^t - C_{en}^t + K_t \pm L_l) \times \alpha_t, \quad (3.4)$$

де, EE_{ef}^T – еколого-економічний ефект діяльності мисливського господарства за час T , грн.; E_{el}^t – екологічний ефект (позитивний чи негативний) в t -му році, грн.; D_{mg}^t – дохід від реалізації продукції мисливського господарства в t -му році, грн.; C_{el}^t – економічні затрати в t -му році, грн.; C_{en}^t – екологічні затрати в t -му році, грн.; K_t – одноразові (капітальні) затрати в t -му році, грн.; L_l – залишкова

вартість (ліквідне сальдо) основних засобів, які вибули в t -му році, грн.; α_t – коефіцієнт приведення різнострокових витрат і результатів.

Користувачі мисливських угідь державної форми власності в обов’язковому порядку займаються плановою господарською діяльністю. Крім того, згідно з Законом України «Про мисливське господарство та полювання», користувачі мисливських угідь різних форм власності також мають планувати господарську діяльність [15]. Тому екологічні затрати (C_{el}^t), мають враховуватись у виробничо-фінансових планах мисливських господарств. До них можна зарахувати економічні затрати на впорядкування та проектно-вишукувальні роботи, мисливсько-культурні роботи, боротьбу з шкідниками та хворобами лісу, а також лісогосподарські витрати.

Відповідно, показник еколого-економічної ефективності ведення мисливського господарства за період T необхідно розрахувати за формулою:

$$EE_{ee}^T = \frac{\sum_{t=tn}^{tr} (E_{el}^t + E_{en}^t) \times \alpha_t}{\sum_{t=tn}^{tck} (C_{el}^t + C_{en}^t + K_t \pm L_l)}, \quad (3.5)$$

де, EE_{ee}^T – еколого-економічна ефективність ведення мисливського господарства за час T_1 , грн.; E_{en}^t – екологічний ефект від діяльності мисливського господарства в t -му році, грн.; α_t – коефіцієнт приведення різнострокових витрат і результатів.

Таким чином, складна інтегрована екосистема мисливських господарств має забезпечувати життєздатний цикл формування доходів та витрат їх розвитку, який змінює стан виснажених мисливських ресурсів внаслідок дії антропогенних чинників, до їх якісного рівня, покращення стану популяцій мисливських тварин, підвищення рівня їх охорони та відтворення, підвищення продуктивності мисливських масивів, в яких при грамотному відношенні до природи, відбуваються раціональне відтворення та охорона природних ресурсів, зокрема мисливської та їхтіофауни. Наукове забезпечення подальшого вивчення важли-

вих завдань галузевого характеру, передбачає розробку дієвих заходів щодо збереження мисливських угідь, поліпшення їх використання, реформування принципів мисливської політики, переходу мисливської галузі на засади сталого розвитку. При цьому гарантований економічний статус мисливських господарств не може бути успішно вирішеним без масштабних перетворень розвитку мисливської галузі в цілому, де дотепер відсутні реальні можливості забезпечення розширеного відтворення біорізноманіття на мисливських угіддях.

3.2. Модельна конструкція витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств

Ефективна система використання мисливських ресурсів – це модель економіки замкнутого циклу. На чолі виступає природа, коли стабілізація довкілля майбутніх поколінь є головною метою, але потребує великих зусиль у суспільстві. Передбачається екологічне виховання суспільства, тобто екологічна культура, екологічна реклама, екологічна свідомість, екологічні стандарти, екодизайн товарів (розбірні модулі для повторного використання) та раціональна оренда приміщень замість будівництва нових. Збереження природної різноманітності є обов'язковою умовою економічної діяльності та задоволення потреб людини. Ланцюжок формування цінностей мисливських ресурсів для трьох сфер (довкілля, економіка, соціум) дає уявлення про взаємодію у екосистемі природних, економічних та соціальних складових, що дозволяє оцінити ресурсні можливості та загрози для економічної діяльності мисливських господарств.

Модель економічної діяльності мисливських господарств має замкнутий цикл на основі ефективного збалансування ресурсно-витратних компонент, що регулюються соціально-культурними та еколого-економічними інструментами, координують відтворювальний процес та охорону мисливської фауни, вміщують в собі тріаду складових елементів концепції сталого розвитку та забезпечують екологічні (збереження біорозмаїття), соціальні (рекреаційні та естетичні потреби) та економічні (послуги та ресурси для подальшої економічної діяль-

ності) функції. Це модель ланцюжка створення вартісної цінності мисливських ресурсів, що реалізується через реальні та потенційні можливості взаємодії учасників результативного процесу (від вирощування мисливських ресурсів, їх заготівлю, виробництво з них продукції без відходів із залученням інвестицій, і подальшого забезпечення економічної вигоди), для забезпечення швидкої та плідної інтеграції виробничого і споживчого процесів у відновлюванні джерел доходів, джерел охорони біорізноманіття та середовища проживання тварин.

Взаємодію слід будувати на підприємницькій ініціативі мисливських господарств, логістичних центрів та наповнювати її адекватними механізмами гнучкого регулювання інтеграційних процесів на основі економіко-математичної оптимізації складу, структури витратно-ресурсних компонент економічної діяльності та зв'язків між ними. Напрями інтеграції є: управлінська (система державного та регіонального регулювання та підтримки, маркетингова політика, нормативно-правова база та її досконалість, розвиток конкуренції); фінансова (розвиток лізингу, доступність кредитних ресурсів, наявність грантів та інвестицій, краудфандинг – громадське фінансування); виробнича (закупівельна, операційна, підготовча, допоміжна, заготівельна, господарська діяльність; інфраструктурна (транспорт, комунікації, енергетична стратегія, житлово-будівельна, туристична, кадрова політика, зворотна логістика); екологічна.

В практиці моделювання витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств застосовують оптимізаційні, імітаційні та змішані типи моделей [28]. Оптимізаційна модель багатоцільового використання витратно-ресурсних компонент економічної діяльності означає зведення всіх цілей дослідження до однієї мети – капіталізації потенційного доходу від їх експлуатації мисливських ресурсів, максимізації вигоди (прибутку) від вкладення коштів у замкнутий цикл виробничого процесу мисливських господарств.

Застосування методів математичного програмування дає змогу оцінювати водночас декілька змінних у моделях оптимізації. Тому частіше застосовують імітаційну модель для аналізу витрат та доходів. За допомогою імітаційних моделей можна імітувати поведінку реальної системи із заданим ступенем деталі-

зації або інтеграції [28]. Імітаційне моделювання є тим інструментом, що дозволяє не лише імітувати динаміку реального об'єкта, але й оптимізувати його конструкцію, використовувати ефективні методи оцінки, отримувати прогнозовані результати діяльності мисливських господарств.

Імітаційне моделювання формується в контексті методологічних принципів та математичного базису досліджуваної екосистеми мисливських господарств для визначення стану її рівноваги в певному проміжку часу формування витратно-ресурсних компонент економічної діяльності. Під час прогнозування поведінки екосистеми та перевірки її дії впливу на змінні елементи витрат у процесі здійснення економічного циклу діяльності визначаються етапи підбору параметрів ефективного використання мисливських ресурсів. Крім того, за наявності асиметрії даних щодо формування елементів витрат, значення деяких змінних при розподілі мисливських ресурсів може бути замінено гіпотезами про ймовірнісний тренд їх продуктивного використання. У цьому випадку відсутні фактичні спостереження замінюються згенерованими на ЕОМ. Імітаційні моделі дозволяють здійснити безліч сценаріїв оптимізації економічного циклу та визначити їх за допомогою витрати трудових ресурсів, ресурсних агрегатів за кожною виробничою операцією на одиницю продукції, а також формування собівартості за кожним етапом результативного процесу [28].

Поєднання фактичних трендів економічного циклу з математичним обґрунтуванням його ресурсних компонент дозволяє з точністю імітувати поведінку кількісних критеріїв витрат мисливських господарств за функціональними підсистемами. Формування витрат мисливських господарств має представляти ряд послідовних взаємозв'язаних етапів, кожен з яких використовується для забезпечення результативності процесу від попереднього періоду (рис. 3.5). Запропоновано використовувати імітаційну модель економічного циклу між групою агентів (мисливські господарства та користувачі агроландшафтів), які взаємодіють у середовищі мисливського масиву, мають індивідуальну поведінку щодо формування витратно-ресурсних компонент, володіють ознаками автономності, неод-

норідності, але обмежені у просторі мисливського районування та охорони біорізноманіття.

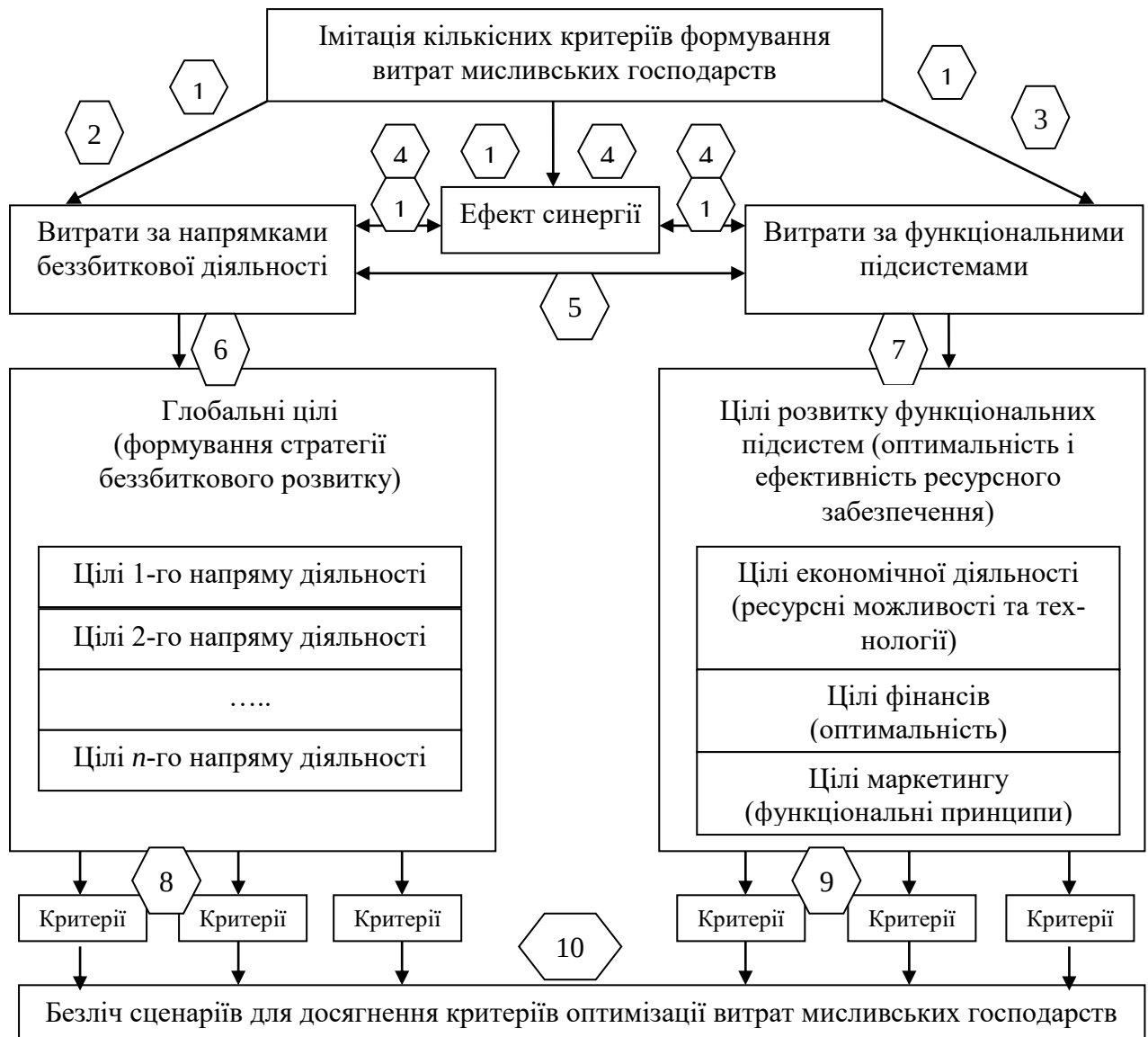

Рис. 3.5. Етапи формування витратно-ресурсної компоненти економічної діяльності мисливських господарств

Примітка. 1 – визначення основних напрямлень формування витратно-ресурсної компоненти економічної діяльності мисливських господарств; 2 – визначення витрат за напрямками беззбиткової діяльності (аналіз на основі раціональних методів BCG, GE/McKinsey, SPACE-метод); 3 – аналіз витрат за функціональними підсистемами (SWOT-аналіз); 4 – аналіз ефекту синергії (коли ціле більше суми часток); 5 – аналіз взаємозв'язку витрат по напрямках беззбиткової діяльності та функціональними підсистемами мисливських господарств; 6, 7 – раціоналізація і конкретизація цілей (діяльність, ресурсні можливості та технології, оптимальність, функціональні принципи) за SWOT-аналізом та імітаційного прогнозування; 8, 9 – розробка кількісних критеріїв досягнення результативності; 10 – постановка і вирішення завдань з врахуванням знайдених критеріїв.

Джерело: розроблено автором

У ході даного моделювання змінних за різними параметрами та критеріями формування витрат (середовища використання, постачання та розподілу мисливських ресурсів між ними) за наявності досить великої кількості симуляцій (запусків) моделі з подальшою статистичною обробкою результатів дозволяють відтворювати різні сценарії ефективності економічної діяльності при наявних господарських взаємовідносинах та оцінювати реакцію окремого агента (мисливського господарства) на можливі зміни витратно-ресурсних компонент [68, с. 154].

Параметри моделі, які значно впливають на продуктивність і ресурсомісткість економічного циклу мисливських господарств та користувачів агроландшафтів (мисливських масивів) поділяються на наступні: кількість агентів, що використовується в моделі; алгоритмічна складність агентів, рівень їх продуктивності (алгоритми взаємодії як на рівні «агент-агент», так і на рівні «агент-середовище»); обсяг даних категорії BIG DATA (великі дані); тривалість періоду симуляції – багаторічні моделі без обмежень тривалості (нескінченні цикли). При цьому, порядок відшкодування збитків завданих дикими тваринами користувачам агроландшафтів дозволить сформувати гармонійні умови взаємовідносин між мисливськими господарствами та підприємницькими структурами сільськогосподарського напрямку.

Комплексне раціональне використання витратно-ресурсної компоненти економічної діяльності мисливських господарств дозволить врахувати спеціальні заходи, спрямовані на попередження і компенсацію втрат від можливого взаємного негативного впливу тварини мисливської фауни та антропогенних навантажень на біорізноманіття користувачів агроландшафтів (мисливських масивів) які задіяні у процесах, пов'язаних із конструкцією витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств на засадах: споживання ресурсів екосистеми задля забезпечення власних потреб; споживання ресурсів екосистеми для отримання прибутків; споживання продукції мисливських господарств; одержання доходів від ефективності використання і відтворення мисливської фауни; організація дозвільних заходів на мисливських райо-

нованих територіях; забезпечення можливості якісного використання ресурсів екосистеми. Тому програмні інструменти імітаційного моделювання мають бути повнофункціональними [68], (SciLab; OpenModelica; Flexsim; NetLogo; Enterprise Dynamics; AnyLogic; Arena), які дозволяють оптимізувати витрати мисливських господарств за сукупністю еколого-економічних та соціально-культурних інструментів системного підходу із оцінкою взаємозалежних показників та факторів, що на них впливають. Це дозволяє визначити не тільки поточний рівень ресурсного забезпечення економічної діяльності мисливських господарств, а й потенційний рівень ефективності вкладання інвестицій необхідних для конструкції витрат на використання мисливських ресурсів, розведення дичини та її охорони від браконьєрства, збереження біорізноманіття за різних подій їх виникнення.

Сукупність дій, які зупиняють процеси збільшення витрат як фактору оптимізації ресурсного забезпечення мисливських господарств в межах економічних, соціальних, природних, сировинних, земельних та рекреаційних компонент, підтверджує багатофакторна модель раціонального природокористування, яка включає: «нульовий рівень» споживання природних ресурсів; відповідність антропогенного навантаження природно-ресурсному потенціалові регіону, що мають мисливські масиви; збереження просторової цілісності мисливського фонду як природної екосистеми; збереження природно обумовленого кругообігу речовин; погодження природних ритмів життєдіяльності мисливської фауни із економічною ритмічністю витрачання ресурсів на господарські потреби; пріоритетність екологічної оптимальності при визначенні економічної ефективності природокористування» [48, с. 178].

При цьому, витратний підхід визначає загальну сукупність всіх витрат праці на освоєння, розвідку, залучення в господарський обіг мисливських господарств кількісного та якісного поновлення матеріальних ресурсів, а також коштів на відтворення мисливських угідь та на охорону різних видів дичини. Крім того, вартісна компонента при визначенні цінності мисливських ресурсів поєднує витрати на їх освоєння та дохід від користування мисливських угідь,

забезпечуючи таким чином більш ефективну оцінку економічної діяльності господарюючих суб'єктів.

В межах результативного підходу вартість мисливських ресурсів є економічним ефектом суб'єктів [33, с. 233]. Тому відповідно до цього підходу вартість природних ресурсів, які включені до мисливського фонду господарств визначається як сукупність витрат, необхідних для відтворення або компенсації втрат мисливських угідь, природного біорізноманіття та рідкісних видів тварин на районованій території, що охороняється.

В основі економічної оцінки витратно-ресурсної компоненти щодо користування мисливськими ресурсами, як природними масивами розведення та охорони дичини закладається концепція «готовності платити», відповідно до якої вартість певного екологічного блага включає ринкову вартість і додаткову вигоду споживача, за допомогою використання методів заснованих на ринковій оцінці; ренті; витратному підході; альтернативній вартості; загальній економічній цінності [32, с. 149].

При ринковій оцінці витратно-ресурсної компоненти користування мисливськими ресурсами, як природними масивами розведення та охорони дичини, формується ціна (співвідношення ринкового попиту та пропозиції), без обліку зовнішніх витрат суспільства. Крім того, така ціна ресурсу є заниженою в порівнянні з дійсними витратами [39, с. 3; 50, с. 210].

Рентний підхід, що заснований на концепції унікальності та обмеженості використання мисливських ресурсів, як природних масивів розведення та охорони дичини, розраховується за формулою:

$$P = \frac{R}{r}, \quad (3.6)$$

де, P – ціна природного масиву розведення та охорони дичини; R – величина річної ренти; r – коефіцієнт дисконтування.

При витратному підході базою для розрахунку ціни мисливських ресурсів, як природних масивів розведення та охорони дичини є витрати, пов'язані з користуванням і відновленням мисливської фауни. При цьому вартість відновлення

мисливських угідь включає потенційні витрати, необхідні для заміщення та охорони на цій території дичини, враховуючи втрати при ушкодженні природного ресурсу. Відповідно, концепція альтернативної вартості дозволяє оцінити витратно-ресурсну компоненту економічної діяльності мисливських господарств, як природного об'єкта (стимулюючого важеля користування мисливськими угіддями), за заниженою ринковою вартістю (за допомогою розрахунку упущеної вигоди), яку за сприятливих умов можна було б потенційно використати на інші цілі (наприклад, альтернативна вартість заповідника – неодержані прибутки від реалізації деревини, вилову тварин тощо) [27].

Проте, користування мисливськими ресурсами, як природних об'єктів розведення та охорони дичини від браконьєрства, застосовує концепцію загальної економічної цінності. При її використанні враховуються ресурсні та асиміляційні (відбудовні) функції природного середовища. Тобто, загальна економічна цінність природного об'єкта включає: вартість використання, яка складається з: прямої вартості використання; непрямой вартості використання; вартості відкладеної альтернативи; вартість невикористання (вартість існування). Вартість використання мисливських угідь характеризує споживчу вартість природного об'єкта [27].

Отже, пряма вартість використання уможливорює отримання економічного ефекту (прибутку), одержаного при експлуатації природного об'єкта або споживання мисливського ресурсу; непряма вартість використання – прибутки від використання природного об'єкта, що виникають у глобальному масштабі (наприклад, формування природного біорізноманіття та рідкісних видів тварин та районованій території). Водночас, вартість відкладеної альтернативи уособлює в собі вартість консервації мисливського ресурсу для майбутнього використання на угіддях та оцінюється як сума прямої та непрямой вартості використання. Вартість невикористання – вартість рекреаційної здатності мисливських угідь в природному середовищі. Проте, слід враховувати синергічний ефект від збереження мисливських ресурсів, природних об'єктів розведення та охорони дичини, як реальну та потенційну вартісну компоненту із ціновий еквівалентом витратного виміру [51, с. 310].

Експлуатаційна та захисна цінність мисливських ресурсів визначається виходячи з сумарного рентного доходу мисливських угідь, одержаного в результаті використання мисливського фонду. Оцінка мисливських угідь також може бути визначена дохідним підходом. Для таких цілей найбільш вживаним є метод капіталізації потенційного доходу від їх експлуатації [39, с. 5], який розраховується за формулою:

$$S_0 = \frac{D + F - Z_0}{r}, \quad (3.7)$$

де, S_0 – вартісна оцінка мисливських угідь; D – дохід від ведення мисливського господарства, наприклад від розміщення мисливців, надання різних послуг; F – дохід від використання мисливських угідь; Z_0 – витрати на ведення мисливського господарства, охорону і відтворення мисливських тварин, включаючи біотехнічні заходи, облікові роботи тощо; r – коефіцієнт капіталізації для землі (ставка дисконтування).

При обмежених термінах одержання потенційного доходу (наприклад при наданні ділянок мисливського фонду в оренду для цілей ведення мисливського господарства), можуть застосовуватися розрахунки, що визначають справжню вартість майбутнього щорічного доходу, який обмежений заданим числом років [50, с. 212; 102].

Мисливські господарства, які здійснюють комерційне добування дичини, одержують дохід від даної продукції. При цьому, до витрат на ведення мисливських господарств та добування дичини включають витрати на біотехнічні та інші охоронні і відтворювальні заходи. Тому, основою для обчислення величини потенційного доходу від використання мисливських угідь є показник біологічно допустимої продуктивності угідь, який характеризує потенційний вихід продукції при дотриманні норм добування дичини [50, с. 211]. Норма видобутку визначає кількість дичини, яка може бути відстріляною або вилученою з природного місця їх існування без втрати відтворювальних здібностей популяції (вони майже дорівнюють річному приросту популяції [50, с. 212].

Мисливські господарства, які мають великі ділянки угідь, зараховують їх як мінімальну одиницю для утворення мисливського фонду, формують витратно-ресурсну компоненту за засадах нормативів можливого та фактичного видобутку дичини (нормативи відстрілу) [50, с. 213]. При цьому, собівартість продукції, яка закладена в загальну вартість, одержаної від копитних видів тварин, враховує вікову структуру популяції і кількість молодняка, середня вага якого менше ваги дорослої особини. Витрати на ведення мисливського господарства, включаючи біотехнічні, охоронні та відтворювальні заходи, встановлюються з відомчих джерел за фактичним рівнем [26].

Розрахунковий рівень плати за право користування мисливськими ресурсами (вартість ліцензії, відстрільної картки) визначається на основі витрат на охорону, утримання та відтворення однієї тварини мисливської фауни певного виду з урахуванням нормативу капіталізації потенційного доходу мисливських господарств [26], який встановлюється у відсотках до поточних витрат на охорону та відтворення однієї тварини мисливської фауни на рівні, який не перевищує офіційну облікову ставку НБУ [26].

Видатки при експлуатації мисливських угідь визначаються на одну калькуляційну одиницю (тварину мисливської фауни) на підставі Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України за певними статтями [26].

Етапи визначення нормативу плати за користування мисливськими ресурсами, як природними масивами розведення та охорони дичини на певній районаній території області, наведено на рис. 3.6.

Для досягнення стану збалансування витратно-ресурсних компонент та стабілізаторів економічної діяльності мисливських господарств необхідні певні передумови: політична система, яка здатна забезпечити участь широкого кола громадськості у прийнятті рішень; екосистема, що могла б забезпечити розширене відтворення мисливських угідь, розведення та охорону дичини від браконьєрства; соціальна система, здатна забезпечити зняття напружень, що виникають за умов негармонійного економічного розвитку мисливських господарств;

система ефективного відтворення дичини, зорієнтованої на збереження еколого-ресурсної бази мисливських господарств; міжнародна система, що сприяє сталості торговельних та фінансових зв'язків [69, с. 2065; 75, с. 30].

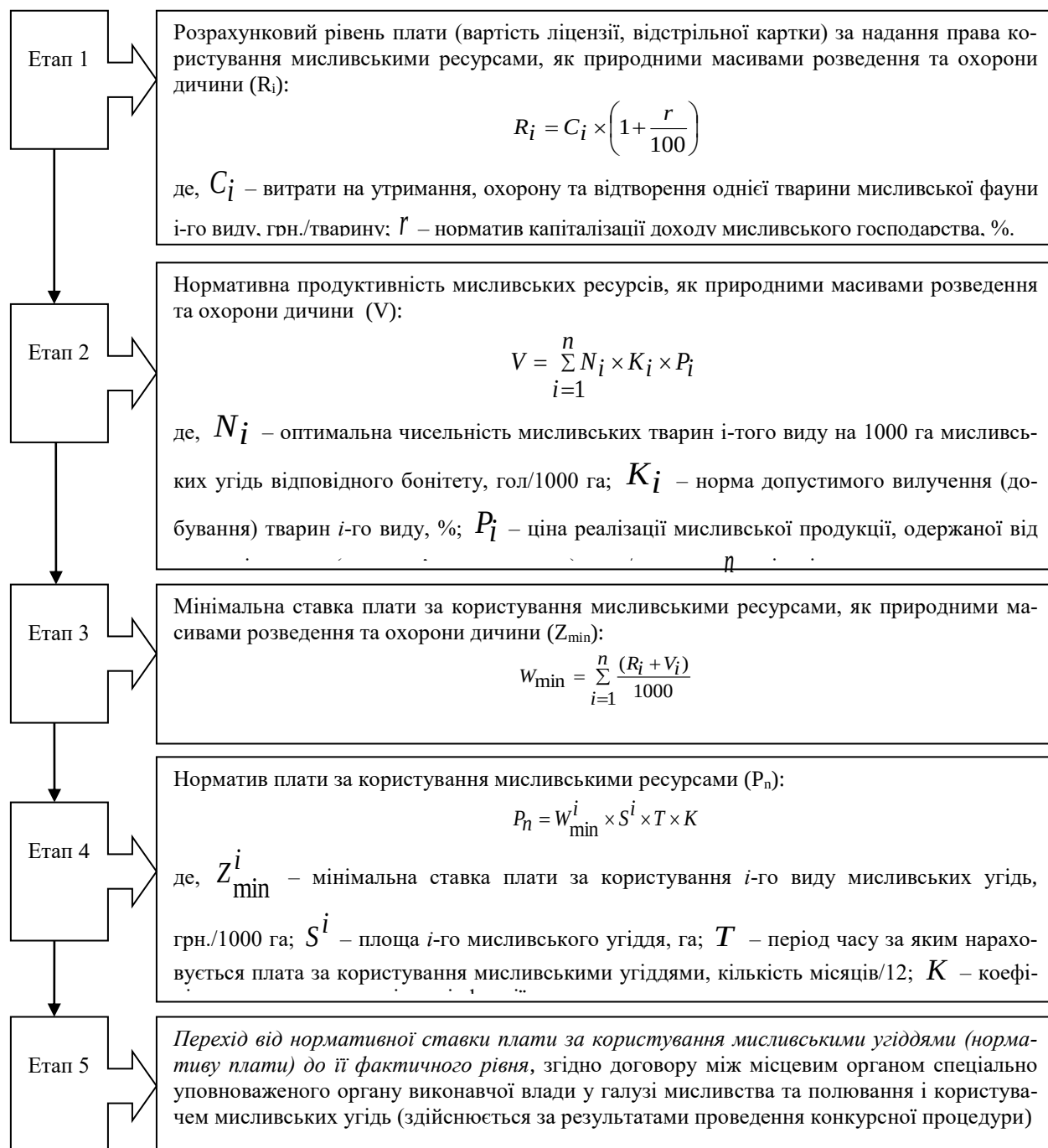

Рис. 3.6. Етапи визначення нормативу плати за користування мисливськими ресурсами

Джерело: побудовано та удосконалено автором за даними [1; 26; 49]

При ринковій оцінці витратно-ресурсних компонент та стимуляторів користування мисливськими ресурсами, як природними масивами розведення та охорони дичини, формується ціна (співвідношення ринкового попиту та пропозиції), без обліку зовнішніх витрат суспільства. Крім того, така ціна ресурсу є заниженою в порівнянні з дійсними витратами. Загальна економічна цінність природного об'єкта включає: вартість використання, яка складається з: прямої вартості використання; непрямой вартості використання; вартості відкладеної альтернативи; вартість невикористання (вартість існування). Вартість використання мисливських угідь характеризує споживчу вартість природного об'єкта [44, с. 98].

Отже, пряма вартість використання уможливорює отримання економічного ефекту (прибутку), одержаного при експлуатації природного об'єкта або споживання природного ресурсу; непряма вартість використання – прибутки від використання природного об'єкта, що виникають у глобальному масштабі (наприклад, формування природного біорізноманіття та рідкісних видів тварин на території, водорегулювальні функції)

Слід зауважити, що ефективне використання витратних ресурсів мисливських господарств, які впливають на кінцевий результат – отримання доходу та рентабельності, потребує удосконалення, через застосування широкого спектру економічних явищ, які, як правило, визначаються сукупно діючими факторами. У зв'язку з цим досліджено залежність однієї змінної у від декількох змінних $x_1, x_2, \dots, x_m$, за допомогою множинного регресійного аналізу. Факторна залежність надходжень коштів (у) та витрат на заробітну плату x_1 , охорону тварин x_2 і біотехнічні заходи зі збереження та відтворення диких тварин x_3 здійснено на базі 33 мисливських господарств Запорізької області (рис. 3.7).

Множинна трьохфакторна модель має вигляд:

$$\tilde{y} = 6648,77 + 0,87x_1 + 0,2x_2 + 1,37x_3$$

Тобто, при збільшенні витрат на заробітну плату на 1 грн., грошові надходження зростають на 87 копійок; при зростанні витрат на охорону тварин на 1 грн. прискорення грошових надходжень складає майже на 20 копійок.

Рис. 3.7. Вихідні дані для розрахунку факторної залежності витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств Запорізької області, грн.

Джерело: розраховано автором за даними [9]

Збільшення витрат на біотехнічні заходи із збереження та відтворення диких тварин на 1 грн. дозволяє прискорити величину грошових надходжень на 1.37 грн. Результати розрахунку за даною моделлю свідчать про пряму залежність між доходами та витратами на біотехнічні заходи, які є основним показником ефективної діяльності мисливських господарств.

Розрахунковий F-критерій Фішера дорівнює $F_{розр} = 27.71$, критичне значення рівні значимості 0.05 $F_{крит} = 2,3$. Це істотно менше розрахункового значення. Тому, нами визначено мультиколінеарність, яка уможливорює визначення результативної ознаки в множинній регресійній моделі для двох або більше незалежних факторів, пов'язаних між собою або мають високий ступінь кореляції. Для оцінки мультиколінеарності факторів розраховано матрицю парних коефіцієнтів кореляції:

$$Det|R| = \begin{vmatrix} r_{x_1x_1} & r_{x_2x_1} & r_{x_3x_1} \\ r_{x_1x_2} & r_{x_2x_2} & r_{x_3x_2} \\ r_{x_1x_3} & r_{x_2x_3} & r_{x_3x_3} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 1 & 0.613 & 0.497 \\ 0.613 & 1 & 0.943 \\ 0.497 & 0.943 & 1 \end{vmatrix} \approx 0.063$$

Показник матриці міжфакторної кореляції близький до нуля, тому виникає мультиколінеарність факторів і ненадійність результатів множинної регресії. Додаткова оцінка значущості мультиколінеарності факторів може бути проведена методом випробування гіпотези про незалежність змінних, тобто $H_0: \text{Det}|R|=1$. Доведено, що величина $\theta = \left[n - 1 - \frac{1}{6}(2m + 5) \cdot \lg \text{Det}|R| \right]$ має наближений розподіл χ^2 з числом ступенів свободи $\frac{1}{2}m(m-1)$. При перевищенні фактичне значення змінної по відношенню до табличного (критичного) значення, гіпотеза $H_0: \text{Det}|R|=1$ відхиляється, і мультиколінеарності вважається доведеною. Відповідно, маємо наступне розрахункове значення:

$$\theta = 33 - 1 - \frac{1}{6}(2 \cdot 3 + 5) \cdot \lg 0,063 \approx 34.2$$

Особливо висока колінеарність факторів X_2 і X_3 , $r_{X_1 X_3} = 0.94$. Логічно виключити той факторів з рівняння регресії, який має менший коефіцієнт парної кореляції. Оскільки $r_{Y X_2} = 0.752$, а $r_{Y X_3} = 0.705$, виключаємо фактор X_3 .

Побудуємо регресію на факторах X_1 і X_2 . Множинна двофакторна модель має вигляд:

$$\tilde{y} = -6560,1 + 0,79x_1 + 1,37x_2,$$

Таким чином, при збільшенні витрат на заробітну плату на 1 грн., надходження зростають на 79 копійок, а при зростанні витрат на охорону тварин на 1 грн., надходження збільшуються майже на 38 копійок. Тобто, побудоване рівняння пояснює майже 71% всієї варіації ознаки y . При цьому, розрахунковий F -критерій Фішера дорівнює $F_{розр} = 40.1$, що набагато більше, ніж $F_{крит}(0.05, 2, 30) = 3.32$. Значущість коефіцієнта регресії при змінній X_2 досягнута. Порівняння показників еластичності один з одним дозволяє також ранжувати фактори моделі за силою їх впливу на результуючий фактор y [62; 63]. Знайдемо коефіцієнти еластичності між залежністю факторів за формулою:

$$E_i = b_i \cdot \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}}, \quad (3.8)$$

де, b_i – коефіцієнт «чистої» регресії при факторі x_i ; $\bar{y}$ – середнє значення результативної ознаки; $\bar{x}_i$ – середнє значення ознаки X_i .

Таким чином, при збільшенні витрат на заробітну плату на 1%, надходження коштів в мисливське господарство зростає на 0,642%; при зростанні витрат на охорону тварин на 1% – надходження збільшуються на 0,377%.

Порівняння показників еластичності один з одним дозволяє зробити висновок, про більшу значущість витрат на заробітну плату за силою їх впливу на обсяг надходжень. Для визначення адекватності моделі регресії за особливостями залишкових величин перевірено виконання наступних вимог: рівні ε_i ряду залишків мають випадковий характер; математичне очікування рівнів ряду залишків дорівнює нулю; значення ε_i незалежні один від одного, тобто відсутня автокореляція.

Для перевірки випадковості ряду залишків використано критерій поворотних точок (піків). Точка ε_i вважається поворотною, якщо виконуються наступні умови [1, с. 95-98]:

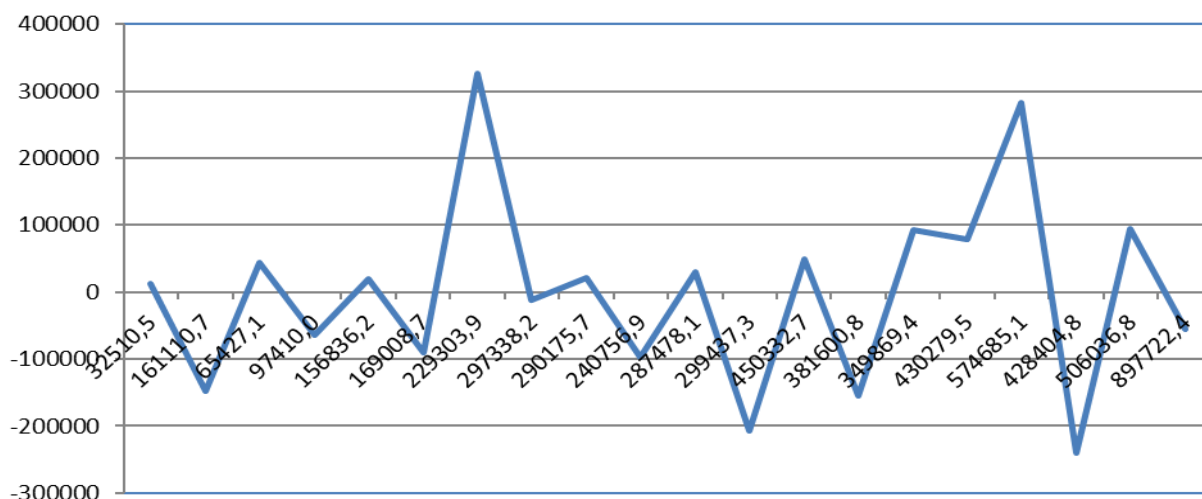
$$\varepsilon_{i-1} < \varepsilon_i > \varepsilon_{i+1} \text{ або } \varepsilon_{i-1} > \varepsilon_i < \varepsilon_{i+1}, \quad (3.9)$$

Розраховано число поворотних точок p . Критерієм випадковості з 5%-ним рівнем значущості, тобто з довірчою ймовірністю 95%, є виконання нерівності [1, с. 95-98]:

$$p > \left[\frac{2}{3}(n-m-1) - 1,96 \cdot \sqrt{\frac{16n-29}{90}} \right], \quad (3.10)$$

де [...] – ціла частина числа. Якщо нерівність виконується, то модель вважається адекватною.

Виділено 20 значимих точок у факторі x_1 , які ранжовані за зростанням (рис. 3.8).

**Рис. 3.8. Залежність випадкових залишків витрат на оплату
праці мисливських господарств Запорізької області
від теоретичних значень регресії**

Джерело: розраховано автором

Нерівність є вірною, залишки визнаємо випадковими.

Перевірку незалежної послідовності залишків (відсутність автокореляції) здійснено за допомогою d-критерію Дарбіна-Уотсона [1, с. 95-98], за формулою:

$$d = \frac{\sum (\varepsilon_i - \varepsilon_{i-1})^2}{\sum \varepsilon_i^2}, \quad (3.11)$$

$$20 > \left[\frac{2}{3}(33 - 2 - 1) - 1.96 \cdot \sqrt{\frac{16 \cdot 33 - 29}{90}} \right] = [15.38]; \quad 20 > 15.$$

і порівнюється з нижнім (d_1 або d_L) і верхнім (d_2 або d_U) критичними значеннями статистики Дарбіна-Уотсона.

Можливі такі випадки:

якщо $d < d_1$, то гіпотеза про незалежність залишків відкидається, і модель визнається неадекватною за критерієм незалежності залишків;

якщо $d_1 < d < d_2$, включаючи самі ці значення, то вважається, що немає достатніх підстав робити той чи інший висновок;

якщо $d_2 < d < 2$, то гіпотеза про незалежність залишків приймається і модель визнається адекватною за даним критерієм;

якщо $d > 2$, то це свідчить про негативну автокореляцію залишків. В цьому випадку розрахункове значення критерію необхідно перетворити за формулою $d' = 4 - d$ і порівнювати з критичним значенням не d , а d' .

Таким чином, значення критерію Дарбіна-Уотсона дорівнює 2.25, а саме:

$$d = \frac{\sum (\varepsilon_i - \varepsilon_{i-1})^2}{\sum \varepsilon_i^2} = \frac{1.24803 \times 10^{12}}{5.543 \times 10^{11}} \approx 2.25.$$

Маємо негативну автокореляцію залишків ($d > 2$). Переходимо до $d' = 4 - d$, $d' = 4 - 2.25 = 1.75$.

Критичні значення критерію Дарбіна-Уотсона знаходять для заданих обсягів спостережень n і числа незалежних змінних моделі k . У нашому випадку $d_1 = 1.321$; $d_2 = 1.577$. Так як $d_2(1.321) < d(1.75) < 2$, то гіпотеза про незалежність залишків приймається і модель $\tilde{y} = -6560,1 + 0,79x_1 + 1,37x_2$ визнається адекватною за даним критерієм та може бути використана для прогнозування.

Точковий прогноз $\tilde{y}_{точ}$ за рівнянням регресії здійснюється шляхом підстановки значень регресорів безпосередньо в саме рівняння регресії. Так, на підставі значення найважливішою змінної – витрат на заробітну плату (дорівнює максимальному результату із спостережень, який збільшено на 10%) та при значенні другої за значущістю змінної – витрат на охорону тварин (дорівнює мінімальному із спостережень значенню, зменшеному на 10%), інтервальне прогнозування значення надходження коштів (y) має надійність 0.95.

Максимальне спостережуване значення фактора – 637700. Мінімальне значення фактора - 8000. Прогнозні значення факторів:

$$x_1 = 637700 \cdot 1,1 = 701470;$$

$$x_2 = 8000 \cdot 0,9 = 7200.$$

Тоді

$$\tilde{y}_{точ} = -6560,1 + 0,79 * 701470 + 1,37 * 7200.$$

Довірчий інтервал для даного прогнозного надходження коштів (y) має наступний вигляд за формулою (3.12):

$$\tilde{y}_{точ} - t_{табл} \cdot \mu_{\tilde{y}} \leq \tilde{y}_{прогн} \leq \tilde{y}_{точ} + t_{табл} \cdot \mu_{\tilde{y}}, \quad (3.12)$$

Відповідно, значення граничної помилки прогнозу визначається за формулою (3.13):

$$\Delta_{y_p} = t_{табл} \times m_{\tilde{y}}, \quad (3.13)$$

де $t_{табл}$ – відповідне критичне значення критерію Стюдента; $m_{\tilde{y}}$ – помилка прогнозного значення (у нашому випадку $t_{табл} = 2.042$)

Помилку прогнозного значення функції регресії отримаємо за формулою:

$$m_{\tilde{y}} = S \sqrt{X_0^T \times (X^T \times X)^{-1} \times X_0}, \quad (3.14)$$

де, S – стандартна помилка регресії; X – матриця спостережуваних значень факторів $x_1, x_2, \dots, x_m$; X_0 – вектор-стовпець значень факторів $x_1, x_2, \dots, x_m$, для яких необхідно знайти інтервальний прогноз y .

Параметр S – стандартна помилка регресії – наведена в останній Параметр S – стандартна помилка регресії – наведена в останній регресійній статистиці $S = 135931,3$.

Матриця X_0 складається з чисел:

$$X_0 = \begin{pmatrix} 1 \\ x_{2\text{прогноз}} \\ x_{3\text{прогноз}} \end{pmatrix}. \text{ Тобто } X_0 = \begin{pmatrix} 1 \\ 701470 \\ 7200 \end{pmatrix}, \text{ тоді транспонована матриця має ви-}$$

$$\text{гляд } X_0^T = (1 \quad 701470 \quad 7200)$$

$$\text{Матриця } X \text{ складається з чисел } X = \begin{pmatrix} n & \Sigma x_2 & \Sigma x_3 \\ \Sigma x_2 & \Sigma x_2^2 & \Sigma x_2 x_3 \\ \Sigma x_3 & \Sigma x_2 x_3 & \Sigma x_3^2 \end{pmatrix}.$$

$$\text{В даному випадку, } X = \begin{pmatrix} 33 & 289970.03 & 98418.03 \\ 289970.03 & 3.21012\text{E} + 12 & 1.06113\text{E} + 12 \\ 98418.03 & 1.06113\text{E} + 12 & 4.81911\text{E} + 11 \end{pmatrix}.$$

Матрицю X є симетрична, тобто $X^T = X$. Знайдемо добуток матриць.

$X^T \times X$	8.72284E+13	3.15758E+19	1.08313E+19
	3.15758E+19	1.14309E+25	3.91772E+24

1.08313E+19	3.91772E+24	1.35823E+24
-------------	-------------	-------------

Обернена матриця має вигляд:

$(X^T \times X)^{-1}$	0.013566346	-3.46997E-08	-8.09664E-09
	-3.46997E-08	8.87543E-14	2.07094E-14
	-8.09664E-09	2.07094E-14	4.83223E-15

Знайдемо добуток матриць $X_0^T \times (X^T \times X)^{-1}$ (розмірність матриці добутку 1×3).

$X_0^T \times (X^T \times X)^{-1}$	-0.010832775	2.77079E-08	6.4652E-09
------------------------------------	--------------	-------------	------------

Знайдемо добуток матриць $X_0^T \times (X^T \times X)^{-1} \times X_0$ (розмірність матриці добутку 1×1 , тобто тільки одне число).

$$X_0^T \times (X^T \times X)^{-1} \times X_0 = 0.00865.$$

Помилка прогнозного значення функції регресії

$$m\tilde{y} = 135931,3\sqrt{0,00865} \approx 1175,81.$$

Гранична помилка прогнозу:

$$\Delta_{y_p} = t_{\alpha} \cdot m\tilde{y} = 2,042 \cdot 1175,81 = 2401,32.$$

Довірчий інтервал прогнозу:

$$559841,1 - 2401,32 < \tilde{y}_{\text{прогн}} < 559841,1 + 2401,32$$

$$557439,81 < \tilde{y}_{\text{прогн}} < 562242,44$$

Таким чином, прогнозне значення обсягу грошових надходжень мисливських господарств при збільшенні витрат на заробітну плату на 10% та зменшенні витрат на охорону тварин на 10% з імовірністю 95% буде знаходитися в інтервалі, тобто від 557,44 до 562,24 тис. грн.

Отже, дослідивши поведінку витратно-ресурсних компонент на економічну діяльність мисливських господарств можемо констатувати той факт, що вагомий вплив на отримання певного рівня грошових надходжень мають витрати на заробітну плату та охорону дичини. Отримання вищого показника рівня грошових надходжень при вкладанні інвестицій у матеріальне заохочення пра-

цівників має певний сенс. Оскільки кваліфіковані працівники є найскладнішим та специфічним видом ресурсів, що використовує мисливське господарство у своїй діяльності, та який є одним з ключових факторів, який здатний забезпечити стратегічні цілі господарств.

За допомогою наведених вище математичних моделей, ми можемо зробити висновок, що все ж таки необхідність зміни однотипних стандартизованих рішень на інноваційні підходи ведення мисливських господарств. На прикладі мисливських господарств Запорізької області розраховано коефіцієнт рентабельності інвестицій (Return on Investment (ROI)) на період вже існуючої діяльності. ROI – фінансовий коефіцієнт, який ілюструє рівень прибутковості або збитковості підприємницької діяльності, враховуючи суму вкладених в підприємство інвестицій. Цей показник може також мати такі назви: прибуток на інвестований капітал, прибуток на інвестиції, прибутковість інвестованого капіталу, норма прибутковості.

Коефіцієнт рентабельності інвестицій (ROI) показує, скільки грошових одиниць було потрібно мисливському господарству для отримання однієї грошової одиниці прибутку. Цей показник є одним з найбільш важливих індикаторів конкурентоспроможності. Але слід також зауважити, що ROI – досить неоднозначний показник. Його застосування дозволяє приблизно оцінити ефективність різних видів інвестицій. У той же час існує протилежна думка – що суб'єктивність ROI робить його об'єктом маніпуляцій з боку виконавця і він використовується для надання корисності проекту, а не об'єктивної характеристики прибутковості інвестиційних вкладень.

$$ROI = (\text{чистий прибуток} - \text{розмір вкладень}) / \text{розмір вкладень} \times 100\%$$

де, чистий прибуток – це надходження від ведення мисливського господарства; розмір вкладень – сума усіх інвестицій, які були вкладені в поточний проект (діяльність).

Для інвесторів або власників існують очевидні плюси використання коефіцієнта ROI, який допомагає оцінити віддачу від проекту та вибрати саме той інвестиційний проект, для якого заплановане значення ROI вище. Тобто в да-

ному випадку ми можемо розглядати мисливські господарства як діючий інвестиційний проект, який вимагає уваги (рис. 3.9).

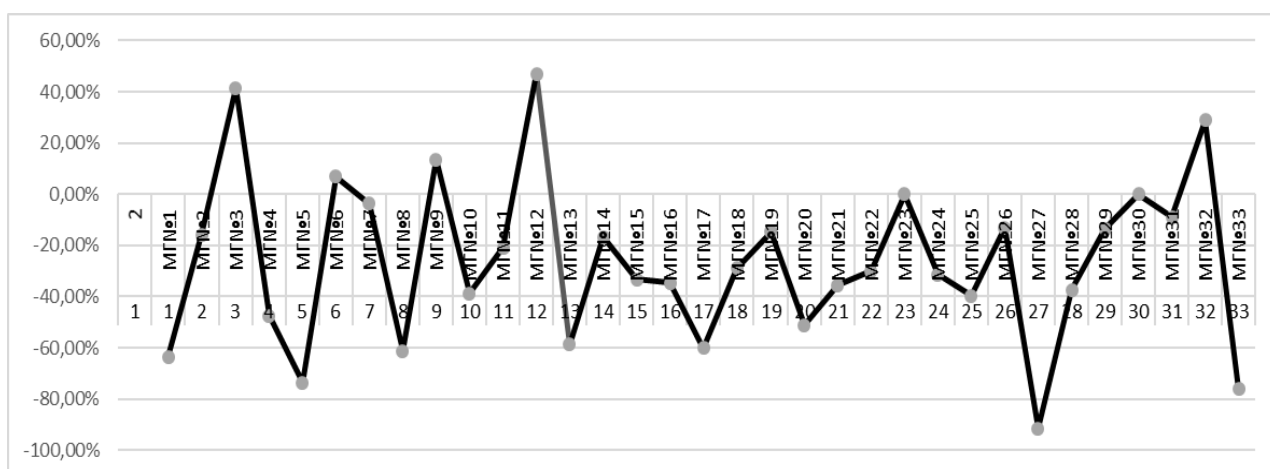

Рис. 3.9 Рентабельність інвестицій у поточний проект мисливських господарств Запорізької області, %

Джерело: розраховано автором

Як видно з рис. 3.9. жодне мисливське господарство як діючий бізнес-проект не має 100% рентабельності інвестицій, а більшість з них навіть демонструють рівень збитковості. Тобто зміни в самому підході до формування доходів та витрат мисливських господарств потребують модернізації та впровадження стратегії беззбиткового розвитку на засадах механізму раціонального розподілу витрат на охороні, біотехнічні та відтворювальні заходи, що значно збільшить обсяги щорічного надходження коштів. Цьому має сприяти планування таких цілей: гармонізація норм ведення мисливського господарства в Запорізькій області за критеріями європейських стандартів; удосконалення системи державної підтримки мисливських господарств, переведення їх діяльності на збереження біорізноманіття за умов невиснажливого мисливського користування; формування якісного складу популяцій мисливських ресурсів; зменшення з подальшою ліквідацією впливу на диких тварин такого згубного явища, як порушення правил полювання (браконьєрство); зменшення негативного впливу суміжних галузей господарювання на диких тварин та середовище їх існування; створення но-

вих робочих місць та осередків культури, демонстрування та пропаганда природоохоронної справи, забезпечення зайнятості та соціальної захищеності працівників мисливських господарств; зростання частки продукції мисливських господарств у внутрішньому регіональному продукті; ведення державного кадастру мисливських тварин; задоволення потреб суспільства в мисливських ресурсах.

3.3 Формування стратегії беззбиткового розвитку мисливських господарств повоєнного періоду на засадах екологічної політики

Мисливські господарства є учасниками економічних відносин, формування та реалізації соціально-економічних, екологічних та рекреаційних процесів на певній території шляхом організації заходів із підвищення ефективності екологізації територій, формування балансу між природними та економічними ресурсами, орієнтованих на економічну та екологічну доцільність функціонування.

У повоєнному періоді, за умови обмеженості мисливських ресурсів, в більшості областей України посилюється необхідність у прискоренні інноваційних нововведень, із важливою вимогою до мисливських господарств – здатністю пристосовуватися до кризових умов, що успішно продукується екологічною політикою як домінанти ресурсних можливостей, що обумовлює формування стратегії беззбиткового розвитку.

Стратегія беззбиткового розвитку окреслює пріоритетні напрями економічних інтересів мисливських господарств з державою в контексті виконання положень екологічної політики щодо відновлення біорізноманіття (популяції диких тварин) на засадах підприємницьких ініціатив, формування стабільного економічного зростання. У короткостроковій перспективі повоєнного періоду це відновлення ресурсних можливостей, в довгостроковій – забезпечення екологічної стійкості шляхом фінансування екологічних проєктів.

Відповідно, стадії реалізації стратегії беззбиткового розвитку спрямовується на: стабілізацію амплітуди фінансування економічного циклу для підвищення рівня екологічної стійкості мисливських господарств; стабілізацію функціональ-

ного розподілу ресурсів за видатками на ведення мисливського господарства, підтримку диверсифікації виробництва з урахуванням рівня ресурсних можливостей мисливських підприємств; за відсутності відновлювального процесу ресурсних можливостей (деокупація територій), впровадження адресної державної підтримки, фінансування змінних витрат і витрат, пов'язаних із екологізацією мисливських масивів та розведення популяції диких тварин; просторове розширення локації надходження грошових коштів для відновлення рівня екологічної стійкості та беззбиткового розвитку мисливських господарств.

Основними завданнями стратегії беззбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічних важелів та методів для їх реалізації визначено:

- впровадження екологічних програм та заходів, орієнтованих на швидкий фінансовий результат, самоокупність витрат за методами субсидування, дотування, стимулювання природоохоронних заходів, розміщення коштів в екологічних проектах в умовах циклічних спадів беззбиткового розвитку мисливських господарств, збалансування економічного циклу розвитку та акумулювання значного обсягу власних ресурсів за рахунок додаткової капіталізації резервів, управління грошовими потоками при обмеженому залученні бюджетних ресурсів;

- ведення мисливського господарства на засадах екологічної діяльності, підвищення доходів для розширення можливостей відновлення мисливських угідь, залучення ресурсів на інвестиційну діяльність та забезпечення екологічної стійкості;

- корегування механізмів надання дотацій, субсидування екологічної діяльності, шляхом розширення форм і методів впливу на прибуткові мисливські господарства, які впроваджують інноваційні інструменти екологізації у виробничих процес;

- забезпечення зростання прибутку, власного оборотного капіталу та накопичення природного капіталу з метою стабілізації ефективної діяльності мисливських господарств;

- визначення граничного рівня власних ресурсних можливостей на інвестування та стимулювання розвитку малих та середніх мисливських господарств;

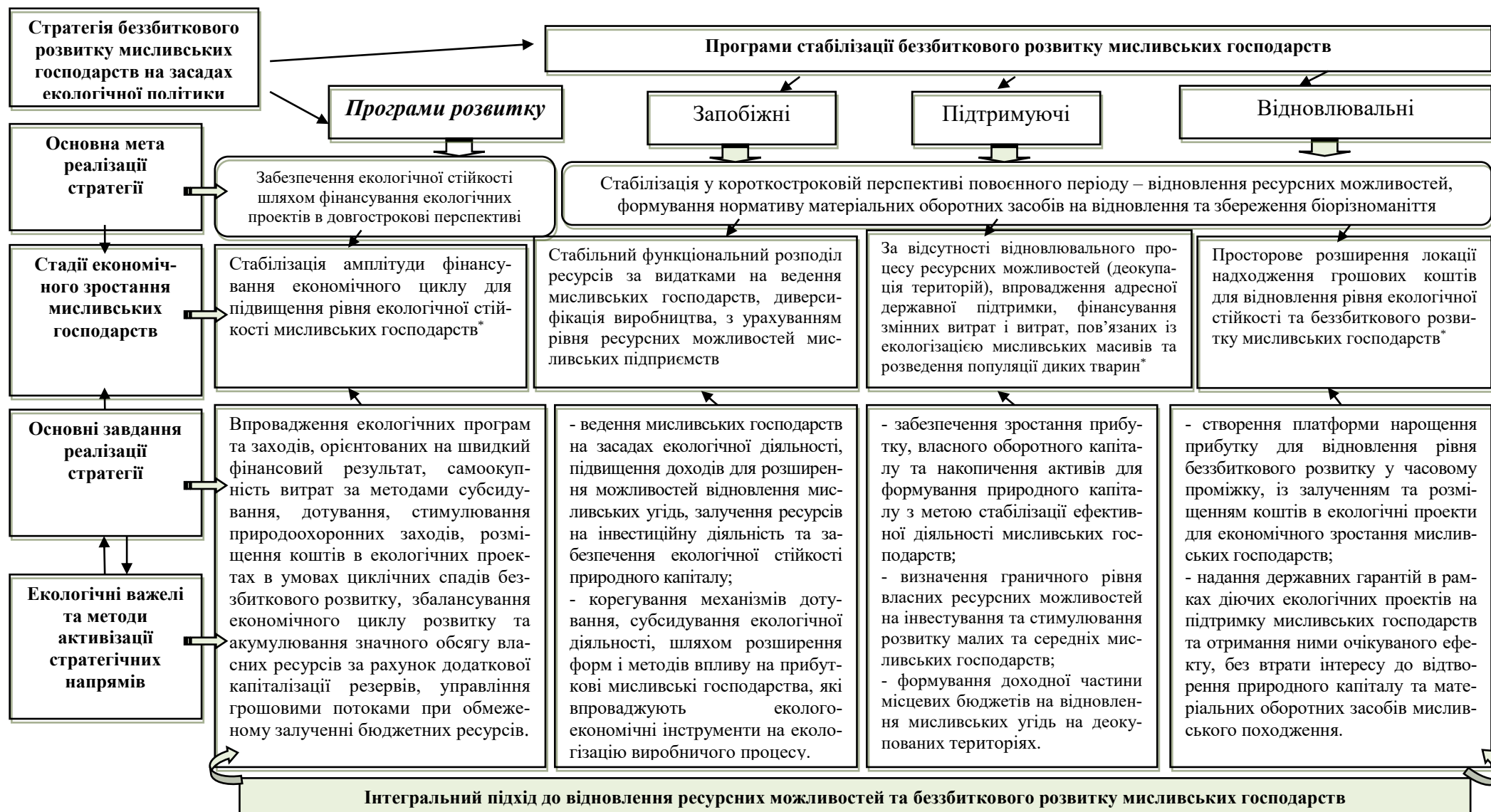
- формування доходної частини місцевих бюджетів на відновлення мисливських угідь на деокупованих територіях;
- створення платформи нарощення прибутку для відновлення рівня беззбиткового розвитку з часовим проміжком, із залученням та розміщенням коштів в екологічні проекти для економічного зростання мисливських господарств;
- надання державних гарантій в рамках діючих екологічних проектів на підтримку мисливських господарств та отримання ними очікуваного ефекту, без втрати інтересу до відтворення природного капіталу та матеріальних оборотних засобів мисливського походження.

Атрибути стратегічних пріоритетів беззбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді ґрунтуються на засадах параметрів самоокупності витрат в контексті їх господарських відносин з суб'єктами лісового та сільськогосподарського напрямку на певній території їх розміщення та ґрунтуються на інтегральному підході щодо відновлення стабільного економічного зростання та ресурсних можливостей.

Лише на засадах органічного поєднання методів самоокупності витрат із методами субсидування, дотування, стимулювання природоохоронних заходів, дозволяє збалансовувати економічний цикл мисливських господарств та беззбитковість їх розвитку при розміщенні коштів в екологічні проекти (рис. 3.10).

Удосконалено методичний підхід до відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, як економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств з метою формування їх беззбиткового розвитку на засадах державно-приватного партнерства.

Визначення економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств, що враховує елементи відновлення мисливських ресурсів для формування стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу здійснюється: за кількісним підходом – як арифметична сума інвестиційних джерел спрямованих на відновлення та екологізацію мисливських ресурсів; за якісним – як оборот інвестиційних джерел, спрямований на екологізацію мисливських ресурсів (природний капітал) [22, с. 222].

* - власне впровадження

Рис. 3.10. Фундаментальна платформа стратегії беззбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічної політики

Джерело: власна розробка автора

Необхідно зазначити, що еколого-економічні інструменти, спрямовані на екологізацію виробничого процесу, дозволяють врегульовувати аспекти охорони мисливських угідь від забруднення, позбавляють мисливські господарства проблем функціонального, інституційного, організаційного характеру та обґрунтовують результативність діяльності в цілому. Такий підхід дозволяє скористатися напрацьованим методичним базисом, який застосовується для екологізації об'єктів природного капіталу, детермінованих окремими інституційно-правовими та еколого-економічними інструментами, а також державним регуляторами формування витрат мисливських господарств. Методичні положення до розрахунку нормативу мисливських ресурсів [71], закладають основу для формування економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств в поточному періоді на засадах структури джерел інвестування [74].

Система відновлення екологічної стійкості природного капіталу на засадах еколого-економічних інструментів має якісні властивості індивідуальної форми прояву (рис. 3.11).

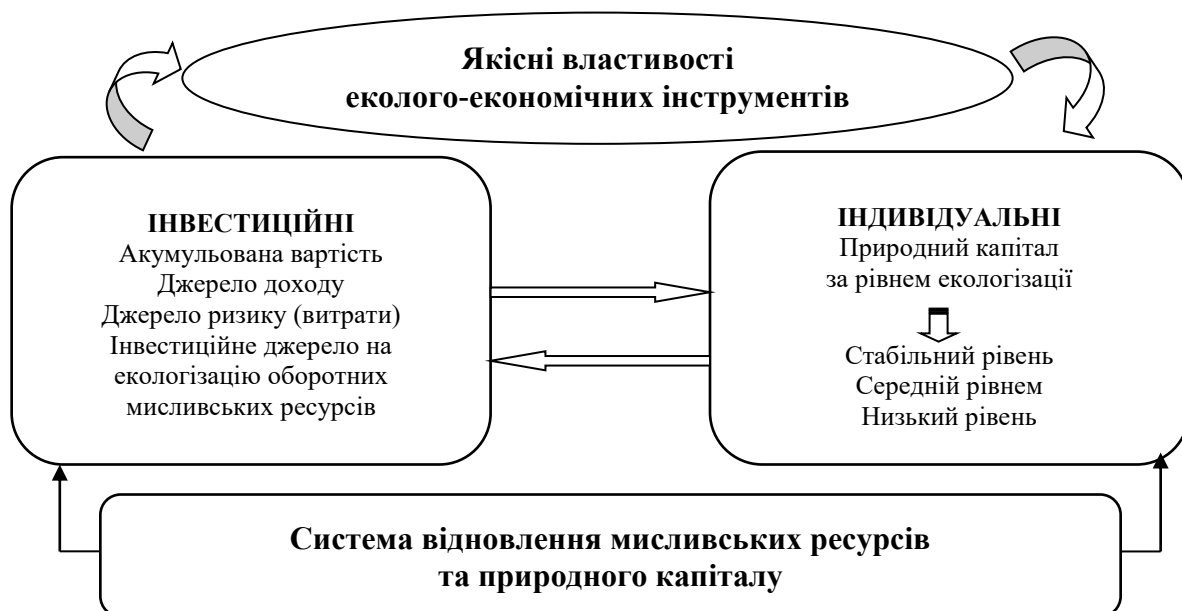

Рис. 3.11. Якісні властивості еколого-економічних інструментів в системі відновлення природного капіталу мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

Так, акумульована вартість мисливських ресурсів в системі відновлення природного капіталу, забезпечує рівновагу між доходами та витратами, що формуються в економічному циклі мисливських господарств минулого періоду, за умови різних якісних ознак. Оскільки спрямування ресурсів на потреби відновлення екологічної стійкості природного капіталу є результатом практичної діяльності мисливських господарств в короткостроковому часовому просторі, існує необхідність збереження їх вартості протягом всього життєвого циклу суб'єктів. Потенційно мисливські ресурси мають здатність зберігати вартість природного капіталу. Проте, більшість з них під дією навколишнього середовища втрачають частину своєї ресурсних можливостей або вимагають додаткових витрат на їх збереження. Тому виникає необхідність у системі надання дотацій, субсидування екологічної діяльності, шляхом розширення форм і методів впливу на прибуткові мисливські господарства, які впроваджують еколого-економічні інструменти в процесі екологізації мисливських масивів.

Якісною властивістю інвестиційних ресурсів на відновлення природного капіталу (мисливських ресурсів) є їх спроможність зберігати акумульовану вартість. При цьому, вартісна величина природного капіталу (мисливських ресурсів) визначається величиною власних інвестиційних джерел мисливських господарств і обсягом бюджетного інвестування через просторові можливості державно-приватного партнерства, що закладаються в поточні витрати на екологізацію виробничого процесу. Тому, в площині вартісного виміру виникає потреба у визначенні різних рівнів екологізації природного капіталу. З одного боку, природний капітал слід розглядати як мисливські ресурси з стабільним рівнем екологізації, що забезпечують додаткову вартість та дотримання необхідних вартісних пропорцій на всіх стадіях відтворювального процесу, з іншого – як ресурси, формування, розміщення та використання яких здійснюється на основі платності. Остання властивість вартісного аспекту мисливських ресурсів знаходиться в тісному взаємозв'язку з такою якісною ознакою як середній рівень екологізації природного капіталу, що забезпечує отримання додаткового доходу [64].

Джерело доходу, як якісною ознакою ресурсних можливостей мисливських господарств, є економічна домінанта стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, що забезпечує повноцінність виконання економічного циклу за допомогою інвестиційних джерел [73, с. 28]. Додатковим джерелом доходу крім основного виду діяльності мисливських господарств є послуги, що пов'язані з організацією одного з екстремальних видів відпочинку певної соціальної верстви населення.

Джерело ризику, як кількісна ознака економічної домінанти відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств, пов'язане із витратним процесом на розведення популяції дичини та птиці на мисливських угіддях. Тому при формуванні додаткового доходу, виникає ймовірність настання непередбачених загроз зовнішніх макрофакторів, що можуть бути нейтралізовані лише при використанні методів оцінки ризику формування інвестиційного ланцюга.

Здійснення стратегічних заходів екологічної політики мисливськими господарствами, які функціонують за еколого-орієнтованим напрямом та інтегруються в державно-приватне партнерство з метою гармонізації руху інвестиційних джерел в їх природний капітал, дасть можливість делегувати власні інтереси на макрорівні для впровадження природоохоронних заходів та відновлення біорізноманіття.

Водночас, відновлення ресурсних можливостей мисливських господарств за рахунок інструментів екологічної політики залежить від процесу формування витрат на екологізацію, які виконують функцію операційного важеля по відношенню до потреб отримання доходу від екологізації мисливських ресурсів та визначення рівня екологічної стійкості природного капіталу. Вплив інвестиційних ресурсів на зміну рівня екологізації природного капіталу дозволяє, по-перше, корегувати обмеження у їх змінних елементах витрат за певного проміжку часу; по-друге, в період подовженого економічного циклу за допомогою бюджетного інвестування, сформувати стабільний рівень екологічної стійкості природного капіталу, що дасть можливість мінімізувати обсяг поточних витрат та відновити

стан рівноваги потоку економічних ресурсів, які з часом, трансформуються в екологічні ресурси.

Таким чином, можна стверджувати, що економічна домінанта ресурсних можливостей мисливських господарств при активізації амплітуди руху інвестиційних джерел за розробленими стратегічними напрямками суб'єктів державно-приватного партнерства, дозволяє вибрати інтегровану програму беззбиткового розвитку в існуючій екологічній політиці країни, яка стимулює зростання капітальних інвестицій, нагромадження додаткового доходу (як об'єкту інвестиційного відновлення мисливських ресурсів) з метою отримання прибутку та позитивного еколого-економічного ефекту. Зазначимо, що суб'єкти надають гарантії бюджетного інвестування лише на засадах певного часового обмеження їх використання в економічному циклі мисливських господарств. Тому, для стабілізації розширеного відновлення природного капіталу необхідно застосовувати капіталізовану функцію інвестування для отримання прибутку, що забезпечуватиме результативність (беззбитковість) процесу екологізації досліджуваного капіталу мисливських господарств.

У стратегічних програмах бюджетного інвестування на екологізацію мисливських районованих територій, головним перспективним напрямком повоєнного періоду має стати цільове використання коштів на відновлення розвитку деокупованих мисливських господарств, оскільки останні понесли значні втрати мисливських масивів, зокрема популяції диких тварин та агроландшафтів. Необхідно відновити державну підтримку для формування ними первинного доходу (еколого-економічного ефекту), оскільки втрата власних інвестиційних джерел позначилася на екологічній стійкості природного капіталу. Тобто, стабільний рівень екологічної стійкості природного капіталу для деокупованих мисливських господарств може бути сформований лише за умови простого відновлення мисливських ресурсів.

Враховуючи вищезазначене вважаємо, що для оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств необхідно застосовувати диференціал витратно-ресурсних компонент, який уособлює в собі відносний

коефіцієнт самоокупності витрат та визначає потенційну вигоду в майбутньому. Для економічної вигоди нами запропоновано комплексну методику оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств (Додаток К), яка дозволяє визначити зміну його вартості в часі, із врахуванням екологічної складової, яка займає центральне місце через наслідки деструктивного впливу (конфліктного (воєнного) періоду) в економічній діяльності.

Алгоритм розрахунку очікуваної додаткової вартості природного капіталу (еколого-економічний ефект) визначається алгебраїчною сумою економічного (позитивного) та екологічного (як позитивного, так і негативного) ефектів, що враховують три взаємопов'язані компоненти [82; 84; 86]: D (ресурси мисливського походження – полювання на птахів, звірів, ссавців), Q (ресурси рослинного походження – дикорослі плоди, ягоди, лікарські трави, сінокоси, ресурси бджільництва), R (рекреаційна цінність мисливських угідь – підвищення урожайності лікарських трав, заготівлі плодів та ягід, туризм, відпочинок, рівень водоохоронних послуг, регулювання водостоку). Наведена методика розрахунку рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств може мати модифіковану структуру за допомогою зміни математичного інструментарію (Додаток Л), який поєднують в собі сценарії екологізації мисливських ресурсів в економічному циклі, так і розрахунок кореляційно-дисперсійних відхилень між синхронністю та ритмічністю надходження та витрачання ресурсів мисливських господарств.

Екологічний напрям розвитку та доцільність використання ресурсних можливостей мисливських господарств Запорізької області, особливо в тих випадках, коли мова йде про природні блага загального користування, спонукає державних урядовців до впровадження нових вимог в екологічній політиці регіону. Цей напрямок уможлиблює не лише відновлення природного капіталу на стійкій основі, а й збільшення економічних ресурсів для збереження мисливських масивів. Екологічний напрямок ресурсної спроможності мисливських господарств Запорізької області спроможний нейтралізувати наслідки завданої шкоди навколишньому середовищу від воєнних дій, а на засадах екологічних

інновацій, сприятиме мінімізації втрат при зміні якості використання мисливських угідь та збільшенні популяції диких тварин.

Так, за умови впровадження екологічних проектів на засадах державно-приватного партнерства з країнами Європи, площа мисливських масивів в Запорізькій області після деокупації території, яка має рекреаційну цінність, враховуючи її мисливське та рослинне походження у 2024 р. дорівнюватиме рівню 2021 р. – 1,81 млн. га (3,72% від загальної території мисливських угідь в Україні). Ефективність екологізації мисливських ресурсів в Запорізькій області буде прибутковою, з розвиненим ринком продукції як полювання (м'яса диких тварин), так і вирощуванням лікарських трав, заготівлі дикорослих плодів та ягід. Зазначимо, що у довоєнному періоді екологічний ефект від використання мисливських ресурсів був збитковий, з причин того, що 72% мисливських угідь, рекреаційна цінність яких не поступається європейським, не була забезпечена інвестиціями на їх відновлення. В 2021 р. доходи мисливських господарств ДАЛРУ лише на 36,8% покривали інвестиційні витрати, а господарств УТМР – лише на 38,3%. В повоєнному періоді 2024-2026 років їх розподіл дорівнюватиме лише 41,7% та 43,4% відповідно (Додаток М1).

За умови деокупації територій впровадження стратегічних програм беззбиткового розвитку мисливських господарств в Запорізькій області, на засадах екологічної політики, дозволить збільшити витрати на відновлення природного капіталу. В повоєнному періоді бюджетне інвестування на ці заходи буде щороку збільшуватися – в середньому за 2024-2026 роки зросте на 49% та дорівнюватиме 23,34 млн. грн.

Вагому частину з них (9,30 млн. грн.) становитимуть витрати на охорону та екологізацію виробничого процесу, проведення біотехнічних заходів, відновлення популяції диких тварин, витрати на упорядкування мисливських угідь під вирощування лікарських трав, дикорослих плодів та ягід (Додаток М2). Інші витрати становитимуть більшу частину (14,04 млн. грн.).

Від загального обсягу бюджетних видатків, 5,1% з них буде розподілятися на екологізацію мисливських ресурсів Запорізької області. При цьому, координуючим

органом, що реалізовуватиме державну стратегічну програму беззбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічної політики, буде Державне агентство лісових ресурсів України (рис. 3.12).

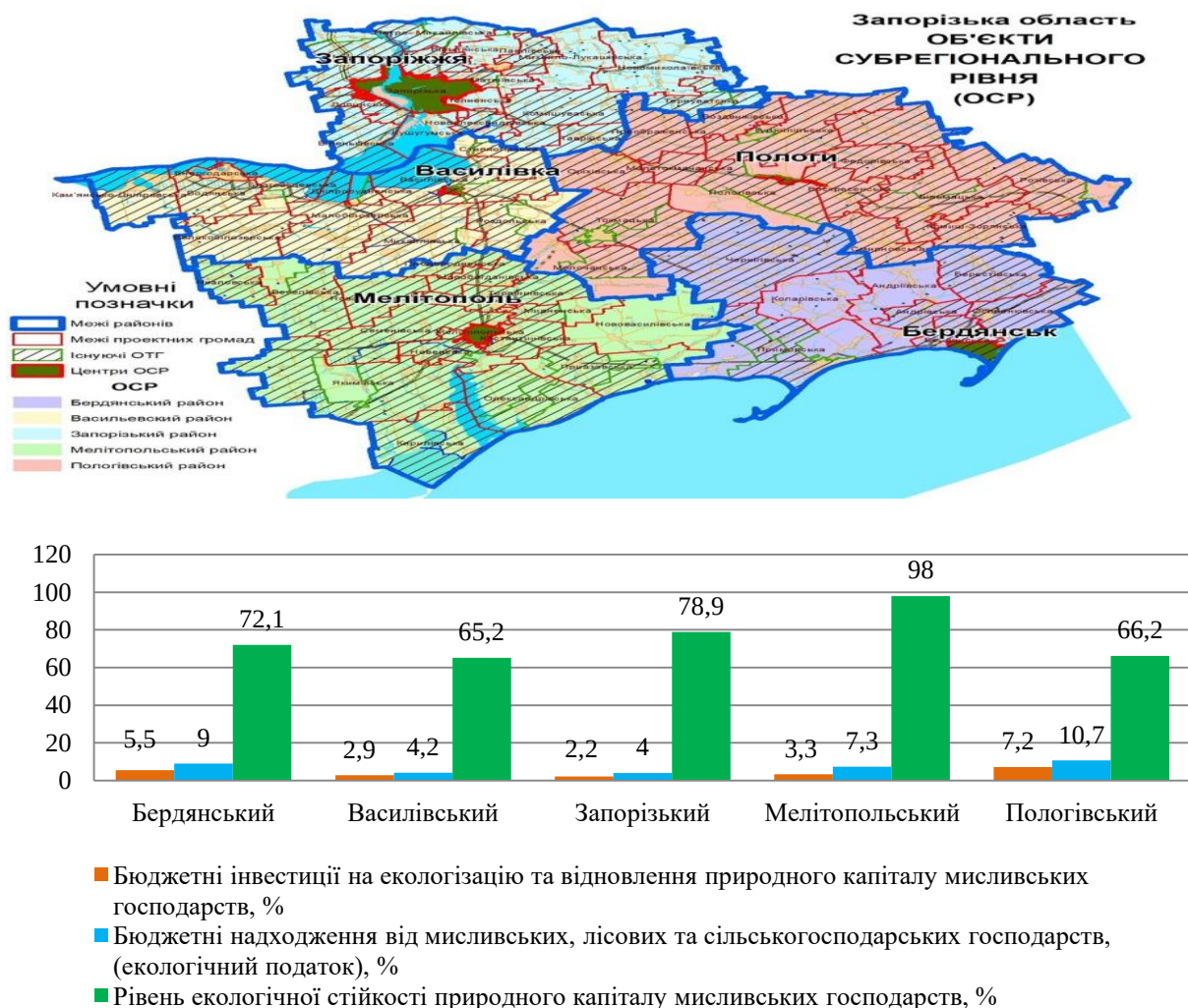

Рис. 3.12. Райони Запорізької області після деокупації території та проведення екологізації природного капіталу мисливських господарств у 2024-2026 рр., %

Джерело: побудовано автором

Така ситуація поєднує в собі дві місії: збільшення доходної частини бюджету за рахунок екологічного податку та вкладання бюджетних інвестицій в екологі-

чні процеси відновлення рекреаційної цінності угідь мисливського та рослинного походження в регіоні.

У 2024-2026 рр. найвищий відсоток бюджетних інвестиційних видатків із загальнодержавного бюджету буде направлено на відновлення ресурсних можливостей мисливських господарств Запорізької області та спрямовуватиметься в Мелітопольський, Бердянський та Запорізький райони. Бюджетні надходження від екологічного податку протягом 2024-2026 років збільшаться на 43,2%, що дорівнюватиме 10,41 млн. грн. Прогнозується, що найбільший обсяг бюджетних надходжень від екологічного податку в Запорізькій області забезпечать мисливські господарства Пологівського району – 1,04 млн. грн., Бердянського району – 0,94 млн. грн. та Мелітопольського району – 0,76 млн. грн.

З позиції державно-приватного партнерства пропонується в районах Запорізької області (Мелітопольський, Бердянський та Запорізький) об'єднати 8 мисливських підприємства на рівні Державного Регіонального Управління Лісового та Мисливського Господарства України (439,67 тис. га – 24,2% території мисливських угідь Запорізької області), 10 мисливських підприємств організації Українського товариства мисливців та рибалок (549,59 тис. га – 30,3% території мисливських угідь Запорізької області), 15 мисливських підприємств користувачів інших форм власності (824,38 тис. га – 45,5% території мисливських угідь Запорізької області). Основна місія такого об'єднання – вирощування лікарських трав, заготівлі ягід, лози, кори, кленового та березового соку з метою збільшення власних та бюджетних інвестиційних надходжень на відтворення рекреаційної цінності угідь, що враховують мисливське та рослинне походження.

Для реалізації даного заходу, на засадах АВВ-методу, розраховано рівень екологічної стійкості природного капіталу об'єднаних мисливських підприємств який надає об'єктивну результативність (максимізацію прибутку) та попереджує небажані наслідки (мінімізацію негативного впливу зовнішніх макрофакторів) [73; 76]. У теорії АВВ для визначення оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу використовують економічну вартість витрат і

вигід. Оцінювання вартості вигід при відтворенні рекреаційної цінності угідь, що враховують мисливське та рослинне походження, розпочинається з вартості мисливських ресурсів, що продукуються як біомаса (лікарські трави, технічні культури, заготівля ягід, лози, кори, кленового та березового соку та їх продукції) та класифікується за групами продукції прямого споживання [80; 81].

Результати оцінки вартості запасів мисливських ресурсів рослинного походження наведено в Додатку М3.

Для оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області в період деокупації на засадах державно-приватного партнерства впроваджено екологічний проект із використання бюджетних інвестицій (з урахуванням критично важливих для діяльності мисливських господарств вигод) та проведено порівняння рівня екологічної стійкості природного капіталу та еколого-економічного ефекту рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження (Додаток М4).

Сенситивний аналіз рівня екологічної стійкості природного капіталу об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області здійснено шляхом розрахунку чутливості індикаторів беззбитковості, зокрема NPV, при зміні таких ключових чинників: відсоток дисконтування, ціна запасів мисливських ресурсів рослинного походження, ціна за тону лікарських трав, дикорослих плодів та ягід, плата за відтворення рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження (Додаток М5). Для розрахунку обрано діапазон відхилень у межах (+/-) 50%.

Таким чином, рівень екологічної стійкості природного капіталу за умови екологізації мисливських ресурсів об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області при чутливості NPV 20%, призведе до негативного результату. Тобто, при зміні відсотка дисконтування на 20% (до 3,60%), величина чистої теперішньої вартості екологічного проекту дорівнює (-48,1) тис. грн./га; при зниженні ціни запасів мисливських ресурсів рослинного походження до -20%, значення NPV буде складати (-3.6) тис. грн./га.

Водночас, чутливість NPV за ефекту від екологізації природного капіталу об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області за умови державно-приватного партнерства не є критичною. Зміна чинників на 20% призводить до позитивного результату: при зміні відсотка дисконтування на 20% (до 3,00%), величина чистої теперішньої вартості екологічного проекту буде дорівнювати 2070 тис. грн./га); при зниженні ціни запасів мисливських ресурсів рослинного походження до -20%, значення NPV складе 2306 тис. грн./га; при зміні ціни за тону лікарських трав, дикорослих плодів та ягід на 20% (562,8 грн./т), значення NPV складе 2499 тис. грн/га; при зміні платежів за відновлення рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження до -20% (58,1 грн./т), значення NPV дорівнюватиме 2050 тис. грн./га.

В межах державно-приватного партнерства та з метою оптимізації критеріїв стану беззбиткового розвитку об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області, вдосконалено методику його оцінки шляхом введення інтегрального індексу, в якому враховано рівень екологічної стійкості природного капіталу. Система показників екологічної підгрупи природного капіталу, що впливають на інтегральний рівень беззбиткового розвитку мисливських господарств враховує такі групи показників: I підгрупа – поводження з відходами (4 показників); II підгрупа – використання та охорона водних ресурсів (7 показників); III підгрупа – використання й охорона запасів мисливських ресурсів та рекреаційна цінність заповідних територій (10 показників); IV підгрупа – викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря (6 показників). Їх інтегровано в підгрупи природного капіталу, що впливають на індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств (Додаток М6). Ваговий коефіцієнт екологічної складової (0,09) визначається на рівні макроекономічної та інвестиційної складових (Додаток М7).

Інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств оцінюється шляхом порівняння показників екологічної підгрупи в межах граничного значення (від 0 до 0,5 – критичний стан; від 0,5 до 0,8 – небезпечний;

від 0,8 до 1 – задовільний) та розраховується в адитивній – I_A , чи мультиплікативній – I_M формі:

$$I_A = \sum_{i=1}^n a_i I_i^A, I_M = \prod_{i=1}^n (I_i^M)^{a_i}, \quad (3.15)$$

де, I_A , I_M – часткові показники (для адитивної та мультиплікативної форми) i -ї екологічної підгрупи, що формують інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств; n – кількість екологічної підгрупи, що формують інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств; a_i – вагові коефіцієнти, для яких виконується така умова:

$$\sum_{i=1}^n a_i = 1, a_i \geq 0, i = \overline{1, n}, \quad (3.16)$$

Розрахунок вагових коефіцієнтів екологічної підгрупи було виконано наступним чином:

$$a_i = a_i(1 - a_{11}), i = \overline{1, 10}, \quad (3.17)$$

де, a_i – вагові коефіцієнти, для яких виконується умова (формула (3.16)); $a_{11} = 0.09$ – ваговий коефіцієнт для групи екологічних факторів. Тобто як порядок, так і пропорції вагових коефіцієнтів були збережені.

В межах екологічної підгрупи показників (їх індекс – 11) розраховується інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств (адитивний – I_{11}^A та мультиплікативний – I_{11}^M) за формулою (3.18):

$$I_{11}^A = \sum_{j=1}^{m_{11}} a_{11j} q_{11j}, I_{11}^M = \prod_{j=1}^{m_{11}} q_{11j}^{a_{11j}}, \quad (3.18)$$

де, q_{11j} – нормоване значення; a_{11j} – ваговий коефіцієнт j -го показника екологічної підгрупи; m_{11} – кількість показників.

Нормовані значення розраховуються за такими формулами.

для показників стимуляторів:

$$q_{11j} = \begin{cases} x_{11j} / x_{11j}^*, & \text{if } x_{11j} \leq x_{11j}^*, \\ x_{11j} = 1, & \text{otherwise,} \end{cases}, \quad (3.19)$$

де x_i – значення індикатора (Додаток М6); x_i^* – оптимальне значення показника (для показників-стимуляторів – максимальне значення з вибірки, дестимуляторів – мінімальне);

для показників дестимуляторів:

$$q_{11j} = \begin{cases} x_{11j} / x_{11j}^*, & \text{if } x_{11j} \geq x_{11j}^*, \\ x_{11j} = 1, & \text{otherwise,} \end{cases}, \quad (3.20)$$

На засадах вагових коефіцієнтів екологічної підгрупи розраховано інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області (в адитивній та мультиплікативній формі), який представлено на рис. 3.13.

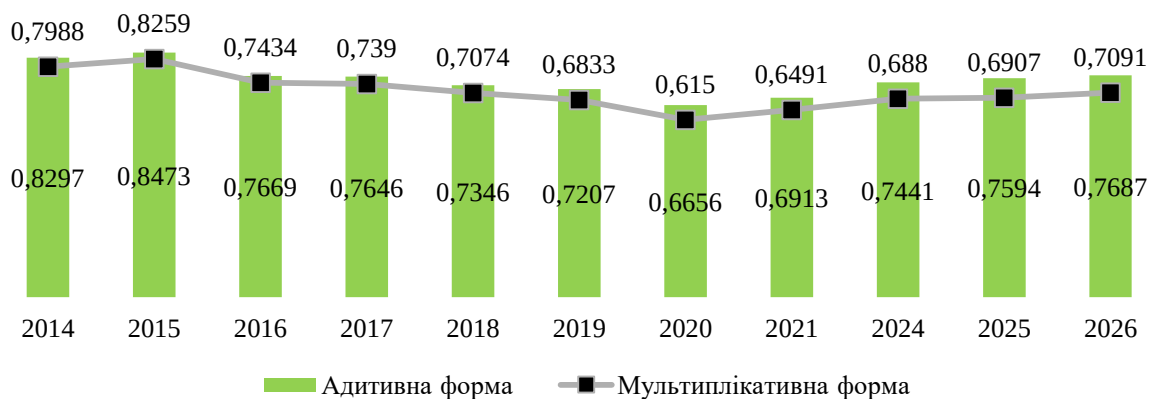

Рис. 3.13. Інтегральний індекс беззбиткового розвитку мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області (в адитивній та мультиплікативній формі) за 2014-2021 та на 2024-2026 рр., %

Джерело: побудовано автором

Таким чином, ресурсні можливості мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області після деокупації територій в 2024-2026 рр. демонструють збільшення їх рівня беззбиткового розвитку. При бюджетному інвестуванні в екологізацію природного капіталу будуть відновлюватися за умови раціонального використання водних ресурсів, зменшення обсягу відходів, викидів діоксину сірки та оксидів азоту в атмосферу повітря. Крім того, ма-

кроекономічна та інвестиційна домінанта рівня безбиткового розвитку мисливських господарств має тісний зв'язок із показниками екологічної підгрупи, які взаємозалежні та доповнюють один одного. Це підтверджує наше припущення, що безбитковість розвитку мисливських господарств напряду залежать від екологічної політики держави.

Висновки до 3 розділу

Третій розділ даного дисертаційного дослідження містить стратегічні напрями формування доходів та витрат мисливських господарств, за якими зроблено наступні висновки:

1. Удосконалено системний підхід до формування доходів та витрат мисливських господарств з урахуванням потреб реалізації державної політики у мисливській галузі, зокрема міжнародних зобов'язань України щодо спрямування заходів на розв'язання екологічних, економічних, соціально-культурних та природоохоронних завдань, виконання яких дозволить створити сприятливі умови для оптимального використання державного мисливського фонду, забезпечення охорони, відтворення та сталого використання мисливських тварин, регулювання їх чисельності, збереження біологічного різноманіття, природних екосистем та екологічних комплексів, пропагування природоохоронного мисливства, розвитку суміжних сфер діяльності та надання супутніх послуг мисливцям під час здійснення полювання.

2. Визначено фундаментальні інструменти системного підходу (соціально-культурні, інституційно-правові та еколого-економічні), що реалізують мисливське районування на децентралізованій території країни та гармонізують інтереси користувачів мисливських угідь щодо оптимізації критеріїв формування доходів та витрат. Доведено, що соціально-культурні інструменти системного підходу включають у себе формоутворюючі складові рівня окупності витрат спортивного мисливства та рівня окупності послуг мисливського туризму, які покликані забезпечити суто рекреаційні потреби населення України ($\approx 0,8\%$),

яке дуже чутливе до непропорційних змін в макроекономічних циклах сталого розвитку держави, і, особливо під час конфліктного (воєнного) періоду. Крім того, у воєнний період, за повної відсутності державної підтримки користувачів мисливських угідь, це позначається на мисливському районуванні територій, їх охороні та відновленні.

Визначено, що інституційно-правові інструменти системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств є більш відокремленими та вузькоспеціалізованими, що дозволяє здійснювати їх вдосконалення на локальному (галузевому) рівні та реалізовувати в державній політиці шляхом гармонізації господарсько-правових відносин користувачів мисливських угідь у взаємодії із сільгоспвиробниками. Це передбачено Принципами 8 і 11 Європейської Хартії полювання та біорізноманіття, що узгоджуються із Стратегією розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття України до 2030 року.

3. З позиції системного підходу щодо доцільності використання мисливських угідь, які суттєво домінують у структурі сільськогосподарських угідь та впливають на формування доходів та витрат мисливських господарств, запропоновано визначення кількісних та якісних продуктивних характеристик мисливських ресурсів та їх охорони суб'єктами галузі на засадах екологічних вимог господарської діяльності, охорони дикої природи, збереження популяцій мисливських тварин та середовищ їх існування, біорізноманіття. Це дозволить забезпечити сталість використання витратної компоненти, пов'язаної із відновлюванням природних ресурсів, а також підвищити одержання грошових надходжень при збалансуванні еколого-економічних і соціально-культурних інструментів, враховуючи високі стандарти полювання за умови покращення рівня поінформованості й активізації зацікавлених сторін та населення у заходах з питань інтересів збереження довкілля.

4. Обґрунтовано, що успіх досягнення еколого-економічного розвитку мисливських господарств в Україні залежить від багатьох важелів та регуляторів, що імплементують системний підхід до формування доходів та витрат, забезпе-

чуючи поступ до мінімізації негативних наслідків впливу антропогенних чинників, які відрізняються від законів природи та прагнуть внести корективи до ресурсних обмежень в природно-життєвому довіллі людини, створюючи ілюзії щодо незалежності економічної діяльності суб'єктів від природи і, водночас, залишаючись частиною природи.

Розроблено концептуальну модель системного підходу до удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств, яка дозволяє розробляти стратегічні цілі та індикативні показники збереження біорізноманіття в середовищі існування диких тварин, забезпечуючи охорону, відтворення та стале використання видів мисливської фауни. До них віднесено комплексність кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів мисливських ресурсів, регіональну диференціацію оцінки доходів та витрат мисливських господарств, впровадження в розрахунках оцінки окупності витрат від ведення мисливської діяльності продуктивного вкладу людських ресурсів та їх впливу на природне середовище. Критерієм ефективності використання і відтворення мисливської фауни є інтегральний еколого-економічний ефект, який акумулюється в процесі охорони і раціонального використання ресурсів дикої природи.

5. Розроблено модельну конструкцію витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств, що регулюються соціально-культурними та еколого-економічними інструментами, координують відтворювальний процес та охорону мисливської фауни, вміщують в собі тріаду складових елементів концепції сталого розвитку та забезпечують екологічні (збереження біорозмаїття), соціальні (рекреаційні та естетичні потреби) та економічні (послуги та ресурси для подальшої економічної діяльності) функції. Це модель ланцюжка створення вартісної цінності мисливських ресурсів, що реалізується через реальні та потенційні можливості взаємодії учасників результативного процесу (від вирощування мисливських ресурсів, їх заготівлю, виробництво з них продукції без відходів із залученням інвестицій, і подальшого забезпечення економічної вигоди), для забезпечення швидкої та плідної інтеграції виробни-

чого і споживчого процесів у відновлюванні джерел доходів, джерел охорони біорізноманіття та середовища проживання тварин.

Розраховано прогнозне значення обсягу грошових надходжень мисливських господарств при збільшенні витрат на заробітну плату на 10% та зменшенні витрат на охорону тварин на 10%, яке з імовірністю 95% буде знаходитися в інтервалі від 557,44 до 562,24 тис. грн.

6. Запропоновано стратегію беззбиткового розвитку мисливських господарств повоєнного періоду на засадах екологічної політики. Стратегія окреслює пріоритетні напрями економічних інтересів мисливських господарств з державою в контексті виконання положень екологічної політики щодо відновлення біорізноманіття (популяції диких тварин) на засадах підприємницьких ініціатив, формування стабільного економічного зростання в короткостроковій перспективі повоєнного періоду – відновлення ресурсних можливостей, в довгостроковій – забезпечення екологічної стійкості шляхом фінансування екологічних проектів.

Реалізація стратегії беззбиткового розвитку спрямовується на: стабілізацію амплітуди фінансування економічного циклу для підвищення рівня екологічної стійкості мисливських господарств; стабілізацію функціонального розподілу ресурсів за видатками на ведення мисливського господарства, підтримку диверсифікації виробництва, з урахуванням рівня ресурсних можливостей мисливських підприємств; за відсутності відновлювального процесу ресурсних можливостей (деокупація територій), впровадження адресної державної підтримки, фінансування змінних витрат і витрат, пов'язаних із екологізацією мисливських масивів та розведення популяції диких тварин; просторове розширення локації надходження грошових коштів для відновлення рівня екологічної стійкості та беззбиткового розвитку мисливських господарств.

Атрибути стратегічних пріоритетів беззбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді ґрунтуються на засадах параметрів самоокупності витрат в контексті їх господарських відносин з суб'єктами лісового та сільськогосподарського напрямку на певній території їх розміщення та ґрунту-

ються на інтегральному підході щодо відновлення стабільного економічного зростання та ресурсних можливостей.

7. Удосконалено методичний підхід до відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, як економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств, з метою формування їх беззбиткового розвитку на засадах державно-приватного партнерства.

Економічна домінанта ресурсних можливостей мисливських господарств враховує елементи відновлення мисливських ресурсів для формування стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу та здійснюється за кількісним підходом – як арифметична сума інвестиційних джерел спрямованих на відновлення та екологізацію мисливських ресурсів, за якісним – як оборот інвестиційних джерел, спрямований на екологізацію мисливських ресурсів (природний капітал). Такий підхід дозволяє використовувати методичний базис, який застосовується для екологізації об'єктів природного капіталу, детермінованих окремими інституційно-правовими та еколого-економічними інструментами, а також державними регуляторами формування витрат мисливських господарств в поточному періоді на засадах структури джерел інвестування.

8. За умови впровадження екологічних проектів на засадах державно-приватного партнерства з країнами Європи, площа мисливських масивів в Запорізькій області після деокупації території, яка має рекреаційну цінність, враховуючи її мисливське та рослинне походження у 2024 р., дорівнюватиме рівню 2021 р. – 1,81 млн. га (3,72% від загальної території мисливських угідь в Україні). Ефективність екологізації мисливських ресурсів в Запорізькій області буде прибутковою, з розвиненим ринком продукції як полювання (м'яса диких тварин), так і вирощування лікарських трав, заготівлі дикорослих плодів та ягід. Зазначимо, що у довоєнному періоді екологічний ефект від використання мисливських ресурсів був збитковий, з причин того, що 72% мисливських угідь, рекреаційна цінність яких не поступається європейським, не була забезпечена інвестиціями на їх відновлення. В 2021 р. доходи мисливських господарств ДАЛРУ лише на 36,8% покривали інвестиційні витрати, а господарств УТМР – на 38,3%.

У повоєнному періоді 2024-2026 років їх розподіл дорівнюватиме 41,7% та 43,4% відповідно.

9. За умови деокупації територій впровадження стратегічних програм беззбиткового розвитку мисливських господарств в Запорізькій області на засадах екологічної політики, дозволить збільшити витрати на відновлення природного капіталу. У повоєнному періоді бюджетне інвестування на ці заходи буде щороку збільшуватися – в середньому за 2024-2026 роки зросте на 49% та дорівнюватиме 23,34 млн. грн. Вагому частину з них (9,30 млн. грн.) становитимуть витрати на охорону та екологізацію виробничого процесу, проведення біотехнічних заходів, відновлення диких тварин, витрати на упорядкування мисливських угідь під вирощування лікарських трав, дикорослих плодів та ягід (Додаток М2). Інші витрати становитимуть більшу частину (14,04 млн. грн.).

10. У 2024-2026 рр. найвищий відсоток бюджетних інвестиційних видатків із загальнодержавного бюджету буде направлено на відновлення ресурсних можливостей мисливських господарств Запорізької області та спрямовуватиметься в Мелітопольський, Бердянський та Запорізький райони. Бюджетні надходження від екологічного податку протягом 2024-2026 років збільшаться на 43,2%, що дорівнюватиме 10,41 млн. грн. Прогнозується, що найбільший обсяг бюджетних надходжень від екологічного податку в Запорізькій області забезпечать мисливські господарства Пологівського району – 1,04 млн. грн., Бердянського району – 0,94 млн. грн. та Мелітопольського району – 0,76 млн. грн.

11. З позиції державно-приватного партнерства пропонується в районах Запорізької області (Мелітопольський, Бердянський та Запорізький) об'єднати 8 мисливських підприємств на рівні Державного Регіонального Управління Лісового та Мисливського Господарства України (439,67 тис. га – 24,2% території мисливських угідь Запорізької області), 10 мисливських підприємств організації Українського товариства мисливців та рибалок (549,59 тис. га – 30,3% території мисливських угідь Запорізької області), 15 мисливських підприємств користувачів інших форм власності (824,38 тис. га – 45,5% території мисливських угідь Запорізької області). Основна місія такого об'єднання – вирощування лі-

карських трав, заготівлі ягід, лози, кори, кленового та березового соку з метою збільшення власних та бюджетних інвестиційних надходжень на відтворення рекреаційної цінності угідь, що враховують мисливське та рослинне походження.

12. Рівень екологічної стійкості природного капіталу за умови екологізації мисливських ресурсів об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області при чутливості NPV 20%, призведе до негативного результату. Тобто, при зміні відсотка дисконтування на 20%, величина чистої теперішньої вартості екологічного проекту дорівнюватиме (-48,1) тис. грн./га; при зниженні ціни запасів мисливських ресурсів рослинного походження до -20%, значення NPV буде складати (-3,6) тис. грн./га.

Чутливість NPV за ефекту від екологізації природного капіталу об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області за умови державно-приватного партнерства не є критичною. Зміна чинників на 20% призводить до позитивного результату: при зміні відсотка дисконтування на 20% (до 3,00%), величина чистої теперішньої вартості екологічного проекту буде дорівнювати 2070 тис. грн./га); при зниженні ціни запасів мисливських ресурсів рослинного походження до -20%, значення NPV складе 2306 тис. грн./га; при зміні ціни за тону лікарських трав, дикорослих плодів та ягід на 20% (562,8 грн./т), значення NPV складе 2499 тис. грн./га; при зміні платежів за відновлення рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження до -20% (58.1 грн./т), значення NPV дорівнюватиме 2050 тис. грн./га.

13. В період деокупації території та за умови бюджетного інвестування в екологізацію природного капіталу мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області, їх рівень беззбиткового розвитку за адитивного прогнозу на 2024-2026 рр. щороку буде збільшуватися в середньому на 20,6%, за мультиплікативного прогнозу – на 12,3%. Його зростання буде здійснюватися за умови раціонального використання водних ресурсів, зменшення обсягу відходів, викидів діоксину сірки та оксидів азоту в атмосферу повітря.

Результати досліджень опубліковано автором в працях [41; 42; 43; 97; 103].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Артющок В. С. Критерії відповідності лісогосподарських підприємств стратегічній меті щодо сталого розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія. Економіка. 2012. №19. С. 95-98.
2. Виговська, В. В., Музика, В. В., Малей, Е. Б. Сучасний стан мисливського господарства Чернігівської області: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Полісся*, 2019. Вип. 1(17). С. 118-125.
3. Волох А. М. Агроландшафти України як мисливські угіддя. Збірник наукових статей «ІІІ Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». Вінниця, 2011. Том.1. С.301–305. URL: <http://eco.com.ua/>.
4. Волох А. М. Охотничьи звери Степной Украины: моногр. Херсон, 2016. 572 с.
5. Білоус В. М., Дебела О. О. Фундаментальні інструменти вдосконалення системи ведення мисливського господарства в агроландшафтах України. *Наукові доповіді НУБіП України*. 2019. № 2(78). С. 1-11.
6. Бондаренко В. Д., Делеган І. В., Михайлюченко М. Т., Соловій І. П. *Охорона фауни в агроландшафтах*. Львів: Львів. лісотех. ін-т., 1990. 81 с.
7. Бондаренко В.Д. Біотехнія: Навч. пос. Львів: Афіша, 2002, ч. 2. С. 324-334.
8. Гаврись Г. Г. Приватизація землі та змінюваність фауністичних комплексів хребетних тварин агроценозів. *Агробіорізноманіття України: теорія, методологія, індикатори*. Книга 2. Київ, 2005. с. 140–164.
9. Державне управління статистики Запорізького обласного управління лісового та мисливського господарства. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/35258765/
10. Дежкин В.В. Управление популяциями диких копытных. *Итоги науки и техники: Зоол. позвоноч.* 1985. Т. 13. С. 66–138.

11. Дробот І. О. Проців О. Р. Розвиток системи державного регулювання мисливського господарства України в контексті адаптування до умов Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 2. С. 385-392.

12. Директива 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 р. про захист диких птахів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-09#Text

13. Директива Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природних середовищ існування, дикої флори та фауни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_004-92

14. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

15. Закон України «Про мисливське господарство та полювання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>

16. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>

17. Закон України «Про тваринний світ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>

18. Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>

19. Закон України «Про ветеринарну медицину». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

20. Інструкція про полювання до Директиви Ради 79/409/ЄЕС від 2 квітня 1979 року про збереження диких птахів. URL: http://www.ecoinst.org.ua/pdf/legal_framework.pdf

21. Європейська Хартія полювання та біорізноманіття. URL: <https://web.archive.org/web/20180917181744/https://ahf.org.ua/uk/library/topic-of-the-week/604-pro-evropejsku-khartiyu-polyuvannya-ta-bioriznomanittya>

22. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів : наукове видання. 2-ге вид., доповн. Київ, 2008. 302 с.

23. Купіна З. П. Мисливське господарство в Україні. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2013. Вип. 27 (1). С. 269-271.

24. Кульчицька Е. Міжнародні тенденції розвитку мисливського туризму. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 34. С. 151-159.

25. Лакида П.І., Васишин Р.Д., Зібцев С.В. Оцінка потенціалу лісової біомаси в Україні. Освіта, дослідження та інновації у лісовому та парковому господарстві України в контексті регіональних та глобальних викликів. Київ: ТОВ ДКС. 2010. 189 с.

26. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN011487>

27. Мироненко М.О., Шеремет І.М., Проців О.Р., Башта А.Т., Делеган І.В., Вовченко В.Ю., Станкевич-Волосянчук О.І., Бурмас В.Р., Новіков Р.І., Карачук Д.Ю. Проект моделі реформування та розвитку мисливського господарства України. 2015. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf>

28. Моделювання виробничих процесів багатoproфільних підприємств лісової галузі. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/ekonomichny-temi-rizne/modelyuvannya-virobnichih-protsesiv-bagatoprofilnih-pidpriemstv-lisovoi-galuzi-referat.html>

29. Музика В. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2020. Том 6. № 67. С. 18-32.

30. Муравйов Ю. В., Дідович І. І., Гриньо М. В. Стратегія всебічного використання лісових ресурсів: інноваційні погляди в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2023. Т. 33. № 6. С. 48-54.

31. Новицький В. П. Екологічні основи управління мисливськими ресурсами агроландшафтів Лісостепу України: дисертація на здобуття наук. ступеня д-ра. с.-г. наук: 03.00.16 – екологія; Ін-т агроєкології і природокористування НААНУ. Київ, 2018. 401 с.

32. Олійничук, О.І. Особливості лісогосподарського виробництва та підвищення його ефективності. *Актуальні проблеми економічного розвитку регіону*. 2009. № 5(2). С. 148–154.

33. Олійничук О.І. Методика обліку витрат на виготовлення продукції лісової промисловості та її поліпшення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20(1). С. 231–238.

34. Петриченко В.В., Лебедєва Н.І., Карташова Я.М. Типологія мисливських угідь. Навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. 110 с.

35. Проект моделі реформування та розвитку мисливського господарства України. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf>.

36. Про підписання Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі: Рішення Ради 82/72/ЄЕС // ОJ L 38. - 10.02.1982

37. Про підписання Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин: Рішення Ради 82/461/ЄЕС від 24.06.1982 // ОJ L 210. - 19.07.1982. - р. 10-22.

38. Проект Стратегії розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття на період до 2030 року. URL: <https://www.openforest.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ars-och-hallbarhetsredovisning-2022.pdf>

39. Проців О.Р. Плата за користування мисливськими угіддями чи податок на корупцію? *Мисливство та рибальство*. 2015. № 10(168). С. 1-10.

40. Прус Ю. О. Аналіз сучасного стану ресурсів мисливських господарств України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2023. №3(49), С. 155-168.

41. Соболєвська О.О. Формування доходів мисливських господарств Запорізької області. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. Серія: Економічні науки. 2021. Т.23. Вип. 97. С.41-47.

42. Соболєвська О. О. Еколого-економічні інструменти формування доходів та витрат мисливських господарств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2024. № 1 (50). С.112-121.

43. Соболєвська О. О. Особливості розвитку мисливського туризму, як засобу збереження біосистеми країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №24. С. 132-136.

44. Тимощук К. А. Екологізація політики в Україні: проблеми та перспектива розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 97-102.

45. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Формування витрат та доходів мисливського господарства як складової біосистеми України. *Агросвіт*. 2022. № 23. С. 16-23.

46. Трусова Н. В., Свиноус І. В., Присяжнюк Н. М., Федорук Ю. В., Федорук Н. М. Мисливське господарств як галузь економіки: зарубіжний досвід та виклики для України. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_4_14

47. Фурдичко О. І. Екологічні аспекти охорони фауни під час польових робіт. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 11. С. 51–56.

48. Фурдичко О.І. Лісова галузь України в контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти. Київ: Основа. 2009. 278 с.

49. Хвесик М. А., Шубалий О. М., Василик Н. М. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізми стимулювання, інституційне та інноваційно-інвестиційне забезпечення. Київ: ТОВ ДКС. 2011. 217 с.

50. Шершун М.Х. Ефективність діяльності лісогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища*. 2012. № 2. С. 209-214.

51. Шкуратов, О.І. Оцінка конкурентного потенціалу лісогосподарських підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23 (3). С. 309-314.

52. Щодо Конвенції Про біологічне різноманіття: Рішення Ради 93/626/ЕЕС від 25 жовтня 1993 р. // OJ L 309. – 13.12.1993. OJ L 82. 25.03.1999.

53. Хоєцький П. Б., Похалюк О. М. Мисливське господарство країн Європи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 42-52.

54. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів від 16 червня 1995 року. Рішення Ради 2006/871/ЄС від 18 липня 2005 року. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/bioriznomanittya/mizhnarodni-dogovory-u-sferi-zberezhennya-bioriznomanittya-dykoyi-flory-ta-fauny/konventsiya-pro-zberezhennya-migruyuchykh-vydiv-dykyh-tvaryn/ugoda-pro-zberezhennya-afro-yevrazijskykh-migruyuchykh-vodno-bolotnyh-ptahiv/>

55. Яворська А. В. Мисливське господарство як напрям розвитку місцевих промислів. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2013. № 1-2 (2). С. 355-363.

56. Agriculture, forestry and fisheries, (2017-2021). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.

57. Barreto P., Souza C., Nogueron R., Anderson A., Salomao R. Human Pressure and Protected Areas: Results and Discussion. Washington: DC World Resources Institute. 2006. 214 p.

58. Berezina N.Yu. Legal regulation of relations in the field of hunting land use: some aspects and features of the subject composition. *Entrepreneurship, economy and law*. 2017. Vol. 8. P. 89–93.

59. Bondarenko V. D., Deineka A. M., Burmas V. R., Khoietskyi P. B., Khozinskyi V. P. Hunting economy of Ukraine. Lviv: Spolom. 2005. 135 p.
60. Bondarenko V. D., Rizun E. M. Current issues of the state and management of hunting in Ukraine and possible directions for their solution. *Scientific works of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine*. 2016. Vol. 14. pp. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nplanu_2016_14_28
61. Costanza R., D'Aarge R., De Groot R., Farber S. (1997). Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital. *Nature*. 1997. Vol. 387. pp. 253-260.
62. Deininger K., Minten B. Determinants of Deforestation and the Economics of Protection: An Application to Mexico. *American Journal of Agricultural Economics*. 2002. Vol. 84(4). Pp. 943-960.
63. Dobrianska L.O., Zharova L.V., Khlobystov Ye.V. Strategic potential of ecological security: technology of economic growth. Lviv: Ukrainian Bestseller. 2012. 114 p.
64. Edwards P. J., Abivardi C. The value of biodiversity: Where ecology and economy blend. *Biological Conservation*. 2009. Vol. 83(2). Pp. 239-246.
65. Ewers R.M., Rodrigues A.S.L. Estimates of reserve effectiveness are confounded by leakage. *Trends in Ecology and Evolution*. 2008. Vol. 23(3). Pp. 13-6.
66. Fisher B., Morling P. Defining and classifying ecosystem services for decision making. *Ecological Economics*. 2009. Vol. 68(3). Pp. 643-653.
67. Frylestam B. Agricultural land use effects on the winter diet of Brown Hares (*Lepus europaeus* Pallas) in southern Sweden. *Mammal Rev.* 1986. №16(3/4). P. 157–161.
68. Gebetstroither E., Kaufmann A., Gigler U., Resetarits A. Agent-based modelling of self-organization processes to support adaptive forest management. *Contributions to Economics*. 2006. Part 4. P. 153–172. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F3-7908-1721-X_8

69. Hayes T.M. Parks, People, and Forest Protection: An Institutional Assessment of the Effectiveness of Protected Areas. *World Development*. 2006. Vol. 34(12). P. 2064-2065.

70. Jonsson, M., Wardle, D.A. Structural equation modelling reveals plant-community drivers of carbon storage in boreal forest ecosystems. *Biology Letters*. 2009. Vol. 6(1). Pp. 1-4.

71. Hawken P., Lovins A. Lovins H. *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. New York: Little, Brown & Company. 1999. 234 p.

72. Hayes T.M. Parks, People, and Forest Protection: An Institutional Assessment of the Effectiveness of Protected Areas. *World Development*. 2006. Vol. 34(12). Pp. 2064-2065.

73. Hsu A., Johnson L., Lloyd A. *Measuring Progress: A Practical Guide from the Developers of the Environmental Performance Index*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2013. 189 p.

74. Hsu A., Esty D. C., de Sherbinin A., Levy M. A. *Environmental Performance Index: Global Metrics for the Environment*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2016. URL: <https://epi2016.yale.edu>.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19868.90249>

75. Jepson P., Mornberg F., Noord H. A Review of the Efficacy of the Protected Area System of East Kalimantan Province. Indonesia. *Natural Areas Journal*. 2002. Vol. 22(1). P. 28-42.

76. Kurttila M., Pukkala T., Loikkanen J. The performance of alternative spatial objective types in forest planning calculations: a case for flying squirrel and moose. *Forest Ecology and Management*. 2002. Vol. 166(1-3). Pp. 245-260. URL: https://www.researchgate.net/publication/223653847_The_performance_of_alternative_spatial_objective_types_in_forest_planning_calculations_A_case_for_flying_squirrel_and_moose

77. Mas J.F. Assessing Protected Area Effectiveness Using Surrounding (Buffer) Areas Environmentally Similar to the Target Area. *Environmental Monitoring and Assessment*. 2005. Vol. 105. Pp. 69-80.

78. McCormick, J. (2001). Environmental Policy in the European Union. The European Series. Palgrave.

80. Medvid L., Hovda H. Organization and methods of accounting for material costs in hunting farms. *Trade, commerce, entrepreneurship*. 2012. Vol. 14. Pp. 120-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2012_14_30

81. Muraviov Yu. V., Khoietskyi P. B. Analysis of hunting management and ways to increase its efficiency. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. 2011. Vol. 21(1). Pp. 23-29.

82. Muraviov Yu. V. Research of costs and sources of income from hunting in Lviv region. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. 2019. Vol. 29(4). Pp. 50–52.

83. Myronenko M.O., Sheremet I.M., Protsiv O.R., Bashta A.T., Delehan I.V., Vovchenko V.Iu., Stankevych-Volosianchuk O.I., Burmas V.R., Novikov R.I., Karabchuk D.Iu. Draft model of reforming and developing the hunting economy of Ukraine. 2015. URL: <http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Proekt-modeli-reformuvannya-i-rozvytku-myslyvskogo-gospodarstva-Ukrayiny.pdf>

84. Niemeijer D., Groot de R. A conceptual framework for selecting environmental indicator sets. *Ecological Indicators*. 2008. Vol. 8. Pp. 14-25.

85. Novikov R. (2019). Stably weak. *Journal of forestry and hunting*. 2019. Vol. 2. Pp. 28–31.

86. Oliinychuk O.I. Methods of accounting for costs of manufacturing products of the forest industry and its improvement. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. 2010. Vol. 20(1). Pp. 231–238.

87. Panova I. Conceptual framework for the ecologization of economic system. *The scientific heritage*. 2019. Vol. 32(2). Pp. 23-27. URL: <http://tsh-journal.com/wp-content/uploads/2019/03/VOL-2-No-32-32-2019.pdf>

88. Prokopenko O. M. Hunting in 2014. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2015 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm

89. Prokopenko O.M. Hunting in 2015. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
90. Prokopenko O.M. Hunting in 2016. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
91. Prokopenko O.M. Hunting in 2017. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
92. Prokopenko O.M. Hunting in 2018. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
93. Prokopenko, O.M. Hunting in 2019. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
94. Prokopenko O.M. Hunting in 2020. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2021 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
95. Prokopenko O.M. Hunting in 2021. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 2022. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/lis/opvmg/arch_vmg_u.htm
96. Protsiv O.R. Fees for the use of hunting grounds or corruption tax? *Hunting and fishing*. 2015. Vol. 10(168). Pp. 1.
97. Sobolevska O.O. Formation of Cost-Resource Determinants and Stabilizers of the Development of Hunting in Ukraine / T.I. Yavorska, V.V. Lysenko, O.O. Sobolevska, V.I. Apostolov, I.V. Ahieieva. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. №1. P.306-319.
98. Solow R. The Economics of Resources or the Resources of Economics. *The American Economic Review*. 1974. Vol. 64(2). Pp. 1-14.

99. The concept of reforming and developing the hunting industry for 2020-2030. The concept of reform and development of the hunting industry for 2020-2030, Kyiv: GS "All-Ukrainian Hunting Union". URL:

<http://gsvms.org.ua/uk/katehorii/statti/item/307-kontseptsiiia-reformuvannia-ta-rozvytku-myslyvskoho-hospodarstva>

100. Trusova N.V., Vinichenko I.I., Svynous I.V., Yeremenko D.V., Pochernina N.V. Economic Dominance of Resource Opportunities of Hunting Industry in the Environmental Policy of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 1164-1178.

101. Trusova N.V., Svynous I.V., Prus Yu. O., Havryk O. Yu., Ivanovskiy A. V. Assessment of agricultural lands as the basis of Ukraine's food supply *International Journal of Environmental Studies*. 2023. Vol. 80(2). P. 334–347.

102. Yashalova, N.N., Ruban, D.A. The special significance of the ecological factor for the sustainable development of the national economy: a conceptual analysis. *National interests: priorities and security*. 2014. Vol. 14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobaya-znachimostekologicheskogo-factora-dlya-ustoychivogo-razvitiya-natsionalnoy-ekonomikikontseptualnyy-analysis>

103. Yavorska T., Sobolevska O. Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3 №. 1. P. 54-59.

104. Vinichenko I.I. Formation of costs and income in the context resource provision of hunting economy. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2023. № 3(49). С. 30-39.

105. Wincentz J. Identifying causes for population decline of the brown hare (*Lepus europaeus*) in agricultural landscapes in Denmark. *National Environmental Research Inst*, 2009. С. 45–54.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення актуального наукового завдання удосконалення теоретико-методичних підходів і розробки практичних рекомендацій щодо формування витрат та доходів мисливських господарств. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки та рекомендації:

1. Узагальнення теоретико-методичних основ формування доходів і витрат мисливських господарств дало можливість визначити, що дохід мисливських господарств з точки зору теорії доходу має складний формат своєї будови, домінуючу позицію в якому займає концепція приросту доходу. На її основі дохід мисливських господарств розглядається як джерело простого і розширеного відновлення ресурсів на біорізноманіття мисливських угідь та передбачає створення фонду нагромадження, який дозволить забезпечити їх беззбитковий розвиток та створить можливості для здійснення господарської діяльності. В контексті беззбиткового рівня діяльності встановлено необхідність чіткої побудови витрат мисливських господарств за періодами та критеріями визначення із виділенням частки ймовірних і невизначених витрат для запобігання їх перевищення над запланованими витратами. У цьому напрямку з використанням інструментів функціонально-виробничого, нормативного, диференційованого та стратегічного підходів удосконалено організаційну структуру аналізу витрат мисливських господарств з метою відстеження послідовності взаємозв'язку їх складових на всіх стадіях економічного циклу та беззбиткового розвитку.

2. За результатами узагальнення підходів науковців до трактування понять «доходи» та «витрати» мисливських господарств, сформовано та надано власне бачення дефініцій «дохід мисливських господарств», «витрати мисливських господарств». У запропонованому визначенні «дохід мисливських господарств» трактується як грошові надходження, що забезпечують економічний результат діяльності суб'єкта з метою ідентифікації беззбиткового розвитку за певний період часу, отримання економічної вигоди, спрямованої на збільшення власних можливостей самофінансування та покриття ресурсних витрат. Це дозволяє

мисливським господарствам оптимізувати рівень окупності витрат для зменшення ризиків ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь, визначити рівень активності покриття власних зобов'язань, і, в умовах впливу зовнішнього й внутрішнього середовища імплікувати фактори стану екосистеми для стабілізації виробничого циклу в певному сегменті ринку продукції, робіт (послуг).

В контексті беззбиткового рівня діяльності та із врахуванням релевантності між видами та класифікацією витрат обґрунтовано сутність поняття «витрати мисливських господарств», як цілеспрямоване та раціональне спрямування ресурсів суб'єкта на природокористування, відновлення екосистеми на певній території з метою досягнення оптимальної прибутковості та збереження міжгосподарських зв'язків та взаємодії із суб'єктами лісового та сільського господарства. У цьому плані розмір отриманого доходу мисливських господарств виступає індикатором поточної стабільності та відносним показником окупності витрат.

3. Методичний підхід до формування доходів мисливських господарств ґрунтується на врахуванні площини беззбитковості, яка базується на аналізі інтервалу збільшення грошових надходжень у виробничому циклі з урахуванням умов невизначеності параметрів окупності витрат та ресурсного навантаження на відновлення біорізноманіття мисливських угідь. Збереження темпів економічного зростання суб'єктів мисливської галузі в міжгосподарських відносинах дозволяє ідентифікувати за результативними складовими стохастичний темп беззбиткового розвитку та динамічну систему умовно-якісного ресурсного навантаження у виробничому циклі. Функціональність системи формування доходів визначається ресурсною, виробничою, матеріальною, фінансовою, соціальною, економічною, екологічною, логістичною, інституціональною підсистемами з відповідними передбачуваними ризиками, а оцінка беззбиткового розвитку мисливських господарств (під постійним загрозливим впливом зовнішніх макрофакторів) здійснюється на платформі моніторингу «піраміди результативності».

4. Мисливські господарства в Запорізькій області представлені 36 користувачами, в структурі мисливських угідь яких 83,16 % займають організації Українського товариства мисливців та рибалок, 10,59 % - підприємства Державного лісового агентства України та 6,26 % належить іншим приватним та громадським мисливським організаціям. Кількість користувачів та площа мисливських угідь за аналізований період змінилися несуттєво. Основними проблемами діяльності мисливських господарств залишається велике навантаження мисливських угідь на єгерів та неконтрольована експлуатація наявного в них фонду мисливських тварин. Вирішення цих та інших проблемних питань дозволить реалізувати всі необхідні умови для розвитку мисливства в регіоні та зробити його інструментом збереження навколишнього природного середовища та надійним джерелом фінансових надходжень до місцевого бюджету.

5. Головними у веденні мисливського господарства є витрати на підвищення чисельності мисливських тварин шляхом покращення захисних, гніздових і кормових умов їх мешкання та підтримку життєдіяльності у важкі періоди року, проведення профілактики та лікування захворювань. У діяльності мисливських господарств Запорізької області переважає тенденція перевищення витрат над доходами (надходженнями). Відповідно майже на 90% вона залишається збитковою. Специфіка мисливства передбачає виділення основної частини витрат на біотехнічні заходи, до яких відносяться витрати на охорону, відтворення та облік диких тварин та упорядкування мисливських угідь. Фактично у структурі витрат переважають інші витрати.

Основними доходами мисливських господарств є реалізація ліцензій, відстрільних карток на хутрові звірі, пернату дичину, спонсорська допомога та інші надходження. Найбільший дохід з 1 га мисливських угідь мають мисливські господарства, які використовують водно-болотну площу з розселенням на цій території зайця-русака, лисиць, єнотовидних собак, гусей, качок тощо. За 2018-2020 роки внаслідок зменшення популяції птиці та тварин, спостерігається зменшення чистого доходу з 1 га водно-болотної площі на 21,8%, валового і чистого прибутку відповідно на 39,4% та на 77,1%.

6. Аналіз фінансової діяльності мисливських господарств за формами користування свідчить, що у більшості вони залишаються збитковими. Її рівень характеризує показник окупності витрат, за яким діючі мисливські господарства Запорізької області поділено на три групи: перша група – до 55% окупності (9 господарств), друга група – від 56% до 101% окупності (19 господарств), третя група – від 101% окупності (5 господарств). ДП «Мелітопольське лісомисливське господарство» відноситься до першої групи господарств з найнижчим рівнем окупності. Аналіз показав підвищення обсягу витрат на біотехнічні заходи та охорону на 30,0 %, інших витрат на утримання мисливського напрямку діяльності - на 65,5%. До господарств другої групи із середнім рівнем окупності відноситься громадська організація «Товариство мисливців та рибалок «Олександрівка». У порівнянні із ДП «Мелітопольське ЛМГ», частка витрат на біотехнічні заходи та охорону має схожу тенденцію, проте ГО ТМР «Олександрівка» отримує значні надходження не пов'язані із мисливською діяльністю. Найбільш прибутковими є господарства третьої групи, зокрема КП «Охота» Бердянського ТМР. Основним джерелом надходжень в останньому є спонсорська допомога. Отже, результати проведеного групування свідчать про відсутність зв'язку між рівнем окупності та формою користування мисливськими угіддями.

7. Удосконалено системний підхід до формування доходів та витрат мисливських господарств, основними складовими якого є соціально-культурні, інституційно-правові та еколого-економічні інструменти. Наведені інструменти є фундаментальними з точки зору оптимізації критеріїв формування доходів та витрат та мисливського районування на децентралізованих територіях. Соціально-культурні інструменти системного підходу впливають на мисливське районування територій, їх охорону та відновлення та складаються із рівня окупності витрат спортивного мисливства та рівня окупності послуг мисливського туризму із подальшим забезпеченням рекреаційних потреб населення України ($\approx 0,8\%$), особливо в період воєнних дій, коли відсутня державна підтримка користувачів мисливських угідь. Інституційно-правові інструменти системного підходу характеризуються більш вузькою спеціалізацією у процесі формування

доходів та витрат мисливських господарств. Це надає можливість їх вдосконалення та реалізації в державній політиці на локальному рівні через взаємодію господарсько-правових відносин сільськогосподарських підприємств із користувачами мисливських угідь, що повністю відповідає Стратегії розвитку мисливського господарства та збереження біорізноманіття України до 2030 року.

8. З позиції системного підходу, еколого-економічні інструменти найбільш суттєво впливають на формування доходів та витрат мисливських господарств та дозволяють мінімізувати негативні наслідки впливу тих антропогенних чинників, які тільки імітують закони природи у напрямку ресурсних обмежень та створюють ілюзію незалежності економічної діяльності суб'єктів від природних чинників. У цьому плані сталість використання витратної компоненти, яка пов'язана із відновлюванням природних ресурсів, визначається на основі кількісних та якісних продуктивних характеристик мисливських ресурсів на засадах екологічних вимог. Передбачено збільшення грошових надходжень при збалансуванні еколого-економічних і соціально-культурних інструментів на основі врахування високих стандартів полювання та підвищення рівня поінформованості й активізації населення та зацікавлених сторін у заходах з питань збереження довкілля.

9. Модель економічної діяльності мисливських господарств має замкнений цикл на основі ефективного збалансування ресурсно-витратних компонент та дозволяє оптимізувати витрати мисливських господарств за сукупністю еколого-економічних та соціально-культурних інструментів із оцінкою впливу взаємозалежних показників та факторів. Вона ґрунтується на концепції сталого розвитку та забезпечує екологічні (збереження біорозмаїття), соціальні (рекреаційні та естетичні потреби) та економічні (послуги та ресурси для подальшої економічної діяльності) функції. Результати проведеного моделювання показали, що серед витратно-ресурсних компонент вагомий вплив на отримання певного рівня грошових надходжень мають витрати на заробітну плату та охорону тварин. Прогнозне значення обсягу грошових надходжень мисливських господарств при збільшенні витрат на заробітну плату на 10% та зменшенні витрат на охо-

рону тварин на 10% з імовірністю 95% буде знаходитися в інтервалі від 557,44 до 562,24 тис. грн.

10. На основі системного підходу розроблено концептуальну модель удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств. Вона дає можливість розробляти стратегічні цілі та індикативні показники збереження біорізноманіття із врахуванням охорони, відтворення та сталого використання видів мисливської фауни. Найбільш актуальними при формуванні доходів і витрат є інтегральні показники, які ґрунтуються на комплексності кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів мисливських ресурсів, регіональній диференціації, яка передбачає оцінку якісно-однорідних компонентів доходів та витрат мисливських ресурсів за певних природно-географічних і економічних умов розвитку децентралізованих районів та врахування при розрахунках показника окупності витрат прямого і одночасно трансформованого екологічного ефектів від ведення мисливської діяльності. Критерієм ефективності використання і відтворення мисливської фауни виступає інтегральний еколого-економічний ефект.

11. Запропоновано стратегію беззбиткового розвитку мисливських господарств повоєнного періоду на засадах екологічної політики. Стратегія окреслює пріоритетні напрями економічних інтересів мисливських господарств з державою в контексті виконання положень екологічної політики щодо відновлення біорізноманіття (популяції диких тварин) на засадах підприємницьких ініціатив, формування стабільного економічного зростання в короткостроковій перспективі повоєнного періоду – відновлення ресурсних можливостей, в довгостроковій – забезпечення екологічної стійкості шляхом фінансування екологічних проектів.

12. Визначено стадії реалізації, основні завдання стратегії беззбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічних важелів та методи їх впровадження в повоєнний період. Стратегічні пріоритети беззбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді ґрунтуються на органічному поєднанні методів самоокупності витрат із методами субсидування, дотування,

стимулювання природоохоронних заходів, параметрів самоокупності витрат. Це дозволить збалансувати економічний цикл мисливських господарств та беззбитковість їх розвитку при розміщенні коштів в екологічні проекти. У цьому плані важливу роль має відіграти державно-приватне партнерство. При впровадженні екологічних проектів на його засадах з країнами Європи, площа мисливських угідь в Запорізькій області у 2024 р. зможе досягти рівня 2021 р. (1,81 млн. га). Підвищиться ефективність екологізації мисливських ресурсів, яка за досліджуваній період була від'ємною через низьке забезпечення інвестиціями на їх відновлення. В 2021 р. доходи мисливських господарств підприємств Державного лісового агентства України на 36,8% покривали інвестиційні витрати, господарства Українського товариства мисливців та рибалок – на 38,3%. В повоєнному періоді 2024-2026 років їх рівень буде становити відповідно 41,7% та 43,4%.

13. Стратегії формування доходів та витрат мисливських господарств на засадах екологічної політики дозволить збільшити витрати на відновлення природного капіталу. У 2024-2026 рр. найвищий відсоток бюджетних інвестиційних видатків із загальнодержавного бюджету буде направлено на відновлення ресурсних можливостей мисливських господарств Мелітопольського, Бердянського та Запорізького районів. Бюджетні надходження від екологічного податку протягом 2024-2026 років зростуть на 43,2%, що дорівнюватиме 10,41 млн. грн. Прогнозується, що найбільший обсяг бюджетних надходжень від екологічного податку в Запорізькій області забезпечать мисливські господарства Пологівського району – 1,04 млн. грн., Бердянського району – 0,94 млн. грн. та Мелітопольського району – 0,76 млн. грн. З позиції державно-приватного партнерства в районах Запорізької області (Мелітопольський, Бердянський та Запорізький) пропонується об'єднання мисливських господарств за формами користування мисливськими угіддями з метою збільшення власних та бюджетних інвестиційних надходжень на відтворення рекреаційної цінності угідь.

ДОДАТКИ

Тлумачення економічної сутності категорії «дохід» представниками різних економічних шкіл і течій

Направлення	Сутність тлумачення
Економічна теорія меркантилізму (У. Стаффорд, Т. Мен, С. Фортрей, Г. Скаруффі, Ж. Боден, А. Монкретєн, Ф. Прокопович)	Представники меркантилізму вважали джерелом доходу країни зовнішню торгівлю, а оскільки матеріал для експорту постачаються ремеслами, то процвітання ремесла є умовою багатства країни. Томас Мен висловлював думку про те, що виробництво готових виробів приносить більше доходу, ніж видобуток тієї або іншої сировини.
Економічна теорія фізіократів (Ф. Кене, А.-Р.-Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немур, В.Р. Мірабо)	Основоположник цієї економічної школи Франсуа Кене у теорії вартості фізіократів бачив джерело доходу в дії матеріальних чинників природи – землі й води. Продуктивною вважалася праця селян, що створювала чистий продукт.
Класична економічна теорія (У. Петті, А. Сміт, Ж.Б. Сей, Дж. Міль, Д. Рікардо)	Джерело вигоди виявлялося не тільки на стадії виробництва продукції у формі скорочення витрат, а й у процесі обміну товарами у формі збільшення обсягу продажів. Звідси впливало, що будь-яка суспільно корисна праця могла сприяти зростанню доходу.
	Адам Сміт висловлював такі думки щодо джерел доходів: «Заробітна плата, прибуток і земельна рента є трьома первісними джерелами будь-якого доходу, так само як і будь-якої мінової вартості. Усякий інший дохід в остаточному підсумку одержують з одного або іншого із цих джерел».
Маржиналістська економічна теорія (Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, У. Джевонс, В. Парето, І. Фішер, Дж. Хікс)	Ця економічна теорія досліджувала проблему формування доходу не з боку пропозиції, через витрати, як це робила класична школа, а з боку попиту, через ставлення людини до речі, що виявляється у сфері особистого споживання й обміну. Вихідним було положення про те, що на дохід впливають не тільки особисті інтереси виробника, а й інтереси споживачів товарів і послуг.
Неокласична маржиналістська теорія (М. Блауг)	Основний акцент економіст Марк Блауг робить власне на теорії доходів з позиції макроекономіки, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, не визнаючи теорію зарплати, прибутку, ренти й відсотка основою цього питання.
Кейнсіанська економічна теорія	Кейнсіанська концепція розглядала як додаткове джерело доходу мотиви поведінки індивідів: "ви-

(Дж. М. Кейнс)	никнення й рух доход можуть бути пов'язані з поведінкою людей". Джон Мейнард Кейнс стверджував, що економічна система має потребу в державному регулюванні.
Неокласична економічна теорія (Дж. Кларк, А. Пігу, Ф. Хайєк, Г. Хаберлер)	Джон Бейтс Кларк дав пояснення створенню доходів. Вчений неокласик сформулював закон природного порядку: "Кожному фактору – певна частка в продукті й кожному – відповідна винагорода – ось природний закон розподілу". Висновок Джона Кларка, що стосується розподілу створеної вартості, полягав у тому, що дохід кожного фактора пропорційний кількості й вартості його граничного продукту. Український вчений Михайло Туган-Барановський, на основі теорії Джона Кларка, розробив соціальну теорію розподілу, де вказав на два чинники, від яких залежить заробітна плата: економічний та соціальний. Економічний чинник – це зростання продуктивності суспільної праці, соціальний – соціальна дієвість робочого класу. Тими самими чинниками, що формують заробітну плату, Михайло Туган-Барановський визначає й абсолютну величину прибутку, водночас протиставляючи заробітну плату і прибуток, як трудові та нетрудові доходи.
Марксистська економічна теорія (К.Маркс, Е. Бернштейн, Р. Гільфердінг, К. Каутський)	Марксистський підхід до формування доходів ґрунтується на теорії трудової доданої вартості. Відповідно до теорії Карла Маркса, джерелом доходу є праця. У створенні нової вартості бере участь тільки один фактор – робітник, власник робочої сили. Інші види доходів є лише результатом неоплаченої праці робітників. Справедливість розподілу доходів, за Карлом Марксом, полягає у тому, що доходи учасників трудової діяльності формуються відповідно до суспільно необхідних витрат праці на виробництво товарів.
Неоінституціональна економічна теорія (Р.Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон)	Питання формування доходу розглядається через призму поняття прав власності. Під системою прав власності в неоінституціоналізмі розуміється безліч норм, що регулюють доступ до рідкісних ресурсів. Ці норми можуть санкціонуватися не тільки державою, а й суспільством – у вигляді звичаїв, моральних установок, релігійних заповідей, і охоплювати як фізичні об'єкти, так і об'єкти безтілесні

	(результати інтелектуальної діяльності). Права власності регулюють доступ до ресурсів, право на використання ресурсу, право на одержання від нього доходу, право на передачу всіх повноважень. Чим ширший набір повноважень, закріплених за ресурсом, тим вища його цінність.
--	---

Джерело: розроблено автором на основі [33; 35; 50]

**Тлумачення економічної сутності категорії «дохід»
у сучасній науковій літературі**

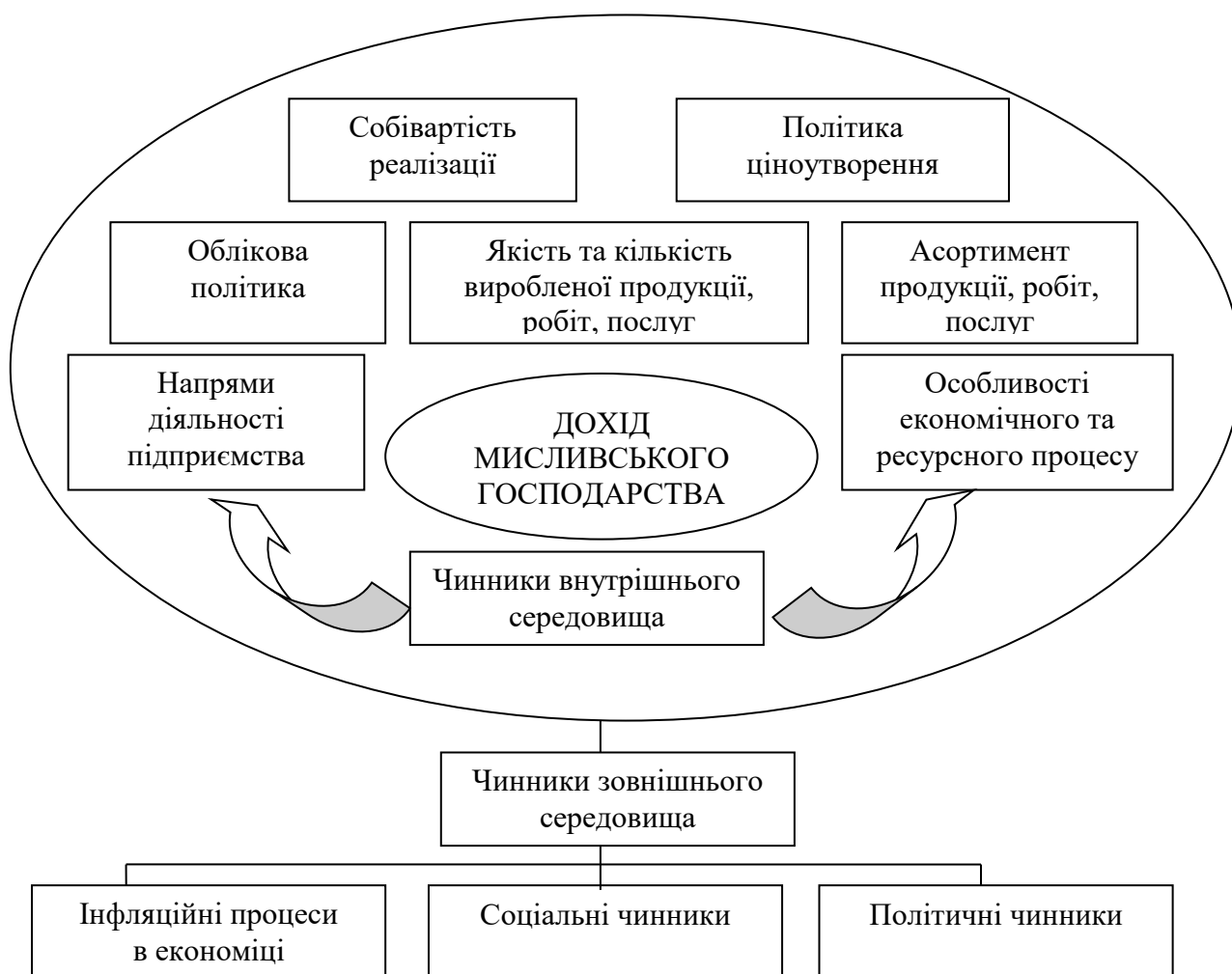
Автор	Визначення
Бутинець Ф.Ф. [13, с. 524]	Як економічна категорія дохід (виручка) є потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, робіт, послуг.
Грузінов В.П. [20, с. 340]	Дохід підприємства складається з виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), основних засобів (зайвих) й іншого майна підприємства, а також з доходів від позареалізаційних операцій.
Блонська В.І. [8]	Дохід підприємства – це надходження, одержані внаслідок його господарської діяльності за певний період часу у вигляді конкретних економічних вигод, отриманих внаслідок використання у господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику.
Шмиголь Н.М. [131]	Дохід підприємства – це збільшення економічних вигід внаслідок надходження активів і/або погашення зобов'язань, що приводить до зростання капіталу організації, за винятком внесків учасників (власників майна), та отримане внаслідок використання в господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів та конкурентних переваг в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику.
Камінська Т.Г. [39]	Доходами організації визнаються збільшення економічних вигод протягом звітної періоду внаслідок надходження активів і / або підвищення їх вартості, і / або зменшення зобов'язань, які приводять до збільшення капіталу організації, за винятком внесків власників.
Ніколаєва В.П. [63].	Дохід являє собою «гроші або матеріальні цінності, одержані від виробничої, комерційної, и посередницької чи іншої діяльності (виторг)».
Міжнародні (стандарт) фінансової звітності 18 «Дохід» [57]	Дохід – це валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу.

ДОДАТОК В1

Узагальнена класифікація доходів підприємства

Напрямок використання	Ознака класифікації	Вид доходу
Бухгалтерський підхід		
Для обліку	За видами діяльності	Доходи операційної, фінансової, інвестиційної, надзвичайних подій
	За видами продукції	Виходячи з товарної групи
	За ринками збуту	За географічними сегментами
	За віднесенням до звітних періодів	Доходи минулих періодів, поточні доходи, доходи майбутніх періодів
	За валютою отримання доходу	Монетарні, немонетарні
	За формою розрахунку	Загальний дохід, чистий дохід
	За напрямками використання активів	Відсотки, дивіденди, роялті
Для оподаткування		Доходи, які враховуються для розрахунку оподаткованого прибутку і такі, які не враховуються
Управлінський підхід		
Для прогнозування і планування	За можливістю планування	Планові, позапланові
	За ступенем узагальнення	Доходи підприємства, центрів відповідальності
	За впливом інфляційних процесів	З високим, середнім та низьким ризиком знецінення вартості
	За можливістю передбачення	Звичайні, надзвичайні
Для прийняття управлінських рішень	За впливом управлінських рішень	Релевантні, нерелевантні
	За регулярністю отримання	Систематичні, разові
	За можливістю вибору	Альтернативні, імперативні
	За ступенем регулювання	Контрольовані, неконтрольовані
	За ступенем ризику отримання	Із суттєвим ризиком, з низьким ризиком
Для контролю	За центрами відповідальності	За центрами прибутку, за центрами доходу

Джерело: розроблено автором на основі [12; 15; 18; 19; 38; 43; 56]

Вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на формування доходів мисливських господарств

Джерело: побудовано автором з даними [18, с. 9]

ДОДАТОК Г1

Еволюція розвитку знань щодо сутності та змісту категорії «витрати»

Етапи	Періоди	Суть поняття «витрати»
I етап	XXVIII – IV ст. до н.е.	Визначення та реєстрація витрат на ведення господарства як на державному рівні, так і на рівні окремих домогосподарств, відповідно до потреб господарюючих суб'єктів (зародження принципів обліку витрат за їх складовими)
II етап	III – II ст. до н.е.	Нормування та планування окремих видів витрат, зародження основ складання сучасної фінансової звітності про витрати. При цьому витратами вважалися ресурси, які використовувалися у процесі господарської діяльності (праця і матеріали) і були об'єктом обліку на державному рівні
III етап	XIV – кінець XIX ст.	Спроба розкрити сутність витрат, поява різних теорій витрат. Витрати розглядають як витрачену на виробництво товарів працю, вкладений капітал та землю, яка використовується в процесі виробництва
IV етап	кінець XIX – 2-га пол. XX ст.	Виникнення двох підходів (бухгалтерського та економічного) до визначення змісту і сутності витрат. Бухгалтерські витрати – комплекс матеріальних і грошових ресурсів для здійснення господарської діяльності підприємства, що є основою калькулювання собівартості продукції. Отже, бухгалтерські витрати – це витрати виробництва, економічні – це альтернативні витрати
V етап	кінець XX – поч. XXI ст	Одночасне використання двох термінів «витрати» і «затрати». Затрати – грошове вираження витрачених для здійснення основної діяльності підприємства ресурсів, які шляхом обміну або трансформації були використані з певною метою. Витрати – достовірно оцінена частина затрат основної діяльності підприємства, яка призводить до зменшення економічної вигоди у вигляді збільшення зобов'язань або зменшення активів, та співвідноситься з доходом підприємства, для отримання якого була здійснена у звітному періоді

Джерело: створено на основі [39; 41; 44; 48; 75; 122]

ДОДАТОК Г2

Визначення поняття «витрати» за різними підходами

Визначення	Джерело
1	2
Ресурсно-виробничий підхід	
Спожиті ресурси або гроші, які необхідно заплатити за товари, роботи і послуги.	Ф.Ф. Бутинець [12]
Важливий елемент відтворювального процесу первинної ланки, що відтворює у собі витрати підприємства на всі спожиті ресурси на виробництво продукції.	І.А. Волкова [15]
Сума спожитих на виробництві товарів, робіт і послуг факторів виробництва (ресурсів).	М.С. Пушкар [91, с. 389]
Фінансово-грошовий підхід	
Виражені в грошовій формі поточні витрати трудових, матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів на виробництво продукції.	І.А. Бланк [7, с. 19]
Обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для здійснення господарської діяльності.	В.С. Леня [71], А.М. Поддєрьогін [79]
Економічний підхід	
Формуються в процесі використання ресурсів під час здійснення певної його діяльності. Вони мають цільову спрямованість. Витрати підприємства визначаються як сума зменшення вартості активів або зменшення власного капіталу (збиток).	Економічний словник [33, с. 43]
Трата енергії і тільки енергії, зокрема інтелектуальної і фізичної енергії людини. На практиці ці витрати виявляються у вигляді цілеспрямованого й упорядкованого руху і використання деяких обмежених ресурсів: капіталовкладень, основних і оборотних фондів, природних багатств	І.І. Сидоров [99, с. 18]
Сукупні витрати живої та уречевленої праці на виробництво продукції становлять витрати господарської діяльності суб'єктів підприємництва.	Ю.С. Цал-Цалко [122, с. 5]
Бухгалтерський підхід	
Це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, яке призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками)	Н.В. Прохар [90], В.В. Кулішов [50, с. 76]
Найважливіша частина фінансової діяльності підприємства, тому слід знати порядок їх здійснення, обліку й розподілу	В.С. Леня [71, с. 449], О.І. Коблянська [42]
Споживання або використання матеріалів, товарів, робіт, послуг в процесі одержання доходу.	Г.В. Нашкерська [62, с. 390]
Управлінський підхід	
Одна з важливих категорій управлінського обліку та якісної оцінки діяльності підприємства. Для управління менеджерам необхідні не просто витрати, а інформація про витрати на будь-що (продукт, або його партію, послуги тощо).	В.Г. Козак [44, с. 129]

Продовження Додатку Г2

1	2
Для управління виробничою собівартістю витрачення ресурсів у виробництві можна відображати через використання поняття «затрати», що є зменшенням економічних вигод протягом звітного періоду, або збільшення зобов'язань підприємства, що призводить до зменшення капіталу.	Л.В. Нападовська [60]
Витрати – це грошове вираження використання виробничих ресурсів, у результаті якого здійснюється виробництво і реалізація продукції в системі управлінського обліку, оскільки лише в ній формуються релевантні витрати. Для прийняття управлінських рішень потрібна інформація про витрати на «щось» (продукцію, обладнання, послуги, процес тощо). Об'єкти обліку витрат або об'єкти калькулювання собівартості групуються за вартісним їх вимірюванням.	С. Ковтун [43, с. 63]
Аналітичний підхід	
Вартісне вираження абсолютної величини застосовано-спожитих ресурсів, необхідних для здійснення ним поставленої мети.	А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило [114, с. 32]
Собівартість продукції і прибуток перебувають в обернено-пропорційній залежності: зниження собівартості приводить до відповідного зростання суми прибутку, і навпаки.	Н.А. Іващенко [36]
Фінансовий результат діяльності будь-якого підприємства визначається шляхом порівняння витрат і доходів підприємства. Дані автори зазначають, що для збільшення ефективності роботи кожне підприємство повинно контролювати витрати (проводити політику оптимізації витрат) з метою недопущення перевищення їх над доходами	Р.М. Циган, О.С. Савченко [123]
Нормативно-правовий підхід	
Або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводять до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення власного капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками) за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.	ПСБО 16 (п.6) [81], НПСБО 1 (п. 3) [61]
Витрати – це зменшення економічних вигод протягом звітного періоду, що відбувається у формі відтоку або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, які ведуть до зменшення капіталу, не пов'язаних з його розподілом між учасниками акціонерного капіталу	МСФЗ [58]

Джерело: побудовано автором

ДОДАТОК Д

Методи системного аналізу формоутворюючої архітектури витрат мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

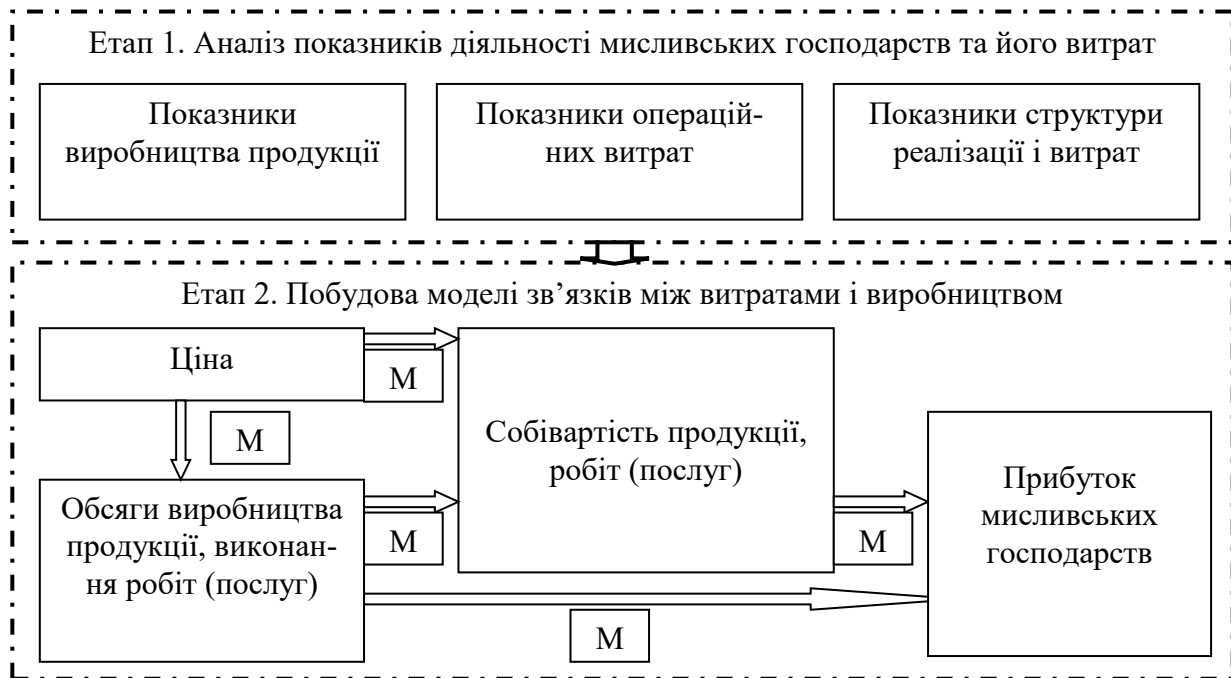
ДОДАТОК Е

**Методи аналізу витрат мисливських господарств в умовах невизначеності
та впливу загрозливого середовища макрфакторів**

Назва методу		Сутність методу
українська інтерпретація	англійська інтерпретація	
Директ-костинг	Direct Costing	Облік у собівартості продукції прямих витрат та змінної частини непрямих витрат. Постійна частина непрямих витрат списується на фінансовий результат діяльності мисливського господарства.
Абсорпшин-костинг	Absorption Costing	Облік усіх витрат без розподілу на постійні і змінні. Розрахунок «повної» собівартості, на основі якої формується остаточна ціна продукції, робіт (послуг).
Стандарт-кост	Standart-Cost	Визначення нормативної собівартості продукції, виявлення відхилень від існуючих норм за місцями, причинами їх виникнення. Передбачає наявність системи норм і нормативів.
Метод ABC	Activity-Based Costing	Накладні витрати групуються за видами діяльності (створюється пул витрат), та їх розподілом між роботами та послугами.
CVP-аналіз	Cost-Value-Profit Analysis	Дозволяє винайти оптимальні пропорції між змінними та постійними витратами, ціною й обсягом реалізації, планувати обсяг прибутку.
Таргет-костинг	Target Costing	Розраховується цільова собівартість продукції, робіт (послуг) на основі вже заздалегідь відомої ціни і бажаної величини прибутку.
Кайзен-костинг	Kaidzen Costing	Дозволяє усунути різницю між розрахунковою та цільовою собівартістю продукції, робіт (послуг).
Бенчмаркінг витрат	Benchmarking	Постійне порівняння показників за продукцією і процесами з аналогічними даними інших мисливських господарств. Передбачає вибір підприємства-еталона.
Кост-кілінг	Cost Killing	Максимальне зменшення витрат у найкоротший термін без збитку для діяльності мисливського господарства та його беззбиткового розвитку. Не орієнтований на довгострокову перспективу.
LCC-аналіз	Life Cycle Costing	Розрахунок витрат за етапами життєвого циклу продукції, робіт (послуг) Передбачає врахування впливу інфляції через дисконтування грошових потоків.
Метод VCC	Value Cost Chain	Розрахунок витрат за ланцюжком доданої вартості.
Метод EVA	Economic Value Add	Метод доданої вартості дозволяє зв'язати її з певною групою робітників або підрозділів.

Джерело: сформовано автором за даними [93, с. 224]

ДОДАТОК Є

Моделі зв'язку між витратами та виробництвом (реалізацією) продукції, робіт (послуг) мисливського господарства

Примітка. M1, M2, M3, M4, M5 – моделі аналізу та оцінки витрат

Джерело: побудовано автором за основі даних [2, с. 21; 112]

ДОДАТОК Ж

**Оцінка ефективності використання витрат мисливських господарств
на основі критеріїв порівняльності та доходності**

Показник	Методика розрахунку	Економічний зміст показника
1	2	3
Ефективності використання витрат мисливських господарств на основі критеріїв зіставності		
Коефіцієнт покриття виробничих витрат	$K_{пв} = \frac{ВП}{В}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $В$ – виробничі витрати.	Вихід валової продукції підприємства на 1 грн. виробничих витрат
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	$K_{ов} = \frac{В}{ВП}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $В$ – виробничі витрати.	Витрати підприємства для виробництва 1 грн. валової продукції
Коефіцієнт покриття постійних витрат	$K_{пнв} = \frac{ВП}{ПВ}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $ПВ$ – постійні витрати.	Вихід валової продукції підприємства на 1 грн. постійних витрат
Коефіцієнт окупності постійних витрат	$K_{онв} = \frac{ПВ}{ВП}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $ПВ$ – постійні витрати.	Постійні витрати підприємства для виробництва 1 грн. валової продукції
Коефіцієнт покриття змінних витрат	$K_{пзв} = \frac{ВП}{ЗМВ}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $ЗМВ$ – змінні витрати.	Вихід валової продукції підприємства на 1 грн. змінних витрат
Коефіцієнт окупності змінних витрат	$K_{озв} = \frac{ЗМВ}{ВП}$ де, $ВП$ – вартість валової продукції; $ЗМВ$ – змінні витрати	Змінні витрати підприємства для виробництва 1 грн. валової продукції
Ефективності використання витрат мисливських господарств на основі критеріїв доходності		
Коефіцієнт ефективності формування витрат	$K_{ев} = \frac{ЧД}{В}$ де, $ЧД$ – чистий дохід; $В$ – виробничі витрати.	Сума чистого доходу підприємства на 1 грн. виробничих витрат

Продовження Додатку Ж

1	2	3
Коефіцієнт віддачі виробничих витрат	$K_{ев} = \frac{B}{ЧД}$ де, ЧД – чистий дохід; В – виробничі витрати.	Витрати підприємства для одержання 1 грн. чистого доходу
Коефіцієнт ефективності постійних витрат	$K_{еп} = \frac{ЧД}{ПВ}$ де, ЧД – чистий дохід; ПВ – постійні витрати.	Сума чистого доходу підприємства на 1 грн. постійних витрат
Коефіцієнт віддачі постійних витрат	$K_{евп} = \frac{ПВ}{ЧД}$ де, ЧД – чистий дохід; ПВ – постійні витрати.	Постійні витрати підприємства для одержання 1 грн. чистого доходу
Коефіцієнт ефективності змінних витрат	$K_{евз} = \frac{ЧД}{ЗМВ}$ де ЧД – чистий дохід; ЗМВ – змінні витрати.	Сума чистого доходу підприємства на 1 грн. змінних витрат
Коефіцієнт віддачі змінних витрат	$K_{евз} = \frac{ЗМВ}{ЧД}$ де, ЧД – чистий дохід; ЗМВ – змінні витрати.	Змінні витрати підприємства для одержання 1 грн. чистого доходу

Джерело: сформовано автором за даними [116, с. 190]

ДОДАТОК 31

**Складові результативності (як цілого) виробничого циклу та
беззбиткового (як частини цілого) розвитку мисливського господарства**

Найменування показника	Алгоритм розрахунків
Сукупна продукція, роботи (послуги) виробничого циклу	V_i
Витратність виробничого циклу	Z_i
Дохідність виробничого циклу	$G_i = V_i - Z_i$
Результативність виробничого циклу	$R_i = K_i \times E_i$
Індекс результативності виробничого циклу	$J_{R_i} = R_i / R_{i-1}$
Кінцева продукція (масштабність) виробничого циклу	$K_i = G_i + Z_i \times G_i / V_i$
Необхідна продукція, роботи (послуги) у виробничого циклу	$K_{G_i} = K_i \times G_i / V_i$
Додана вартість у виробничого циклу	$K_{Z_i} = K_i - K_{G_i}$
Індекс масштабності виробничого циклу	$J_{K_i} = K_i / K_{i-1}$
Беззбитковість виробничого циклу	$E_i = V_i / Z_i = G_i / Z_i$
Кількісна складова беззбиткового виробничого циклу	$E_{1_i} = E_i - 1$
Індекс беззбитковості виробничого циклу	$J_{E_i} = E_i / E_{i-1}$
Якісна складова беззбитковості виробничого циклу	$E_{2_i} = V_i / G_i$
Індекс якісної складової беззбитковості виробничого циклу	$J_{E_{2_i}} = E_{2_i} / E_{2(i-1)}$
Індекс кількісної складової беззбитковості розвитку виробничого циклу	$J_{E_{1_i}} = J_{E_i} / J_{E_{2_i}}$

Джерело: сформовано автором за даними [146]

ДОДАТОК 32

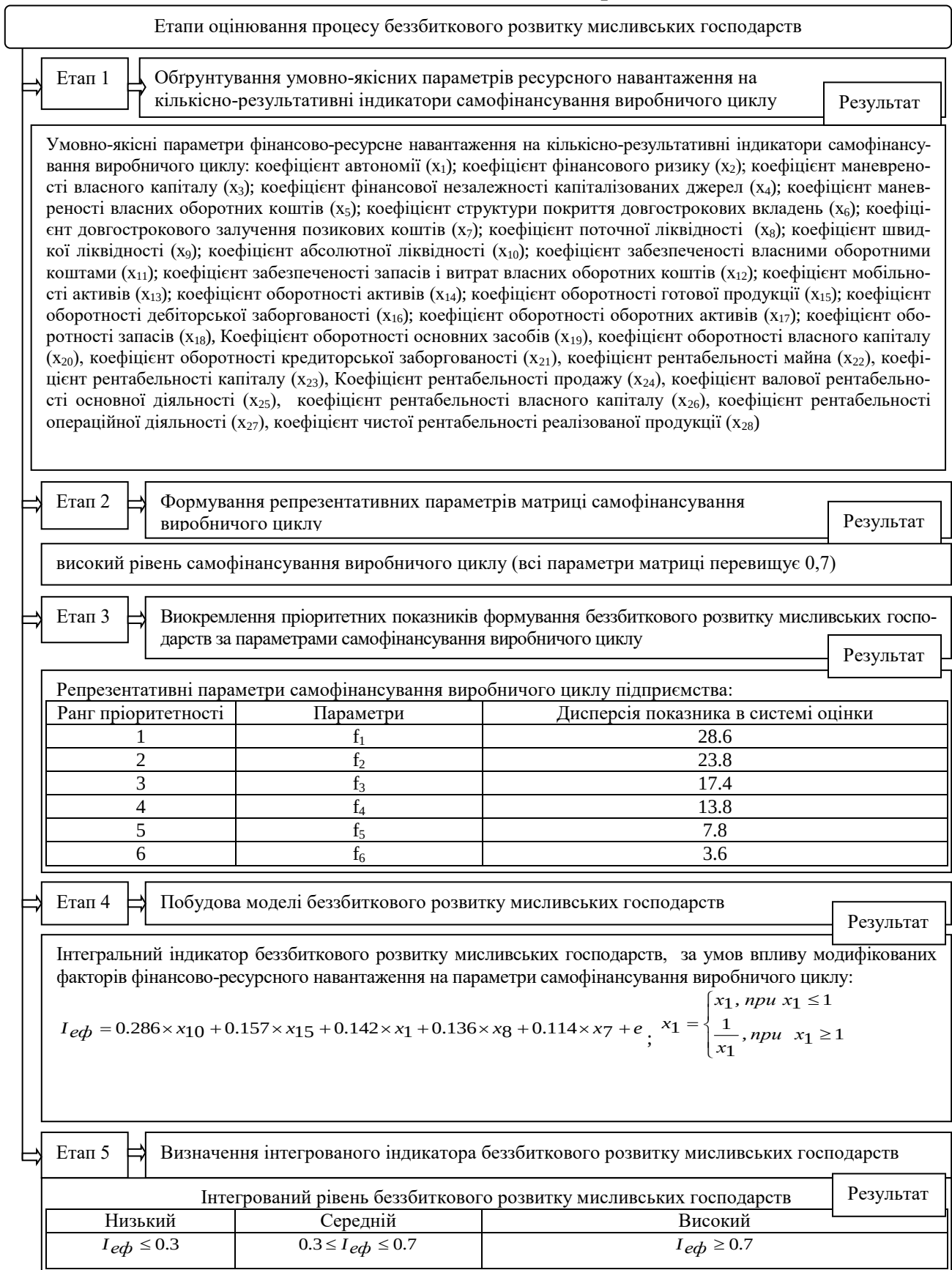
Індекси результативності та стану виробничого циклу, що забезпечують ефективний процес функціонування мисливського господарства

Індекс	Проміжок зміни	Стан виробничого циклу	Дії якісного забезпечення
Результативність $J_R = J_K \times J_E$	$J_R \geq 1$	Зростання результативності	Забезпечити достатній рівень
	$J_K \geq 1$	Збільшення масштабності	Забезпечити достатній рівень
	$J_E \leq 1$	Падіння беззбитковості	Забезпечити зростання беззбитковості
	$J_K \leq 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	$J_E \geq 1$	Зростання беззбитковості	Забезпечити достатній рівень
	$J_K \geq 1$	Збільшення масштабності	Забезпечити достатній рівень
	$J_E \leq 1$	Зростання беззбитковості	Забезпечити достатній рівень
	$J_R \leq 1$	Падіння результативності	Забезпечити зростання результативності
	$J_K \leq 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	$J_E \leq 1$	Падіння беззбитковості	Забезпечити зростання беззбитковості
	$J_K \leq 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	$J_E \geq 1$	Зростання беззбитковості	Забезпечити достатній рівень
	$J_K \geq 1$	Зростання масштабності	Забезпечити достатній рівень
	$J_E \leq 1$	Падіння беззбитковості	Забезпечити зростання беззбитковості

Джерело: сформовано автором за даними [146]

ДОДАТОК Ж

Адаптивно-реноваційний підхід до формування процесу безбиткового розвитку мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

ДОДАТОК И1

Оптимальні щільності основних видів мисливських тварин, залежно від середнього класу бонітету лісомисливського регіону

Середній клас бонітету/ оптимальна щільність (гол./1000 га)	Лось	Олень	Лань	Козуля	Кабан	Засць	Куріпка
1.0	11.0	15.0	35	57.0	12.0	100	80
1.1	10.6	14.5	34	55.0	11.7	96	78
1.2	10.3	14.1	33	53.5	11.4	92	76
1.3	9.9	13.6	32	51.5	11.1	89	74
1.4	9.6	13.2	31	50.0	10.8	86	72
1.5	9.2	12.7	30	48.0	10.5	83	70
1.6	8.9	12.3	29	46.5	10.2	79	68
1.7	8.5	11.8	28	44.5	9.9	76	66
1.8	8.2	11.4	27	43.0	9.6	72	64
1.9	7.9	10.9	26	41.0	9.3	68	62
2.0	7.6	10.4	25	39.0	9.0	65	60
2.1	7.3	10.0	24	37.0	8.7	61	58
2.2	6.9	9.5	23	35.5	8.4	58	56
2.3	6.5	9.1	22	33.5	8.1	55	54
2.4	6.2	8.6	21	32.0	7.8	52	52
2.5	5.8	8.2	20	30.0	7.5	49	50
2.6	5.5	7.7	19	28.5	7.2	46	48
2.7	5.1	7.3	18	26.5	6.9	43	46
2.8	4.8	6.8	17	25.0	6.6	40	44
2.9	4.4	6.3	16	23.0	6.3	37	42
3.0	4.1	5.8	15	21.0	6.0	34	40
3.1	3.8	5.4	14	19.0	5.7	31	38
3.2	3.5	4.9	13	17.5	5.4	28	36
3.3	3.1	4.5	12	15.5	5.1	25	34
3.4	2.8	4.0	11	14.0	4.8	22	32
3.5	2.4	3.6	10	12.0	4.5	20	30
3.6	2.1	3.1	9	10.5	4.2	18	28
3.7	1.8	2.7	8	8.5	3.9	16	26
3.8	1.5	2.2	7	7.0	3.6	14	24
3.9	1.2	1.7	6	5.5	3.3	12	22
4.0	0.8	1.2	5	4.0	3.0	10	20
4.1	0.6	0.8	4	2.5	2.7	8	18
4.2	0.5	0.4	3	1.0	2.4	6	16
4.3	0.3	0.2	2	0.5	2.1	4	14
4.4	0.2	-	1	-	1.8	2	12
4.5	-	-	-	-	1.5	1	10
4.6	-	-	-	-	1.2	-	8
4.7	-	-	-	-	0.9	-	6
4.8	-	-	-	-	0.6	-	4
4.9	-	-	-	-	0.3	-	2
5.0	-	-	-	-	0.1	-	-

Джерело: побудовано авторами за даними [45]

ДОДАТОК И2

Норми вилучення окремих видів мисливських тварин при оптимальній їх чисельності в лісомисливських регіонах України

Вид мисливської фауни	Лісомисливський регіон	Допустимий відсоток вилучення, %
Лось	Для всіх лісомисливських регіонів	10
Олень		10
Кабан	Поліський, Лісостеповий, Карпати	20
	Степовий лісомисливський регіон	25
Заєць сірий	Для всіх лісомисливських регіонів	15
Куріпка сіра		15
Фазан	Степовий лісомисливський регіон	15
Водоплавна дичина	Для всіх лісомисливських регіонів	20

Джерело: побудовано за даними [29]

ДОДАТОК И3

Кошторис витрат на біотехнічні заходи мисливського господарства

Види і біотехнічні заходи	Норми витрат
Лось	
1. Виготовлення і встановлення:	
солонців, шт.	1-5 тварин
годівниць, шт.	1-5 тварин
2. Заготівля і викладення:	
кормових віників, шт.	850 на 1 тварину
бульбоплодів, кг	20 на 1 тварину
сіль, кг	3 на 1 тварину
Олень благородний	
1. Виготовлення і встановлення:	
солонців, шт.	1 на 10 тварин
годівниць, шт.	1 на 10 тварин
водопоїв, шт.	1 на 100 тварин
2. Заготівля і викладення:	
сіна, кг	80 на 1 тварину
сінажу, кг	40 на 1 тварину
кормових віників, шт.	100 на тварину
зерна, кг	20 на 1 тварину
бульбоплодів, кг	80 на 1 тварину
сіль, кг	3 на 1 тварину

Джерело: побудовано за даними [45]

ДОДАТОК І

Показники діяльності мисливських господарств Запорізької області

№	Користувачі	Площа користування мисливськими угіддями, га	Загальні витрати на ве- дення мисливського гос- подарства - всього, грн.	Доходи від ведення мис- ливського господарства, грн.	Термін дії договору
1	2	3	4	5	6
1	ДП "Запорізьке ЛМГ"	56451	515381	187516	2015-2030
2	ДП "Мелітопольське ЛМГ"	50325	377324	317600	2013-2027
3	ДП "Пологівське ЛМГ"	52640	183179	259020	2016-2026
4	ДП "Бердянське ЛГ"	18600	274400	144000	2013-2027
5	ДП "К.Дніпровське ЛГ"	5102	125206	33100	2013-2027
6	ДП "Приморське ЛГ" (в стані ліквідації)	8863			
	ОУЛМГ – всього	191981	1475490	941236	
7	КП "ОХОТА" Бердянського ТМР	107188	859100	917300	2013-2027
8	Вільнянська РО УТМР	54655	891900	858000	2014-2028
9	Василівське РТ УТМР	61158	600100	232600	2013-2028
10	Великобілозірська РО УТМР	33604	286100	324800	2013-2027
11	Веселівське ТМР УТМР	99150	957900	587400	2013-2027
12	Гуляйпільська РО УТМР	62230	558200	442100	2013-2028
13	ГО "Запорізька РО УТМР"	37613	377118	554824	2015-2030
14	К.-Дніпровська РО УТМР	52348	551100	226400	2013-2027
15	Куйбишевська МРО УТМР	89358	599086	499040	2013-2027
16	Мелітопольська РО УТМР	54701	427600	285700	2013-2027
17	Михайлівська РО УТМР	77665	755800	493100	2013-2027
18	Новомиколаївська РО УТМР	35752	195420	78000	2013-2027
19	Оріхівська РО УТМР	123001	1013594	721433	2013-2027
20	Пологівська РО УТМР	63592	300000	255582	2013-2028
21	Приазовська РО УТМР	116299	419800	205000	2013-2027
22	Приморська МРО УТМР	113954	790942	509740	2013-2027
23	Токмацька МРО УТМР	102822	857500	599700	2013-2027
24	ТОВ "Мисливсько-рибальське господарство"	89129	312000	312000	2013-2028
25	Якимівська РО УТМР	129624	1230000	841800	2013-2027
26	Запорізька обласна організація УТМР	4272	212000	127800	2014-2029
	УТМР - всього	1508115	12195260	9072319	

Продовження Додатку І

	2	3	4	5	6
27	МРП "МАЛОКАТЕ-РИНІВСЬКЕ" ЗМО "ТВМР ЗС України Запорізького гарнізону"	12771	139000	120800	2013-2028
28	ПП "Могучий"	6895	160275	13550	2013-2028
29	ТМР "Олександрівка"	36841	389200	243700	2014-2029
30	ТМР "Олексіївка"	11359	124224	107340	2016-2030
31	ТОВ "Орловське мисливське господарство 2014"	3422	176000	176000	2015-2030
32	СФГ "Віктор" (закінчився строк користування)	5457	35200	0	2004-2019
33	ТОВ "Перемога"	3251		0	2018-2033
34	ТОВ "Мотор Січ-Руна"	13351			2013-2027
35	ТОВ МГ "Удача"	8623	49700	45200	2014-2029
36	ЗОГОМР "ПРОГРЕС"	7049	84140	108480	2016-2031
37	ТОВ "Камелот-Інвест"	4523	389775	92820	2014-2028
	ІНШІ - всього	100771	1408514	787090	

Джерело: розроблено автором

ДОДАТОК І

Належність районів України до природних зон

Найменування області	Найменування районів
1	2
Поліська	
Волинська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Житомирська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Київська	Бородянський, Вишгородський, Іванківський, Києво-Святошинський, Макарівський, Поліський.
Львівська	Бродівський, Бузький, Жовківський, Кам'янка-Бузький, Радохівський, Яворівський
Рівненська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Рівненська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Хмельницька	Ізяславський, Полонський, Славутський, Шепетівський
Чернігівська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Лісостепова (правобережна)	
Вінницька	Усі райони
Волинська	Горохівський, Іваничівський, Локачинський, Луцький
Житомирська	Андрушівський, Бердичівський, Любарський, Попільнянський, Ружинський, Чуднівський
Івано-Франківська	Усі райони, за винятком належних до Карпатської зони
Київська	Усі райони, за винятком належних до Поліської та Лісостепової (лівобережної) зони
Кіровоградська	Гайворонський, Голованівський, Знам'янський, Новоархангельський, Новомиргородський, Олександрівський, Олександрійський, Онуфріївський, Світловодський, Рівненський
Львівська	Городоцький, Золочівський, Перемишлянський, Пустомитівський, Миколаївський, Жидачівський
Одеська	Балтський, Кодимський, Савранський, Котовський, Красноокнянський
Рівненська	Гоцанський, Демидівський, Дубнівський, Здолбунівський, Млинівський, Острозький, Рівненський
Тернопільська	Усі райони
Хмельницька	Усі райони, за винятком належних до Поліської зони
Черкаська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (лівобережної) зони
Чернівецька	Усі райони, за винятком належних до Карпатської зони
Лісостепова (лівобережна)	
Київська	Березанський, Бориспільський, Броварський, Згурівський, Переяслав-Хмельницький, Яготинський
Полтавська	Усі райони
Сумська	Усі райони, за винятком належних до Поліської зони

Продовження Додатку І

1	2
Харківська	Богодухівський, Валківський, Великобурлуцький, Вовчанський, Деркачівський, Зміївський, Золочівський, Коломацький, Краснокутський, Нововодолазький, Печенізький, Харківський, Чугуївський
Черкаська	Драбівський, Золотоніський, Чорнобаївський
Чернігівська	Бахмацький, Варвинський, Ічнянський, Прилуцький, Срібнянський, Талалаївський
Степова (північна)	
Дніпропетровська	Усі райони
Донецька	Усі райони
Запорізька	Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Куйбишевський, Новомиkolaївський, Оріхівський, Пологівський, Розівський
Кіровоградська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) зони
Луганська	Усі райони
Миколаївська	Усі райони, за винятком належних до Степової (південної) зони
Одеська	Ананьївський, Великомихайлівський, Любашівський, Миколаївський, Ширяєвський, Фрунзівський
Харківська	Балаклійський, Барвінківський, Борівський, Дворічанський, Зачепилівський, Ізюмський, Кегичівський, Красноградський, Куп'янський, Лозівський, Первомайський, Сахновщинський, Шевченківський
Степова (південна)	
АР Крим	Джанкойський, Кіровський, Красногвардійський, Красноперкопський, Ленінський, Нижньогірський, Первомайський, Роздольненський, Сакський, Советський, Чорноморський
Запорізька	Усі райони, за винятком належних до Степової (північної) зони
Миколаївська	Баштанський, Березанський, Березнегуватський, Веселинівський, Миколаївський, Новоодеський, Очаківський, Снігурівський
Одеська	Усі райони, за винятком належних до Лісостепової (правобережної) та Степової (північної) зони
Херсонська	Усі райони
Карпатська	
Закарпатська	Усі райони
Івано-Франківська	Богородчанський, Верховинський, Долинський, Косівський, Надвірнянський, Рожнятівський
Львівська	Усі райони, за винятком належних до Поліської та Лісостепової (правобережної) зони
Чернівецька	Вижницький, Герцаївський, Глибоцький, Путильський, Сторожинецький
Кримська гірська	
АР Крим	Усі райони, за винятком належних до Степової (південної) зони

Джерело: побудовано автором за даними [23]

ДОДАТОК К

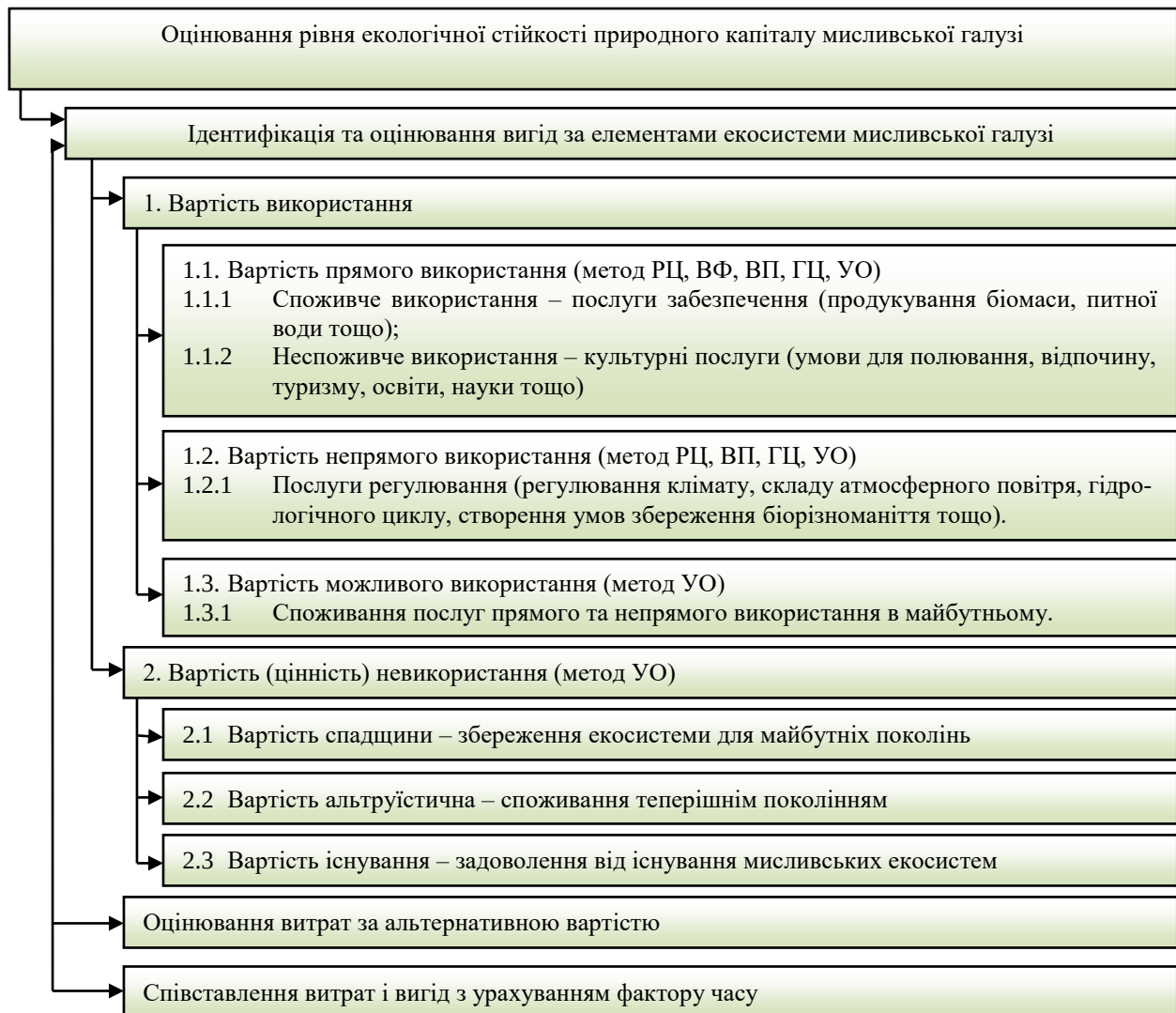
Комплексна методика оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств

Алгоритм розрахунку	Умовні позначення
Економічна оцінка ресурсів мисливського походження за методикою [140]	
$W_m = \sum_{i=1}^I \sum_{t=1}^T (G_{it} - C_{it} - P_{it}^H) \times a_t \times M_{it}$	W_m – економічна оцінка 1 га мисливської ділянки під полювання, EUR/га; i – кількість видів економічної доступності популяції диких тварин, птиці, ссавців для полювання ($i=1,2,\dots,I$); T – тривалість розрахункового періоду, який визначається терміном відтворення популяції диких тварин, птиці, ссавців для полювання ($t=1,2,\dots,T$); G_{it} – ціна 1 кг продукції мисливського походження i -го виду популяції диких тварин, птиці, ссавців в t -му році, EUR/кг; C_{nt} – повна собівартість 1 кг продукції мисливського походження i -го виду популяції диких тварин, птиці, ссавців в t -му році, EUR/кг; P_{it} – нормативний прибуток 1 кг продукції мисливського походження i -го виду популяції диких тварин, птиці, ссавців в t -му році, EUR/кг; a_t – коефіцієнт дисконтування; M_{it} – економічно доступні ресурси немисливського походження, кг.
Економічна оцінка ресурсів рослинного походження за методикою [140]	
$J_n = \sum_{l=1}^L \sum_{r=1}^R (G_{lr} - C_{lr} - P_{lr}^H) \times a_r \times M_{lr}$	J_n – економічна оцінка 1 га мисливських угідь під ресурсами рослинного походження, EUR/га; l – кількість видів економічної доступності лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід, сінокосів, ресурсами бджільництва ($l=1,2,\dots,L$); R – тривалість розрахункового періоду, який визначається терміном відтворення лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід, сінокосів, ресурсів бджільництва ($r=1,2,\dots,R$); G_{lr} – ціна 1 кг продукції рослинного походження l -го виду в r -му році, EUR/кг; C_{nr} – повна собівартість 1 кг продукції рослинного походження l -го виду в r -му році, EUR/кг; P_{lr} – нормативний прибуток 1 кг продукції рослинного походження l -го виду в r -му році, EUR/кг; a_r – коефіцієнт дисконтування; M_{lr} – економічно доступні ресурси нерослинного походження, кг.
Економічна оцінка рекреаційної цінності мисливських угідь за методикою [20; 24; 74; 140]	
Пропозиція $\sum_{i=1}^I (Q_i - C_i - p_i + F_i) \times K_{\phi}^i \geq 0$	I – тривалість обороту інвестиційних джерел у рекреаційну цінність мисливських угідь, які витрачаються на вирощування лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід, ресурсами бджільництва в господарському циклі підприємств мисливської галузі; Q_i – дохід від реалізації продукції в i -му році, заготовленої в процесі вирощування лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід, в господарському циклі, EUR; C_i – витрати на лікарські трави, заготівлю грибів, дикорослих плодів та ягід, сінокосами, ресурси бджільництва в i -му році госпо-

	дарському циклу, EUR; p_i – сума податків, що сплачується підприємствами мисливської галузі за заготовлену продукцію в i -му році господарському циклу, EUR; F_i – державна фінансова допомога на відтворення рекреаційної цінності мисливських угідь, які використовуються на вирощування лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід, сінокосів, ресурсів бджільництва в i -му році, в рамках міжнародної допомоги, EUR; K_δ^i – коефіцієнт дисконтування потоку інвестиційних джерел для i -го року.
$EO_b = H \times Q_b$	EO_b – економічна оцінка водоохоронної послуги в екосистемі мисливської галузі, EUR/га; H – норматив плати за спеціальне використання поверхневих водних ресурсів, EUR/м ³ ; Q_b – гранична продуктивність водоохоронної послуги в екосистемі мисливської галузі, тобто додаткова кількість водних ресурсів, що утворюються на 1 га водозбору мисливських угідь, м ³ .
Економічна оцінка рівня екологічної стійкості (ефективності екологізації) природного капіталу	
Пропозиція $E_{ef} = \frac{\sum_i G_{ni} \times B_{ni} - \sum C_{pi} \times B_{pi}}{\sum_i B_{pi} \times (C_{pi} + E_n \times K_i)}$	E_{ef} – результативний коефіцієнт додаткової вартості від екологізації природного капіталу в економічному циклі мисливських господарств; G_{ni} – вартість робіт (послуг) мисливських господарств за i -ї витратно-ресурсної компоненти на екологізацію та відновлення мисливських ресурсів в економічному циклі, грн./га; B_{ni} , B_{pi} – коефіцієнти дисконтування інвестиційних витрат, пов'язаних із використанням i -ї витратно-ресурсної компоненти на екологізацію та відновлення мисливських ресурсів в економічному циклі; C_{pi} – собівартість робіт (послуг) i -ї на екологізацію та відновлення мисливських ресурсів в економічному циклі; грн./га; E_n – нормативний коефіцієнт інвестиційних вкладень; K_i – питома вага інвестиційних вкладень при введенні i -ї на екологізацію та відновлення мисливських ресурсів в економічному циклі, грн./га.

Джерело: розроблено авторами за даними [20; 24; 74; 82; 140]

Інструментарій оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств

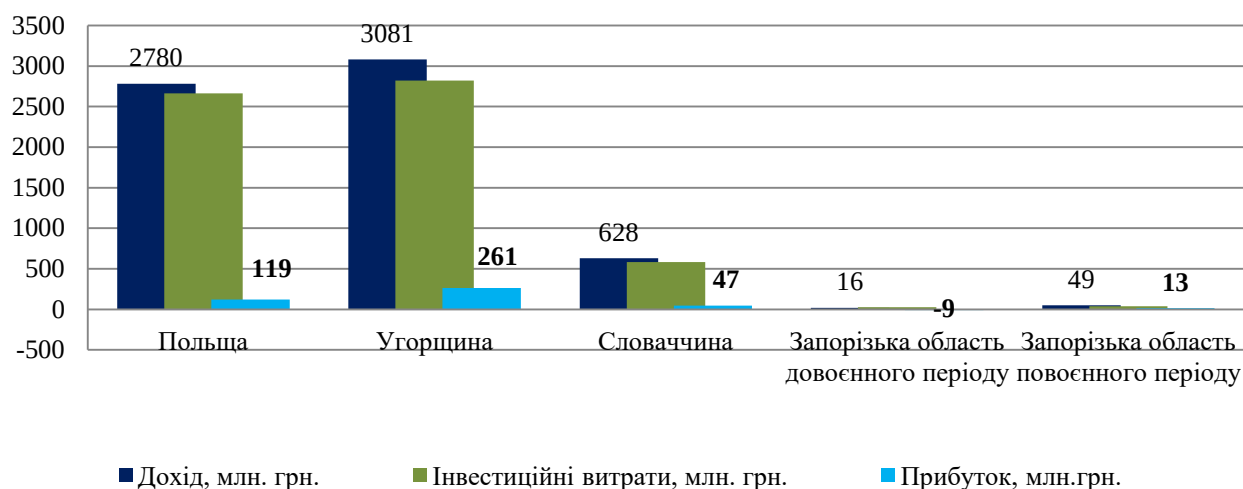

Примітка: методи оцінювання: РЦ – ринкові ціни; ВФ – виробнича функція; ВП – витрати на подорож; ГЦ – гедонічного ціноутворення; УО – умовне оцінювання.

Джерело: побудовано авторам

ДОДАТОК М1

Екологічний ефект відтворення мисливських ресурсів у Запорізькій області по відношенню до країн Європи на 2024-2026 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором

ДОДАТОК М2

Обсяг бюджетних інвестування на відновлення природного капіталу мисливських господарств Запорізької області в середньому на 2024-2026 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором

ДОДАТОК МЗ

**Оцінка обсягу запасів мисливських ресурсів рослинного
походження в мисливських господарствах Запорізької області**

Продукт харчування	Собівартість продукції, грн./кг	Середня ціна на ринку, грн./кг	Прогнозовані обсяги продукування	
			рік максим. врожайності	Обсяги, кг
Лікарські трави				
Artemisia austriaca	94,80	201,45	2 рази на 5 років	410
Artemisia absinthium	82,95	213,3	2 рази на 5 років	300
Carduus acanthoides	43,45	146,15	2 рази на 5 років	430
Cornus sanguinea	110,6	217,25	2 рази на 5 років	280
Bellis perennis	134,3	264,65	2 рази на 5 років	300
Calamagrostis neglecta	106,65	229,1	2 рази на 2 роки	400
Festuca rubra	82,32	233,05	2 рази на 2 років	500
Deschampsia caespitosa	90,85	237,0	2 рази на 2 років	850
Erigeron canadensis	102,7	213,3	2 рази на 2 років	450
Veronica chamaedrys	94,8	229,1	2 рази на 2 років	350
Senecio jacobaea	79,0	158,0	2 рази на 2 роки	500
Senecio vulgaris	186,65	343,65	2 рази на 2 роки	400
Plantago lanceolata	331,8	635,95	2 рази на 2 роки	600
Thymus serpyllum	225,19	402,9	2 рази на 2 роки	380
Thymus marschallianus	268,6	501,65	2 рази на 2 роки	750
Gallum uliginosum	181,7	323,9	2 рази на 2 роки	300

Gallum verum	181,7	323,9	2 рази на 2 роки	550
Glechoma hederacea	138,25	225,15	2 рази на 2 роки	400
Cardamine pratensis	82,95	213,3	2 рази на 2 роки	380
Potentilla reptans	122,45	240,95	2 рази на 2 роки	400
Дикорослі плоди та ягоди				
Ожина	233,05	304,15	1 раз на 10 років	600
Малина	233,05	331,8	2 рази на 10 років	300
Чорниця	335,75	533,25	2 рази на 10 років	400

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК М4

Оцінка рівня екологічної стійкості природного капіталу та еколого-економічний ефект рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження в об'єднаних мисливських господарствах Мелітопольського району Запорізької області на засадах державно-приватного партнерства

Індикатор ефективності	Рівень екологічної стійкості природного капіталу ($d = 3\%$)	Еколого-економічний ефект рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження ($d = 2.5\%$)
Чиста теперішня інвестиційна вартість проекту (NPV), тис. грн./га	103	2463
Індекс прибутковості інвестування проекту (IRI), %	1.41	55.82
Норма прибутковості інвестування проекту (RRI), %	3.38	2.90
Строк окупності інвестицій в проєкті (IPP), років	10	5

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК М5

**Сенситивний аналіз рівня екологічної стійкості природного капіталу
об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області (на засадах державно-приватного партнерства)**

Відхилення, %		-50%	-40%	-30%	-20%	-10%	0%	10%	20%	30%	40%	50%
Рівень екологічної стійкості природного капіталу												
Відсоток дисконтування												
3.00%		150%	180%	210%	240%	270%	300%	330%	360%	390%	420%	450%
NPV	103	994.0	724.8	511.7	342.9	209.1	103.0	18.7	-48.1	-101.3	-143.5	-177.0
Ціна запасів мисливських ресурсів рослинного походження за тону												
430		215	258	301	344	387	430	473	516	559	602	645
NPV	103	-163.5	-110.2	-56.9	-3.6	49.7	103.0	156.3	209.6	262.9	316.2	369.5
Еколого-економічний ефект												
Відсоток дисконтування												
2.50%		1.25%	1.50 %	1.75 %	2.00 %	2.25 %	2.50 %	2.75 %	3.00 %	3.25 %	3.50 %	3.75 %
NPV	2463	4122	3688	3307	2983	2704	2463	2253	2070	1910	1769	1644
Ціна запасів мисливських угідь рослинного походження за тону												
430		215	258	301	344	387	430	473	516	559	602	645
NPIV	2463	2070	2149	2227	2306	2385	2463	2541	2619	2696	2774	2852
Ціна за тону лікарських трав, заготівлі грибів, дикорослих плодів та ягід за тону												
469		234.5	281.4	328.3	375.2	422.1	469.0	515.9	562.8	609.7	656.6	703.5
NPV	2463	2374	2392	2410	2428	2445	2463	2481	2499	2516	2534	2552
Плата за відновлення рекреаційної цінності мисливських ресурсів рослинного походження												
72.6		36.3	43.5	50.8	58.1	65.3	72.6	79.8	87.1	94.4	101.6	108.9
NPV	2463	1427	1635	1843	2050	2257	2463	2669	2876	3082	3288	3494

Джерело: розраховано авторами

ДОДАТОК М6

**Вагові коефіцієнти екологічної підгрупи, що впливають на інтегральний
індекс беззбиткового розвитку об'єднаних мисливських господарств Мелі-
топольського району Запорізької області**

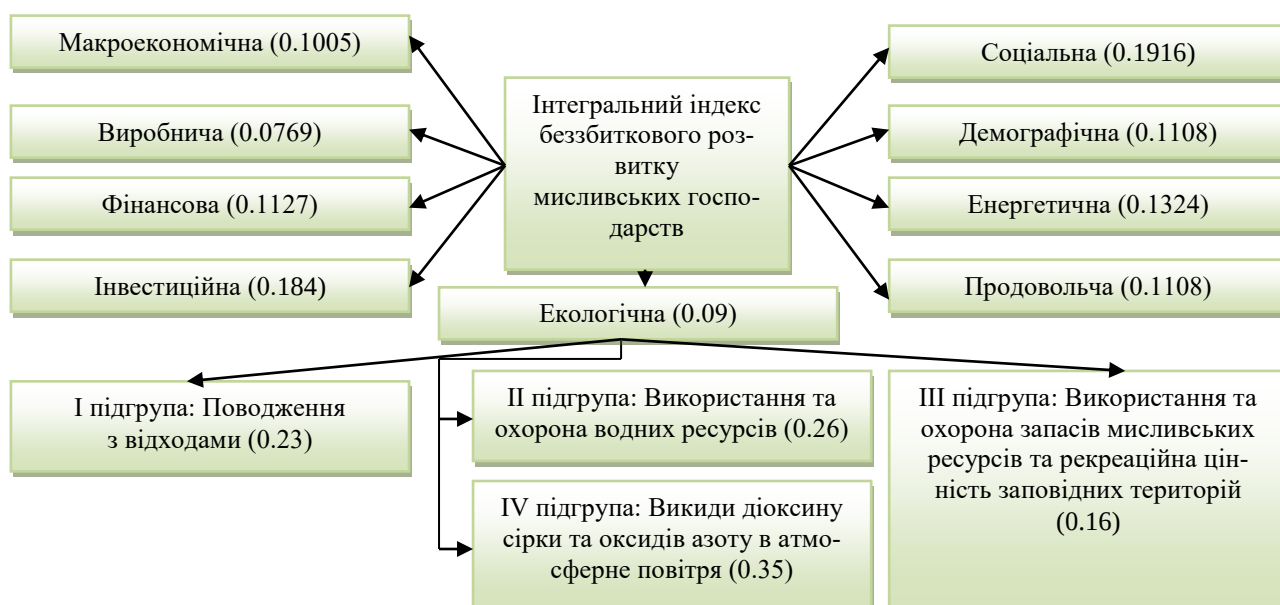
№ підг- рупи	№ пока- зника	Назва показника	Ваговий коефіцієнт в підгрупі	Ваговий коефіцієнт a_{11j}
I	1	Утворено відходів (всього), тис. тонн	0.3191	0.073402
	2	Утилізовано відходів, тис. тонн	0.1528	0.035155
	3	Видалено відходи в спеціально відведені місця, тис. тонн	0.2937	0.0675549
	4	Наявність відходів у спеціально відведених місцях на території мисливських підприємств на кінець року, тис. тонн	0.2344	0.053893
II	5	Забрано води з природних водних об'єктів, млн. м ³	0.1560	0.040549
	6	Спожито свіжої води, млн. м ³	0.1629	0.042343
	7	Загальне відведення зворотних вод (всього), млн. м ³	0.1652	0.042942
	8	Відведення забруднених вод (всього), млн. м ³	0.1334	0.034672
	9	Відведення забруднених вод (з них без очищення), млн. м ³	0.1253	0.032590
	10	Відведення нормативно-очищених вод, млн. м ³	0.1654	0.043011
	11	Потужність очисних споруд, млн. м ³	0.0919	0.023893
III	12	Обсяг продукції, робіт та послуг мисливської галузі (у фактичних цінах). млн. грн.	0.1104	0.017661
	13	Заготівля запасів рослинного походження з площі мисливських угідь (всього), тис. тонн	0.1104	0.017661
	14	Відтворення мисливських природних ресурсів, тис. га	0.0803	0.012856
	15	Площа мисливських угідь, тис. га	0.1111	0.017775
	16	Загальна чисельність мисливських тварин (копитних тварин), тис. голів	0.1196	0.019137
	17	Загальна чисельність мисливських тварин (хутрових звірів), тис. голів	0.0878	0.014047
	18	Загальна чисельність мисливських тварин (пернатої дичини), тис. голів	0.1251	0.020011
	19	Заповідні території мисливських ділянок рекреаційної цінності (кількість), шт.	0.1176	0.018817
	20	Заповідні території мисливських ділянок рекреаційної цінності (площа), тис. га	0.1207	0.019320
IV	21	Обсяги викидів діоксиду сірки (всього), тис. тонн	0.1857	0.064978
	22	Обсяги викидів діоксиду сірки (в т.ч. стаціонарними джерелами), тис. тонн	0.1833	0.064151
	23	Обсяги викидів діоксиду сірки (в т.ч. пере-	0.1893	0.066268

		сумними джерелами), тис. тонн		
	24	Обсяги викидів оксидів азоту (всього)	0.1913	0.066946
	25	Обсяги викидів оксидів азоту (в т.ч. стаціонарними джерелами), тис. тонн	0.0607	0.021234
	26	Обсяги викидів оксидів азоту (в т.ч. пересувними джерелами), тис. тонн	0.1898	0.066423

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК М7

Граничні межі складових інтегрального індексу беззбиткового розвитку об'єднаних мисливських господарств Мелітопольського району Запорізької області

Джерело: побудовано автором

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ПІВДЕННО-СХІДНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ
ЛІСОВОГО ТА МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

вул. Набережна Перемоги, 38, м. Дніпро 49094, тел: (056) 722-22-05
E-mail: info@se.forest.gov.ua Код ЄДРПОУ 44980060

02.05.2024 № 01-08/514

На №__ від__

Довідка

**про впровадження у діяльності мисливських господарств результатів
наукових досліджень Соболевської Ольги Олегівни - аспірантки
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного за темою:
«Формування доходів та витрат мисливських господарств»**

Південно-Східне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства виділяє актуальність розроблених автором стратегічних програм беззбиткового розвитку мисливських господарств Запорізької області на засадах екологічної політики, головним напрямом яких у повоєнному періоді має стати встановлення фактів заподіяної шкоди користувачам мисливських угідь, а також їх масштаби, відповідно до Наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.10.2022 № 424 «Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації».

У цьому плані з позиції державно-приватного партнерства, практичну цінність має пропозиція автора створення громадської організації або вступ до існуючої Всеукраїнської асоціації мисливців та користувачів мисливських угідь з метою консолідації зусиль користувачів мисливських угідь різних форм власності, для спільного вирішення питань, щодо відшкодування збитків та захистів інтересів внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Начальник управління

Володимир СЕЛЮК

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО МИСЛИВЦІВ І РИБАЛОК (УТМР)

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ УТМР

вул. Новий Базар, 12, м. Полтава, 36039, тел./факс (0532) 50 23 16

e-mail: poltava.tmr@ukr.net; web: www.pootmr.webnode.com.ua

Код ЄДРПОУ 03928398

02.05.2024 № 32/01-15

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**видана Соболевській Ользі Олегівні - аспірантці Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного за темою
«Формування доходів та витрат мисливських господарств» про
впровадження у діяльність Полтавської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок результатів наукових досліджень**

Полтавська обласна організація Українського товариства мисливців і рибалок відмічає актуальність, своєчасність та практичне значення рекомендацій, сформульованих автором у результаті проведеного дослідження щодо обґрунтування напрямів формування доходів та витрат мисливських господарств, основними суб'єктами яких є користувачі мисливських угідь, які зареєстровані в організації.

Результати наукових досліджень мають практичну цінність, однією з яких є розробка моделі факторної залежності витратно-ресурсних компонент економічної діяльності мисливських господарств, в якій наведено залежність доходів (надходжень коштів) від витрат на заробітну плату, охорону тварин і біотехнічні заходи із збереження та відтворення диких тварин.

Результати прогнозування, які показують вагомий вплив на отримання певного рівня надходжень витрат на заробітну плату та охорону тварин, будуть впроваджуватися у практику діяльності мисливських господарств Полтавської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок через реалізацію заходів по збільшенню витрат на біотехнічні заходи із збереження та відтворення диких тварин та підвищення мотивації кадрового забезпечення.

Голова ради

Костянтин БОРОВИК

б/г. 13.05.2022. 04/163/1.

ДОВІДКА
про використання в навчальному процесі
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного
результатів дисертаційного дослідження
аспірантки спеціальності
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
Соболевської Ольги Олегівни

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Соболевської Ольги Олегівни використовуються в освітньому процесі з підготовки бакалаврів, магістрів за спеціальностями «Підприємництво та торгівля», «Економіка», «Туризм і рекреація», а також при проведенні різних організаційних заходів із фахівцями мисливських господарств та громадських організацій мисливського спрямування.

Результати наукових досліджень за темою «Формування доходів та витрат мисливських господарств» застосовуються при викладанні дисциплін «Стратегії сталого розвитку», «Основи туристичної діяльності», «Стратегічне управління підприємством», «Економіка підприємства», а також при підготовці кваліфікаційних робіт магістрів за освітньо-професійними програмами «Економіка» та «Туризм».

Ректор

Сергій КЮРЧЕВ

Довідка
про впровадження у діяльність
Дніпропетровської обласної організації Українського товариства
мисливців і рибалок
результатів наукових досліджень
Соболевської Ольги Олегівни - аспірантки Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного за темою
«Формування доходів та витрат мисливських господарств»

Концепція реформування та розвитку мисливського господарства (2020-2030) передбачає зміни в існуючій моделі ведення мисливського господарства, яка була розроблена в умовах минулого сторіччя. Мисливство в умовах ринкової економіки має стати прибутковою галуззю, а мисливські господарства - суб'єктами господарювання, які займаються розведенням, відтворенням та охороною мисливських тварин, наданням послуг по полюванню, зеленому туризму і товарним виробництвом.

У цьому плані заслуговують на увагу наукові розробки автора щодо стратегії безбиткового розвитку мисливських господарств в повоєнному періоді, стратегічні пріоритети якої ґрунтуються на засадах параметрів самоокупності витрат в контексті господарських відносин мисливських господарств із суб'єктами лісового та сільськогосподарського напрямку на певній території їх розміщення та передбачають інтегральний підхід щодо відновлення стабільного економічного зростання та ресурсних можливостей.

Основні завдання стратегії безбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічних важелів та методи для їх реалізації, розроблені Соболевською О. О., схвалені та прийняті до впровадження Дніпропетровською обласною організацією Українського товариства мисливців і рибалок.

Голова президії ради Дніпропетровської
обласної організації УТМР

В. Ф. Тибан

Довідка
про впровадження у діяльність
Кіровоградської обласної організації Українського товариства
мисливців і рибалок
результатів наукових досліджень
Соболевської Ольги Олегівни - аспірантки Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного за темою
«Формування доходів та витрат мисливських господарств»

Кіровоградська обласна організація Українського товариства мисливців і рибалок відзначає актуальність розроблених автором стратегічних програм беззбиткового розвитку мисливських господарств на засадах екологічної політики, які дозволять, в першу чергу, збільшити витрати на відновлення природного капіталу. Використання даних програм на засадах державно-приватного партнерства, за умови впровадження екологічних проєктів, дасть можливість збільшити площу мисливських масивів, яка має рекреаційну цінність із врахуванням її мисливського та рослинного походження.

На цій основі отримає практичне застосування запропонована комплексна методика оцінки рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств із врахуванням екологічної складової, яка займає центральне місце через наслідки деструктивного впливу (конфліктного (воєнного) періоду) в економічній діяльності. Заслужовує на увагу при оцінці рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств, застосування диференціалу витратно-ресурсних компонент через відносний коефіцієнт самоокупності витрат, який також можна рекомендувати до використання при визначенні економічної вигоди мисливських господарств, які входять до складу громадської організації.

Голова ради Кіровоградської обласної
організації Українського товариства
мисливців і рибалок

М. І. Головка М. І. Головка